UNIVERSAL
LIBRARY
OU_232059
UNIVERSAL
LIBRARY

بعونہٖ تعالیٰ

کتاب مستطاب

مجاہدات الاولیاء

مؤلفہ

حضرت غوث الملک سلطان الحق والدین شاہ آب علی قلندر علوی کاکوروی قدس سرہ الاطہر

حسب فرمائش

جناب مولوی شید علیصاحب عباسی بی اے کاکوروی

قیمت فی جلد

منصور
۱۲۰۶/
۱۳۵۱
۵۴ف
تلفتے

فہرست مضامین کتاب مستطاب مجاہدات الاولیاء

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۲	حمد و نعت معہ سبب تالیف کتاب	۲۶	بیان حال ریاضت و مجاہدہ حضرت بایزید بسطامی
۳	مقدمہ در بیان اثبات مجاہدہ و فوائد آن	۴۲	بیان حال ریاضت و مجاہدہ عبداللہ بن مبارک
۴	بیان حال ریاضت حضرت اویس قرنی رض	۴۶	بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ سفیان ثوری
۶	بیان مجاہدہ مالک بن دینار رض	۴۸	بیان حال ریاضت و مجاہدہ شقیق بلخی رح
۹	بیان مجاہدات حسن بصری رضی اللہ عنہ	۵۰	بیان حال ریاضت و مجاہدہ امام ابوحنیفہ کوفی
۷	بیان حال مجاہدات محمد واسع رحمۃ اللہ علیہ	۵۲	بیان حال ریاضت و مجاہدہ امام شافعی رح
۱۰	بیان حال ریاضت و مجاہدہ حبیب عجمی رح	۵۳	بیان حال ریاضت و مجاہدہ امام احمد بن حنبل
۱۱	بیان حال مجاہدہ و ریاضت حضرت حازم مکی	۵۴	بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ داؤد طائی
۷	بیان ریاضت و مجاہدات حضرت عتبۃ الغلام	۵۶	بیان حال ریاضت و مجاہدہ حارث محاسبی
۱۲	بیان حال ریاضات و مجاہدات حضرت فضیل عیاض	۵۷	بیان حال ریاضت و مجاہدہ ابوسلیمان دارانی
۷	بیان حال ریاضات و مجاہدات ابراہیم بن ادہم	۵۹	بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ محمد سماک
۲۰	بیان حال ریاضت و مجاہدہ حضرت بشر حافی	۶۰	بیان حال ریاضت و مجاہدہ محمد اسلم طوسی
۲۱	بیان حال ریاضت و مجاہدہ حضرت ذوالنون مصری	۶۱	بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ احمد حرب

صفحہ	مضمون
۶۳	بیان حال یاضت و مجاہدہ حاتم اصم بلخی رح
۶۷	بیان حال یاضت و مجاہدہ سہل بن عبد اللہ
۷۲	بیان حال یاضت معروف کرخی رحمۃ اللہ علیہ
۷۴	بیان حال سری سقطی رحمۃ اللہ علیہ
۷۸	بیان حال شیخ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ
۷۹	بیان حال شیخ احمد حواری رحمۃ اللہ علیہ
۸۰	بیان حال سلطان احمد خضرویہ بلخی رح
۸۲	بیان حال بوتراب بخشی رحمۃ اللہ علیہ
۸۴	بیان حال شیخ یحیی معاذ رازی رحمۃ اللہ علیہ
۸۷	بیان حال شاہ شجاع کرمانی رحمۃ اللہ علیہ
۸۹	بیان حال شیخ یوسف ابن الحسین رح
۹۳	بیان حال شیخ ابو حفص حداد رحمۃ اللہ علیہ
۹۸	بیان حال شیخ حمدون قصار رحمۃ اللہ علیہ
۹۹	بیان حال شیخ منصور عمار رحمۃ اللہ علیہ

صفحہ	مضمون
۱۰۰	بیان حال احمد بن عاصم الانطاکی رحمۃ اللہ علیہ
״	بیان حال شیخ عبد اللہ بن خبیق رحمۃ اللہ علیہ
״	بیان حال خواجہ سید جنید بغدادی رحمۃ اللہ علیہ
۱۰۹	بیان حال شیخ عمر بن عثمان مکی رحمۃ اللہ علیہ
۱۱۱	بیان حال شیخ ابو سعید خراز رحمۃ اللہ علیہ
۱۱۴	بیان حال شیخ ابو الحسن نوری رحمۃ اللہ علیہ
۱۲۰	بیان حال ابو عثمان حیری رحمۃ اللہ علیہ
۱۲۳	بیان حال شیخ ابو محمد رویم رحمۃ اللہ علیہ
۱۲۴	بیان حال شیخ ابن عطا رحمۃ اللہ علیہ
۱۲۶	بیان حال ابو عبد اللہ بن جلاء رحمۃ اللہ علیہ
۱۲۷	بیان حال شیخ یوسف اسباط رحمۃ اللہ علیہ
۱۲۸	بیان حال شیخ ابو یعقوب اسحاق نہر جوری
״	بیان حال شیخ ممشاد دینوری رحمۃ اللہ علیہ
۱۳۱	بیان حال ابو محمد مرتعش رحمۃ اللہ علیہ

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۱۳۲	بیان حال شیخ ابو عبد اللہ ابن الفضل رح	۱۴۸	بیان حال ابو عبد اللہ خفیف رحمۃ اللہ علیہ
〃	بیان حال ابو الحسن بوشنگی رحمۃ اللہ علیہ	۱۵۳	بیان حال شیخ محمد جریری رحمۃ اللہ علیہ
۱۳۳	بیان حال شیخ محمد بن علی حکیم ترمذی رح	۱۵۴	بیان حال شیخ حسین بن منصور حلاج رح
۱۳۷	بیان حال ابو بکر وراق ترمذی رحمۃ اللہ علیہ	۱۵۹	بیان حال ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ
۱۳۹	بیان حال شیخ عبد اللہ منازل رحمۃ اللہ علیہ	۱۶۶	بیان حال شیخ ابراہیم شیبانی رحمۃ اللہ علیہ
〃	بیان حال شیخ ابو علی سہل اصفہانی رحمۃ اللہ علیہ	۱۶۷	بیان حال شیخ ابو حمزہ بغدادی رحمۃ اللہ علیہ
۱۴۰	بیان حال شیخ ابو الخیر نساج رحمۃ اللہ علیہ	۱۶۸	بیان حال شیخ ابو عمر نجید رحمۃ اللہ علیہ
۱۴۲	بیان حال ابو الخیر اقطع رحمۃ اللہ علیہ	۱۶۹	بیان حال شیخ ممشاد علو دینوری رحمۃ اللہ علیہ
۱۴۳	بیان حال شیخ ابو حمزہ خراسانی رحمۃ اللہ علیہ	۱۷۰	بیان حال شیخ ابو الخیر صایغ رحمۃ اللہ علیہ
۱۴۴	بیان حال شیخ احمد مسروق رحمۃ اللہ علیہ	۱۷۱	بیان حال شیخ ابو بکر واسطی رحمۃ اللہ علیہ
〃	بیان حال شیخ عبد اللہ ترغندی رحمۃ اللہ علیہ	۱۷۳	بیان حال شیخ ابو بکر شبلی رحمۃ اللہ علیہ
۱۴۵	بیان حال شیخ عبد اللہ مغربی رحمۃ اللہ علیہ	۱۷۷	بیان حال شیخ ابو علی ثقفی رحمۃ اللہ علیہ
۱۴۶	بیان حال ابو علی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ	۱۷۸	بیان حال شیخ ابو اسحاق کازرونی رحمۃ اللہ علیہ
۱۴۷	بیان حال شیخ ابو بکر کتانی رحمۃ اللہ علیہ	۱۷۹	بیان حال ابو عثمان مغربی رحمۃ اللہ علیہ

صفحہ	مضمون
۱۸۲	بیان حال شیخ ابونصر سراج رحمۃ اللہ علیہ
۱۸۳	بیان حال شیخ ابوالعباس نہاوندی رحمۃ اللہ علیہ
۱۸۵	بیان حال شیخ ابوالعباس قصاب رحمۃ اللہ علیہ
〃	بیان حال بوعلی دقاق رحمۃ اللہ علیہ
۱۸۹	بیان حال شیخ ابوالحسن خرقانی رح
۱۹۱	بیان حال شیخ علاء الدین خوارزمی رح
۱۹۲	بیان حضرت شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی اللہ عنہ
۱۹۷	بیان حال حضرت شیخ فریدالدین گنجشکر رح
۱۹۹	بیان حال حضرت سلطان نظام الدین اولیاء رح
۲۰۰	بیان حال شیخ نور قطب عالم پنڈوی رح
۲۰۱	بیان حال شیخ شاہ بینا لکھنوی رح
۲۰۲	بیان حال شیخ محمد عیسی جونپوری رح
〃	بیان حال شاہ میاں جیو

صفحہ	مضمون
۲۰۳	بیان حال شیخ داؤد
〃	بیان حال شیخ حسام الدین متقی ملتانی
۲۰۴	بیان حال شیخ سلیم بن بہاء الدین قدس سرہٗ
〃	بیان حال شاہ بدیع الدین مدار قدس سرہٗ
۲۰۵	بیان حال حضرت شیخ بہاء الدین زکریا ملتانی
۲۰۶	بیان حال ریاضات و مجاہدات مشایخ قلندر
۲۰۹	بیان حال حضرت سید خضر رومی کھپر اوہاری
۲۱۰	بیان حال حضرت نجم الدین غوث الاقطاب قلندر
۲۱۳	بیان حال حضرت شیخ قطب الدین بنیاد قلندر
۲۱۵	بیان حال حضرت شیخ محمد قطب قلندر قدس سرہٗ
۲۱۶	بیان حال شاہ عبدالسلام قلندر قدس سرہٗ

صفحہ	مضمون
۲۱۷	بیان حال حضرت شاہ عبد القدوس قلندر
۲۱۹	بیان خلفائے آنحضرت
۲۲۰	بیان حال حضرت شاہ مجا قلندر لاہوری
۲۲۴	بیان حال حضرت شاہ فتح قلندر جونپوری
۲۲۶	بیان حال حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر
۲۲۷	بیان حال حضرت شاہ باسط علی قلندر الہ آبادی
۲۳۵	بیان حال حضرت شاہ محمد ماہ قلندر الہ آبادی
۲۳۷	بیان حال حضرت شاہ محمد وارث قلندر
۲۳۹	بیان حال سید محمد واصل عرف شہنشاہ قلندر
۲۴۲	بیان حال حضرت شاہ عبد الرحمن جانباز قلندر لاہوری
۲۴۳	بیان حال شیخ محمود قلندر لکھنوی
″	بیان حال حضرت شاہ محمد کاظم قلندر المؤلف
۲۶۰	بیان حال غلبہ توحید ایشان

صفحہ	مضمون
۲۶۱	بیان حالات و مقامات حضرت ایشان
۲۷۲	بیان بعضی واقعات آنحضرت
۲۷۷	ذکر بعض مجاذیب بے ملاحظہ تقدم و تاخر
″	شاہ ابو الغیث
۲۷۸	میاں معروف
″	شیخ علاء الدین مجذوب
۲۷۹	مسعود نخاسی
″	شیخ حسن مجذوب
۲۸۰	شیخ حسن بودلہ دہلوی
″	شیخ عبد اللہ ابدال
۲۸۱	میاں مونگر لاہوری
″	باباکپور مجذوب
۲۸۲	بابن مجذوب
۲۸۳	الہ دین مجذوب

صفحہ	مضمون
۲۸۴	شاہ منصور
۲۸۵	سو بہن دیوانہ
〃	ذکر شاہ صدقی
۲۸۶	ذکر بعضے از نسار صالحات
۲۸۷	بی بی فاطمہ سام
۲۸۹	والدہ شیخ فریدالدین شکر گنج
〃	بی بی زلیخا
۲۹۰	حال بی بی اولیا
۲۹۱	حال بی بی فاطمہ زوجہ شیخ احمد خضرویہ
〃	بیان دختر شاہ شجاع کرمانی
۲۹۲	حال بی بی فاطمہ بنت المثنی
۲۹۳	بیان حال ریاضت رابعہ بصری ؒ
۲۹۶	احوال حضرت بی بی مخدومہ جہان
〃	بیان حال زوجہ حضرت شاہ محمد ماہ ملندہ
۲۹۸	بیان حال بی بی عاصمہ زوجہ حضرت شاہ باسط عسلے قلندر ۔

مُحَاضَرَاتُ لِنَاشِئَةِ الْأَوْقَاتِ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین والعاقبۃ للمتقین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین محمد وآلہ واصحابہ اجمعین ط اما بعد می گوید فقیر ترابعلی ابن حضرت شاہ محمد کاظم قلندر علوی قادری کہ از مدتی بخاطر میگذشت کہ چنانکہ در ابتدائے حال خود اقوال صوفیہ را از کتاب تذکرۃ الاولیا و نفحات وغیرہ برآوردہ یکجا کردہ کتابے ترتیب دادہ بمقالات صوفیہ نام نہادہ ام خواستم کہ باز بہمان طریق کتابے دیگر در بیان ریاضات و مجاہدات اولیا ترتیب دہم لہذا بہ تلاش کتب این طائفہ مثل طبقات صوفیہ وغیرہ می ماندم چون کتب دیگر ازین قسم دستیاب نشدند لاچار قصد کردم کہ حالا ہر قدر کہ از کتاب تذکرۃ الاولیا و نفحات الانس و اخبار الاخیار و ملفوظات چشتیان و بعضے کتب خاندان قلندریہ بہم شود غنیمت است و کافی مصرع در خانہ اگر کس است یکحرف بس است پس الحمد للہ علی ذلک کہ درین زمان سنہ ہجری نبوی ایکہزار و دو صد و شصت و ہشت است کتب مذکورہ را دیدم و حال ریاضات و مجاہدات حضرات صوفیہ صافیہ ازان برآوردہ یکجا نمودم و بہ ترتیب کتابے جداگانہ پرداختم و مجاہدات الاولیا موسوم ساختم حق تعالےٰ طالبان سلوک راہ حق و درویشان این زمانہ را مثل ماسبق توفیق مجاہدہ و ریاضت و عبادت و مدد این کتاب را آئینہ حال ایشان سازد تا فقیر را بدعائے خیر یاد آرند و فائدہ این ترتیب آن است اگر کسے خواہد کہ علم و عمل صوفیہ دریابد فقط این

دو نسخہ کافی است۔ حاجت بکتب دیگر نیست مقدمہ در بیان اثبات مجاہدہ و فوائد آن از کلام مجید و حدیث شریف بدانکہ در قرآن است۔ وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا این قول مشعر است بر مجاہدہ و فائدہ آن و در حدیث است کہ رَجَعْنَا مِنَ الْجِهَادِ الْاَصْغَرِ اِلَی الْجِهَادِ الْاَکْبَرِ پس اصحاب عرض کردند مَا الْجِهَادُ الْاَکْبَرُ قَالَ اَلَّا وَهُوَ مُجَاهَدَةُ النَّفْسِ پس جہاد جنگ با کافران است و مجاہدہ جنگ با نفس خود چنانچہ خود آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود اَلْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهٗ فِی اللّٰهِ و مجاہدہ را افضل نہاد از آنکہ رنج آن زیادہ تر است از جہاد کہ جہاد راندن ہوا بود و مجاہدہ قہر کردن بر نفس بود و فائدہ جہاد اقامت اسلام است و حصول دنیا کہ غنائم بدست آید و فائدہ مجاہدہ مشاہدہ حق بود اَلْمُشَاهَدَةُ ثَمَرَاتُ الْمُجَاهَدَةِ کجا جہاد و کجا مجاہدہ بایکدیگر فرقے است عظیم کہ در جہاد یکبار کشتہ میشود و در مجاہدہ ہزار بار پس طرق مجاہدہ و سیاست نفس در کتب تصوف واضح و لائح است دستودہ است در ہمہ ادیان و ملل و اہل طریقت مامور اند بہ رعایت آن و مشائخ را درین باب رموز و کلمات بسیار است و در کتاب کشف المحجوب و تعرف وغیرہ بہ تفصیل مذکور اگر خواہی درین کتب بہ بین غرض مہل تستری در اصل این علو بسیار دارد و دیر ادرین باب براہین بسیار است گویند وے خود را بران داشتہ بود کہ در پانزدہ روز یکبار طعام خوردی و عمر دراز بغذائے اندک گذرانیدے۔ و جملہ محققان مجاہدہ را اثبات کردہ اند و آن را از اسباب مشاہدہ گفتہ اند و وے بودہ است کہ مجاہدہ را علت مشاہدہ گفتہ است و مر طالب را اندریافت حق تاثیری عظیم نہادہ است و وے زندگانی دنیا را در طلب فضل نہادہ بر حیات عقبیٰ در حصول مراد از انکہ میگویند آن ثمرہ انیست کہ چون در دنیا خدمت کنی آنجا قربت یابی کہ قربت بے خدمت بدست نیاید لہذا علت وصول حق مجاہدہ بندہ باشد کہ بتوفیق حق کند و دیگران گویند کہ وصول حق را علت نباشد کہ ہر کہ بحق رسد بفضل وے رسد پس فضل را با فعل چہ کار کہ مجاہدہ تہذیب نفس است نہ حقیقت قرب را از انکہ رجوع مجاہدہ بہ بندہ باشد و حوالہ مشاہدہ

بحق محال باشد کہ این علت آن گردد یا آن علت این وحجت سہل بن عبداللہ تستری درین باب کلام حق است عزوجل کہ فرمود وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا ونیز ورود انبیا واثبات شریعت ونزول کتب وجملہ احکام تکلیف مجاہدہ است اگر مجاہدہ علت مشاہدہ نبودے این جملہ باطل شدے انتہی پس درویش را باید کہ ہمیشہ در مجاہدہ کوشد وبچندے در صحبت اوستاد راہ دیدہ ماندہ سلوک کند واز بلندی وپستی راہ خوب واقف شود اگر استاد موجود نباشد کتب این طائفہ پیش نظر دارد و علم حاصل کند کہ بے علم عمل ہرگز درست نہ آید در تعریف علم و مذمت جہل کتب ہا پر است بیت

بنی آدم از علم یابد کمال	نہ از حشمت وجاہ ومال ومنال
زجاہل گریزندہ چون تیر باش	نا پختہ چون شکر شیر باش

چنانچہ منقول است کہ مردے جاہل از خلق کنارہ کردہ بخلوت نشست وانچہ طبع میخواست میکرد روزے یکے از یارانش بر مقام او در رفت تا از حال او دریابد کہ چسان اوقات میگذارد چون بخلوتخانہ او پا نہاد بوئے بد فوراً بدماغش رسید پریشان شد ومتحیر کہ این عفونت از کجا پس یار خلوت نشین گفت این بوئے سنجاست است کہ از بینی من بری آید وہمش این است کہ چند روز است کہ نفس من خواہش بوئے خوش کرد برائے کسر آن پنبہ از نجاست تر کردہ در بینی خود کشیدم تا نفس شکستہ شود وباز خواہش عطر نکند یارش گفت آفرین بر عقل وشعور تو کہ علاج ازالہ مرض نفس کردی وزیادہ تر مبتلا شدی توبہ کن وطاہر شود نماز سہ روزہ باز از سر نو ادا کن کہ ہمہ فاسد شد از نجا قیاس کن کہ کار علم چیست وکار جہل چیست اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیْمِ اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنَ الْجَهْلِ وَاَنْعِمْ عَلَیْنَا عِلْمًا صَحِیْحًا وَنَافِعًا فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ۔

بیان حال ریاضت حضرت اویس قرنی رضی اللہ عنہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے ہرگز در عمر خویش در شب نخفت بیک شب گفتے ھذہ لیلۃ القیام

دویگر شب گفتے ھذہ لیلۃ الرکوع دویگر شب گفتے ھذہ لیلۃ السجود یک شب بقیام بسر بردے و یک شب برکوع و یک شب بسجدہ گفتند اویس چون طاقت بیداری شبے باین درازی بیک حال گفت من خود یکبار سبحان ربی العلی نگفتہ باشم در سجود کہ روز برآمدہ باشد و سہ بار تسبیح خواندن سنت است و من بدشواری میسکنم و این از ان میکنم کہ میخواہم تا عبادت مثل عبادت آسمانیان کنم پرسیدند از دکہ خشوع چیست در نماز گفت آنکہ اگر نیزہ بر پہلویش زنند خبرش نبود و گویند کہ یکے از وے گفت کہ درین نزدیکی تو مردیست کہ ازسی سال گور برائے خود کندہ است و کفنی دران آویختہ و بر آن گور نشستہ است و می گرید نہ بشب آرام میگیرد و نہ بروز گفت مرا آنجا ببرید پس دیر آنجا بردند او را دیدند زرد گشتہ و نحیف شدہ و چشم از گریہ در مغاک افتادہ در حال باوے گفت یا فلان شغلک القبر عن اللہ اے فلان سی سال است کہ گور و کفن ترا از خدا باز داشتہ است این ہر دو بت راہ تو آمدہ اند آن مرد دران گفتار بمید پید و آن آفت راہ در خود بدید حال بروے کشف شدہ نعرہ بزد و دران گور بیفتاد و جان داد اکنون تامل کن کہ وقتیکہ گور و کفن حجاب آن گشت حال حجاب دیگران چہ خواہد بود **نقل است** کہ وے یکبار شبانہ روز ہیچ نخوردہ بود چہارم بامداد بیرون برآمد در راہ یک دینار زر افگندہ دید گفت از آن کسے افتادہ باشد روے ازان بگرداند خواست کہ گیاہ از زمین برچیند و بخورد نگاہ کرد کہ گوسفندے می آید و گردہ گرم در دہان گرفتہ پیش وے بہنہاد گفت مگر از کسے ربودہ باشد روے ازوے بگرداند گوسفند بسخن آمد و گفت کہ من بندۂ آن کسم کہ تو بندۂ اوئی بستان روزی خدا از بندۂ خدا چون وے دست دراز کرد تا گردہ بگیرد پس گردہ را در دست خود دید دگوسفند ناپدید شد **نقل است** کہ ہمسایگان او می گویند من ویرا از دیوانگان می شمردیم آخر از وے درخواستیم تا برائے او خانہ سازیم بر در سرائے خود یکسال و دو سال میگذشت او را ہیچ نبود کہ بران

روزہ کشادے وطعام او آن بودکہ گاہ گاہ دانہ ہائے خرما برچیدے وشبانگاہ بفروختے و در وجہ قوت خود صرف کردے دیدان افطار کردے واگر خرمائے خشک یافتے تنگاہ ہرا شئے تا روزہ بدان افطار کردے واگر خرمائے خشک در راہ بسیار یافتے در بازار بفروختے وبصدقہ دادے وجامہ از خرقہ کہنہ بودے کہ از مزبلہ ہا برچیدے وپاک شستے وبہم بردوختے وبہ آن پیراہن ہیچ ساختے وقت نماز اول بیرون شدے وپس از نماز خفتن باز آمدے وبہر محلہ کہ رفتے کودکان دیرا بہ سنگ میزدندے میگفت کہ ساق پائے من باریک است سنگ خورد اندازید تا پایم شکستہ دخون آلودہ نشود کہ از نماز باز مانم مرا غم فوت نماز است نہ غم پائے **بیان مجاہدہ مالک دینار رحمۃ اللہ علیہ** در تذکرۃ الاولیا است کہ دینار نام پدرے بود و بعضے گویند وجہش اینکہ مالک در کشتی نشستہ بود چون اعیان دریا از دمزدکشتی خواستند گفت ندارم پس چندانش زدند کہ بیہوش شد چون بہ ہوش آمد باز آنہا مزد خواستند و نیافتند پس باز بزدند ہمچنین سہ نوبت گذشت آخر باد گفتند کہ پائے تو میگیرم و بدریا می اندازم پس ماہیان تمام از دریا سر برآوردند ہر یکے دینارے در دہان گرفتہ مالک دست دراز کرد از یکے دینارے ستد باو داد چون آنہا این حال دیدند فوراً بر پایش افتادند و دے از کشتی بیرون شدہ بر روے آب قدم نہاد و ناپدید شد ازین جہت دیرا مالک دینار گویند **نقل است** کہ مالک خانہ بمزد گرفتہ بود جہودے برابر آن سرائے داشت ومحراب خانہ مالک بدر سرائے جہودے باز داشت جہود دانست کہ بقصد ایذائے من کردہ است دے چاہے کندہ منفذے ساخت از آن چاہ بہ نزدیک محراب وے رہ دہ تا بر آن چاہ می نشست روزے جہود دل تنگ شد از انچہ کہ ہیچ وے از من نگوید پس نزدیک وے آمد و گفت اے جوانمرد از میان محراب نجاست بتو نرسد گفت میرسد اما طغارے وچادرے ساختہ ام چون چیزے بدینجانب در آید برخیزم و بشویم گفت ترا خشم نبود گفت بود لیکن فرو خورم جہود در حال مسلمان شد **نقل است** کہ دیرا سبب توبہ آن بود کہ خود صاحب جمال و بسے مالدار بود و در مسجد دمشق کہ بنا کردہ

امیر معاویہ بودی ماند و در آن مسجد وقف بسیار بود مالک را طمع آن شد کہ تولیت آن مراد ہند ازین جہت در آن مسجد معتکف شد و یکسال دائم عبادت میکرد و امید آنکہ ہر کہ وی را دیدے در نماز یافتے تا یکسال بر این برآمد کہ بروز در عبادت گذرانیدے و شب بیرون شدہ بطرب مشغول شدے یک شب بطرب بود چون یارانش بخفتند آن عودے کہ میزدند آوازے از و شنید یا مالک ان لا تتوب چون این شنید دست ازان بداشت پس بمسجد رفت و متحیر شد و با خود اندیشہ کرد کہ یکسال است تا خدا را عبادت بریا و نفاق کردم اکنون باید کہ خدا را عبادت باصدق و اخلاص کنم و اگر تولیت این مسجد بمن دہند قبال نکنم چون این نیت کرد و بشب عبادت کرد با دل صافی روز دیگر مردمان در پیش مسجد با خود اتفاق کردند کہ تولیت این مسجد را لیاقت مالک دینار دار دپس پیش وے ہمہ آمدند وے در نماز بود صبر کردند چون فارغ شد ہمہ گفتند کہ اے مالک ما ہمہ بشفاعت آمدہ ایم تا تو تولیت این قبول کنی پس مالک بدل خود گفت الٰہی تا یکسال ترا عبادت بہ ریا میکردم ہیچکس متوجہ من نشد اکنون کہ دل بتو دادم و یقین درست کردم کہ ہرگز نخواہم گرفت کسان را نزدیک من فرستادی تا این کار در گردن من کنند بعزت تو کہ نخواہم انگاہ از مسجد بیرون آمد و روئے در کار آورد پس ریاضت و مجاہدہ پیش گرفت تا چنان معتبر و نیکوکار شد کہ در بصرہ مردے بود تو انگر چون وے بمرد دختری گذاشت باجمال نزدیک ثابت بنانی رحمۃ اللہ علیہ آمد و گفت اے خواجہ میخواہم کہ زن مالک شوم نامرا در کار طاعت یاری دہد ثابت مالک را گفت اے مالک چنین است مالک جواب داد کہ اے ثابت من دینار را سہ طلاق دادہ ام و زن از جملۂ دنیا است پس مطلقہ ثلثہ را عقد نتوان کرد نقل است کہ گفت مدتے دراز آرزوئے عمرا بود چون اتفاق شد ہمان روز کہ وقت عرب بود ناگاہ مرا تپ گرفت عاجز شدہ در خیمہ رفتم و آن روز نخفتم درین غم و با خود میگفتم اے تن اگر ترا نزدیک حق تعالےٰ منزلت بودے امروز ترا این تپ نہ گرفتی پس بخواب رفتم ہاتفے آواز داد کہ اے مالک اگر امروز حرب میکردی اسیر شدی گوشت خوک میخوردی

وکافرت میکردند پس این تپ ترا تحفہ عظیم است چون از خواب بیدار شدم شکر حق بجا آوردم و
نقل است کہ مالک را سالہائے گذشتے کہ ترشی و شیرینی نخوردے کہ شبے بدوکان جنازے رفتے
داز دوکان او گردہ خریدے بدان روزہ کشادے گاہ گاہ جنازنان گرمش بدادے آن نان گرمش
ہم نان بودے و ہم نان خورش وقتے بیمار شد آرزوئے گوشت در دلش افتاد دہ روز صبر کرد چون
کارش از حد شد بدوکان رواسی رفت و پایچہ گوسفند خرید و در آستین نہاد و بہ رفت رداس شاگردے
در عقب او فرستاد کہ بہ بیند تا چہ میکند دید کہ در موضع خالی رفتہ پایچہ از آستین برآورد و سہ بار
بوسید و گفت اے نفس پیش ازین بتو نرسد آن نان و پایچہ بدرویش داد و گفت اے تن ضعیف
من اینہمہ رنج بر تو می نہم نہ از دشمنی است بلکہ از شفقت است روزے چند صبر کن باشد کہ این محنت بسر آید
و در نعمتے ابدی کہ ہرگز آنرا زوال نبود و گفت ندانم این چہ معنی است کہ ہر کہ چہل روز گوشت نخورد
عقل او زائل شود من بست سال است کہ گوشت نخوردہ ام و عقل من ہر روز زیادہ است نقل است کہ
وے چہل سال در بصرہ ماند و رطب نخورد و ہرگاہ رسیدے گفتے اے اہل بصرہ انبک شکم من از وے
ہیچ کاستہ نشدہ است و شکم شما کہ رطب میخورید ہیچ زیادہ نشدہ است چون چہل سال برآمد آرزوے
خرما در نفس من پدید شد و نمی خوردم شبے ہاتفے آواز داد کہ رطب می باید خورد چون این آواز
رسید نفس فریاد برآورد مالک نفس را گفت کہ اگر رطب میخواہی یک ہفتہ روزہ بدار و بشب افطار
ہم مکن و تمام شب در نماز گذار نفس را رضی شد چون چنین کرد پس ببازار رفت و رطب خرید در
مسجدے رفت تا بخورد کودکے از بام آواز داد کہ اے پدر جہودے رطب خریدہ است و در مسجد
میرود تا بخورد پدر گفت کہ جہود در مسجد چہ کند در حال پدر کودک بیامد چوبے برداشتہ تا او را
از مسجد بیرون کند چون مالک را دید در پایش افتاد و گفت در محلہ ما بروز چیزے نخورند جز
جہود ان مالک چون این شنید آتش در جانش افتاد و دانست کہ کودک را زبان غیب بودہ است

گفت خدایا ہنوز رطب ناخوردہ نام جہود نہادی اگر بخورم نام بکفر بری بعزت تو کہ ہرگز رطب نخورم و نقل است
کہ ہمہ شب بیدار بودے دخترے داشت یکشب گفت اے پدر یک لحظہ بخسپ گفت از
شبخون مرگ می ترسم و نیز ازان کہ دولتے بمن رو نماید بنا بد کہ مرا خفتہ یابد و ردے بہ بیداران آرد و نقل است
کہ از وے پرسیدند کہ چگونہ گفت کہ چگونہ باشد آنکسے کہ نان خدا میخورد و فرمان شیطان می برد و وقتے
زنے مالک را گفت ای مرائی جواب داد کہ بست سال است کہ ہیچ کس مرا بنام من نخواند الا تو کہ نیک
دانستے کہ من کیستم چون وفاتش شد بزرگی دیرا بخواب دید پرسید کہ خدا با تو چہ کرد گفت خدا را دیدم با انہمہ
گناہان بسیار کہ داشتم آمانہ بسبب حسن ظنی کہ با او داشتم ہمہ محو کرد و گمان نیکو کہ بردے بردم ہمہ را بیامرزید۔

بیان مجاہدات حسن بصری رضی اللہ عنہ

در تذکرۃ الاولیا در ابتدائے توبہ و ترک تجرید ایشان مرقوم است کہ چون در بصرہ آمد سوگند خورد کہ در دنیا
نخندد تا عاقبت کارش معلوم نشود چنان خود را در انواع مجاہدہ و عبادت افگند کہ در عہد وے کسی امکان زیادت ازان
ریاضت نبود تا ریاضت او بجائے رسید کہ ہفتاد سال طہارت او در متوضا نقض نمیشد در عزلت چنان شد کہ امید از جملہ
خلق منقطع گرداند لاجرم از جملہ برآمد نقل است یکروز بر در صومعہ او کسے نشستہ بود حسن بر بام صومعہ
نماز میکرد چندان در سجدہ بگریست کہ آب از ناودان ریزان شد و چکیدن گرفت دید جامہ آن مرد آلودہ
آمد گفت این آب ناپاک است کہ بشویم حسن گفت کہ بشوئے کہ آب چشم عاصیانست نقل است کہ در حال
کودکی بردے معصیتے رفتہ بود ہرگاہ وے پیراہن نو پوشیدے آن گناہ را بر گریبان نوشتے و چندان
گریستے کہ ہوش از وے برفتے۔

بیان حال مجاہدات محمد واسع رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے در ریاضت چندان بود کہ نان خشک در آب زدہ میخورد و میگفت ہر کہ

بدین قناعت کند از ہمہ خلق بے نیاز شود و در مناجات گفتے الٰہی مرا گرسنہ و برہنہ میداری چنانکہ دوستان خود را آخر آنمقام بچہ یابم کہ حال من چون دوستان تو بود نگاہ بودے کہ از غایت گرسنگی بخانہ حسن بصری رحمۃ اللہ علیہ رفتی و انچہ یافتی بخوردی چون حسن آمدی بدان شاد شدے و سخن وے است کہ فرخ آنکسے کہ بامداد گرسنہ خیزد و شبانگاہ گرسنہ خسپد و با این حالت از خدا راضی بود۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ حبیب عجمی رحمۃ اللہ علیہ

حال ابتداء سبب توبہ او بتفصیل در تذکرۃ الاولیا مرقوم است گویند کہ بعد ترک و تجرید روزگارے برآمد کہ بے برگ و نوا شد زنش آمد و طلب نفقات میکرد حبیب تنگ شدہ از خانہ برآمدہ قصد صومعہ کردہ و عبادت پیش گرفت چون شب درآمد باز نزد زن آمد و پرسید کجا کار کردی کہ چیزے نیاوردی حبیب گفت آنکس کہ من کارش کردم بس کریم است شرم دارم کہ از وے چیزے خواہم او خود بروقت خواہد داد وے در دہ روز مزد میدہد پس ہر روز در آن صومعہ میرفت و عبادت میکرد تا دہ روز تمام شد روز دہم بہ نماز پیشین رسید اندیشہ درویش افتاد کہ امشب در خانہ چہ برم و بازن چہ گویم در آن تفکر فرو شد و دلتنگ گردید در حال خدائے تعالیٰ حمالی بر در خانہ او فرستاد با یک خروار آرد و یک حمال دیگر با یک مسلوخ گوشت و یک حمال دیگر با روغن و انگبین مع حوائج دیگر و جوانمردے دیگر صاحب جمال با صرہ ششصد درم سیم بدر خانہ حبیب رسید و در بزد زن فرا پیش آمد و گفت چہ کار است آنخوان خود برد گفت این جملہ را خداوند کار فرستادہ است گفت است کہ حبیب را بگو کہ در کار بیفزاید تا من در مزد زیادت کنم این بگفت و برفت چون شب درآمد حبیب شرمزدہ و خجل و غمگین رو بخانہ نہاد چون بدر خانہ رسید بوئے نان و آواز دیگ می آمد زن حبیب پیش او آمد در و پیش پاک کرد چنان لطف نمود کہ گاہے نکردہ بود گفت اے مرد انیکا راز بہر کسے کہ میکنی آنکس نیکو بہتر دہد کرامت و غفلت است

اینک چنین وچنان فرستادہ است بدست جوانمردے نیکو روے دیر تو چنین پیغام فرستادہ است حبیب متحیر شد وگفت دہ روز کار کردم با من چنین نیکوی کرد اگر بیش کنم دانی کہ چہ کند پس بکلی روے از دنیا بگردانید وبعبادت حق مشغول شد تا از بزرگان مستجاب الدعوات گردید۔ **نقل است** کہ سی سال بود کہ حبیب عجمی کنیزکی داشت کہ روے او تمام ندیدہ بود روزے کنیزک خود را گفت اے مستورہ کنیزک ما را آزادہ گفت نہ من کنیزک توام گفت مرا درین سی سال زہرہ نبودہ است کہ بیرون او ہیچ چیز نگاہ کنم ترا چگونہ تواند دید۔

بیان حال مجاہدہ وریاضت حضرت حازم مکی رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ ہشام بن عبدالملک از وے پرسید آن چیست کہ بدان نجات یابم درین کار گفت آنکہ ہرروز می گریستانی از جائے ستانی کہ حلال بود وبجائے دہی کہ حق بود گفت اینکہ تواند کرد گفت آنکہ از دوزخ گریزان وبہشت راجویان وطلب رضائے رحمان کند وسخن او است کہ برشما باد کہ از دنیا احتراز کنید بمن چنین رسیدہ است کہ روز قیامت بندہ را کہ دنیا دوست داشتہ بود وجملہ طاعات بجا آوردہ بود او را بر سر جمع بر پا کنند ومنادے کند کہ بنگرید کہ این بندہ آنست کہ آنچہ حق تعالے حقیر داشتہ است دیدہ او برگرفتہ وعزیز داشتہ است وآنچہ حق تعالے دشمن داشتہ است او دوست گرفتہ است و **نقل است** کہ بزرگی گفتہ از مشائخ یکے عزم حج کرد وبہ بغداد رسید وبہ نزدیک ابوحازم در آمد ویرا یافت خفتہ زمانی صبر کرد تا بیدار شد گفت درین ساعت پیغمبر علیہ السلام را بخواب دیدم کہ مرا بتو پیغام داد وگفت حق ما در نگاہ دار کہ ترا بہتر است از حج گزاردن باز گرد ودر رضائے دل او طلب کن من از اینجا باز گشتم دیگر نہ رفتم۔

بیان ریاضت ومجاہدات حضرت عتبۃ الغلام رحمۃ اللہ علیہ

گویند کہ چون وے بخدمت حسن رسید چنان شد کہ برائے قوت کشت خود کردے وآنرا آرد کردے

و با آب نم کردہ با آفتاب خشک گردانیدے و بہ ہفتہ یکبار ازان خوردی و بعبادت مشغول شدے پیش ازین نخوردے و گفتے از کرامات کابتین شرم میدارم کہ بہ ہفتہ بیش از یکبار بآب خانہ روم و **نقل است** کہ عتبہ را جلے استادہ دیدند کہ در سرما عرق از وے میریخت پرسیدند حال چیست گفت در ابتدا جماعتے مہمانم آمدند ایشانرا ازین دیوار ہمسایہ پارۂ کلوخ باز کردم تا دست بشویند پس ہر وقت کہ اینجا میرسم ازان خجالت و ندامت چندین عرق از من میچکد اگرچہ بحلے خواستہ ام و گویند از عبدالواحد بن زید گفتند کہ ہیچکس را دانی کہ وے از خلق مشغول باشد بحال خویش گفت یکے را دانم کہ این ساعت در آید عتبہ بن الغلام در آمد ازو پرسید کہ در راہ کرا دیدی گفت ہیچکس را نہ و راہ وے بر بازار بود و **نقل است** کہ ہرگز عتبہ طعام و شراب خوش نخوردی مادرش گفت با تن خویش رفق کن گفت رفق وے طلب میکنم کہ روزے چند رنج کشد و جاوید در راحت باشد و وے گوید کہ شبے حورے را بخواب دیدم گفت یا عتبہ بر تو عاشقم مگر تا چیزے نکنی کہ بسبب آن میان من و تو جدائی افتد گفت دینار اطلاق دادم طلاقیکہ ہرگز رجوع نکنم تا اینکہ ترا بینم۔

بیان حال ریاضات و مجاہدات حضرت فضیل عیاض رحمۃ اللہ علیہ

گویند کہ سی سال گذشت کہ ہرگز کسے ویرا در دنیا بشادی خندان لب ندید مگر روز یکہ پسرش وفات کردہ بود آنروز خندان یافتند مردم پرسیدند کہ اے خواجہ این وقت شادی و خوشی نیست چہ میخندی گفت دانستم کہ خدا بمرگ او راضی بود بس من ہم بموافقت رضائے او میروم کہ خندہ میزنم و خوشم و تبسم میکنم۔

بیان حال ریاضات و مجاہدات ابراہیم بن ادہم رحمۃ اللہ علیہ

بدانکہ حال او در تذکرۃ الاولیا بہ تفصیل مرقوم است بادشاہ بلخ بود سبب توبہ و ترک سلطنت وے دران بچند وجہ مسطور است چون بادشاہی گذاشتہ لباس فقر پوشید پیادہ در کوہ و بیابان میگشت

ومیگریست تا بمرو رسید آنجا پلے است نابینائی ازان پل قریب افتادن بود اگر دمی افتاد ہلاک میشد
وآلبش می برد ابراہیم گفت اللّٰھم احفظہ معلق درہوا بایستاد و پیرا بگرفتند و بیرون آوردند ہمہ در
ابراہیم حیران بماندند تا چہ مرد است پس از آنجا بنیشاپور رفت و در غار آنجا کہ مشہور است ماندہ عبادت
میکرد کہ داند کہ در آن غار شب و روز چہ عبادت میکرد و ہر پنجشنبہ بربالائے غار شدے و پشتہ ہیزم بر
گرفتے و علی الصباح آدینہ بشہر بردے و بفروختے و نان خریدی و یک نیمہ صدقہ دادی و نماز گذاردہ باز
بغار شدے تا ہفتہ دیگر حالش این بودے **نقل است** کہ شبے در زمستان دران غار بود سرمائے
عظیم بود و یخ شکستہ غسل کردہ بود و تا سحر در نماز بود وقت سحر بیم آن بود کہ ہلاک شود در خاطرش آمد کہ اگر
آتش بودے مرا گرم کردے چندانکہ در خواب رفت اژدہائے را فرمان شد کہ بر دو پشت ابراہیم را
گرم کن اژدہا بیامد و پس پشت ابراہیم بخفت کہ پشت ابراہیم گرم شد چون وے بیدار شد اژدہائے
دید کہ وی را گرم میساخت نوعی عظیم در دلش پیدا شد گفت خداوندا تو او را بصورت لطیف بمن نمودے
اکنون من وی را بصورت قہری بینم طاقت نمیدارم در حال اژدہا روئے خود پیش ابراہیم بر زمین مالید و
در ساعت ناپدید گشت گویند چون مردمان از حال وے آگاہی یافتند وے از ان غار بگریخت و
رو بمکہ نہاد آنوقت شیخ ابوسعید ابوالخیر قدس سرہ بزیارت آن غار رفت و گفت سبحان اللّٰہ اگر این غار
پر از مشک بودے این بوے ندادے کہ جوانمردے روزے چند بصدق اینجا بودہ است دگویند
چون ابراہیم رو بیادیہ نہاد یکے از اکابران دین بوے رسید و اسم اعظم بوے آموخت تا بدان خدا را
یاد میکرد و میخواند در آنحال خضرؑ او را دید و وے گفت اے ابراہیم آن برادر من بود الیاسؑ کہ اسم اعظم
بتو آموخت پس میان ابراہیم و خضر بسیار سخن رفت و پیر او خضر بود کہ وی را درین کار کشید باذن اللّٰہ
تعالےٰ و گویند کہ وے میگفت کہ در بادیہ میرفتم چون بذات العرق رسیدم ہفتاد مرقع پوش را دیدم
کہ جان دادہ خون از ایشان روان شدہ افتادہ اند چون گرد ایشان برآمدم یکے را رمقی باقی ماند

بود از وی پرسیدم کہ اے جوانمرد این چہ حال است گفت اے پسر او ہم علیک بالماء والجراب
دور مرد کہ مہجور گردی و نزدیک نزدیک میا کہ رنجور شوی کس مباد اکہ بر بساط سلاطین این گستاخی کند۔
و بترس از دوستی وے کہ حاجیان را چون کافران روم میکشد و باحاجیان غزا میکند و بدانکہ باقوی بودیم
صوفی و متوکل قدم در بادیہ نہادیم و عزم کردیم کہ با کسے چیزے نگویم و جز از خداوند اندیشہ نکنم و حرکت ہیچکون
از بہر خدا کنیم و بغیر ش التفات نکنیم چون بادیہ را طے کردیم و براحرامگاہ رسیدیم خضر علیہ السلام بما رسید سلام
کردیم و شاد شدیم و گفتیم الحمد للہ کہ سعی ما مشکور آمد طالب بمطلوب رسید کہ چنین کس با استقبال ما آمد فورًا
ندا آمد کہ اے کذابان و مدعیان قول و عہد شما ہمین بود کہ مرا فراموش ساختید و با غیر من مشغول شدید۔
اکنون بدین عزامست تا جانہائے شما بغارت نبرم و خون شما نریزم با شما صلح نکنم این جوانمردان را کہ
می بینی ہمدرین باز خواست اند بلا اے ابراہیم اگر تو نیز سر آنداری پاے ورنہ والا و در شو ابراہیم گفت
کہ من حیران شدم و گفتم چرا ترا ہلاک نکردند گفت از آنکہ خام تا پختہ شوم و بر صفت ایشان برسم
این بگفت و جان داد **نقل است** کہ وے چہار دہ سال بادیہ را قطع کرد در تمام راہ بتضرع
و زاری گذراند تا بمکہ رسید پیران حرم ہمہ با استقبال وے آمدند ابراہیم خود را در میان قافلہ
انداخت تا کسے او را نشناسد خادمان پیش از پیران ابراہیم را دیدند پرسیدند کہ ابراہیم کجا است
کہ مشائخ حرم با استقبالش آمدہ اند او گفت چہ میخواہند از ان زندیق خادمان ویرا سیلے زدند کہ تو
ویرا بدین نام خوانی زندیق توئی وے گفت من ہمین میگویم چون از وے در گذشتند ابراہیم با نفس
خود گفت ہان اے نفس سزاے خود دیدی میخواستی کہ مشائخ حرم با استقبال تو آیند الحمد للہ
کہ بکام خود دیدم ناگاہ او را بشناختند و عذر خواستند پس در مکہ ساکن شد ناگاہ او را یاران
بدید آمدند و وے از کسب دست خوردی ہنرمند کشتی کردی پاینز بافی کردی **نقل است** کہ
چون از بلخ برفت پسرے داشت خرد سالہ چون وے بزرگ شد خواست کہ پدر را زیارت کند

وخدمتش نماید پس باچہار ہزار کس باز آدد راحلہ بمکہ رفت بامید دیدن پدر چون در مکہ رسید و در مسجد حرام مرقع پوشان را دید پرسید کہ ابراہیم ادہم را میشناسید گفتند بلے او شیخ ما است و بصحرا الطیب ہیزم رفتہ است چون پسر آن سخن شنید بصحرا رفت دید پیرے پشتہ ہیزم بر گردن نہادہ می آید گریہ بر پسر آمد اما خود را نگاہ داشت و آہستہ در پے او آمد تا بازار رسید ابراہیم آواز میداد من بشتری الطیب باالطیب مردے از ما بخرید دنانش بداد ابراہیم پیش اصحاب آمد و نان پیش نہاد و خود بہ نماز مشغول شد چون از نماز فارغ شد با صحاب گفت خود را از مردان و زنان نگاہ دارید خصوصا امرد کہ امردان و زنان بسیار باشند ہمہ قبول کردند چون حاجیان بطواف مشغول شدند ابراہیم نیز طواف کرد آن پسر پیش ابراہیم آمد صاحب جمال بود ابراہیم تیز او را میدید یاران ابراہیم را عجب آمد از ابراہیم گفتند ما را منع سیفر مودی و خود بر غلامی صاحب جمال نظر میکردی درین چہ حکمت است گفت من از بلخ چون بر آمدم مرا پسرے شیر خوارہ بود دانم کہ دے ہمین باشد آن پسر سر روز می آمدی و پدر بسویش نظر کردی لیکن پسر ظاہر نمیکرد روزے یارے از یاران ابراہیم در خیمہ او گذشت دید کہ بر کرسی نشستہ قرآن میخواند و میگرید آن درویش اندرون خیمہ رفت و سلام کرد و از وے گفت تو از کجای و پسر کیستی آن پسر بگریست و گفت من پدر خود را ندیدم مگر دی روز اکنون ندانم کہ وے او ہست یا نہ پدرم ابراہیم است درویش گفت ما شما را نزد وے میبرم دے با مادر خود ہمراہ شد ابراہیم آنوقت با یاران خود پیش رکن یمانے نشستہ بود چون از دور نگاہ کرد پارچہ خود را با پسر و زن خود دید چون زن ابراہیم ویرا دید بصبر شدہ فریاد بر آورد و از پسر گفت کہ ہمین پدر تست جملہ یاران فریاد بر آوردند و گریستند پسرش بیہوش شد و بیفتاد و چون بہوش آمد ہر را سلام کرد ابراہیم جواب داد و در کنار گرفت پرسید کہ بر کدام دینی گفت بر دین محمد علیہ السلام گفت الحمد للہ پرسید کہ قرآن دانی گفت دانم گفت الحمد للہ گفت از علم خبری دارے گفت

بلے گفت الحمد للہ پس ابراہیم خواست تا برود و پسر او را نمی گذاشت و مادر فریاد میکرد و ابراہیم روی بآسمان کرد گفت الٰہی اغثنی پسر در کنار او در حال بمرد یاران گفتند ترا چہ افتاد کہ چون پسر در کنار گرفتی سوے آسمان دیدی اللّٰھم اغثنی گفتی جواب داد کہ چون در کنارش گرفتم مہر او در دلم بجنبید ندائے اتدعی محبتا و تحب معنا غیرنا چون این ندا شنیدم دعا کردم کہ یارب مرا فریاد رس اگر محبت او مرا از محبت تو باز دارد یا جان او ببر دار یا جان من در حال دعا مستجاب شد و گفت پانزدہ سالہ مشقت کشیدم ندائے شنیدم کہ کن عبدا و استرح **نقل** است کہ از وے پرسیدند چہ رسید ترا کہ مملکت را گذاشتے گفت روزے بر تخت نشستہ بودم آئینہ در پیش دیدہ من داشتند نگاہ کردم منزل خود گور دیدم و دران مونسے نہ و سفرے دراز در پیش دیدم و مرا زادے نہ و خدا را قاضی و عادل دیدم و مرا بحجتے نہ ملک بر دلم سرد شد گفتند چرا از خراسان گریختی گفت از انکہ بسیار می پرسیدند کہ دوش چون بودی و امروز چونے گفتند چرا زن نکنی گفت ہیچ زن شوہر کند یا برہنہ و گرسنہ ماندن از ان زن نمیکنم کہ ہر زینکہ کنم برہنہ و گرسنہ ماند اگر توانم خود را اخلاص دہم دیگرے را در فتراک خود چرا بندم پس از ان درویش کہ حاضر بود پرسید تو زن داری گفت نہ گفت فرزندے داری گفت نہ گفت نیک است درویش گفت چہ گونہ گفت آن درویش کہ زن کرد بر کشتی نشست و چون فرزند آمد غرق شد گفت درویشے می نالید گفت پندارم کہ درویشی رائگان خریدی گفت درویشی از کہ خریدی گفت من بملک بلخ او را خریدم و ہنوز نمی ارزد۔

نقل است کہ کسے پیش ابراہیم ہزار دینار آورد کہ بگیر گفت از درویشان ہیچ نگیرم آمرد گفت من تونگرم گفت از انکہ داری زیادت باید مرا گفت بلے گفت بگیر کہ سر درویشان توئی خود این درویشے نبود بلکہ گدائے باشد مرا ہیچ نبت و نخواہم و گفت سخت ترین حالتے کہ مرا پیش آمد این بود بجائے برسم و مرا کسے بشناسد انگاہ مرا از انجا باید گریخت ندانم کہ کدام سخت تر بود

بوقت ناشناختن ذلت کشیدن یا بوقت شناختن از عزگریختن و گفت درویشی چیستم تو نگری پیش
آمد دیگران تو انگری جستند درویشی پیش آمد و گویند و فتے یکے دہ ہزار درم پیش ابراہیم آورد
پذیرفت گفت میخواہی کہ نام من از میان درویشان پاک کنی بانیقدر سیم و گویند چون باز دے
بردے از غیب آمدی گفتے کجا اند ملوک دنیا تا ببینند کہ این چہ کار و بار است تا از ملک خود
شاد از تنگ آید و از یکے گفت کہ خواہی کہ از اولیاء باشی گفت خواہم گفت بیکبارہ دنیا و آخرت
رغبت مکن در دے بخدا آر بکلیت و خود را از ماسوا اللہ فارغ گردان و طعام از حلال خور بر تو نہ
قیام شب است و نہ قیام روز و گفت ہیچکس نیافت پایگاہ مردان بہ نماز و روزہ و حج و عمرہ
مگر بدانکہ بدانست کہ در خلق خود چہ در می آرد از حلال یکے از وے گفت جوانی ہست صاحب وجد
و حالے عظیم و ریاضتے نیکو میدارد ابراہیم پیش وے برفت جوان گفت سہ روز مہمان من شو پس
مہمان وے شد مراقبہ حال وے کرد زیادت ازان بود کہ میگفتند ابراہیم را غیرت آمد و خواست
کہ تجسس حال وے کند آیا شیطانی است یا ہمہ خالص بعد تجسس معلوم شد کہ شیطانی است
گفت اللہ اکبر پس ازان جوان گفت تو نیز سہ روز مہمان من شو وے نیز مہمانش شد ابراہیم
از طعام حلال خود وی را خوراند جوان را حالت گم شد و شوق و بیقراری و بیخوابی ہمہ پاک رفت
وے از ابراہیم گفت تو با من این چہ کردی گفت لقمہ تو از وجہ حلال نبود شیطان با آنہمہ
در تو می آمد و میرفت چون لقمہ حلال بباطن تو فرو شد اصل کارت بہ نمود تا بدانے کہ اساس
اینکار و این خدمت لقمہ حلال است **نقل آنست** کہ در رمضان بروزگیاہ آوردے
و بفروختے و بدرویشان دادے و ہمہ شب تا روز نماز کردے گفتند چرا دی خواب نکنی گفت
از انکہ چشم یکساعت از گریہ نمی آساید پس خواب را کجا گنجایش و چون نماز بگذاردے دست
بروے خود باز نہادی و گفتے می بینم کہ نماز بردیم باز زنند و **نقل آنست** کہ روزے ہیچ

نیافت گفت الٰہی شکر آنرا چہار صد رکعت نماز کنم دیگر روز ہم نیافت ہمچنین چہار صد رکعت
نماز کرد تا ہفت شب بعد ازان ضعف در وے پدید آمد گفت الٰہی اگر بدہی شاید در حال جانی
آمد و گفت بقوت حاجت داری گفت دارم در ابخانہ بُرد چون نیک در ابراہیم نظر کرد نعرہ زد
گفت چہ بود گفت من غلام توام و مال من ازان تست ابراہیم گفت آزادت کردم و ہر چہ داری
بتو بخشیدم مرا دستوری دہ تا بردم پس گفت الٰہی عہد کردم کہ بعد ازین بجز از تو ہیچ نخواہم کہ
اکنون نان خواستم دنیا پیش من آوردی دگویند کہ عطار سلمی نوشتہ است باسناد عبد اللہ مبارک
کہ ابراہیم در سفرے بود زادش نماند چہل روز صبر کرد و گل خورد و از کسے نگفت تا ربخے بکسے نرسد
و سہل گوید با ابراہیم ادہم در سفر بودم من بیمار شدم انچہ داشت بر من نفقہ کرد و آرزوے داشتم
خرمے داشت بفروخت و بخرج آورد چون بہ شدم گفتم خر کجا است گفت بفروختم گفتم بر کے
نشینم گفت بر گردن من پس ہمہ منزل مرا بر گردن خویش نشاند **نقل است** کہ سہ تن از یاران
ابراہیم در مسجدے خراب بودند شبے بغایت سرد بود ابراہیم خود را بر در بداشت تا بمداد دفع باد
از ایشان میکرد و نیز عطار سلمی گفت یکبار با ابراہیم در سفر بودم و نفقہ نماند پانزدہ روز سنگریزہ خورد
و گفت چہل سال است کہ از میوۂ مکہ نخوردہ ام از ینجہت کہ لشکریان بعضے ازان زمین مکہ خریدہ
بودند و **نقل است** کہ چندین حج پیادہ کرد و از چاہ زمزم آب نخورد و از ینجہت کہ ولوورسن چاہ
سلطانی بود و **نقل است** کہ ہر روز بمزدوری رفتے و تا شب کار کردی و ہر چہ بستدی خرچہ
یاران کردے اما تا نماز نکردی چیزے نخریدے بعد نماز ہر چہ خریدے پیش یاران نہادے
شبے یاران گفتند ابراہیم بدیری آید و مرا انتظار مبید ہد امشب انتظارش نکنیم و افطار نمائیم تا
بعد ازین زود آید ہمچنان کردند چون ابراہیم بیامد ہمہ را خفتہ دید گفت آہ اگر چیزے بنا فتند
و گر نہ خفتند پس قدرے آرد آوردہ خمیر کرد و آتش میکرد و محاسن بر خاک نہادہ باد

میکرد تا آتش تیز گردد یاران برخاستند و گفتند چہ میکنی گفت شما را خفتہ یافتم دانستم کہ طعامے نیافتہ باشید اینک برائے شما طعامے میسازم ایشان یکدیگر را گفتند بنگرید کہ ما در حق او چہ اندیشیدہ بودیم و او در حق ما چہ اندیشید **نقل است** کہ یکے مدتے در صحبت ابراہیم بود چون مفارقت خواست گفت اے خواجہ از عیبے کہ در من دیدہ باشی ازان خبر دارم کن وے گفت من ہیچ عیب در تو ندیدہ ام از انکہ در تو بچشم دوستی میدیدم عیب از دیگرے بپرس **نقل است** کہ عیالدارے وقت شام بخانہ میرفت اندوہگین و دلتنگ از انکہ ہیچ نیافتہ ام با عیال چہ خواہم داد ناگاہ ابراہیم را دید شاد نشستہ گفت یا ابراہیم مرا از تو غیرت می آید کہ تو چنین فارغ و من چنین حیران گفت من ہرچہ از عبادات کردہ ام تو بودادم و تو این اندوہ یکساعت بمن دہ **نقل است** کہ او را گفتند تا درین راہ آمدی گاہے شادی بتو رسید گفت چند بار اول در کشتی بودم با جامہ خلق دموی دراز در برحالتے کہ اہل کشتی ازان غافل بر من می خندیدند و مسخرہ آنجا بود ہر ساعت بیامدے دموے سر من گرفتے و سیلے بر گردن من زدے و من خود را بمراد خود یافتے دیدان خواری نفس شاد شدمی ناگاہ موج عظیم برخواست کہ بیم غرق بود ملاح گفت یکے را بدریا می باید انداخت تا ساکن شود گوش من گرفتند تا بدریا اندازند در حال موج ساکن شد آن ساعت کہ گوشم گرفتند خود را بمراد خود دیدم و یکبار بمسجدے رفتم کہ بخسپم رفتن نیافتم و من از ضعف و ماندگی از آنجا طاقت برخاستن نداشتم پایم گرفتند و میکشیدند و مسجد را از دبان پایہ بود مرا در زیر انداختند بہر پایہ کہ سرم می آمدی شکست و بہر پایہ سیر اقلیمے بمن کشف میشد با خود میگفتم چہ بودے کہ اگر پایہ زدبان بیش بودی تا چند جائے دیگر سرم بشکستے و بار دیگر آن بود کہ بجائے گرفتار شدم مسخرہ بر من بول کرد اینجا نیز شاد شدم و بار دیگر پوستینی داشتم گزندہ بسیار در وے افتادہ بودند و مرا میگزیدند ناگہان جامہ از حریر

و دیبا یاد کردم نفس فریاد برآورد که آخر این چه رنج است که بر خود نهاده اینجا هم نفس را بمراد خود
دیدم و گفت یکبار بتوکل ببادیه رفتم چند روز چیزے نیافتم دوستی داشتم در مقامے گفتم اگر
پیش وے روم توکل باطل شود بس در سجدے رفتم و گفتم توکلت علی الحی الذی لا یموت
ناگہ تفے آواز داد سبحان اللہ آن خدائی که پاک کرد روے زمین از متوکلان گفتم چرا گفت متوکل
که باشد آنکه بر لقمه که دوستے مجازی دهد راهے دراز پیش گیرد انگاه گوید توکلت علی الحی الذی
لا یموت و گفت زاهدے متوکل را دیدم پرسیدم که از کجا خوری گفت این علم نزد من نیست
از روزی دهنده پرس مرا باین فضولی چه کار و گفت روزے غلامی خریدم گفتم چه نامی
گفت هر چه خوانی گفتم چه خوری گفت هر چه دهی گفتم چه پوشی گفت هر چه پوشانی گفتم چه
کار کنی گفت هر چه فرمائی گفتم چه خواهی گفت بنده را با خواست چه کار با خود گفتم اے مسکین
تو در همه عمر خدا را چنین بنده نه بوده بارے بندگی ازین بیاموز چندان بگریستم که بیهوش شدم
و گفت وقتے در بادیه بتوکل سیر فتم سه روز هیچ نیافتم ابلیس گفت بادشاهے بلخ و چندان
نعمت گذاشتے تا گرسنه به حج میروی باتحمل باید شد گفتم الهی دشمن را بدست بگذار تا مرا
بسوزاند این بادیه را بمدد تو قطع توان کرد آوازے شنیدم که انچه در جیب داری بینداز
تا انچه در غیب است بیرون آرم دست در جیب کردم چهار دانگ سیم داشتم که فراموش شده
بود چون بینداختم ابلیس از من بر میدود توتے در من پدید آمد از غیب۔

بیان حال ریاضت و مجاہده حضرت بشر حافی رحمۃ اللہ علیہ

دیراحانی ازان گویند که از شدت غلبه مشاهده حق هرگز کفش در پائے نکردی چون پرسیدند
از وے که چرا کفش در پائے نمیکنی گفت از انکه آنروز که آشتی کردم پا برهنه بودم اکنون
شرم میدارم که کفش پوشم و نیز حق تعالے میفرماید که زمین را بساط شما گردانیدم پس بساط سلطان

ادب نبود کفش پوشیدہ رفتن جمعے از اصحاب خلوات چنان بودہ اند کہ بکلوخ استنجا نمیکردند و آب دہن در زمین نمی انداختند کہ جملہ نور اللہ میدیدند بشر را نیز این حال بود **نقل است** کہ مدت چہل سال او آرزوئے گوشت بریان میکرد و بہائے آن نیافت و گویند سالہا دلش باقلا خواست و نخورد و ہرگز آب از جوئے کہ سلطان کندہ بود نخورد بزرگی گوید پیش بشر بودم و سرماے سخت بود او را برہنہ دیدم گفتم در ینحالت مردمان جامہ زیادت می پوشند تو جامہ پیرو کردی گفت درویشا نرا یاد کرم مال نداشتم کہ با ایشان مواساۃ کنم بہمین موافقت کردم یکے با بشر مشورت کرد کہ ہزار درم حلالے دارم خواہم کہ بحج روم گفت بہ تماشا میروی یا برائے رضاے حق گفت برائے رضائے حق بشر گفت اگر چنین است دام درویشے گذار و یا یتیمے دہ و یا بعیال دارے دہ کہ آن راحت کہ بدل ایشان رسد از صد حج ترا فاضلتر است گفت رغبت بر حج بسیار دارم گفت ازین است کہ از وجہ حلال نہ بدست آوردہ تا بجا خرچ نکنی آرام نیابی۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ حضرت ذوالنون مصری رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ سبب توبہ اش آن بود کہ ویرا خبر دادند کہ فلان جا عابدے است گفت پس قصد زیارتش کردم دیدم کہ خود را بر درخت آویختہ میگفت کہ اے تن مساعدت کن با من بطاعت و اگر نہ ہمچنین گذارمت تا از گرسنگی بمیری گریہ بمن افتاد آواز گریۂ من عابد شنید گفت کیست کہ رحمت میکند بر کسے کہ ترسش اندک است و جرمش بسیار گفت پیش او رفتم و سلام کردم پرسیدم این چہ حالت است گفت این تن با من قرارے نمیگیرد در طاعت حق و با خلق آمیختن میخواہد ذوالنون گفت کہ پنداشتم کہ خون مسلمانے ریختہ است یا کبیرہ آوردہ است گفت ندانستی کہ چون بخلق آمیختی ہمہ چیز بدا ز پس آن آید گفتم خوش زاہدی

گفت از من زاہد تر میخواہی کہ بینی گفتم آری گفت برین کوہ برو چون بر کوہ رفتم جوانی دیدم بر در صومعہ
یک پائے درون آستانہ نہادہ دیگر بیرون پائے کہ بیرون بود بریدہ و کرمان ازان میخوردند پیش او رفتم و
سلام کردم از حالش پرسیدم گفت روزے درین صومعہ نشستہ بودم زنے از نیطرف گزر کرد دلم
مایل او شد و تنم تقاضائے آن کرد کہ از پے او بیرون روم چون یک پائے از صومعہ برآوردم آوازے
شنیدم کہ شرم نمی آید بعد از سی سال کہ خدا را عبادت کردی اکنون طاعت شیطان کنی فوراً این پائے
کہ بیرون نہادہ بودم بریدہ گشت اکنون اینجا نشستہ ام تا دیگر چہ پیش آید تو چرا پیش گنہگاران آمدی
اگر خواہی کہ مردے از مردان خدا بہ بینی بر سر این کوہ رو پس ذوالنون گفت از بلندی نتوانستم رفت
اما خبر او پرسیدم گفت مدتے است تا مردے بر آن صومعہ سر کوہ خدا را عبادت میکند یک روز
یکے با وی مناظرہ میکرد کہ روزی بسبب کسب است او نذر کرد کہ من ہیچ چیز نخورم کہ در آن
سبب از کسب مخلوق بود چند روز بر آمد کہ ہیچ نخورد اللہ تعالے زنبوران را فرستاد تا گرد او می پرند
و در اعسل میدہند ذوالنون گفت چون آن چیزہا دیدم دانستم کہ ہر توکل بر خدا کند خدا کار او بسازد
و رنج کسے ضائع نگذارد پس در راہ می آمدم مرغکے نابینا دیدم بر درختے گفتم این بیچارہ علف
از کجا میخورد در حال مرغ فرود آمد و منقار بر زمین زد و دو سکورہ از زمین بر آمد در یکے گنجد بود و در یکے
گلاب بخورد و در درخت رفت و سکورہ ناپدید شد ذوالنون گفت چون آن دیدم یکبارگی بر توکل
اعتماد کردم پس از آنجا منزلے چند برفتم چند کس ہمراہ داشتم شبانہ در خرابہ آمدم آنجا صرہ زر یافتم
و بر صرہ تختہ نہادہ و بر آن نام خداوند یاران من آنرا قسمت کردند من بجائے زر آن تختہ از یاران
بستدم و بوسیدم تا کارم از برکاتش بجائے رسید کہ شبے بخواب دیدم کہ گویند کہ اے ذوالنون
ہر کس بہ زر و نقرہ و جواہر رغبت کردند تو عالی تر ازان طلب کردی کہ نام ما است لاجرم در
علم و حکمت بر تو گشادہ کردم پس بشہر باز آمدم و گویند ذوالنون مصری روزی کنار رودے رفت

وطہارت کرد آنجا کوشکے بود نگاہ وے بالائے آن افتاد کنیزکے دید صاحب جمال خواست تا او را بیاید
گفت اے کنیزک کدائے گفت اے ذوالنون چون از عورت دیدم پنداشتم کہ دیوانہ چون نزدیک
آمدی دانستم کہ عارفی چون نزدیک تر آمدے دانستم کہ عالمے چون نگاہ کردی دانستم ہیچ نۂ وے
گفت چگونہ گفت اگر عارف بودی چشمت بر دون حق نظر نکردی واگر عالم می بودی بنا محرم نظر
نکردی واگر دیوانہ بودی طہارت نکردی این بگفت فاپدید شد معلوم گشت کہ وے آدمی نبود تنبیہ
بود پس آتشے در جان ذوالنون افتاد بہ دریا خود را انداخت جماعتے در کشتی بودند موافقت
کرد بازرگانے در کشتی بود گوہرے از ان وے ضایع شد ہمہ اتفاق کردند کہ نزد ذوالنون است
پس ویرا میر نجانیدند واستخفاف میکردند چون کار از حد گذشت ذوالنون گفت خداوندا تو میدانی
فورًا ہزار ماہی سر بر آوردند در دہان ہر یکے گوہرے بود ذوالنون یکے از آنہا گرفتہ بآنہا داد اہل کشتی
این حال دیدہ در پایش افتادند وعذرہا خواستند از آنروز ویرا نام ذوالنون افتاد **نقل است**
کہ ذوالنون در کوہ ہا میگذشت قومے مبتلایان را دید حال پرسید گفتند اینجا عابدی است در صومعہ
بعد ہر سال یکبار بر می آید دوم خود بر مبتلایان میدمد ہمہ شفا می یابند و باز میرود پس ذوالنون
آنجا توقف کرد چون وے بعد سال بیرون آمد دید مردے است رنگ روئے او زرد گشتہ ونحیف
شدہ وچشم او در مغاک افتادہ بچشم شفقت در مبتلایان نظر کرد بعد آن سوے آسمان نگریست
ہمہ مبتلایان صحت یافتند چون خواست کہ بصومعہ خود برود ذوالنون دامنش گرفت وگفت از بہر
خدا چنانچہ علاج ظاہر الیشان کردی علاج باطن من کن سوے من دید وگفت اے ذوالنون
دست از من بدار کہ دوست از اوج عظمت وجلال نگاہ نمیکند چون ترا بیند کہ دست در دامن
غیر آوردہ ترا بدو باز گذارد و او در ابتوا این بگفت و بہ صومعہ باز رفت **نقل است** کہ او را دہ سال
سکباج آرزو بود دو نخود و شب عیدے نفس او گفت چہ شود کہ فردا بعیدی سکباج دہے ذوالنون

گفت اے نفس اگر امشب مواسات کنی نادر دو رکعت نماز قرآن ختم کنم فردا ترا سکباج بخورانم نفس
موافقت کرد دیگر روز چون از نماز عید فارغ شد سکباج آوردند لقمہ برداشت تا نزدیک دہن آورد
و در دہن بنہاد از دست بیفگند و در نماز ایستاد بعد ازان خادم گفت یا شیخ این چہ حال است
گفت آن ساعت کہ لقمہ برداشتم نفس گفت عاقبت بمقصود رسیدم گفتم ہنوز نرسیدہ لقمہ از دست
نہادم باز ہمانوقت یکے در آمدہ بادیگے سکباج پیش شیخ بنہادو گفت اے شیخ من مردے حمال و
عیالدار مدتے عیالم سکباج آرزو میکردند و میسر نمیشد دوش کہ شب عیدے بود سکباج تیار کردم امروز
ساعتے بخواب شدم پیغمبر علیہ السلام را بخواب دیدم فرمود خواہی کہ فردائے قیامت مرا یابی گفتم
بلے یارسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود اینک دیگ سکباج برگیر و پیش ذوالنون بر و سلام من
برسان و بگو کہ محمد علیہ السلام شفاعت میکند کہ لقمہ چند بکار بر و با نفس صلح کن ذوالنون بگریست و
گفت فرمان بردارم **نقل است** کہ چون کار او بلند شد اہل مصر او را بزندقہ منسوب کردند و خلیفہ
متوکل را کہ بادشاہ عصر بود خبر کردند پس وے کسے را فرستادہ از آنجا پیش خود ببغداد طلب کرد چون
بغداد آمد بند بر پائے او کردہ بزندان فرستاد چہل روز مجوس ماند خواہر بشر حہ ہر روز یک
قرص نان کہ از کسب کار رشتہ خود پیدا میکرد میفرستاد وے نمیخورد خواہر بشر گفت کہ از کسب حلال خود
میفرستم چرا نمی خوری گفت ازان کہ طبقش پاک نبود یعنی بدست زندانیان گذر میکرد چون از زندان
بیرون شد بیفتاد و پیشانی او بشکست و خون بسیار جاری شد تا بیخ بر روئے و جامہ او نیفتاد
و آنچہ بر زمین می افتاد ہمہ ناپدید میشد چون دیرانز و خلیفہ بردند و پرسش حال وے کردند خلیفہ
بگریست و جملہ ارکان دولت در فصاحت او متحیر شدند تا خلیفہ مرید او شد و او را عزیز و مکرم باز
گردانید **نقل است** کہ ذوالنون را مریدے بود کہ چہل سال سلسلہ داشتہ بود و چہل موقف
ایستادہ و چہل سال خواب شب نکردہ و چہل سال بپاسبانی حجرہ دل نشستہ بود روزے

پیش ذوالنون آمد و گفت اے شیخ چنین و چنان کردم با این ہمہ دوست با من سخنی نگفت
و بر من نظرے نکرد و ہیچ از عالم غیب مکشوف نشد و این نہ از مدح خود میگویم شرح حال خود میکنم
و از عین شکایت نمیکنم اما غم بیدولتی و بد بختی خود بیان میکنم و ہنوز دلم از طاعت او سیر نشد مگر می
ترسم کہ باقی عمرم نیز اگر ہمچنین خواہد گذشت پس وائے بر من اے شیخ تو طبیب غمناکان بیچارگی
مرا تدبیر کن ذوالنون گفت برو امشب سیر بخور و نماز خفتن بگذار و ہمہ شب بخسپ تا با مداد
باشد کہ دوست اگر بعنایت بتو نمی بیند بعنف در تو نظرے کند پس آمد رفت و ہم چنان کرد
پس در خواب پیغمبر علیہ السلام را دید گفت دوستت سلام میرساند و میفرماید خفتہ و نامرد باشد
کسے کہ بدرگاہ من آید زود سیر شود کہ اصل در کار استقامت است و ترک ملامت خلق و حق تعالے
میفرماید کہ مراد چہل سال در کنار تو نہم و ہر چہ امیدواری بتو دہم اما سلام ما بآن مدعی برسان
و بگو از ذوالنون کہ اے مدعی راہزن و دروغگو اگر رسوائے عالم نگردانم نہ خداوند توام تا پیش
ازین با عاشقان و فرومانگان درگاہ ما مکر نکنی مرید چون بیدار شد بگریست در دے بخدمت
شیخ نہاد و خواب خود بیان نمود ذوالنون چون شنید کہ خداوند مرا اسلام گفتہ است و مدعی را دروغگو
خواندہ است از شادی آن بہائے ہائے گریست و نقل است کہ ذوالنون گفت اعرابی را
دیدم در طواف زرد نحیف و گداختہ گفتم تو ہمی گفت بلے گفتم محبوب تو بتو نزدیک است یا
دور گفت نزدیک گفتم با تو مخالف است یا موافق گفت موافق گفتم سبحان اللہ محبوب تو
بتو قریب است و موافق و تو بدین زاری گفت اے بطال ندانستہ کہ عذاب قربت و
موافقت سخت تر بود از عذاب بعد و مخالفت و ذوالنون گفت در سفرے زنے را دیدم
پرسیدم از و از غایت محبت گفت اے بطال محبت را غایت نبود و گویند کہ ذوالنون
بیمار بود یکے بعیادت او آمد گفت الم دوست خوش بود ذوالنون بسیار متغیر شد و گفت کہ

اگر او را دانستے ہرگز نام او باسانی نبردے **نقل است** کہ ذوالنون گوید در سفرے بودم بصحرائے [illegible] دیدم کہ گبرے ارزن می پاشد گفتم اے گبر چہ دانہ می پاشی گفت مرغان امروز دانہ نیاندمی پاشم تا بچینند و خدا بر من رحمت کند گفتم دانہ کہ بیگانہ پاشد برندہد گفت اگر قبول نکنند بارے بینند انچہ من میکنم گفتم بینند گفت مرا ہمین بس پس بہ حج رفتم دآن گبر را دیدم عاشق وار مراد رطواف دید گفت اے ذوالنون دیدی کہ پذیرفت دآن تخم بر او پس مرا بخانہ برد ذوالنون گفت کہ وقتم خوش شد گفتم خداوندا بہشتے بمشتے ارزن گبرے چہل سالہ ارزان میفروشی ہاتفے آواز داد خداوند تعالے ہر کرا خواند نہ بہ علت خواند ہر کرا راند نہ بعلت راند تو اے ذوالنون فارغ باش کہ کار فعال لما یرید با قیاس تو راست نآید وہم ذوالنون گفت کہ دوستے داشتم فقیرے بمرد بخوانش دیدم گفتم خدایا تو چہ کردی گفت بیامرزیدم فرمود کہ بیامرزیدم ترا باین سبب کہ از سفلگان ہیچ نگرفتے باوجود احتیاج دہم دے گوید کہ ہرگز نان و آب سیر نخوردم تا نہ معصیتے کردم یا قصد معصیتے در من پدید آید

بیان حال ریاضت و مجاہدہ سلطان العارفین بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ از مادرش نقل کنند ہنگامیکہ وے در شکم من بود اگر من لقمہ شبہتے میخوردم او در شکم من می طپیدے و قرار نگرفتی تا آن لقمہ را دفع نمیکردی **نقل است** کہ چون مادرش بمکتب فرستاد ہرگاہ بسورۂ لقمان بدین آیت رسید اِنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ از استاد معنی این آیت پرسید وے انچہ بود گفت بردلش کار کرد و لوح بنہاد و از مادر گفت کہ یا مرا از خدا درخواہ تا ہمہ از آن تو باشم یا مرا بخدا بخش تا ہمہ از آن او باشم مادرش گفت اے فرزند ترا در کار او کردم و حق خود بتو بخشیدم پس بایزید از بسطام رفت دہ سال در بادیہ شام میگشت و ریاضت میکرد بیخوابی و برہنگی و گرسنگی دائم گرفتہ بود دصد و سیزدہ پیر را خدمت کرد و از ہمہ

فائدہ گرفت و از انجملہ یکے امام جعفر صادق بود **نقل** است کہ روزے پیش امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ بود امام گفت کہ آن کتاب از طاق فرد گیر بایزید گفت کہ کدام طاق جعفر گفت مدتے است تا اینجا ہی طاق را ندیدہ گفت نہ کہ مرا بآن چہ کار کہ پیش تو سر برآرم بنظارہ نیادہ ام امام گفت چون چنین است بسطام رو کہ کار تو تمام شد **نقل** است کہ از وے گفتند فلانجا پیری است بزرگ بدیدنش رفت چون نزدیک وے رسید دید کہ آن پیر آب دہن جانب قبلہ انداخت و دمال باز گشت گفتند چرا باز گشتی گفت اگر ویرا در طریقت قدمے بودے خلاف شریعت بروے نرفتی پس معلوم شد کہ ویرا در طریقت قدمے نیست **نقل** است کہ از خانہ او تا در مسجد چہل گام بود او ہرگز آب دہن را آنجا نینداخت بسبب حرمت مسجد **نقل** است کہ وے دروازہ سال بکعبہ رسید در ہر گامے مصلی می انداخت و نماز میگذارد و میگفت این دلہیز پادشاہ دنیا نیست کہ بیکبار از اینجا توان دوید و چون بکعبہ رسید آنسال بدینہ نرفت و گفت کہ ادب نبود بزیارت پیغمبر بتتبع این زیارت آنرا جداگانہ احرام بندم پس بعراق باز آمد و سال دیگر احرام گرفت در راہ خلقے ہمراہ او شدند بایزید چون ہجوم مشغلت دید دعا کرد کہ محبت خود را از دل ایشان دور کند و زحمت خود از راہ ایشان بردار و نماز بامداد کرد و در ایشان نگریست و گفت اِنّی اَنَا اللّٰہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدُوْنِ ہمہ گفتند این مرد دیوانہ است او را بگذاشتند و برفتند و شیخ آنجا بلسان حق تعالے سخن گفت چنانچہ بر منبر گفت حکایۃ

عَنِ اللّٰہ پس در راہ کلہ سری یافت کہ بروے نوشتہ بود صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَھُمْ لَا یَعْقِلُوْنَ نعرہ بزد و آنرا برداشت و ببوسہ داد و میگفت این سر بسر صوفی می ماند کہ در راہ حق محو شدہ است و ناچیز گشتہ نہ گوش دارد کہ خطاب لَمْ یَزَلی شنود و نہ چشم دارد کہ جمال لَمْ یَزَلی بیند و نہ زبان دارد کہ کلمہ از معرفت او گوید این آیۃ در شان اوست **نقل** است کہ ذوالنون مریدے

پیش بایزید فرستاد و پیغام داد که همه شب می خسپی در بادیه و قافله درگذشت بایزید جواب داد که از ذوالنون بگو که مرد تمام آن باشد که همه شب خفته باشد و چون بامداد شود پیش از قافله بمنزل رسیده باشد ذوالنون این شنید بگریست و گفت مبارکش باد احوال ما بدین درجه نرسیده بدین بادیه طریقت میخواهد و بدین روش سلوک باطن نقل است که در راه حج شتری داشت که بر آن زاد و راحله خود میداشت یکی گفت که اینقدر بار گران بر این مسکین نهادن ظلم است بایزید گفت اے جوانمرد برداردهٔ این بار شتر نیست نگه کن که هیچ بار بر پشت او هست چون نگه کرد دید که بیکدست آن بار بالاے شتر بود گفت سبحان الله عجب کارے است پس بایزید گفت اگر حال خود از شما پنهان دارم زبان ملامت دراز مکنید و اگر مکشوف کنم طاقت آن ندارید چه باید کرد چون مشرف به زیارت مدینه شد بخاطرش آمد که بخدمت مادر روم پس با جمعے روے به بسطام نهاد اهل بسطام باستقبالش آمدند بایزید مراعات ایشان گران خواست بشهر رسیده ماه رمضان بود قرص از دوکانے برگرفت و میخورد خلق این حال دیدند دیگبار برسیدند شیخ با اصحاب خود گفت دیدید بمسئله شرعی کار کردم همه خلق مرا رد کردند پس سحرگاه بدر خانه رفت و گوش داشت آواز مادر شنید که میگفت الهی غریب مرا نیکو دار در دل مشایخ را از وحوش و حمالات نیکو و پیرا گرامت کن چون این دعا بایزید شنید بگریست و در بند دعا درش گفت کیست گفت غریب تو مادر گریان شد و در بگشاد و گفت اے طیفور چشم خلل کرد از بسکه در فراق تو گریستم و پشتم دوتا شد از بسکه بار غم کشیدم بایزید گوید آنچه در جمله ریاضات و مجاهدات و خدمت و غربت می جستم در آن یافتم که شبے مادر از من آبے خواست و در کوزهٔ آب نبود و در سبو هم نبود و سر بالغات بود بلند جوئی رفتم و آب آوردم مادر در خواب شده بود همچنان کوزه بر دست نهادم و گفتم انتظار میکردم تا بیدار شد و آب خورد کوزه بر دست فسرده نهادم گفت چرا از دست ننهادی

ترسیدم کہ تو بیدار شوی و من حاضر نباشم وقتے دیگر گفت آن یک نیمہ در فراز کن تا وقت سحری بودم نیمہ راست فراز کنم با نیمہ چپ تا خلاف فرمان نشود وقت سحر انچہ می جستم از در آمد **نقل است** کہ بایزید از مکہ می آمد بہمدان رسید اندکے تخم معصفر خریدہ در خرقہ بست و بہ بسطام آورد چون باز کشاد مورے در آنجا بود گفت اینہا را از جائے خود آوارہ کردہ ام پس برخواست و باز بہمدان برد و انجا کہ خانہ آنہا بود بنہاد تا کے در مقام التعظیم لامر اللہ بغایت کمال بودہ باشد در عالم الشفقۃ علی خلق اللہ باین درجہ نباشد و گفت کہ دوازدہ سال آہنگر نفس خود بودم و او را در کورۂ ریاضت می نہادم و با آتش مجاہدہ می تافتم و بر سندان ملامت می نہادم و بہ پتک ملامت میزدم تا آئینہ ساختم پنج سال آئینہ خود بودم و بانواع طاعات و عبادات آن آئینہ را می زدودم پس یکسال نظر اعتبار کردم در میان خود از غرور و غشوہ و اعتماد بر طاعت و عمل خود پسندیدن زناری دیدم پنج سال دیگر جہد کردم تا ازان زنار بریدہ شد اسلام تازہ آوردم نگہ کردم ہمہ خلائق را مردہ دیدم چہار تکبیر در کار ایشان کردم و از جنازہ ہمہ باز گشتم دبی رحمت خلق بہ حق بحق پیوستم **نقل است** کہ چون بدر مسجد رسید ساعتے بایستاد و بگریست گفتند چہ حال است گفت خود را چون زن مستحاضہ می یابم میترسم چون بمسجد در آیم بیالاید **نقل است** کہ یکبار عزم حج کرد و منزلے چند رفت و باز آمد گفتند ہرگز تو عزم فسخ نکردی این وقت چون افتاد گفت در راہ زنگی دیدم تیغے کشیدہ گفت اگر باز گردی نیک و اگر نہ بدین تیغ سرت از تن جدا کنم پس گفت ترکت اللہ بسطام و قصدت البیت الحرام **نقل است** کہ گفت مردے پیشم آمد و گفت کجا میروی گفتم بہ حج گفت چہ داری گفتم دویست درم گفت بمن دہ کہ صاحب عیالم و ہفت بار گردم بگردد و باز گردد کہ حج تو این است ہمچنان کردم و باز گشتم **نقل است** کہ چون کار

او بلند شد و سخن او در حوصلہ اہل ظاہر نمی گنجید ہفت بارش از بسطام بیرون کردند و وے میگفت کہ چرا بیرون میکنید میگفتند از انکہ مردے بدی گفت نیک شہرے کہ بدش بایزید بود

نقل آنست کہ شبے بر بام رباط شد تا ذکر گوید بہ دیوار بایستاد و تا صبح ہیچ نگفت نگہ کردکہ بجائے بول خون کرزہ بود پرسیدند این چہ حالت است گفت از دو سبب تا بامداد بطال ماندم یکے آنکہ در کودکی بر زبانم سخنے رفتہ بود و دیگر آنکہ چندان عظمت بر من سایہ انداختہ بود کہ اگر دل حاضر میشد زبانم کار نمیکرد اگر زبانم در حرکت آمدی دل از کار میشد ہمہ شب را درین حال بروز آوردم **نقل** آنست کہ چون شیخ خلوتے کردی برائے عبادتے یا از فکرے در خانہ شدے ہمہ سوراخ ہا بگرفتے و گفتے کہ می ترسم کہ آوازے مرا بسوزاند و این خود بہانہ بودی عیسیٰ بسطامی گوید کہ سیزدہ سال با شیخ صحبت داشتم از وے سخنے نشنیدم و عادتش آن بود کہ سر بر زانو نہادے چون سر برآوردی آہے کردی و باز سر بر زانو نہادے شیخ سہلکی گفت کہ این در حال قبض بود اما در حال بسط از وے فوائد بسیار یافتند یکبار در خلوت بر زبانش رفت سبحانی ما اعظم شانی چون بخود باز آمد مریدان گفتند شما چنین لفظ گفتید گفت خدائے شما را خصم باد اگر بار دیگر بشنوید مرا پارہ پارہ بکنید پس ہر یکے را کاردے داد چون وقت دیگر ہمان بگفت اصحاب قصد کردند تا او را بکشند خانہ را از بایزید پر دیدند چنانچہ ہر چہار گوشہ پر بود اصحاب کاردہا میزدند و کار نمیکرد چنانچہ کسے کارد بر آب زند چون ساعتے برآمد آن صورت محو شد تا بایزید پدید آمد چون صعوہ در محراب آن اصحاب در آمدند و آن حال با شیخ گفتند شیخ گفت بایزید این است کہ می بینید آن بایزید نبود **نقل** آنست کہ وقتے پسرے سرخ بگرفت و بروے نگریست و گفت کہ پسرے لطیف است بسرش ندائے آمد کہ اے بایزید شرم نداری کہ نام من بر میوہ می نہی

چہل روز نام خدا از زبان او فراموش شد گفت سوگند کہ تا زندہ باشم میوۂ بسطام نخورم و
گفت روزے در خاطرم گذشت کہ من پیر وقتم و بزرگ عصر چون اندیشہ کردم دانستم کہ غلطی عظیم
افتاد بر خاستم و براہ خراسان شدم و در منزلے مقام کردم و سوگند خوردم کہ ازین جا برنخیزم تا
حق تعالے کسے را بمن فرستد کہ مرا با من نماید سہ شبانہ روز آنجا مقام کردم روز چہارم مردے را دیدم
اعوری بر احلہ سواری آمد چون نظر کردم اثر آشنائی در دیدم باشتر اشارہ کردم کہ توقف کن در حال
پائے شتر در زمین فرو شد آنمرد بمن نگریست و گفت مرا بدان می آری کہ چشم گرفتہ باز کنم و چشم باز
گرفتہ فرو گیرم و بسطام و اہل بسطام را بایزید غرق کنم از ہیبت او ہوشم رفت گفتم از کجا می آئی
گفت از آنوقت کہ تو عہد کردۂ من سہ ہزار فرسنگ آمدہ ام آنگاہ گفت زینہار اے
بایزید دل را نگاہ دار در وے بر تافت و برفت **نقل است** کہ چہل سال در مسجد مجاور
بود جامۂ مسجد را جدا داشتے و جامۂ طہارت جدا و چہل سال پشت بہ ہیچ دیوارے
باز ننہاد الا بدیوار مسجدے یا رباطے گفت حق تعالے از ذرہ باز خواہد پرسید و این از
ذرہ بیش بود و گفت چہل سال انچہ آدمیان خورند من نخوردم یعنی قوت من از جائے دیگر
بود و گفت چہل سال دیدبانی دل کردم چون نگاہ کردم زنار شرکی در میان خود دیدم و شرکش
آن بود کہ بجز حق التفات کردی و در دلیکہ شرک نماند بجز حق میلش نبود و گفت چہل سال دیدبان
دل بودم چون نگاہ کردم بندگی و خداوندے از حق دیدم گفت سی سال خدا را می طلبیدم
چون نگاہ کردم او طالب بود و من مطلوب و گفت سی سال است ہرگاہ کہ خواہم خدا را یاد کنم
پس دہان و زبان خود بشویم باب تعظیم حق را ابو موسی گفت از وے پرسیدم کہ صعب ترین
چیزے درین راہ چہ دیدی گفت اگر صعب ترین گویم تو طاقت شنیدن آن نداری
اما آسان ترین این است کہ نفس را کارے فرمودم قبول نکرد یکسال است کہ آبش نداده ام

وگفت مدتے نفس رابدرگاہ میبردم ومیگریستم چون مدد حق رسید او مرا می بردو میخندید و **نقل است** که آخر کار او بجائے رسید که ہرچہ در خاطر او گذشتے در حال پیش او ظاہر آمدی وچون خدا را یاد کردی بجائے بول خون از وے جدا شدے و **نقل است** که ابو تراب را مریدے گرم وصاحب حال وصاحب وجد بود ابو تراب ازوے گفتے تراصحبت ابو یزید باید روزے مریدبجوابش گفت کسے که ہر روز خدائے بایزید را بصد بار ببیند او را چہ حاجت صحبت بایزید باشد آخر الامر روزے ہمراہ پیر شدہ بہ بسطام آمد چون پرسیدند آنوقت شیخ بخانہ نبود بآب رفتہ بود آنجا ہر دو رفتند شیخ را دیدند کہ می آمد سبوے آب بدست و پوستینے کہن در بر چون چشم بایزید بر مرید ابو تراب افتاد چشم آنمرید بر بایزید در حال بلرزید و بیفتاد و جان داد ابو تراب گفت شیخا یک نظر و مرگ بایزید گفت اے ابو تراب در نہاد این جوان کارے بود کہ ہنوز وقت کشف آن نبود در مشاہدۂ بایزید آن کار بیکبار کشف شد طاقت آن نداشت و فرو رفت **نقل است** کہ یحیی معاذ رازی بہ بایزید نامہ نوشت کہ چہ گوئی در حق کسے کہ قدحے شراب خورد و مست ازل و ابد گشت بایزید جواب نوشت کہ اینجا مردے ہست کہ در شبا روزے دریاے ازل و ابد در میکشد و نعرہ ھَلْ مِنْ مَزِیْد میزند پس یحیی نامہ نوشت کہ ما را با تو نسبت است لیکن معاد من دو تو بہشت است در زیرۂ سایہ طوبے و قرصے نان پآن نامہ فرستاد بود گفت کہ این را بخور کہ از آب زمزم سرشتہ ام بایزید در جواب نوشت و آن ترا و یاد کرد و گفت آنجا کہ یاد حق باشد ہم بہشت است و ہم سایۂ طوبی و ما آن قرص نخوریم کہ با آب زمزم سرشتہ نہ ایم کہ از کدام تخم کشتہ یحیی چون این بشنید بکمال اشتیاق بزیارت بایزید رفت وقت نماز خفتن آنجا رسید گفت نخواستم کہ زحمت بہ شیخ دہم تا بامداد شنیدم کہ شیخ در گورستان بعبادت مشغول است بآن گورستان رفتم و شیخ را دیدم کہ تا بامداد بر سر دو انگشت

پائے ایستادہ بود در حال او عجب داشتم گوش کردم ہمہ شب در کار بود و در گفتگوئے داد و ستد
چون صبح بر آمد بزبان شیخ بر آمد اعوذ بک ان اسالک ھذا المقام پس یحیی پیش
رفت و سلام کرد و از واقعہ شبانہ پرسید شیخ گفت بست و سہ مقام بر ما عرض کردند گفتم
ازین ہمہ ہیچ نخواہم کہ اینہمہ حجاب است یحیی گفت چرا معرفت نخواستی بایزید نعرہ زد و گفت
خاموش ای یحیی کہ مرا خود غیرت می آید کہ او را بدانم ہرگز نخواہم کہ او را جز وے داند جائیکہ معرفت
او بود من در میان چہ کار دارم و خود خواست او آنست کہ جز وے کسے دیگر او را نشناسد
یحیی گفت بحق عزت اللہ کہ از فتوحے کہ دوش ترا بودہ است مرا نصیبی کن شیخ گفت
اگر صفوۃ آدم و قدس جبرئیل و خلت ابراہیم و شوق موسیٰ و طہارت عیسیٰ و محبت محمد رسول اللہ
علیہم السلام بتو دہند زنہار راضی نشوی و مادر ائے آن بطلبی صاحب ہمت باش و سر بہیچ
فرود میار کہ بدان محجوب شوی **و نقل است** کہ احمد بن حرب حصیری بخدمت وے فرستاد
کہ شب بروے نماز گذارد شیخ گفت من عبادت آسمانیان و زمینیان جمع کردہ در بالشی نہادم
و آنرا بر سر گرفتم و گویند کہ ذوالنون مصلائی نزد وے فرستاد و واپس کرد کہ مرا مصلا بچہ
کار آید مرا مسندے باید کہ تا بروے تکیہ کنم یعنی کار از نماز در گذشت و بنہایت رسید پس
ذوالنون مسندے مکلف پیش شیخ فرستاد شیخ باز فرستاد و شیخ در آن وقت گداختہ بود پوستے داشت و انرا
بود و گفت آنرا کہ لطف و کرم حق تکیہ گاہ بود ببالش مخلوق بناز و بدان نیازش نبود **و نقل است**
کہ گفت شبے در صحرائے بودم سر در خرقہ کشیدہ احتلامم افتاد و ہوا بغایت سرد بود خواستم
کہ غسل کنم نفس کاہلی کرد گفت صبر کن تا روز بر آید چون کاہلے نفس دیدم دانستم کہ نماز قضا خواہد شد
ہمچنان با خرقہ یخ شکستم و غسل کردم و ہمچنان در میان خرقہ بودم و خرقہ یخ بستہ بود تا آنگاہ کہ
ہوا گرم شد و ہمہ زمستان درین رنجش داشتم تا وقت بود کہ ہفتاد بار بیہوش شدمی از کاہلی او

نقل است کہ شبے شیخ بگورستان می آمد جوانے از بزرگان بسطام بربطے میزد چون بنزدیک شیخ رسید شیخ گفت لاحول ولاقوۃ الا باللہ جوان بربط بر سر بایزید زد سر شیخ و بربط ہر دو بشکست شیخ بزاویہ باز آمد علی الصباح بہائے بربط بدست خادم دادہ و طبقے از حلوا پیش آنجوان فرستاد و گفت کہ بگوے بایزید عذر میخواہد و میگوید کہ دوش آن بربط بر سر ما شکستی این قراضہ بستان و دیگر بخر از ین حلوا بخور تا تلخی شکستن آن از دلت برود چون جوان چنان دید بیامد و در پائے شیخ افتاد و بسیار گریست و توبہ کرد و چند جوان دیگر باو موافقت کردند بہ برکت اخلاق شیخ **و نقل است** کہ روزے میرفت با اصحاب خود در تنگنائے راہ سگے پیش آمد شیخ باز گشت و راہ بسگ ایثار کرد پس خاطر مریدے بطریق انکار رفت کہ حق تعالے آدمی را اکرم کردہ است شیخ سلطان العارفین است با اینہمہ بر سگے ایثار کرد این چگونہ باشد شیخ گفت اے عزیز آن سگ بزبان حال با من گفت کہ در سبق السبق از من چہ تقصیر دیدہ از تو چہ تو فیر کہ پوستین سگے در من پوشانیدند و خلعت سلطان العارفینے در بر تو انداختند این اندیشہ در سر ما آمد راہ بر و ایثار کردم **نقل است** کہ روزے میرفت سگے بادی ہمراہ شد شیخ از و دامن درکشید سگ گفت اگر خشکم خللے نیست و اگر ترم بہفت آب و خاک میان ما صلح شود اما اگر تو دامن بخود باز زنے اگر بہفت دریا غسل کنی پاک نشوی بایزید گفت تو پلیدی ظاہر داری و من پلیدی باطن بیا تا ہر دو را جمع کنم تا سبب جمعیت باشد کہ از میان ما پاکی سر زند سگ گفت تو ہمراہی مرا نشائی کہ من مردود خلقم و تو مقبول خلق ہر کہ بر من رسد سنگے بر میزند و ہر کہ بتو رسد السلام علیکم یا سلطان العارفین گوید و من ہرگز استخوانے فردارانہ نہادم و تو جمعے گندم داری بایزید گفت ہمراہی سگے را نشایم ہمراہے لم یزل ولا یزال را چگونہ شایم سبحان خدائے کہ بہترین خلق را بکمترین خلق پرورش دہد

پس شکے در من افتاد و از طاعت نومید شدم گفتم ببازار شوم و زنارے بخرم و در میان بندم
زنارے آویختہ در بازار دیدم پرسیدم بچند گفت بہزار درم سر در پیش افگندم ہاتفے آواز داد
کہ تو ندانستہ زنارے کہ بر میان چون توئی ببندند بہزار درم کم نشاید گفت دلم خوش شد و دانستم
کہ حق را عنایتے ہست در حق من **نقل است** کہ زاہدے بود از جملہ بزرگان بسطام صاحب
طبع و صاحب قبول و از حلقہ بایزید غائب بود روزے گفت سی سال است تا
صَائِمُ الدَّهْرِ وَقَائِمُ اللَّيْلِ ہستم لیکن از ین علم کہ تو میگوئی در خود اثرے نمی یابم
ہر چند تصدیق میکنم و دوست میدارم شیخ گفت اگر سیصد سال بروزہ باشی و نماز گذاری
یکذرہ بوئے ازین حدیث نیابی گفت چرا گفت از انکہ تو محجوبی بنفس خود گفت این را
دوائے ہست شیخ گفت ہست اگر بعمل آری گفت بعمل آرم کطالبم شیخ گفت ہمین
وقت برو دموی سر و محاسن بتراش و جامۂ کہ داری بیرون کن و گلیم در میان بند و
بر سر آن محلہ کہ آنجا ترا بہتر میدانند برو و توبرہ پر جوز کن و پیش خود بند و طفلان را جمع کردہ
بگو کہ ہر کہ مرا یک سیلے زند یک جوز بدہم و ہر کہ دو زند دو و دہم در شہر میگردد تا کودکان سیلے بر
گردنت زنند کہ علاج تو انیست زاہد گفت سُبْحَانَ اللّٰهِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ شیخ گفت
اگر کافرے اینکلمہ گوید مومن شود و تو بدین کلمہ مشرک شدی گفت چرا شیخ گفت از آنکہ
تو تعظیم خود را این کلمہ گفتی نہ تعظیم حق را ہے گفت من این علاج ہرگز نتوانم کرد دیگر فرما
شیخ گفت علاج تو ہمین است مگر تو نخواہی کرد **نقل است** کہ شاگرد شقیق بلخی را قصد
حج شد شقیق گفت بہ بسطام رفتہ از بایزید ملاقات باید کرد مریدچون بخدمت بایزید رفت
وے گفت تو مریدیستی گفت شقیق گفت او چہ گونہ گفت از خلق فارغ شدہ است و متوکل
و میگوید اگر آسمان و زمین رویین شوند و خلق ہمہ عیال من شوند من از توکل خود برنگردم

بایزید گفت این است صفت کافری وانیست صفت مشرکی که او را است بایزید اگر کلانے بود بشہر آن مشرک نہ پرد وقت مراجعت از وے بگوئے کہ خدارا بدونان آزمایش میکنی چون گرسنہ شوی از کسے دو گردہ نان بخواہ وبخور دباز نام توکل بکیرونہ تا از شامت تو آنشہر وولایت غارت نشود آمرزد از درہشتی این سخن باز گشت وپیش شقیق رفت وے گفت چرا زود باز آمدی گفت بموجب حکم تو بزیارت بایزید رفتہ بودم او چنین وچنان درحق تو گفت شقیق عیب آن سخن درخود بدید گفت چرا نگفتے کہ چگونہ گفت نہ گفت برود اکنون بگو کہ اگر او چنان است تو چگونہ مرید بسطام باز رفت وگفت پیرم باز فرستادہ است تا از تو پرسم اگر شقیق چنین است تو چگونہ بایزید گفت این نادانے دیگر بین پس گفت اگر من بگویم کہ چہ نم تو ندانی گفت اگر شیخ مصلحت بیند بفرماید یا برکاغذے بنویسد تا روزگار من ضائع نشود کہ من از راہ دور آمدہ ام بایزید گفت بنویس۔

بسم اللہ الرحمن الرحیم۔ بایزید انیست کاغذ در پیچید وبوے داد یعنی بایزید ہیچ نیست وچون موصوف نیست چگونہ وصفش توان کرد بایزید ذرہ پدید نیست تابدان چہ رسد کہ پرسند کہ او چگونہ است وتوکل دارد یا اخلاص کہ اینہمہ صفت خلق است تخلقو باخلاق اللہ می باید نہ بتوکل متجلے شدن مرید بلخ رفت شقیق بیمار شد وا جلش نزدیک رسیدہ بود بر ساعت کسے را بر بام میفرستاد پیش از آنکہ اجلش نزدیک برسد جواب بایزید بشنود نفسی چند ماندہ بود کہ ناگاہ مرید در رسید وآن کاغذ بوے داد شقیق آنرا مطالعہ کرد وگفت اشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ و اشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ ومسلمان شد پاک از عیب خود واز ان توبہ کرد وجان داد نقل است کہ ہزار مرید با سلطان احمد خضرویہ بخدمت بایزید آمدند کہ

ہزار بر آب میرفتند و در ہوا می پریدند احمد گفت ہر کرا از شما طاقت مشاہدہ بایزید باشد ما آید
در نہ بیرون باشد ہزار در رفتند ہر یکے را عصائے بود در دہلیز بنہادند کہ آنرا بیت العصا خوانند یکے
گفت از ایشان مرا طاقت دیدار بایزید نیست من عصا ہا را نگاہ خواہم داشت چون جمعے
پیش بایزید رفتند وے گفت آنکہ بہتر شما است او را در آرید پس او را در آوردند بایزید
احمد را گفت تا کے سیاحت و گرد عالم گشتن احمد گفت آب چون بیکجا ایستد متغیر شود شیخ گفت
چرا در یا نباشی تا متغیر نشوی و آلا سیش پندیرے پس بایزید در سخن آمد احمد گفت فردا تر آنکہ ما فہم
نمی کنیم ہمچنین تا ہفت بار تا سخن بایزید فہم کردند چون بایزید خاموش گشت احمد گفت یا شیخ ابلیس
را دیدم بر سر کوئے تو پرواز کردہ گفت آری با ما عہد کردہ بود کہ گرد بسطام نگردم و اکنون یکے
را وسوسہ کردہ تا در خون افتاد و شرط است کہ دزداں را بر در بادشاہان بردار کشند یکے از وے
پرسید کہ ما پیش تو جمعے می بینیم چون زنان ایشان کیانند گفت فرشتگان اند کہ می آیند و مرا از علوم
سوال میکنند و من جواب میدہم **نقل است** کہ شبے بخواب دید کہ فرشتگان آسمان اول پیش
او آمدند و گفتند برخیز تا خدائے را یاد کنم گفتم مرا زبان ذکر او نیست ہمچنین فرشتگان ہفت آسمان
آمدند و گفتند ہمین ہر یکے را جواب دادم پس گفتند زبان ذکر او کے داری گفتم آنگاہ کہ اہل
دوزخ بدوزخ قرار گیرند و اہل بہشت در بہشت و قیامت بگذرد بایزید گرد عرش بر گردد
و بگوید اللہ اللہ و گفت شبے خانۂ من روشن شد گفتم اگر شیطانی من ازان عزیز ترم و بلند ہمت
ترکہ تا بر من طمع بود اگر از نزدیکانی بگذار تا از سرائے خدمت بسرائے کرامت برسم۔
نقل است کہ وے شبے ذوق عبادت نمی یافت خادم را گفت بنگر تا در خانہ چیست
دید کہ خوشۂ انگور است گفت این را بکسے دہ کہ خانۂ او دکان بقالان نیست تا وقت
خوش شد **نقل است** کہ از بایزید پرسیدند کہ پیر تو کہ بود گفت پیر زنے کریکرو ز در غلبات

شوق و تحید بودم بصحرا رفتم پیر زنے با اُنبانے آر درسید مرا گفت این انبان گندم ما بگیر دمن چنان بودم کہ خود را نمیتوانستم برون بشیر اشارہ کردم بیامد دانیان او برپشت دے نہادم و پیر زن را گفتم اگر بشہر روی چہ گوئی کہ کرا دیدم گفت بگویم ظالمے را دیدم شیخ گفت ہان چگونہ گفت این شیر مکلف است یا نہ گفتم نہ گفت تو آنرا کہ خدا تکلیف نکردہ است تکلیف دادی ظلم نباشد و با اینہمہ میخواہی کہ این را بکرامت برخود بندی و اہل شہر دانند کہ صاحب کرامتی، و شیر ترا مطیع است این نہ رعنائے بود گفتم بلے توبہ کردم و از اعلی بہ اسفل آمدم این سخن پیر زن پیر من بود ازان چنان شدم کہ اگر آیتے یا کرامتے روے آوردی از حق تعالے تصدیق آن خواستے پس در حال نورے زرد پدید آمدی بخط سبز بر دو نوشتہ کہ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰہِ نُوْحٌ نَجِیُّ اللّٰہِ اِبْرَاھِیْمُ خَلِیْلُ اللّٰہِ مُوْسٰی کَلِیْمُ اللّٰہِ عِیْسٰی رُوْحُ اللّٰہِ۔ بدین پنج گواہ کرامت پذیرفتے تا چنان شد کہ بگواہ دیگر حاجت نباشد و احمد حضرویہ گوید حق تعالے را بخواب دیدم فرمود کہ جملہ مردم از من چیزے میطلبند مگر بایزید کہ از من مرا میطلبد و **نقل آست** کہ شقیق بلخے و ابو تراب نخشبی پیش شیخ آمدند شیخ طعامے پیش آورد یکے از مریدان شیخ خادم بود ابو تراب گفت کہ تو ہم بخور گفت من روزہ دارم گفت بخور و ثواب یکماہ بستان گفت روزہ نتوانم کشاد شقیق گفت روزہ بکشاے و ثواب یکسالہ بستان گفت نتوانم کشاد بایزید گفت بگذار کہ او را ندہ حضرت است پس مدتے برنیامد کہ او را بدزدی گرفتند و ہر دو دستش بریدند **نقل آست** کہ یکروز در جامع مسجد عصا بر زمین زدہ بود و عصائے بیفتاد پیری آمد آن پیر دوتا شد و آن عصا برداشت شیخ بخانہ اندر رفت و از دے نخلے خواست و گفت پشت دوتا کردے در گرفتن عصا گویند یکے در پیش او آمد او را از حیا سر بر سید شیخ جوابے داد کہ آنکس آب شد مردے در آمد آبے زرد دید ایستادہ گفت اے شیخ این چیست گفت یکے از در در آمد و سوالے

از حیا کردم من جواب دادم طاقت نداشت چنین آب شد گویند که یکبار شیخ بدجله رفت وجله آب بهم آورد گفت بدین غره نشوم مرا کریم باید نه کرامت **نقل است** که شیخ در پس امامی نماز میکرد امام گفت یا شیخ تو کسی نه میکنی و چیزے از کسے نمیگیری از کجا میخوری گفت صبر کن تا نماز قضا کنم که نماز در پس کسے که روزی دهنده را نداند روا نباشد و نیز یکے را دید در مسجدے که نماز میگذارد گفت اگر تو پنداری که این نماز سبب رسیدن است بخدا غلط کردی که همه پنداشت است نه مواصلت واگر نه نکنی کافر شوی واگر ذره بچشم اعتماد در دنیے نگری مشرک باشی و گفت کسے باشد که بزیارتم آید و ثمرهٔ آن لعنت باشد و کسے بیاید و فائده آن رحمت باشد گفتند چگونه گفت یکے بیاید و حالتے بر من غالب بیند که من در آنحالت با خود نباشم مرا غیبت کند و در لعنت افتد و دیگرے بیاید حق را بر من غالب بیند و معذورم دارد ثمرهٔ آن رحمت باشد و نیز میگفت که کاش دو دوزخ قیامت برخاستے تا من خیمهٔ خود بر طرف دوزخ زدمی و نگذاشتمی که دوزخ یک عاصی را بسوزد هرگاه که دوزخ مرا بیند پست شود تا من سبب راحت خلق باشم حاتم اصم مریدان را گفتے هر کسے از شمار روز قیامت شفیع عاصیان نشود او مرید من نبود این سخن بحضرت بایزید رسید گفت من میگویم که مرید من آنست که بر کنار دوزخ بایستد و هر که را بدوزخ برند دست او گرفته به بهشت برد و بجائے او خود در دوزخ برود گفتند چرا بدین فضل که خدا ترا داده است خلق را بخدا نخوانی گفت کسے را که او رد کرده است بایزید چون تواند که بردارد و گفت هر که قرآن نخواند و بجنازهٔ مسلمانان نرود و عیادت بیماران نکند و یتیمان را نپرسد و دعوی این حدیث کند بدانید که او مدعی است یکے شیخ را گفت که دل صافی کن تا با تو سخنے گویم وے گفت سی سال است تا از حق تعالے دل صافی میخواهم هنوز نیافته ام یکساعت برائے تو دل صافی از کجا آرم و گفت خلق پندارند که راه خدا روشن تر از آفتاب است و من

چندین سال است تا می خواہم کہ مقدار سر سوزنے این راہ بر من کشادہ شود نمیشود **نقل است** روزے کہ بلائے بردے نرسیدے گفتے الٰہی نان فرستادی نانخورشم نیز باید بلائے بفرس نانخورش کنم روزے ابو موسیٰ از شیخ پرسید کہ بامدادت چون است گفت نہ مرا بامداد است نہ شبانگاہ و گفت بسینہ ما آواز دادند کہ اے بایزید خسنہ انہ ما از طاعت مقبول و خدمت پسندیدہ پراست ما را اگر میخواہی چیزے بیار کہ ما را بنود گفتم خداوندا آن چہ بود کہ ترا نبود گفت بیچارگی و عجز و نیاز و خوارے و مسکینی و شکستگی **نقل است** کہ شیخ گفت کہ اوّل بار بہ حج بخانۂ خدا رفتم خانہ را دیدم دویم بار کہ رفتم خداوند خانہ را دیدم سیوم بار کہ رفتم نہ خانہ را دیدم و نہ خداوند خانہ را یعنی چنان در حق گم شدہ بودم کہ ہیچ نمی دانستم اگر میدیدم حق میدیدم و دلیل بریں سخن آنست کہ یکے بدر خانہ بایزید رفت آواز داد شیخ پرسید کرا میطلبی گفت بایزید را گفت در خانہ بایزید جز خدائے نیست و یکبار دیگر در خانہ او رفت و آواز داد گفت کرا میطلبی گفت بایزید را گفت بیچارہ بایزیدی سال است کہ بایزید را میجوید و نام و نشانش نمی یابد این سخن را ذوالنون شنیدہ گفت خدا برادرم بایزید را بیامرزاد کہ باجماعتے کہ در خدا گم شدہ اند او نیز گم شدہ است **نقل است** کہ بایزید را گفتند از مجاہدہ خود چیزے بگو گفت اگر بزرگ تر گویم طاقت آن ندارید کہ تر این است کہ روزے نفس را کارے فرمودیم نافرمانے کرد یکسال آبش ندادم گفتم یا تن در طاعت دہ یا در تشنگی جان دہ دل بر ہلاک نہ۔

نقل است کہ گفت در ہمہ عمر خویش می بایدم کہ یک نماز کنم کہ حضرت او را بشاید نکردم شبے بعد از نماز خفتن تا وقت صبح چہار رکعت نماز گذاردمی ہر بار کہ فارغ شدمی گفتمی بہ ازین باید نزدیک بود کہ صبح بدمد بر نیاوردمی و گفتے الٰہی من جہد کردم تا در خور تو بود اما نبود در خور بایزید است اکنون ترا بے نماز ان بسیار اند بایزید را یکے از ایشان گیر و گفت

بعد از ریاضت چہل سال شبے حجاب برداشتند زاری کردم تا راہم دہند خطاب آمد کہ با کوزۂ شکستہ کہ داری و پوستینے بارنیست پوستین و کوزہ بیندا ختم ندائے شنیدم کہ اے بایزید با این مدعیان بگو کہ بایزید بعد از چہل سال ریاضت و مجاہدہ تا کوزہ شکستہ و پوستین پارہ پارہ نینداخت بار نیافت شما با چندین علائق کہ دارید و طریقت را دام و دانۂ ہوائے نفس خود ساختہ اید کلا و حاشا کہ ہرگز بار نیابید **نقل است** کہ یکے گوش میداشت کہ شیخ وقت سحر چہ خواہد کرد دید کہ شیخ یکبار اللہ گفت و بیفتاد و خون از وے روان شد گفتند این چہ حالت بود گفت ندا آمد کہ تو کیستی کہ حدیث ما کنی **نقل است** کہ شبے بر سر انگشت پائے ایستادہ از نماز خفتن تا سحر گاہ خادمش آن حال مشاہدہ میکرد و خون از چشم شیخ بر خاک میریخت خادم در تعجب ماند بامداد از شیخ پرسید کہ آن چہ حال بود شیخ گفت اول قدم کہ نہتم بعرش رسیدم عرش را دیدم چون گرگ لب آلودہ شکم تہی گفتم اے عرش تو نشان میدہند کہ الرحمٰن علی العرش استوی بیا تا چہ داری عرش گفت کہ جائے این حدیث است کہ مارا نیز بدل تو نشان میدہند کہ انا عند المنکسرۃ قلوبھم چون بمقام قرب رسیدم گفتند بخواہ گفتم مرا خواست نیست ہم تو از برائے ما بخواہ گفتند تا از وجود تو ذرہ می نماید این خواست محال است دع نفسک و تعال گفتم بی زلہ باز نخواہم گشت گستاخی خواہم کرد گفتند بگو گفتم بر ہمہ خلائق رحمت کن گفتند باز نگر نگریستم ہیچ آفریدہ را ندیدم کہ او را دلی شفیع نباشد و حق را بر ایشان نیکخواہ تر از خود نیافتم پس خاموش شدم بعد از ان گفتم بر ابلیس رحمت کن گفتند گستاخی مکردی خاموش کہ او از آتش است آتشی را آتش باید جہد کن تا خود را بدان نیازی کہ سزائے آتش شوے و گفت حق تعالے مراد ہزار مقام بنمود و در ہر مقامے مملکتے بر من عرض کرد قبول نکردم آخر گفت اے بایزید چہ میخواہی گفتم آنکہ ہیچ نخواہم

وگویند چون کسے از وے دعائے خواستے گفتے کہ خلق ہمہ آفریدۂ خداست و خدا خالق ہمہ من درمیان کہ ام کہ فضولی کنم۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ عبداللہ بن مبارک رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا راست کہ سبب توبہ او آن بود کہ بر کنیزکے فریفتہ شد چنانکہ قرار نداشت شبے در زمستان در زیر دیوار خانہ معشوق تا بامداد بایستاد بانتظار او و ہمہ شب برف می بارید چون بانگ نماز گفتند پنداشت کہ بانگ نماز خفتن است چون روز شد دانست کہ ہمہ شب مستغرق حال معشوق بودہ پس با خود گفت شرمت باد اے پسر مبارک کہ چنین شب مبارک تا روز بجہت ہوائے نفس خود بر پا بودی و اگر امام در نماز سورتے دراز خواندے دیوانہ شدی در حال وردی در دلش فرود آمد توبہ کرد و در عبادت مشغول شد تا بدرجہ رسید کہ مادرش یکروز در باغ بود دید کہ وے در سایہ گلبنے خفتہ است و مارے از شاخ نرگس در دہن گرفتہ نگس از وے میراند ناگاہ از مرو رحلت کرد بحجاز رفت و مجاور مکہ شد و ہمہ عمر آنجا بسر کرد **نقل آنست** کہ وے یکسال حج کردے و یکسال غزوہ و یکسال تجارت کردے و منفعت آن بر اصحاب نفقہ کردے و درویشان را خرما دادے و تخم آن ثمر وے و ہر کہ بیش خوردی دیرا بہر تخمے درہمے دادے **نقل آنست** کہ وقتے با بدخوئی ہمراہ شد چون از وے جدا شد بگریست گفتند چرا گریستی گفت آن بیچارہ رفت و آن خوئے بد ہمچنان با وے ماند **نقل آنست** کہ یکبار در بادیہ میرفت بر اشتر سوار بہ نزدیک درویشے رسید گفت اے درویش ما تو نگرانیم ما را خواندہ اند شما کجا میروید کہ طفیلے اید درویش گفت چون میزبان کریم بود طفیلے را بہتر دارد اگر شما را بخانہ خود خواندہ ما را پیش خود خواند

عبداللہ گفت از تا تو نگران وام خواست درویش گفت اگر از شما وام خواست از برائے ما خواست
عبداللہ شرمندہ شد و گفت راست گفتی **نقل آست** کہ وے در تقوی بحدے بود کہ یکبار
در منزلے فرود آمدہ بود و اسپے گران قیمت داشت چون بہ نماز مشغول شد اسپ در زرع
یکے افتاد و آزا ہا نجا گذاشت و پیادہ رفت و وقتے از مرو بشام رفت بجہت قلمی کہ از شخصے
عاریت گرفتہ بود دبوے نرسانیدہ پس باز رسانید **نقل آست** کہ روزے در ذی الحجہ
بصحرا شد و بآرزوئے حج میسوخت گفت اگر آنجا نیم باری اعمال آنہا بجا آرم کہ ہر کہ متابعت
ایشان کند دران اعمال کہ ناخن نتراشد و موے حلق کند ثواب حاجیانش او را نصیب شود
دران میان پیرزنے پشت وقا آمد عصا در دست گرفتہ گفت یا عبداللہ آرزوے حج داری
گفت بلے وے گفت مرا برائے تو فرستادہ اند تا ترا بعرفات رسانم عبداللہ با خود گفت کہ سہ روز
ماندہ است مرا چون بعرفات رساند گفت کسے کہ سنت بامداد بنجاب گذاردہ باشد و فریضہ بر لب جیحون
و تا آفتاب برآمدن بمرو باد ہمراہی تواں کرد پس عبداللہ بسم اللہ گفتہ قدم بادی در راہ نہاد
و بزودے چنان از آب عظیم گذشت کہ بکشتے نتوانست گذشت وے بہر آبی کہ میرسید از عبداللہ
میگفت کہ چشم بر ہم نہ چون چشم می پوشیدم خود را آنطرف آب میدیدم تا بعرفات رسانید چون حج
گذاردم واز طواف وسعی وعمرہ فارغ شدم وطواف وداع کردم پیرزن گفت کہ بیا مرا سپرے است
کہ چند گاہ است کہ بریاضت درون غاری است تا او را ببینیم رفتم جوانی دیدم زرد و ضعیف و نورانی
وے چون مادر را دید در پایش افتاد و ببوسید و گفت دانم کہ تو نیامدہ خدایت فرستادہ است
تجہیز من کنی کہ مرا وقت رفتن نزدیک است پس آن پیرزن از عبداللہ گفت کہ اینجا مقام کن تا او را
دفن کنی پس در حال آنجوان بمرد او را دفن کردند پس پیرزن گفت کہ باقی عمر بر سر خاک او خواہم بود
تو اے عبداللہ بروسال دیگر اگر باز آئی و مرا نہ بینی بدعا یاد آری **نقل آست** کہ عبداللہ یکسال

درحرم بود از حج فارغ شدہ ساعتے بخواب رفت دید کہ دو فرشتہ از آسمان فرود آمدند یکے از دیگرے
پرسید کہ امسال چند خلق بہ حج آمدہ اند گفت ششصد ہزار گفت حج چند کس قبول افتاد گفت
حج یکے نہ عبداللہ گفت حج چندین مردم کہ از دور دور باین مصاب آمدہ اند حیف محنت ہمہ
ضایع شد پس آن فرشتہ گفت کہ در دمشق کفش گری ہست علی بن موفق نام وے اگرچہ بہ حج نیامدہ
است۔ اما حج وے قبول است و ہمہ حاجیان را ببخشیدہ اند چون بیدار شدم مشتاق شدم
و بدمشق رفتم و خانہ او پرسیدہ بر درش رفتہ آواز دادم وے بیرون آمد گفتم چہ نام داری گفت علی
بن موفق گفتم چہ کار کنی گفت پارہ دوزے پس این واقعہ باوے گفتم گفت تو چہ نام داری گفتم عبداللہ
بن مبارک نعرہ زد و بیفتاد چون بہوش آمد گفتم مرا از کار خود خبر دہ گفت سی سال است کہ آرزوے
حج دارم از پارہ دوزے سیصد و پنجاہ درم جمع کردہ بودم امسال خواستہ بودم کہ بہ حج روم روزے
سر پوشیدہ کہ در خانہ است حاملہ بود گرز ہمسایہ بوئے طعام می آمد مرا گفت کہ برو پارہ طعام بستان رفتم
بدر خانہ آن ہمسایہ و از ان حالش خبر دادم ہمسایہ گریستن کرد و گفت سہ شبانہ روز است کہ اطفال
من ہیچ نخوردند امروز خرے مردہ دیدم پارہ از وے جدا کردم و طعام ساختم مرا این مباح است
و شما را حلال بود چون سخن بشنیدم آتشے در جانم افتاد و طعام خوردن رہا کردم و سیصد و پنجاہ درم ہا او
دادم کہ نفقہ اطفال کن کہ حج ما این است عبداللہ گفت صدق اللہ فی الرقعۃ یا گفتم مژدہ
سرترا کہ حق تعالے حج ترا قبول کرد و جملہ حاجیان را بتو بخشید **نقل است** کہ عبداللہ بن مبارک
غلامی مکاتب میداشت یکے عبداللہ را گفت کہ این غلام نباشی میکند و سیم تو میدہد عبداللہ غمگین
شد شبے در عقب او رفت تا بگورستانے شد و سر گورے باز کرد آنجا محرابے بود در آن بہ نماز ایستاد
عبداللہ از دور میدید آہستہ نزدیک غلام شد دید کہ پلاسے پوشیدہ و غلے بر گردن نہادہ روئے
برخاک می مالید و زاری میکرد عبداللہ چون این دید آہستہ گریان باز آمد و در گوشہ بنشست

و غلام تا صبح آنجا بماند پس برآمد و سر گور بپوشانید و در مسجد شد و نماز بامداد گذارد و گفت الٰہی رونده آمد و خداوند مجازی از من در می خواهد مایه ده مفلسان توئی بده از جائیکه دانی در حال نوری از هوا پدید آمد یکدرم سیم بر دست آن غلام نشست عبداللہ را طاقت نماند برخواست و سر غلام بکنار گرفت و می بوسید و میگفت که هزار جان خواجه فدائے چنین غلام باد خواجه تو بوده و من غلام پس غلام آن حال دید و گفت الٰہی چون پرده من بدریدی و راز من آشکارا کردی در دنیا مرا راحت نماند بعزت خود که مرا فتنه مگردانی و جان مرا برداری هنوز سرش در کنار عبداللہ بود که جان بداد و عبداللہ تجهیز و تکفین وے کرد و او را بهمان پلاس در گور نهاد و همان شب سید عالم را بخواب دید و نیز ابراهیم خلیل اللہ را که هر دو آمدند و هر یکے بر براقی نشسته گفتند یا عبداللہ چرا دوست ما را بپلاس دفن کردی **نقل است** که زمستانی سرد بود داود در بازار نشابور میرفت غلامے دید با یک پیراهنے که از سرما می لرزید گفت چرا با خواجه نمیگوئی تا از برائے تو جبه سازد گفت چگویم او خود میداند و می بیند عبداللہ را وقت خوش شد نعره زد و بیهوش شد پس گفت که طریقت ازین غلام باید آموخت **نقل است** که عبداللہ را وقتے مصیبتے رسید خلقے به تعزیت او رفتند گری نیز رفت و با عبداللہ گفت که خردمند آن بود که چون مصیبتے بوے رسد روز نخست آن کند که عاقل بعد از سه روز خواهد کرد عبداللہ گفت این سخن از حکمت است بنویسید و هم وے گفت کسے که او را سیال بود و ایشان را در صلاح بدارد و شب از خواب بیدار شود و کودکان را برهنه بیند جامه بر ایشان برافگند آن عمل او را از نماز نافله افضل تر است و گویند که پیش او حدیث غیبت میرفت گفت من اگر غیبت کنم مادر و پدر خود را غیبت کنم که آنها با حسان من اولی ترند روزے جوانی آمد در پاے او افتاد و بگریست و گفت که از ناگاهے شدم شیخ گفت چه کرده گفت زنا وے گفت ترسیدم که غیبت کرده۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ سفیان ثوری رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے از ابتدا صاحب تقوی و ورع و صاحب تواضع و ادب بود چنانکہ
نقل است کہ یکروز مادرش بر بام رفت وے در شکم بود بر بام از ہمسایہ انگشتے ترشی در دہان کرد
وے چندان سر در شکم مادر زد کہ قریب ہلاکت شد پس مادر از ان ہمسایہ بحیلے ساخت تا سفیان
در شکم قرار گرفت ابتدائے حالش آن بود کہ روزے بغفلت پائے چپ درون مسجد نہاد
آوازے شنید اے ثور ثوری مکن چون این آواز شنید ہوش از وے رفت چون بہوش
آمد محاسن خود بگرفت و طمانچہ بر روئے خود میزد و میگفت چون پائے بہ ادب در مسجد نہادی
تمامت از جریدہ انسان محو کردند ہوش دار تا قدم چگونہ می نہی نزد بعضے پائے در کشت
زاری نہاد آوازے آمد کہ یا ثور بنگر کہ چہ عنایت بود کسے را کہ گامے برخلاف سنت بر تواند
داشت چون بظاہر بد نیقدر بگیرند سخن از باطن او کہ تواند گفت و بیست سال بر دام ہیچ
بشب نخفت **نقل است** کہ خلیفہ عہد پیش او نماز میکرد و در نماز با محاسن حرکتے میکرد۔
سفیان گفت اینچنین نماز نمازے بود این نماز را در عرصات قیامت بر دہنت زنند خلیفہ
گفت آہستہ بر گو گفت اگر من از چنین ہمتے دست بدارم دلم خون شود خلیفہ را این کینہ در دل
بماند خواست کہ بحیلہ او را بر دار کشد تا کسے باز چنین گستاخے با خلیفہ نکند پس سزایش
خلیفہ یافت اینچہ یافت تفصیلش در تذکرۃ الاولیا مرقوم است **نقل است** کہ سفیان را
در حال جوانی پشت دوتا شدہ بود گفتند اے امام مسلمانان ترا ہنوز وقت این نیست
او جواب نداد تا روزے الحاح کردند گفت مرا استادے بود سخت بزرگ چون عمرش
بآخر رسید من ببالین او نشستہ بودم ناگاہ دے چشم باز کرد و گفت اے سفیان می بینی

کہ باما چہ میکند پنجاہ سال است کہ تا خلق را راہ راست می نمایم و بدرگاہ حق میخوانم اکنون مرا می رانند و میگویند کہ برو مرا نشائی و باز گفت سہ او ستاد را خدمت کردم و علم آموختم چون کار بیکے باآخر رسید جہود شد و دیگر گبر شد و دیگر ترسا ازین ترس طراقی از دلم برآمد و پشتم شکستہ شد **نقل است** کہ یکے دو بدرہ زر پیش او فرستاد و گفت کہ بگیر کہ پدرم دوست دمرید تو بود از وجہہ حلال است و بمن از ارث پدر رسیدہ است پس سفیان بہ پسر خود داد کہ ویرا بازدہ و بگو کہ دوستی من با پدرت از بہر خدا بود پسر سفیان گفت کہ آنرا باز پس کردہ آمدم گفتم اے پدر دل تو نگر سنگ است می بینی کہ عیال دارم و ہیچ ندارم بر من رحم نمی کنی سفیان گفت اے پسر ترا می باید کہ بخوری من دوستی خدا بدوستی دنیا نفروشم کہ بقیامت در مانم **نقل است** کہ یکے ہدیہ پیش سفیان آورد او قبول نکرد آنکس گفت کہ من ہرگز حدیث از تو نہ شنیدہ ام سفیان گفت برادر تو شنیدہ است ترسم کہ بسبب مال تو دل من بر دو مشغول تر شود از دیگران و این میل بود ہرگز از کسے چیزے نگرفتی و گویند او را ہمسایہ وفات کرد بہ نماز جنازہ اش رفت آنجا دید کہ مردمان ہمہ تعریف وے میکنند سفیان گفت اگر میدانستم کہ خلق از وے بسیار خوشنود اند بہ نماز وے نمی آمدم زیرا کہ تا مرد منافق نبود خلق از وے ہمہ خوشنود نگردند سفیان را عادت بود کہ در مقصورہ مسجد جامع نشستے چون از مال سلطان مجمرہ عود ساختند از آنجا بگریخت تا آن بوے نشنود **نقل است** کہ روزے سفیان جامہ بازگونہ پوشیدہ بود از و گفتند کہ راست کنید نکرد و گفت این پیراہن از برائے خدا پوشیدہ ام نخواہم کہ از برائے خلق بگردانم ہمچنان بگذاشت **نقل است** کہ جوانی راہ حج فوت شدہ بود آہے کرد سفیان گفت کہ چہار حج کردہ ام تو دادم تو این آہ بمن دہ گفت دادم آن شب بخواب دید کہ او را گفتند سووے کردی کہ اگر بر ہمہ اہل عرفات قسمت کنی تو نگر شوند **نقل است** کہ روزے سودگر با بہ شد غلامی امرد در آمد گفت بیرون کنید او را کہ با ہر زنے یک دیو است و با ہر امردی ہیجدہ کہ او را می آرایند در چشمہائے مردمان

نقل است کہ سفیان روزے نان میخورد و سگ میدا دگفتند چرا نان بازن و فرزند نخوری گفت نان سگ می دہم تا روز پاس من نگاہدارد تا نماز کنم واگر بزن و فرزند دہم از طاعتم بازدارند۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ شقیق بلخی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ سبب توبہ وے آن بود کہ بہ ترکستان شد بہ تجارت و بہ نظارہ بتخانہ رفت بت پرستی را دید کہ بتے را می پرستید و زاری میکرد شقیق گفت ترا آفریدگار ہست زندہ و عالم و قادر او را پرست و بت را مپرست کہ از وے ہیچ خیر و شر نیاید وے گفت اگر خدائے قادر باین صفت است کہ گفتی پس از بلخ چرا اینجا بہ تجارت آمدی آیا روزی تو آنجا نمی توانست داد شقیق ازین سخن بیدار شد در وے بہ بلخ نہاد گبرے ہمراہ او شد با شقیق گفت در چہ کاری گفت در بازرگانی گفت در پے روزی میروی کہ در تقدیر تو نیست تا قیامت اگر بروی نیابی و اگر پس روزی کہ ترا مقدر است میروی مرو کہ خود بتو میرسد شقیق چون این شنید نیک بیدار شد دولش از دنیا سرد شد پس بلخ آمد جماعتے از دوستان بروے جمع شدند در آن زمان علی بن عیسیٰ ہامان امیر بلخ بود وے سگان شکاری داشت دیرا سگے گم شدہ بود ہمسایہ شقیق را بگرفتند کہ سگ تو ربودی او را میخانبیدند آنکس التجا بشقیق کرد شقیق پیش امیر رفت و گفت در سہ روز سگ بتو میرسانم او را خلاص دہ بعد از سہ روز دیگر متفکر شد کہ چہ کند شخصے آنسگ را یافتہ پیش شقیق برد با میدانعام آنسگ را پیش امیر برد و از ضمانت بیرون آمد و بعد ہ کلی از دنیا اعراض کرد و **نقل است** کہ در بلخ قحط عظیم بود چنانکہ یکدیگر را میخوردند شقیق غلامے را دید در بازار شادان و خندان گفت اے غلام چہ جائے خوردنی است نہ بینی کہ خلق از گرسنگی می جوشد

غلام گفت مراچہ غم خواجہ دارم کہ ویرا دیہی است خاصہ وچندین غلہ دارد ومرا گرسنہ ندارد شقیق این بشنید واز دست رفت گفت الٰہی این غلام بخواجہ کہ اینقدر انبار داشتہ است چنین نازان است تو مالک الملکی وروزی دہندہ ہائی. چرا اندوہ خوریم درحال از شغل دنیا توبہ کرد در وے براہ حق نہاد ودر توکل بحد کمال رسید چنانچہ پیوستہ گفتی کہ من شاگرد غلامے ام **نقل است** کہ شقیق قصد کعبہ کرد وبہ بغداد رسید ہارون رشید او را بخواند گفت تو ہمی شقیق زاہد وے گفت شقیق منم زاہد تو ئی ہارون گفت من چگونہ زاہدم با اینہمہ مملکت شقیق گفت زاہد کسے است کہ باندک قناعت کند وتوبہ اندک قناعت کردی کہ حق تعالےٰ میفرماید **قل متاع الدنیا قلیل** وتو بدنیا آرام گرفتہ پس زاہد تو باشی ہارون رشید درجواب خاموش شد وگفت اے شقیق مرا پندی دہ گفت اے ہارون ہوش دار کہ حق تعالےٰ ترا بجاے صدیق اکبر نشاندہ است از تو صدق خواہد چنانکہ از وے وبجاے فاروق نشاندہ است از تو فرق خواہد میان حق وباطل چنانکہ از وے وبجاے ذی النورین نشاندہ است پس از تو حیا وکرم خواہد چنانکہ از وے وبجاے مرتضیٰ نشاندہ است از تو علم وعدل خواہد چنانکہ از وے گفت زیادت کن گفت خدا را سرائی است کہ آنرا دو در نخ خوانند وترا دربان آن کردہ وسہ چیز بتو دادہ مال وشمشیر وتازیانہ وگفتہ است کہ خلق را بدان سہ چیز از دو در نخ باز دار ہر حاجتمند کہ پیش تو آید مال از دو دریغ مدار دیگر کہ فرمان حق را خلاف کند بدین تازیانہ او را ادب کن دیگر کسے را بکشد بدین شمشیر قصاص خواہ بدستورے شرع واگر اینہا نکنی تو پشیرو دوزخیان باشی ہارون گفت زیادت کن گفت تو چشمۂ واعمال جویہا اگر چشمہ روشن بود تیرگی جویہا زیان ندارد واگر چشمہ تاریک باشد بر دشمنے جوے، ہیچ امید نباشد گفت زیادت کن گفت اگر در بیابان تشنہ شوی وفریب ہلاکت رسی آنوقت اگر کسے پیالہ آب بتو فروشد بچند خری گفت بہر قدر کہ وے طلبد گفت اگر بہ نیمہ ملک خواہد گفت بخرم گفت اگر در آنقدر آب تشنگی دفع نشود چنانکہ بیم ہلاکت شود ویکے گوید کہ من علاجت

کنم اما نیمہ ملک از تو بستانم پس چہ کنی گفت ہمہ بدہم پس شقیق گفت چہ نازی بدین ملکی کہ قیمت آن یک شربت آب بود پس ہارون بگریست و در اباعزاز تمام رخصت کرد پس شقیق بمکہ رفت و آنجا مردمان بر وے گرد آمدند ابراہیم ادہم بوے افتاد شقیق گفت اے پسر ادہم چون مسکینی در کار معاش گفت اگر چیزے برسد شکر کنم و اگر نرسد صبر کنم شقیق گفت سگان بلخ ہمین مسکینند چون چیزے یابند مراعات کنند و دم بجنبانند و اگر نباشد صبر کنند ابراہیم گفت شما چگونہ کنید گفت اگر ما را چیزے رسد ایثار کنم و اگر نرسد شکر کنیم ابراہیم برخاست و سر او ببوسید گفت انت الاستاد واللہ چون از مکہ بہ بغداد آمد مجالس گفت و سخن او بیشتر در توکل بود در اثنائے سخن گفت در بادیہ فروشدم چہار دانگ سیم در جیب داشتم و ہمچنان دارم جوانی برخواست و گفت چہار دانگ در جیب و ہنوز می نہادی خدا حاضر نبود و بر و اعتماد نبود شقیق متغیر شد و بدان اقرار کرد و گفت راست میگوئی و از منبر فرود آمد **نقل است** کہ پیرے پیش وے آمد و گفت گناہ بسیار کردہ ام میخواہم کہ توبہ کنم گفت دیر آمدی او گفت زود آمدم گفت چون گفت ہر کہ پیش از مرگ آید زود آمدہ باشد شقیق گفت نیک آمدی و نیک گفتی و گفت بخواب دیدم کہ گفتند ہر کہ بخدا اعتماد کند بہ روزی خود خوے نیک او زیادہ شود و سخی گردد و در طاعتش وسواس نبود۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ امام اعظم ابو حنیفہ کوفی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا عالش بہ تفصیل مذکور است ابو یوسف گوید نوزدہ سال در خدمت او بودم زین نوزدہ سال نماز بامداد بطہارت نماز خفتن گذارد **نقل است** کہ ویرا بر کسے مالے بود و در مملکت او شاگردے از ان امام وفات کرد امام بہ نماز جنازہ او رفت آفتاب گرم بود و آنجا ہیچ سایہ نبود الا دیوارے از ان آن مرد کہ قرض دار امام بود مردمان گفتند کہ درین سایہ ساعتے

بہ نشین امام گفت کہ صاحب این دیوار قرضدار من است روا نباشد کہ ازین دیوار تمتعی
بمن رسد کہ ریبا باشد نقل است کہ وے ہر شب سہ صد رکعت نماز گذاردی روزے
میگذشت زنے بازنے گفت این مرد ہر شب پانصد رکعت نماز میگذارد امام شنید
بعد ازان پانصد رکعت نماز خواندن گرفت تا ظن ایشان راست بود بعدہ روزے
دیگر میگذشت کودکان با یکدیگر گفتند کہ این مرد ہر شب ہزار رکعت نماز میکند ابو حنیفہ
گفت نیت کردم کہ ہر شب ہزار رکعت نماز گذارم روزے شاگردے با امام گفت
کہ مردمان میگویند کہ ابو حنیفہ شب نمی خسپد گفت نیت کردم کہ دیگر بہ شب نخسپم گفت چرا
گفت خدائتعالے میفرماید یُحِبُّوْنَ اَنْ یَّحْمَدُوْا بِمَا لَمْ یَفْعَلُوْا الآیۃ اکنون
من پہلو بر زمین ننہم تا ازان قوم نباشم و بعد ازان سی سال نماز بامداد بطہارت نماز عشا
گذارد گویند کہ سر زانوئے ابو حنیفہ چون سر زانوے شتر شدہ بود از کثرت سجدہ کردن و گویند
کہ تو نگری را تواضع کردہ بود از بہر مال او پس ہزار ختم قرآن کرد از بہر کفارت آن ۔
نقل است کہ محمد بن الحسن بغایت صاحب جمال بود چون یکبار او را دید بعد ازان او را
ندید چون درس او گفتے او را در پس ستونی نشاندی کہ نباید کہ چشم بر و افتد داؤد طائی
گوید بست سال پیش امام بودم گاہے من او را سر برہنہ ندیدم نہ در خلانہ در ملاء نہ
برائے استراحت پاے دراز کرد گفتم اے امام اگر در خلوت پاے دراز کنی چہ باشد
گفت با خدا ادب داشتن در خلوت اولی تر نقل است کہ روزے میگذشت کودکے
را دید در گل بماندہ گفت ہوشدار تا نیفتی کودک گفت افتادن من سہل است اگر بیفتم تنہا
باشم اما تو ہوشدار کہ اگر پاے تو بلغزد ہمہ مسلمانان کہ از پس تو آیند بلغزند و بر خاستن ہمہ
دشوار امام را از حذاقت کودک عجب آمد گریست و اصحاب را گفت زینہار اگر شما را

درمسئلہ چیزے ظاہر شود و دلیلے روشن باشد در آن متابعت من نکنید و این نشان کمال انصاف است **نقل آنست** کہ مردے مالدار بود و امیر المومنین عثمانؓ را دشمن داشتے بحدیکہ اورا جہود خواندے این سخن با بوحنیفہ رسید اورا بخواند و گفت کہ من دختر ترا بفلان جہود خواہم داد گفت کہ تو امام مسلمانان باشی روا داری کہ دختر مسلمانی بجہودی دہی من خود ہرگز ندہم امام گفت سبحان اللہ چون این روا نداری کے روا باشد کہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم دو دختر خود بجہودے دہد آنمرد در حال از ان اعتقاد برگشت و توبہ کرد از برکت امام **نقل آنست** کہ روزے در گرمابہ یکے را دید بے ازار بعضے اورا گفتند فاسق است و بعضے گفتند دہری است ابوحنیفہ چشم بر ہم نہاد آنمرد گفت اے امام مسلمانان روشنائی چشم از تو کے باز گرفتند گفت از وقتیکہ ستر از تو برداشتند۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ امام شافعی مطلبی رحمۃ اللہ علیہ

حال کمال علم و تقوی و ادب و سے بتفصیل در تذکرۃ الاولیا مرقوم است گویند یکبار در درس ہا دہ بار برخاست و بنشست گفتند چہ حال است گفت علوی زادہ بر در بازی میکند ہر بار کہ برابر من می آید حرمت او را بری خیزم کہ رواندود کہ فرزند رسولؐ فرا آید و برنخیزم **نقل آنست** کہ وقتے کسے مالی فرستاد تا بر مجاوران مکہ قسمت کنند و شافعی آنجا بود بعضے ازان مال بنزدیک او بردند گفت خداوند مال چہ گفتہ است گفتند او وصیت کردہ است کہ این مال بدرویشان متقی بدہند شافعی گفت مرا ازین مال نشاید گرفت کہ متقی نیم دگویند کہ وقتے از خضا بمکہ آمدہ بود دہ ہزار دینار بادی بود گفتند بدین ضیاعی باید خرید یا گوسفندان تا نفع آن بساکین برسد از بیرون مکہ خیمہ زد و آن

زر فروریخت دہر کہ می آمد مشتے بوے میداد تا نماز پیشین، ہیچ نماند میگفت ہر کرا ہمت آن بود کہ چیزے در شکم او شود قیمت دے آن بود کہ از شکم دے بیرون شود۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ امام احمد حنبل رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ چون در بغداد غلبہ معتزلہ بسیار شد میخواستند کہ از دے گویا نند کہ قرآن مخلوق است و دے قدیم میگفت پس او را نزد خلیفہ بردند سرہنگی بر در سرائے خلیفہ بود گفت اے امام مسلمانان مردانہ باشی در نہاد نترسی کہ من وقتے دزدی کردم ہزار چوب مرا زدند تا ہم مقر دزدی نشدم آخر رہائی یافتم ہر چند بر باطل بودم و تو بر حق ترا مردانگی اولی تر باشد امام گوید این سخن او یاری داد مرا پس ہر چند امام پیر و ضعیف بود و او را میزدند و بر عقابین کشیدند و ہزار تازیانہ زدند کہ قرآن را مخلوق گوئی دے نگفت و در آنمیان بند ازارش کشادہ شد دستہائے او بستہ بودند و دست از غیب پیدا شدند ازارش بستند چون این بر ہان بدیدند رہا کردند در آخر کار قومی پیش امام آمدند و بگفتند درین قوم کہ ترا رنجانیدند چگونی گفت از برائے خدا زدند و پنداشتند کہ من بر باطل بجز و زخم چوب در قیامت با ایشان ہیچ خصومت ندارم **نقل** آنست کہ احمد در بغداد بودی اما ہرگز نان بغداد نخوردی گفتے این زمین را امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ وقف کردہ است بر غازیان و زر بمو صل فرستادی تا از آنجا آرد آوردندے از ان نان خوردی پسرش صالح بن احمد بکسال در اصفہان قاضی بود صائم الدہر و قائم اللیل و در شب از دو ساعت بیش نخفتی و بر در سرائے خانہ خود خانہ بے در ساختہ بود شب و روز آنجا نشستے کہ نباید کہ در شب کسے را ہمے باشد و در بستہ یابد ایچنین قاضی بود یکروز بر برائے امام احمد نان می نختند خمیر مایہ از خانہ صالح بستند چون نان پیش احمد آوردند گفت این نان را چہ بودہ است گفتند خمیر مایہ از ان

صالح است گفت آخر از دیک سال قاضی اصفہان بودہ است نان این خلق مارا نشاید گفتند بس این را چہ کنم گفت بنہید چون سائلے در آید بگوئید کہ خمیر مایہ ازان صالح است و آرد از آن احمد اگر خواہید بستانید چہل روز در خانہ بود سائلے نیامد کہ بستاند آن نان بوے گرفت بدجلہ انداختند۔ گفت چہ کردید آن نان را گفتند بدجلہ انداختم احمد از آنوقت ہرگز ماہی آن دجلہ نخورد و در تقوی بحدے بود کہ گفت اگر در جمعے از ہمہ یکے را سرمہ دانی چین بود نباید سرمہ ازان بستن و نقل است کہ وے شاگرد وے قدیمی داشت ہجور گردانیدند باین حرکت کہ وے بیرون خانہ گل انبودہ بود گفت یک ناخن از شاہراہ مسلمانان گرفتی تر انشاید علم آموختن۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ داؤد طائی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ سبب توبہ وے آن بود کہ از نوحہ گری بیتے عربی شنید مضمونش اینست کدام روی بود کہ در خاک ریختہ نشد و کدام چشمت بود کہ در زمین پوشیدہ نگشت در وے عظیم از بیمعنی بروے فرود آمد قرار از وے رفت و متحیر گشت ہمچنان بدرس امام ابوحنیفہ رفت امام در ایدین حال دیدہ گفت ترا چہ بود او واقعہ باز گفت و گفت کہ دلم از دنیا سرد شدہ است و چیزے در من پیدا گشتہ کہ راہ بدان نمی دانم امام گفت از دنیا اعراض کن داؤد دردی از خلق بگردانید و معتکف شد بعد مدتے امام ابوحنیفہ پیش او رفت و گفت کہ این کاری نباشد کہ در خانہ متوازی شوی و سخن نگوئی پس یکسال بدرس ابوحنیفہ آمد و میان امہ بنشست و ہیچ نگفت بر استماع بسندہ کرد چون یکسال تمام شد گفت این صبر یکسالہ من کارے سال کرد پس بجیب رداے افتاد و گشایش او درین راہ از و بود و نامردانہ پاے درین راہ نہاد و کتب را بآب فرا داد و عزلت گرفت و امید از خلائق منقطع کرد نقل است کہ بست دینار میراث یافتہ بود بست سال ازان گذران کرد بعضے مشائخ آنوقت

گفتند کہ طریقت ایثار است نہ نگاہداشتن وے گفت من اینقدر ازان نگاہ میدارم کہ سبب فراغت من است تا باین میسازم تا بمیرم و ہیچ از کار کردن نیاسودتا بحدیکہ نان بآب نہادے و بباشامیدی و گفتی میان آشامیدن و خائیدن پنجاہ آیۃ از قرآن می توانم خواندن روزگار چرا ضائع کنم ابو بکر عیاش گوید بخانہ داؤد رفتم دیدم پارہ نان خشک در دست دارد و میگرید گفتم یا داؤد این چہ حال است گفت میخواہم کہ این پارہ نان بخورم امانمیدانم کہ حلال است یا حرام و دیگرے پیش او رفت گفت سبوی آب دیدم در آفتاب نہادہ گفتم چرا در سایہ نہ نہی گفت وقتیکہ اینجا نہادہ بودم سایہ بود اکنون از خدا شرم میدارم کہ از بہر نفس تنعم کنم **نقل است** کہ دیر اسرائے کلان بود یکخانہ خراب شدی در دیگر بماندے کسے گفت چرا مرمت نمکنی گفت مرا با خدا عہد است کہ عمارت دنیا نکنم ہمہ سرائے او فرو افتاد جز دہلیز نماند چون وفات کرد دہلیز نیز بیفتاد روزے کسے گفت کہ این سقف شکستہ است خواہد افتاد داؤد گفت بست سال است کہ این سقف را ندیدہ ام **نقل است** کہ روزے مادرش او را دید در آفتاب نشستہ و عرق از وے روان شدہ گفت اے جان مادر گرمائی عظیم است تو صائم الدہری چہ باشد اگر در سایہ بنشینی گفت اے مادر از خدا شرم دارم کہ قدم برائے موافقت نفس و خوشا مدنفس بردارم و من روائے ندارم مادر گفت این چہ سخن است گفت چون در بغداد ماہی نامشایستہ دیدم دعا کردم تا حق تعالے روائے از من باز گرفت تا معذور باشم و بہ نماز جماعت نروم تا آنہا را نہ بینم اکنون شانزدہ سال است کہ روائے ندارم با تو نگفتم **نقل است** کہ وے دائم اندوہگین بودی چون شب در آمدی گفتی کہ الٰہی اندوہ تو ام بر ہمہ اندوہہا غلبہ کرد و خواب از من ببرد گفتی از اندوہ کے بیرون آید آنکہ مصیبت بروے متواتر گردد درویشے گفت وقتے پیش داؤد رفتم او را خندان یافتم عجب داشتم گفتم یا ابا سلیمان این خوشدلی از چیست گفت سحرگاہ مرا شراب انس دادند آنرا شراب انس گویند امروز عید کردم و شادی نمودم **نقل است** کہ نان میخورد ترسائی بگذشت

پارہ بدو داد تا بخورد آن شب آن ترسا با حلال خود صحبت کرد کہ معروف کرخی در وجود آمد ابو ربیع واسطی از وے وصیت خواست گفت صبر عن الدنیا و افطر فی الآخرۃ یعنی مرگ را عید خود ساز و از مردمان بگریز چنانکہ از شیر بگریزند دیگرے از وے وصیت خواست گفت زبان را نگاہ دار گفت زیادہ کن گفت تنہا باش از خلق و گفت اگر توانی دل از ایشان بردار دیگرے وصیت خواست گفت مردگان منتظر تو اند مردی را گفت اگر سلامت خواہی سلامی بر دنیا کن بوداع و اگر کرامت خواہی تکبیرے بآخرت گو تبرک یعنی از ہر دو بگذر تا بحق رسے و معروف کرخی گوید کہ ہیچکس را ندیدم کہ دنیا خوارتر داشت از داود کہ دنیا و اہل دنیا را در چشم او ذرہ مقدار نبود اگر کسے را از ایشان دیدی شکایت کردی لاجرم از راہ و رسم چنان دور بود کہ گفت ہرگاہ کہ من جامہ بشویم دل را متغیر یابم اما فقرا را بچشم حرمت و مروت نگریستی جنید گفت کہ حجامی او را حجامت کرد دینارے بدو داد گفتند اسراف کردی گفت ہر کرا مروت نبود عبادت نبود و لا دین لمن لا مروۃ لہ

بیان حال ریاضت و مجاہدات حارث محاسبی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است جنید گفت روزے حارث پیش من آمد اثر گرسنگی در وے دیدم گفتم یا ابا عبد اللہ آرم گفت نیک آید در خانہ شدم و چیزے طلب کردم شبانہ از عرصہ سی چیزے آوردہ بودند پیش او بردم انگشت او مطاوعت نکرد و لقمہ در دہان نہاد ہر چند کہ جہد کرد فرو نشد در دہان میگرداند پس برخاست و بیرون شد بعد از ان ازین حال پرسیدم حارث گفت کہ گرسنہ بودم خواستم کہ دل تو نگاہ دارم لیکن مرا با خداوند تعالے نشانی است کہ ہر طعامیکہ در آن شبہتے بود بحلق من فرو نرود و بگو آن از کجا بود گفتم از خانہ خویشاوندی گفت امروز بخانہ من آئی رفتم پارہ نان خشک پیش من آورد بخوردم گفت چیزیکہ پیش درویشان آری چنین آرد گفت سی سال است تا گوش من بجز از سر من ہیچ

نشنیدہ است پس سی سال دیگر حال من چنین شد کہ سر من بجز از خدا ہیچ نشنیدہ است و وے در محاسبہ مبالغہ تمام داشت و بر احارث محاسبی ازین گفتندی و این مسروق گفت حارث آنوقت کہ وفات میکرد بدرے محتاج بود و از پدرش متاع بسیار ماندہ بود، ہیچ نگرفت و ہمہ ران تنگ دستی وفات کرد۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ ابو سلیمان دارانی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ احمد حواری کہ از مریدانش بود گفت شبے در خلوت نماز میکردم در ان میان راحتے عظیم یافتم روز دیگر از ابو سلیمان گفتم وے گفت کہ تو ضعیف مردی کہ ہنوز ترا خلوت در پیش است تا در خلاد یگر و در بلاد یگر و در ہر دو جہان، ہیچ چیز را آن خطر نیست کہ بندہ را از حق تعالے باز تواند داشت و گفت شبے در مسجد بودم از سر ما آرام نبود در وقت دعا یک دست پنہان کردم و یک دست بیرون داشتم راحتے عظیم از راہ این دست کہ بیرون بود بمن رسید در خواب شدم پس ہاتفے آواز داد کہ یا ابا سلیمان آنچہ روزے آن دست بود کہ بیرون کردہ بودی دادیم اگر دست دیگر بیرون بودی نصیب وے نیز دادمی سوگند خوردم کہ ہرگز دعا نکنم بسر ما دگر تا الا ہر دو دست بیرون کردہ باشم و گفت سبحان اللہ آنجا ئیکہ لطف خود در ناکامی و نامرادی نہاد و گفت وقتے خفتہ ماندم و ردمن فوت شد حورے دیدم کہ میگوید خوش می خسپی و پانصد سال است تا مرا می آرایند در پردہ از برائے تو و گفت شبے حورے دیدم از گوشہ کہ می خندید در دشتی وے بحدے بود کہ وصف نتوان کرد گفتم این روشنی و زیبائے و جمال از کجا آوردی گفت شبے قطرہ چند از دیدہ بارید ی ازان آب روے من شستند این ہمہ بہا ازان است کہ آب چشم شما گلگونہ روی حور انست ہر چند بیشتر بخوبتر و گفت مرا عادت بود کہ وقت نان خوردن نمک خوردمی شبے در آن نمک کنجدے بود کہ خورده آمد یکسال وقت خود گم کردم تا بیکہ کنجدے نیگنجد صد ہزار شہوت با دل تو آمیختہ ندانم چہ خواہی کرد و گفت دوستی

داشتم کہ ہر چہ خواستمی بدادی یکبار چیزے خواستم گفت چند خواہی حلاوت دوستی او از دلم برفت و گفت مردے دیدم بمکہ کہ ہیچ نخوردی الا آب زمزم گفتم اگر این آب خشک شود چہ خوری گفت جزاک اللہ خیرًا چند سال زمزم پرست بودم این بگفت و رفت احمد حوارے گوید کہ ابو سلیمان در وقت احرام لبیک نگفتی گفت حق تعالے بر موسی علیہ السلام وحی فرستاد کہ ظالمان امت خود را بگو تا مرا یاد نکنند کہ ہر کہ ظالم بود مرا یاد کند من او را بلعنت یاد کنم پس گفت شنیدہ ام کہ ہر کہ نفقہ حج از مال شبہت کند آنگاہ گوید لبیک او را گویند لا لبیک ولا سعدیک حتی ترد ما فی یدیک نقل است کہ پسر فضیل طاقت شنیدن آیہ عذاب نداشت از فضیل پرسیدند کہ پسر تو بدرجہ خوف نرسید گفت باندکے گناہ این سخن رہا سلیمان گفتند گفت کسے را کہ خوف پیش بود از بسیارے بگناہ بود نہ از اندکے گناہ و گفت فاضلترین کارہا خلاف رضاے نفس است و گفت کہ احتلام عقوبتی است از بہشت کہ علامت سیری است و ہر چیز را از نگاری است و از نگار نور دل سیر خوردن است و ہر کہ سیر خورد شش چیز بوے در آید یکے آنکہ عبادت را حلاوت نیابد و حفظ وے در یاد داشت حکمت کم شود و از شفقت بر خلق محروم ماند کہ پندارد کہ ہمہ جہانیان سیر اند و عبادت بر دی گران افتد و شہوات بروے زیادت گردد و ہمہ مومنان گرسنہ گردند داد گر مزابل و گفت جوع نزد خدائے عزوجل از خزانہ است کہ ندہد بکسے بخرد دست خود و گفت چون آدمی سیر خورد جملہ اعضاے او از شہوات سیر گردند یعنی تا گرسنہ نبود ہیچ شہوت دیگر آرزو نکند و گفت گرسنگی کلید آخرت است و سیری کلید دنیا و گفت ہر گاہ ترا حاجتے بود از حوائج دنیا و آخرت ہیچ مخور تا آنوقت کہ آن حاجت روا نباشد از بہر آنکہ سیر خوردن عقل را متغیر کند گفت بر تو باد بہ جوع کہ جوع نفس را ذلیل کند و دل را رقیق و علم سماوی بر تو ریزد و گفت اگر یک لقمہ از حلال شبے کم خورم دوست تر دارم از آنکہ تا روز نماز کنم زیرا کہ شب آنوقت آید کہ آفتاب فرو شود و شب دل و مومنان آنوقت آید کہ معدہ از طعام پر شود و گفت حصن حصین نگاہداشتن زبان است

دمغز عبادت گرسنگی است و دوستی دنیا سرہمہ خطاہا است و گفت ہر کہ بہ نکاح و سفر و حدیث نوشتن مشغول شد روی بدنیا آورد نگزیند یک کہ او از دنیا نیست بلکہ از آخرت است یعنی ترا فارغ دارد تا بکار آخرت پردازی آنا ہر کہ ترا از حق باز دارد از مال و اہل و فرزند شوم بود و گفت ہر چیز را کابین است و کابین آخرت و بہشت ترک دنیا و ما فیہا۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ محمد سماک رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ احمد حواری گوید ابن سماک بیمار شد من تارورہ دے پیش طبیب می بردم و آن طبیب ترسا بود در راہ مردے نورانی سفید پوش پیش من آمد و گفت کجا میروی گفتم پیش فلان طبیب ترسا تارورہ فلان می برم گفت بسمان اللہ دوست خدا را از دشمن خدا استعانت می طلبید و بہ نزدیک وے میروید باز گردید و بہ نزدیک ابن سماک شوید و بگویید تا دست بر آن مقام نہد و خواند۔ اَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰہُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ۔ من باز گشتم و از وے این حال گفتم او ہمچنان کرد در حال شفا یافت بعد از آن شیخ مرا گفت تو او را شناختے گفتم نہ گفت او خضر علیہ السلام بود **نقل است** کہ چون وفات ش بہ نزدیک آمد گفت الٰہی تو میدانی کہ در آنوقت کہ معصیت میکردم اہل طاعت ترا دوست میداشتم این را کفارت آن گردان **نقل است** کہ او عزب بود او را گفتند کہ چرا زن نکنی گفت از ان کہ من طاقت دو شیطان ندارم گفتند چگونہ گفت مرا شیطانے است و او را شیطانے دیگر دست دو شیطان چگونہ طاقت دارم بعد از وفات او را بخواب دیدند گفتند خدا با تو چہ کرد گفت مرا نواخت و خلعت و اکرام کرد و لیکن آنجا ہیچ کسے را آبرو نیست الا کسانیکہ بار عیال خود برداشتند و تن خود را در رنج عیال داوندے

بیان حال ریاضت و مجاہدہ محمد اسلم طوسی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ یکبار ہمراہ امام علی موسی رضا رضی اللہ عنہ بہ نیشاپور آمدند ہر دو ہم در کجاوہ بودند بر یک اشتر و اسحاق بن راہویہ الحنظلی بر اشتری می کشید میان شہر رسید کلاہے نمدین بر سر و پیراہنے از پشم در بر خریطۂ کتاب بر کتف نہاد مردمان شہر چون او را بدین کیفیت دیدند بگریستند و او نیز بگریست ہمہ گفتند ما ترا بدین پیراہن و کلاہ نمدین نمی خواہیم دید **نقل است** کہ وے واعظ بود در مجلس او متنی چند معدود می آمدند و با اینہمہ از برکات نفس او قریب پنجاہ ہزار آدمی براہ راست باز آمدند و توبہ کردند پس مدت دو سال او را محبوس کردند از جہت ظلمے کہ او را میگفتند کہ بگو کہ قرآن مخلوق است او نمی گفت در زندان ہر آوینہ غسل کردی و سجادہ بر دوش افگندے و بدر زندان آمدی چون منع کردندے باز گشتے در دے بر خاک نہادہ گفتی بار خدایا آنچہ بر من بود کردم اکنون تو دانی چون از زندان خلاص یافت بعد از چندے بطوس رفت و آنجا ساکن شد او را آنجا مسجدے است ہر کہ نابینا شود و آنجا رسد بینا گردد و بہ بیند کہ آنچہ جایگاہ است داد عرب بود چون آنجا نشست محمد بن اسلم طوسی مشہور شد و مدتے مدید در طوس بود و بر در خانہ او آب روانی بود ہرگز کوزۂ آب از آن نگرفت و گفت این آب از آن مردمان است روا نبود کہ بر گیرم و مدتے بر آب روانش میل بود سود نداشت چون عاقبت میل او از حد گذشت یکروز کوزۂ آب از چاہ بر کشید و در آن جوئے انداخت و از آن جوئے آب روان برداشت پس بہ نیشاپور باز آمد۔

نقل است کہ یکے از اکابر گفت کہ در روم بودم ناگاہ ابلیس را دیدم کہ از ہوا در افتاد گفتم اے لعین این چہ حال است و ترا چہ شد گفت این ساعت محمد اسلم در متوضاء بہ وضو بود من از بیم او اینجا افتادم و نزدیک بود کہ از پا در افتم **نقل است** کہ وے پیوستہ

دام گرفتی و بدرویشان دادے وقتے جہودے آمد گفت زرے چند بتو دادہ ام بازدہ محمد بن اسلم ہیچ نداشت ہمان ساعت قلم تراشیدہ بود تراشہ قلم پیش نہادہ بود باز گفت برخیز و آن تراشہ قلم بگیر جہود تراشہ قلم را دید کہ زر شدہ است متعجب شد گفت ہر دینے کہ در و بر نفس عزیزے تراشہ قلم زر شود آن دین باطل نبود پس ایمان آورد **نقل است** کہ شیخ علی فارمدی در نیشاپور مجلس میگفت و امام الحرمین حاضر بود آنوقت یکے پرسید کہ العلماء ورثۃ الانبیاء کدام اند ابو علی گفت نہ این گوینده و نہ این شنونده اما آن مرد است کہ بر دروازہ خفتہ است و اشارہ بخاک محمد بن اسلم کرد **نقل است** کہ وے در نیشاپور بیمار شد یکے از ہمسایگان او را بخواب دید کہ میگوید الحمد للہ کہ من ازین رنج خلاص یافتم آنمرد برخاست کہ ویرا خبر دہد چون بدر خانہ رسید معلوم شد کہ دوش وے بمرد چون جنازہ وے برداشتند خرقہ کہنہ کہ می پوشیدی بر جنازہ او پوشیدند و نماز کہ بر آن نشستے بر جنازہ او افگندند و پیرزن بر بام آنوقت ایستادہ بود گفتند کہ محمد بن اسلم ببرد آنچہ داشت با خود بر دہر گز دنیا او را نتوانست فریفت۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ شیخ احمد جبر رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے در ورع ہمتائے نداشت و در عبادت بے مثل بود بحدیکہ یحیی معاذ رازے وصیت کرد کہ چون وفات کنم سر من بر پائے او نہند و در تقوے چنان بود کہ در ابتدا مادرش مرغی بریان کردہ بود گفت بخور کہ در خانہ خود پرورده ام و در آن ہیچ شبہ نیست احمد گفت این مرغ روزے بہ بام ہمسایہ پریدہ بود و از ان بام دانہ چند خوردہ و آن ہمسایہ لشکرے بود حلق مرا نشاید و گفتہ اند کہ چندان ذکر حق تعالی بر وے غالب بود کہ مزین خواست تا موئے لب او را راست کند او را ذکر کرد می جنبانید گفتش چندان توقف کن کہ موے لب را راست کنم گفت تو بشغل خود مشغول باش تا چند جاے لب او بریدہ شد وقتے دوستے او را نامہ نوشت

ہر چند میخواست کہ جوابش نویسد وقت نمی یافت تا روزے در میان اقامت یکے را گفت جواب نامہ
این دوست بنویس و بگو تا باز بمن نامہ نویسد کہ مرا فرصت نیست بخدا مشغول باش والسلام۔
نقل است کہ احمد حرب فرزندی را بر توکل تحریص میکرد و گفت ہرگاہ کہ تا چیزے یابید بدان روزی
رفتہ بگو خدایا مر افلان چیز باید و اہلخانہ را گفتہ بود کہ ہر چہ او خواہد در حال از سوراخ در انداز ید تدے
چنین بود روزے اہلخانہ غایب بود او بر قاعدہ ہر روز طعام خواست باری تعالے از غیب
طعام فرستاد چون اہلخانہ دیرا دیدند نشستہ چیزے میخورد گفتند این از کجا آوردی گفت آنکس کہ
ہر روز میداد بدا احمد گفت کہ این طریق او را اسلم شد **نقل است** کہ وے صومعہ داشت کہ ہر روز
آنجا رفتہ بعبادت مشغول شدی شبے آنجا رفتہ بود باراں عظیم آمد بدلش گذشت کہ مبادا باران در خانہ
افتد و کتاب تر شود آوازے شنود کہ اے احمد برخیز و بخانہ رو کہ آنچہ از تو بکار آید بخانہ فرستادہ پس
تو اینجا چہ میکنی احمد از ان خاطر توبہ کرد **نقل است** کہ روزے سادات نیشاپور بہ زیارت وی
آمدہ بودند پسرے داشت کہ شراب میخورد و در باب میزداز در آمد و بر ایشان بگذشت ہیچ
التفات بہ سادات نکرد جملہ متغیر شدند احمد آن حال دید گفت معذور دارید کہ ما را شبے از خانہ ہمسایہ
چیزے آوردند بخوردیم و آن شب ما را اتفاق صحبت افتاد این پسر در وجود آمد تفحص کردم مادرش
بعرسے رفتہ بود بخانہ سلطان و از انجا چیزے آوردہ بود **نقل است** کہ در ہمہ عمر خود شبے
تخفتہ بود گفتند اگر شبے بیاسائے چہ شود گفت کسے را کہ بہشت از بالا می آرایند و دوزخ در زیر می
تابند او نداند کہ از اہل کدام است چگونہ خوابش آید و سخن او است کاشکی بدانستمی کہ مراد شمن دارد
و غیبت کند او را سیم و زر دادمی تا چون کار من میکند از مال من خرج کند و گفت از خدا یتعالے
بہ ترسید چندانکہ توانید و گوش دارید تا دنیا شما را فریفتہ نکند چنانکہ گذشتگان بلا مبتلا شدند شما نشوید
و میان خوف در جا زندگانی کنید تا نجات یابید۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ حاتم اصم بلخی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے در زہد و ریاضت و ورع و ادب و صدق و احتیاط بے بدل بود و بعد از بلوغ یک نفس بے مراقبہ و محاسبہ از وے برنیامدہ بود و یک قدم بے صدق و اخلاص برنگرفتہ بود تا بحدیکہ جنید گفتہ صدیق زمانہ حاتم الاصم و او را در سخت گرفتن نفس و دقایق مکر نفس و معرفت رعونات نفس کلماتے عجیب و تصانیفے معتبر است چنانکہ یکروز یاران را گفت اگر مردمان از شما پرسند کہ از حاتم چہ آموزید چہ جواب دہید گفتند گوییم علم گفت اگر گویند حاتم جاہل است گفتند گوییم حکمت گفت اگر گویند حکیم نیست چہ گویید گفتند شما بگویید گفت بگویید دو چیز آموختم یکے خوردنے بدانچہ در دست است و دیگر نومیدے انچہ در دست دیگران است یکروز اصحاب را گفت عمریست تا من رنج شما میکشم باری ہیچکس چنانکہ می باید شدہ اید یکے گفت فلان کس چندین غزا کردہ است حاتم گفت غازی باشد و مرا شایستہ باید دیگرے گفت فلان کس بسی مال بذل کردہ است گفت مردے سخی بود بفرمائے نامردے شایستہ چون باشد گفت آنکہ از خدا بہ ترسد جز خدا امید ندارد و کرم او تا بحدے بود کہ روزے پیرزنے نزد او آمد و مسئلہ پرسید آنوقت بادی از وے رہا شد و خجل گشت حاتم گفت آواز بلند کن کہ نمی شنوم کہ گوشم گران است پیرزن آواز بلند کرد باز گفت آواز بلندتر کن آواز بلندتر کرد تا ہفت کرت ہمین گفت تا شیخ مسئلہ را جواب داد بعد ازان تا آن پیرزن زندہ ماند قریب پانزدہ سال خود را کر ساخت تا کسے بہ پیرزن نگوید کہ او نہ چنان است چون پیرزن وفات کرد آنگاہ سخن آہستہ را جواب داد قبل ازان ہر کہ بادی سخن گفتی گفتی بلندتر گوے بدان سبب اصم او را نام نہادند **نقل است** کہ یکے حاتم اصم را بدعوت خواند گفت مرا عادت نیست بہمانے رفتن و ے الحاح کرد گفت اگر لابد است سہ کار ترا باید کرد ن یکے آنکہ ہر جائے کہ خواہم نشینم دوم انچہ خود خواہم

بخورم سیدم انچہ زاگویم بکنی گفت قبول کردم پس بہ رفت و بصف نعال نشست گفتند این بجائی تست گفت شرط کردہ بودم کہ ہر جا کہ خواہم نشینم چون سفرہ نہادند حاتم قرص جوین از آستین بیرون آورد و خوردن گرفت وے گفت اے شیخ از طعام ما چیزے بخور گفت شرط کردہ بودم کہ ہر چہ خواہم بخورم چون فارغ شدند گفت سر تابہ را در آتش نہ تا برخ شود وے چنان کرد شیخ پاے بر تابہ کرد گفت قرص جوین خوردہ ام و بگذشت و گفت اگر شما میدانید کہ صراط حق است و دوزخ حق است و از ہر چہ کردہ باشند از ان بپرسند انکار نکنند کہ این سر تابہ از صراط است پاے بر آن نہند و انچہ امروز خوردہ اند درین دعوت حساب آن بمن دہند گفت یا حاتم ما را طاقت آن نباشد حاتم گفت پس فردا طاقت چون خواہند پس از ہر چہ کردہ باشند در دنیا و خوردہ باشند از ہمہ باز پرسند کما قال اللہ تعالیٰ لَتُسْئَلُنَّ یَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِیْمِ۔

نقل است کہ روزے یکے پیش او آمد و گفت کہ مال بسیار دارم میخواہم کہ از ین مال ترا و یاران ترا بدہم گفت از ان ترسم کہ چون تو بمیری مرا باید گفت اے روزے دہندہ آسمان روزی دہندہ زمین بمردے حاتم اصم را گفت از کجا میخوری گفت از خرمن گاہ خدا تعالیٰ کہ آن کم نہ شود و نہ زیادت پذیرد آمرزگفت مال مردمان بقوس میخوری حاتم گفت از مال تو ہیچ چیز خوردہ ام گفت نہ حاتم گفت کاشکی از مسلمانان بودے گفت حجت می آری گفت خداوند تعالیٰ روز قیامت از بندہ حجت خواہد گفت اینہمہ سخن است حاتم گفت خدا تعالیٰ سخن فرستادہ است و مادر تو بر پدر تو از سخن عیان شدہ است گفت روزے شما از آسمان آید گفت روزی ہمہ از آسمان می آید فی السماء رزقکم وما توعدون گفت مگر از روزن بخانہ شما می آید گفت نہ تا در شکم مادر بودم روزے می آمد گفت بجنب تا روزی بدہان تو در آید حاتم گفت دو سال در گاہوارہ خفتہ بودم بدہان من می آمد گفت ہیچکس را دیدی کہ تا کشتہ می خورد گفت موے لب کہ می خوردی ناکشتہ است گفت در ہوا روتا روزی

بتو رسد گفت چون مرغ شوم بر سد گفت بزیر آب شود روزی طلب گفت ماہی را روزی در زیر آب
دہند اگر بمن رسد عجب نیست آنرا دخاموش شد و توبہ کرد و گفت مرا پندی دہ گفت طمع از خلق بہ
تا ایشان بہ بخیلی از تو بہ برند و نہانی میان خود و خدا نیکی کن تا خدا آشکارا ترا نیکو کند و ہر کجا کہ
باشی خالق را خدمت کن تا خلق ترا خدمت کند و ہم مردی از وے گفت تو از کجا میخوری گفت
وللہ خزائن السموات والارض۔ نقل است کہ زن حاتم چنان بود کہ حاتم بغزا رفت
چہار ماہ گفت از زن ترا چندین نفقہ و ہم گفت چندانکہ بزندگانی خواہی حاتم گفت زندگانی
تو بدست من نیست وے گفت روزی ہم بدست تو نیست چون حاتم رفت پیرزنے او را گفت
کہ حاتم روزی تو چہ گذشتہ است گفت حاتم روزی خوار بود روزی دہ اینجا است او رفتہ
است نقل است کہ حاتم لقمان گفت کہ حاتم ہم گفت کہ ہر روز بامداد ابلیس مرا وسوسہ میکند
کہ امروز چہ خوری گویم مرگ گوید کہ بپوشی گویم کفن گفت کجا باشی گویم بگور گفت ناخوش مردی نامد
و میرود نقل است کہ یکے از حاتم وصیت خواست گفت اگر یاری خواہی خدا ترا بس اگر ہمراہی خواہی
قرآن ترا بس و اگر عبرت خواہی دنیا ترا بس و اگر پندے خواہی قرآن ترا بس و اگر کار خواہی
عبادت ترا بس و اگر وعظ خواہی مرگ ترا بس و اگر اینہا کہ یاد کردم ترا پسندیدہ نیست دوزخ ترا
بس نقل است کہ روزی حاتم لقمان را گفت چگونہ گفت بسلامت و عافیت گفت سلامت
بعد گذشتن صراط است و عافیت آنست کہ در بہشت آمدہ باشی گفتند ترا چہ آرزو کنید
گفت عافیت گفتند ہمہ روز دعا عافیت نہ گفت عافیت من آنروز است کہ عاصی نباشم
نقل است کہ یکے از حاتم گفت کہ فلان کس مال بسیار جمع کردہ است گفت زندگانی
ہم جمع کردہ است گفت نہ گفت مردہ را آن چہ کار آید دیگے از حاتم گفت حاجتے
داری گفت بآن گفت بخواہ گفت حاجتم آنست کہ تو مرا نبینی نہ من ترا و یکے از بزرگان

از حاتم پرسید کہ نماز چگونہ کنی گفت چون وقت در آید وضوئے ظاہر کنم و وضوئے باطن ظاہر بدن را از آب پاک کنم و باطن را بتوبہ دانگاہ بمسجد در آیم و مسجد حرام را مشاہدہ کنم و مقام ابراہیم را میان دو ابروے خود نہم و بہشت را براست و دوزخ را بر چپ خود نہم و صراط را زیر قدم دارم و ملک الموت را پس پشت خود انگارم و دل را بخدمت سپارم انگاہ تکبیر بگویم با تعظیم و قیامے بحرمت و قرآتی با ہیبت و سجودے با تضرع و رکوعے با تواضع و جلوسے بحلم و سلامی بشکر گویم پس نماز من ہمچنین باشد و گفت اگر وزن کنند کبر زاہدان روزگار و علماء قرار زیادہ آید از کبر امرا و ملوک و گفت کہ بخانہ و باغ آراستہ غرہ مشو کہ ہیچ جائے بہتر از بہشت نبود آدم انچہ دید دید و بہ بسیارے عمل غرہ مشو کہ ابلیس با ہمہ طاعت دید انچہ کہ دید و بہ بسیاری کرامت غرہ مشو کہ بلعم باعور کرامت و نام بزرگ خداوند کہ او را دادہ بودند دید انچہ کہ دید خدا در حق وے گفت فَمَثَلُہٗ کَمَثَلِ الْکَلْبِ ۔ و بدیدن پارسایان و عالمیان غرہ مشو کہ ہیچکس از محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بزرگ تر نبود و ثعلبہ در خدمت وے بود و خویشان وے او را میدیدند و خدمت وے میکردند و ہیچ سود نداشت و گفت ہر کہ درین راہ در آید او را سہ مرگ باید چشیدن موت الابیض کہ آن گرسنگی است و موت الاسود کہ آن احتمال بلا ہا است و موت الاحمر کہ آن مرقع داشتن است و گفت دل پنج قسم است و لی است مردہ و لی است بیمار و لی است غافل و لی است خفتہ و لی است صحیح دل مردہ دل کفار است و دل بیمار دل گنہگار و دل غافل دل پر خوار و دل خفتہ دل جہودان و بد کردار است و دل صحیح دل ہوشیاران و دل طاعت گذاران با خوف از خداوند است و گفت در سہ وقت تعہد نفس کن چون عمل کنی یاد دار کہ خدا ناظر است بتو و چون سخن گوئی یاد دار کہ خدا می شنود و چون خاموش باشی یاد دار کہ خدا میداند کہ چگونہ خاموشی و گفت در چہار موضع نفس خود را باز جوی یکے در عمل صالح بے ریا و در گرفتن بے طمع و در دادن بے منت و نگاہ داشتن بے بخل نقل است کہ چون حاتم بہ بغداد آمد خلیفہ را خبر رسید پس در اطلب کرد چون حاتم از در در آمد خلیفہ را گفت اے زاہد خلیفہ گفت من زاہد نیم

کہ ہمہ دنیا بفرمان من است زاہد تو ئی حاتم گفت نے تو ئی زاہد کہ خدا میفرماید قُلْ مَتَاعُ الدُّنْیَا قَلِیْلٌ پس تو باندکی قناعت کردہ اے خلیفہ زاہد تو باشی کہ من چون من بدنیا دعقبیٰ سرفرو نمی آرم و بہ بہشت جاودان آرزو نمی برم و از سلاسل دوزخ می ہراسم چگونہ زاہد باشم۔

بیان حال ریاضت و مجاہدہ سہل بن عبد اللہ تستری رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا مرقوم است کہ وے مرید ذوالنون مصری بود ہیچ شیخے را از طفلی این واقعہ نبود کہ ویرا چنانچہ از وے منقول است کہ میگفت یاد دارم کہ حق تعالےٰ گفت الست بربکم و من گفتم بلیٰ و در شکم مادر بودن خویش را یاد دارم و گفت سہ سالہ بودم کہ خالم قیام شب کردی و من نیز پس او بر خاستم و قیام میکردم پس خالم گفتی کہ اے سہل بجنب کہ دلم مشغول بید ازی من پنہان و آشکارا نظارۂ او میکردم تا چنان شدم کہ خال را گفتم مراحالتے می باشد صعب چنانکہ می بینم کہ سر من بسجود است پیش عرش گفت اے کودک پنہان دار این حال را و باکس مگو و گفت یاد کن خدا را از دل گفت چگونہ گفت ہر گاہ کہ در جامہ خواب غلطی و از ین پہلو بدان پہلو گردی در زبان بجنبد بگو اللہ معی و اللہ ناظری و اللہ شاہدی پس این در در آنگاہ داشتم و ہر شب بدل و زبان میگفتم آنا ہر شبے ہفت بار تا مرا اجازت داد پانزدہ بار پس ہر شب میگفتم از ین ذکر بر من حالتے و ذوقے پدید آمد مدت یکسال برآمد با خال خود حال گفتم گفت اے فرزند نگاہدار آنچہ ترا آموختہ ام و دائم بر آن باش چند انکہ زندہ و آنگاہ بگور خواہی شدن پس سالہا برین گذشت پس خالم گفت اے سہل ہر کہ را خدا یاد می بود و دیرا می بیند چگونہ معصیت کند خدائے را بر تو باد کہ معصیت نکنی پس من در خلوت شدم و آنگاہ مرا بدبیرستان فرستاد گفتم من نرسم کہ ہمت من پراگندہ شود با معلم شرط کنند کہ ساعتے نزدیک وے باشم و چیزے بیاموزم و بکار خود باز گردم بدین شرط بدبیرستان شدم و قرآن بیاموختم ہفت سالہ

بودم کہ روزہ داشتی پیوستہ وقوت من نان جوین بودی بہ دوازدہ سالگی مسئلہ افتاد کہ کسے حل نمیتوانست کرد درخواستم تا مرا بہ بصرہ فرستادند واز علمائے بصرہ پرسیدم کہ ہیچکس جواب نداد بعد ازان بعباد ان آمدم نزدیک مردی کہ ویرا حبیب ابن حمزہ گفتندی از وے پرسیدم وے جواب داد پس بخدمت وے چندے ماندم وفوائد ہا برداشتم پس بہ تستر آمدم وقوت خود بدان آوردم کہ سالے مرا بیکدرہم ہو خریدندی وآش کردی ونان پختی وہر شب بیک اوقیہ روزہ کشادمی بے نانخورش پس عزم کردم کہ در ہر شبانہ روز روزہ کشایم پس بہ پنج روز رسانیدم پس بہفت پس بہ بست روز رسانیدم گویند کہ ہفتاد روز رسانیدہ بود گاہ بودے کہ در چہل شبانہ روز مغز باداے خوردی وگویند کہ چندین سال بیازمودم در سیری وگرسنگی در ابتدا ضعف من از گرسنگے بود وقوت من از سیری آنگاہ گفتم خداوندا اہل را دیدہ از ہر دو بدوز تا سیری در گرسنگی وگرسنگی در سیری از تو بینند وبیشتر روزہ شعبان می داشت کہ در شعبان اخبار کبیار آمدہ است وچون ماہ رمضان آمدی یکبار چیزے خوردی وشب وروز در قیام بودی روزے گفت فریضہ است توبہ بر بندہ ہر نفسے خواہ خاص خواہ عام خواہ مطیع خواہ عاصی ومردی بود در تستر نسبت او را بزہد وعلم کردندی بدو خروج کردند بدین سخن کہ وے میگوید از معاصے عاصی را توبہ باید کرد ومطیع را از طاعت توبہ باید کرد وروزگار او را در چشم عامہ بدگردانید واحوالش را بمخالفت منسوب کردند وتکفیرش نمودند بہ نزدیک عوام وبزرگان دادسر آن نداشت کہ با ایشان مناظرہ کند سوز دین دانش بگرفت وہر چہ داشت از متاع وعقار واسباب وفرش واوانی زر وسیم بر کاغذہا نوشت وخلق را جمع کرد وآن کاغذ پارہ ہا بر سر ایشان افشاند ہر کس کاغذ پارہ ہا برداشتند ہر چہ در ان نوشتہ بود بر ایشان میداد وشکر میکرد کہ دنیا قبول کردند چون ہمہ را بداد سفر حجاز پیش گرفت وبا نفس گفت اے نفس مفلس گشتم پیش ازین از من ہیچ آرزو نخواہی کرد بیابی نفس با او شرط کرد کہ نخواہم چون بکوفہ رسید

نفس او گفت تا اینجا از تو چیزے نخواستم اکنون پارۂ نان و ماہی آرزو دارم این مقدار مراد تا بخورم
و ترا پیش ازین تا بگذ نجانم بگوفہ در آمد خراسے دید کہ اشتر بستہ بود گفت این اشتر را روزی
چند کرایہ دہند گفت بدو دہم شیخ گفت اشتر را بگشائید و مرا بہ بندید تا نماز شام یکدرم دہید اشتر را بگشادند
و شیخ را در خر اس بستند شبانگاہ یکدرم دادہ نان و ماہی بستد و در پیش نفس استاد و گفت اے نفس ہرگاہ از من
آرزو خواہی باخود قرار دہ کہ از بامداد تا شبانگاہ کار ستوران کنی تا بآرزوے رسی پس بکعبہ رفت ذوالنون را آنجا
دریافتہ پس ازان ہرگز پشت دیوار باز ننہادی و پاے دراز نکردی و ہیچ سوال را جواب نہ دادہ بر منبر نیامد
و چہار ماہ انگشت پاے را بستہ داشت درویشے از وے پرسید کہ انگشت را چہ بودہ است گفت ہیچ
نہ انگاہ در دیش نزدیک ذوالنون شد او را ہم دید انگشت پاے بستہ گفت چہ افتادہ است گفت کہ درد
خاست گفت از کے گفت از چہار ماہ گفت حساب کردم دانستم کہ سہل موافقت ذوالنون کرد واقعہ
باز گفتم ذوالنون گفت کسے نیست کہ از درد ما آگاہ است و موافقت ما می کند نقل است کہ روزے سہل
در تستر پاے دراز کرد و پشت بہ دیوار باز نہاد و گفت سَلُّوْنِیْ فِیْ مَعَاشِکُمْ گفتند پیش ازین اینہا نکردہ
گفت تا او ستاد زندہ بود شاگرد را با ادب باید بود تا بیخ نوشتند ہمانوقت ذوالنون در گذشتہ بود۔
نقل است کہ عمرو لیث بیمار شد چنانکہ ہمہ اطبا در معالجہ او عاجز شدند گفتند انکار کسے است کہ دعا کند
سہل مستجاب الدعوۃ است ویرا طلب کردند او بحکم فرمان اولوالامر اجابت کرد چون در پیش او بنشست
گفت دعا در حق کسے مستجاب شود کہ توبہ کند و ترا در زندان مظلومان باشند ہمہ را رہا کرد و توبہ نمود گفت
خداوندا چنانکہ دل بمعصیت او با او بنمودی عز طاعت من نیز بدو نمائے و چنانکہ باطلس الباس انابت
پوشاندی ظاہرش را الباس عافیت پوشان عمرو لیث در حال صحت یافت مال بسیار بر در عرض کرد ہیچ
قبول نکرد و از آنجا بیرون آمد مریدے گفت اگر چیزے میگرفتی بہتر بودے کہ در وجہ قرض تو صرف
کردی شیخ گفت ترا زری باید بنگر آن مرید دید کہ ہمہ دشت و صحرا زر گشتہ و سنگریزہ ہا لعل شدہ

پس شیخ گفت کسے را کہ با خدا چنین حال بود از مخلوقے چرا چیزے گیرد نقل است کہ چون سہل سماع شنیدے او را وجد پدید آمدی کہ بست و پنج روز دران وجد ماندے و طعام نخوردی و اگر زمستان بودے عرق کردی چنانکہ پیرانش ترشدی و چون دران حالت علما سوال کردندی گفتی صبر ازین بہتر است کہ کلام من در نیوقت شما را نفع نخواہد کرد نقل است کہ یکے از بزرگان گفت کہ روز آدینہ پیش از نماز نزدیک سہل شدم مارے دیدم در آخانہ بہ ترسیدم گفت در آ گفت می ترسم گفت بحقیقت الایمان نرسد کسے کہ از چیزے دیگر جز خدا بہ ترسد گویند شیران و سباع نزدیک او بسیار آمدندی و ہر ایشان را غذا دادے امروز خانہ سہل را کہ درست است بیت السباع گویند ازینجہت است و وے از بسکہ قیام کردہ بود و ریاضت کشیدہ بغایت کہ قوتش برجاے نماند و حرقت ہول آورد چنانکہ در ساعتے چند بار حاجت آمدی ظرفے با خود داشتے ازین کہ نگاہداشتن نتوانستے اما چون وقت نماز آمدی انقطاع پذیرفتی و طہارت کردی و نماز گزاردی و آنگاہ باز برجاے خود بماندی چون بر منبر آمدی ہمہ حرقتش منقطع شدی و ہمہ درد پاے زائل شدی باز علت پدید آمدی اما یک ذرہ از شریعت ازو فوت نشدی نقل است کہ مریدے را گفت جہد کن تا ہمہ روز اللہ اللہ گوئی آنمرید بران خو کرد باز گفت شبہا بران پیوند کن تا چنان کردی کہ در خواب دیدی ہمان اللہ اللہ گفتی تا او را گفتند ازین باز گرد و بیاد داشت مشغول شو پس چنان شد کہ ہمہ روزگارش مستغرق شد و وقتے در خانہ بود چوبی از بالا بیفتاد و سرش ازان بشکست و قطرات خون کہ از سرش بر زمین آمدی ہمہ نقش اللہ اللہ پدید آمدی روزے مریدے را فرمود کہ این کار بکن وے گفت نتوانم از بیم زبان خلق پس سہل ردے باصحاب کرد و گفت بحقیقت کار آن نرسید تا از دو صفت یکے حاصل نکنید یا خلق از چشم شما بیفتد کہ جز خالق را نہ بینید یا نفس شما از چشم شما بیفتد کہ بہر صفت کہ خلق شما را بینند پاک بدارند یعنی ہمہ حق را بینید نقل است کہ پیش مریدے حکایت میکرد کہ در بصرہ نان پزی ہست کہ در جہ ولایت دارد مریدے برخاست و ببصرہ رفت

آن نان پزرا دید که خریطہ در محاسن خود کردہ موافق عادت نان پزان می باشد در خاطر مرید گذشت
اگر او را درجہ ولایت بودی از آتش احتراز نکردی پس سلام کرد و سوال کرد نان پز گفت چون
بابتدا بچشم حقارت در من نگریستی اکنون ترا از سخن من فائدہ نباشد نقل است کہ گفت روزے در بادیہ
میرفتم تنہا پیرزنے را دیدم کہ می آید عصا بہ بر بستہ و عصائے در دست گرفتہ گفتم مگر از قافلہ باز ماندے
دست ریحب بردم و چیزے ازان بوے دادم کہ ساختگی خود کن تا از مقصود باز نمانی پیرزن انگشت تعجب در
دندان گرفت و دست در ہوا کرد و مشتے زر بگرفت و گفت تو از جیب میگیری من از غیب میگیرم این
بگفت و ناپدید شد من در آن حسرت میرفتم تا بعرفات رسیدم چون بطواف گاہ رسیدم کعبہ را
دیدم کہ گرد یکے طواف میکرد بخانہ کعبہ درون رفتم آن پیرزن را دیدم گفت یا اہل ہر کہ قدم بر گیرد
تا جمال کعبہ ببیند لا بد او را طواف باید کرد تا چون قدم از خودی خود بردارد تا جمال حق ببیند کعبہ را
گرد او طواف باید کرد و ہم شیخ گوید مردی از ابدالان بر من رسید با او صحبت کردم دے از
حقیقت مسائل می پرسید من جواب میدادم تا وقتیکہ نماز بامداد گذاردی و زیر آب فرو شدی و
بہ نشستے تا وقت زوال چون اخی ابراہیم بانگ نماز گفتی از زیر آب بیرون آمدے یک سر موے بر دے
تر نشدی پس نماز پیشین گذاردے تا زیر آب در شدے و ازان بجز وقت نماز بیرون نیامدے
مدتے با من بود بہمین صفت درین مدت ہیچ نخورد و با ہیچکس ہ نشست تا وقتیکہ برفت و ہم شیخ
گفت کہ شبے قیامت را در خواب دیدم در میان موقف ایستادہ بودم ناگاہ مرغی سفید دیدم کہ
از میان موقف از ہر جاے یک کس میگرفت و در بہشت می برد گفتم آیا این چہ مرغ است کہ حق تعالے
بر بندگان خود نہادہ است ناگاہ کاغذے از ہوا پدید آمد باز کردم بر آن نوشتہ بود ند کہ این مرغی
است کہ آنرا درع میگویند ہر کہ در دنیا با درع بود حال وے در قیامت چنین خواہد بود و ہم
دے گفت کہ بخواب دیدم کہ مرا در بہشت بردند صد تن را دیدم گفتم السلام علیکم پس پرسیدم

کہ خوف ناک تر چیزے در دنیا چیست گفتند خوف خاتمہ گفت اگر شکم من پر خمر شود و دست تر دارم کہ شکم از طعام حلال پر شود گفتند چرا گفت از انکہ چون شکم پر خمر شود عقل بیارامد و آتش شہوت سر بر گردد و خلق از دست و زبان من ایمن شود و چون شکم از طعام حلال پر شود فضولی آرزو کند و شہوت قوی گردد و نفس بآرزوے خود سر بر آرد و در باب گرسنگی و لقمہ حلال بسیار سخن ہا است در نیجا نوشتم دیگر آنشیخ گفت مرد باید کہ چہار چیز گزیند تا در عبادت درست آید گرسنگی و درویشے و خواری و قناعت و ہم گفت ہر کہ حرام خورد ہفت اندام وے بہ معصیت افتد و ہر کہ حلال خورد ہفت اندام وے در طاعت کوشد و توفیق خیر بدو پیوستہ شود و ہم وے گفت خلق بر سہ قسم اند گروہے اند با خود بجنگ برائے خدائے و گروہے اند با خلق بجنگ برائے حق و گروہے اند با حق بجنگ برائے خود کہ چرا قضائے تو بر رضائے نیست و چرا مشیت تو بمشاورت نیست و نیز گفت ہر عمل کہ کنید باید کہ با اقتدائے مقتدائے باشد والا جملہ غذائے نفس خود دانند و ہم وے گفت کہ برون رفتند علماء و عباد در زہاد از دنیا و دلہائے ایشان ہنوز در غلاف بود کشادہ نشد گرد دلہائے صدیقان و شہیدان و گفت ہر وجدے کہ کتاب و سنت گواہ آن نباشد باطل بود و گفت ہیچ معصیت عظیم تر از جہل نیست و گفت اصول ہاشش چیز است تمسک بکتاب خدا و اقتدا بہ سنت مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و خوردن حلال و باز داشتن دست از نجانیدن خلق اللہ اگر چہ وے را برنجانند و دور بودن از مناہی و تعجیل بگذاردن حقوق و گفت بزرگترین مقامات خوے بد را بخوے نیک بدل کردن و گفت ہیچ معصیت بدتر از فراموشی حق نیست و گفت دل ہرگز زندہ نگردد تا نفس نمیرد و گفت ہیچ عبادت فاضلتر از خلاف نفس نیست کسے از وے گفت کہ شیر برائے زیارت تو می آید گفت آرے سگ ہر سگ می آید۔

بیان حال مرشدی کرخی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرہ اولیا است کہ سری سقطی گفت روزے عید معروف را دیدم کہ شادی چیہ گفتم این چہ سخن گفت

این کودک میگریست گفتم چرا گفت من یتیم ام کودکان را جامہ ہاست من ندارم و ایشان جوز دارند من ندارم پس او را
برائے آن می چینیم تا فروختہ جوز خرم و نوے بدہم تا بگیرند و بازی کنند سری گفت این کار را من کفایت اتم آن کودک
را بردم و جامۂ نو پوشانیدم و جوز خریدم و دلش شاد کردم در حال نورے در دلم پدید آمد و حال نوع دیگر شد
نقل است کہ روزے معروف را مسافرے رسید در خانقاہ او قبلہ را نمیدانست روی بسوے قبلہ دیگر کرد
و نماز گذارد بدان مسافر نگفت تا غجل نشود بعد ازان مسافر گفت چرا مرا خبر نکردی شیخ گفت کہ ما در دیشیم
درویش را با تصرف چہ کار است و مسافر را چندان مراعات کرد کہ صفت نتوان کرد نقل است کہ حال
معروف کرخی کہ والی شہر بود روزے بجاے رسید خرابہ دید کہ معروف آنجا نشستہ نان میخورد و سگے در پیش
او یک لقمہ در دہان خود می نہد و یک لقمہ در دہان سگ حال او گفت کہ شرم نداری با سگ نان میخوری
گفت از تو شرم نمیدارم پس سر برآورد و مرغی را از ہوا بخواند مرغ فرود آمد و بر دست او نشست و بپر خود
سر و چشم می بوسید معروف گفت ہر کہ از خدا شرم دارد ہمہ چیز از و شرم دارند حال خجل شد نقل است کہ
روزے طہارتش بشکست در حال تیمم کرد گفتند اینک دجلہ چرا تیمم میکنی گفت تو اند بود کہ تا آنجا برسم و عمرم
آخر شود گویند یکبار شوق بروے غالب شد ستونے بود بر خواست و آزار در کنار گرفت و بفشارد کہ بیم آن
بود کہ ستون پارہ پارہ گردد گفت ہر کہ عاشق ریاست است ہرگز فلاح نیابد و گفت زبان از مدح
نگاہدار چنانکہ از ذم گفت عارف را اگر ہیچ نعمتے نبود او خود ہمہ نعمتے بود نقل است کہ یکروز طعامے خوش
خوردی کسے گفت چہ میخوری گفت من مہمانم انچہ مرا میدہند میخورم و یا اینہمہ نفس را میگفت اے نفس خلاص
دہ مرا تا ترا نیز خلاص دہم نقل است کہ شیعہ بر در امام علی موسی رضا باسی و یک تن می بودند پہلوے معروف
بشکستند تا بیمار شد آنوقت سری گفت مرا وصیتے کن گفت چون بمیرم پیراہن من بصدقہ دہ کہ من میخواہم
کہ از دنیا بیرون شوم و برہنہ باشم چنانکہ از مادر زادہ باشم لاجرم در تجرید ہمتا نداشت و از قوت تجرید او بود
کہ بعد وفات خاک او را تریاق مجرب خوانند نقل است کہ یکروز روزہ دار بود وقت نماز دیگر در بازار

سقائے میگفت خدایش بیامرزد کہ ازین آب بخورد دے بخورید گفتند نہ روزہ داری گفت آری مگر بدعائے او رغبت کردم چون وفات کرد اورا بخواب دیدند کہ میگوید مرا در کار دعائے آن سقا کرد و بیامرزید و محمد بن حسین رحمۃ اللہ علیہ گوید کہ معروف کرخی را بخواب دیدم گفتم خدا با تو چہ کرد گفت بیامرزید گفتم بزہد و ورع گفت نہ بقبول این یک سخن کہ در کوفہ از ابن سماک شنیدم کہ ہر کہ یک لا الہ الا اللہ بخدا باز گردد و خدا بر حمت بروے باز گردد و ہمہ خلق را ببرد و باز گرداند پس این سخن او در دل من افتاد بخدا باز گشتم و از جملہ اشغلہا دست بداشتم بگر خدمت امام علی ابن موسی رضا و چون این سخن از حضرت امام گفتم فرمود ترا این سخن بس است دیگرے سقطے گوید کہ معروف کرخی را بخواب دیدم کہ زیر عرش ایستادہ و چشم فراخ کردہ بسوے نگران بصورت والہی و مدہوشی از حق تعالے ندائے بفریاد رسید کہ این کیست گفتند ندانم تو بہتر میدانی فرمان رسید کہ معروف است کہ از دوستی ما والگشتہ جز بدیدار ما ہوش نیابد و جز بلقائے ما از خود خبر نیابد۔

بیان حال سری سقطی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے مرید معروف کرخی و خال جنید بود در ابتدا در بغداد بنشستے و دوکانے داشت کہ پردہ بر درش آویختہ بود دران نماز خواندی بسیار روزے یکے از کوہ لبنان بزیارت وے آمد پردہ از در برداشتہ سلام کرد گفت فلان پیر ترا از کوہ لبنان سلام کردہ است سری گفت کہ وی در کوہ ساکن شدہ پس کاری نباشد مرد باید کہ در میان بازار بحق مشغول باشد چنانکہ یک لحظہ از حق تعالے غافل نشود منقول است کہ وے درخرید و فروخت دردہ دینار بزنیم دینار نخواستی یکبار بشصت دینار بادام خریدہ بود بادام گران شد و دلال بیامد و گفت بفروش گفت بچند گفت بشصت و سہ دینار دلال گفت امروز بہاے بادام نود دینار است گفت قرار من انیست کہ دردہ دینار نیم دینار

شود پیش نستانم من عزم خود نقض نکنم دلال گفت من نیز روا ندارم که کالائے ترا بکم فروشم پس نه دلال فروخت
و نه سرے روا داشت در اول سقط فروشی کردی یکروز بازار بغداد سوخت او را گفتند بازار سوخت گفت
من نیز فارغ شدم بعد ازان نگاه کردند دوکان او نسوخته بود چون آنچنان یافت که بود پس دران دوکان
انچه داشت بدرویشان داد و طریق تصوف پیش گرفت ازو پرسیدند که ابتداے حال تو چه بود گفت روزے
حبیب راعی بدوکان من بگذشت من چیزے بدو دادم که بدرویشان ده گفت جزاک الله خیرا
آن روز که دعا گفت دنیا بردل من سرد شد تا روز دیگر معروف کرخی آمد با کودکے همراه گفت این کودک را
جامه ده جامه دادم معروف کرخی گفت خداوند دنیا را بر دل تو دشمن گرداند ترا ازین شغل راحت دهد
من یکبارگی از دنیا فارغ آمدم از برکات دعایش و کسے در ریاضت آنقدر مبالغه نکرد که او چنانکه شنیدید هیچکس را
ندیدم در عبادت کاملتر ازو سقطی که نود و شصت سال بر و نگذشت که پهلو بر زمین نهاد مگر در بیماری مرگ و گفت چهل سال
است تا نفس من از من گذرد انگبین میخواهد و من نمی دهم و گفت هر روز چند بار در آئینه می نگرم بنا باید تا از
شومی گناه رویم سیاه شده باشد و گفت میخواهم که انچه بر دل مردمان است از اندوه آن فارغ
من نشینم تا ایشان فارغ بودند ے و گفت اگر برادرے نزد یکے آید و من دست بجوانمردی او فرو
آرم ترسم که نامم در جریدهٔ منافقان ثبت کنند و بشرحافی گفت من از هیچکس سوال نکردے مگر ازین
که زاهد او را دانسته بودم که شاد شدے اگر چیزے از دست او بیرون رود و بنهد گفت یکروز نزدیک
رفتم میگریست گفتم چه بوده است گفت در خانه ام آمد که امشب کوزه را بیاویزم تا آب سرد شود و نمی یابم
شدم حورے را دیدم گفتم تو از ان کیستے گفت از ان کسے ام که کوزه بر نیاویزد تا آب خنک شود و آن
حور کوزه بر سر زمین زد و نیک بنگر جنید گفت من سفالهائے شکسته دیدم تا در گاه سفالها آنجا نهاده بود بنمیسر
گفت شبے خفته بودم بیدار شدم سرم تقاضا کرد که بمسجد شونیز بروم پس رفتم بر در مسجد شخصے دیدم هائل
بترسیدم وے گفت مگر از من می ترسی گفتم آری گفت اگر خدا را بر نزا شناختے چرا از وے نترسیدے

گفتم تو کیستی گفت ابلیس گفتم می بایست که ترا دیدمی گفت آن ساعت که از من اندیشیدی از خدا غافل شدی
و ترا خبر نه مرا از دیدنم چه بود گفت خواستم تا به پرسم که ترا بر فقرا ایمیچ دست باشد گفت نه گفتم چرا گفت چون خواهم
که بدنیا بگیرم ایشان بعقبی میگریزند و چون خواهم بعقبی گیرم ایشان بدنیا میگریزند و مرا آنجا راه نیست گفتم اگر بر ایشان
دست نیابی ایشان را ایمیچ بینی گفت بینم آنگاه که در وجد و سماع افتند که از کجا می نالند این بگفت و ناپدید شد
چون بمسجد در آمدم سری را دیدم سر برزانو نهاده سر برآورد و گفت دروغ میگوید این دشمن خدا که ایشان عزیزانند
که ایشان را بجبرئیل نمایند پس ابلیس چون نمایند جنید گفت یا سری بهر چه مخنثان برگذشتم بدل من در آمد که
حال ایشان چون خواهد بود سری گفت هرگز بدل من نگذشته است که مرا بر ایمیچ آفریده فضل است در کل
عالم گفتم یا شیخ بر مخنثان خود را فضل نهادی گفت هرگز نه روزی بنزدیک سری درشدم دیرا دیدم متغیر شده
پرسیدم که چه بوده است گفت برنائی از پسریان بر من آمد و سوال کرد که حیا چه باشد جواب دادم آب گشت
چنین که می بینی نقل است که سری خواهری داشت دستوری میخواست که این خانه ترا بر دیم دستوری نداد
گفت زندگانی من انتظار کند تا یکروز خواهرش بخانه او در آمد و پیرزنی را دید که خانه او می روبد گفت ای
برادر مرا دستوری ندادی تا خدمت کردی اکنون تا محرمی را آورده گفت ای خواهر دل مشغول مدار که این
دنیا است که در عشق ما سوخته است و از ما محروم بود اکنون از حق تعالی دستوری خواست تا از روزگار ما او را
نصیبی بود جاروب بجره ما بدو دادند یکی از بزرگان گوید چندین مشایخ را دیدم هیچکس بر جنس خود چنان شفیق نیافتم
که او را نقل است که هر که سلامش کردی روی ترش کردی جواب ندادی از سر این پرسیدند گفت بینا بر ۴
گفت که هر که سلام گفت بر مسلمانی صد رحمت فرود آید نود آنرا بود که روی تازه بود من روی ترش کردم تا نود
رحمت دیرا بود اگر کسی گوید که این ایثار بود در جمله ایثار را از آنچه او کرد زیاده است پس چگونه روا به از خود خواسته
شد گوییم نحن نحکم بالظاهر روی ترش را بظاهر حکم می توان کردن اما بر ایثار حکم نمیتوان کردن تا از سر صدق
بود یا نبود لاجرم انچه بظاهر است حکم بر ان باید کرد نقل است که وی یکبار یعقوب علیه السلام را بخواب دید گفت

اے پیغامبر خدا این چہ شور است کہ از بہر یوسف در جہان انداختی چون ترا محبت حضرت حق است حدیث
یوسف را بباد دہ ندائے بسر او رسید کہ یا سری دل را نگاہ دار دیوسف را بوے نمودند نعرہ بزد و بیہوش گشت
سیزدہ شبانہ روز بیعقل افتادہ بود چون بہوش باز آمد ندائے شنید کہ این جزائے آنکس است کہ عاشقان درگاہ
مرا ملامت کند نقل است کہ کسے پیش سرے سقطی طعامے آورد گفت چندروز است کہ نخوردہ گفت پنج روز گفت گرسنگی
بخل بودہ است نہ گرسنگی فقر نقل است کہ سری خواست کہ یکے از اولیا را ببیند پس باتفاق یکے را بر سر
کوہے دید گفت السلام علیکم تو کیستی گفت ہو گفت چہ میگوئی گفت ہو گفت چہ میخوری گفت ہو گفت از ہیچ
میگوئی ہو از ین خدا را بیخواہی نعرہ زد و جان بداد و قول سرے سقطی است کہ بندہ بجائے رسد در محبت کہ اگر
تیری و شمشیرے بر و زنند دیر اخبر نشود و ہم وے گفت کہ چون خبری یابم کہ مردمان بر من می آیند تا از من علم
آموزند دعا میکنم کہ یارب مر ایشان را علمے عطا کن کہ مشغول گردانند ایشان را از من کہ من دوست ندارم کہ ایشان
سوے من آیند نقل است کہ مردے سی سال در مجاہدہ ایستادہ بود گفتند این بچہ یافتی گفت بدعائے
سری گفتند چگونہ گفت روزے بدر سرائے او رسیدم و در بکوفتم او در خلوتے بود آواز داد کہ کیست گفتم آشنا
گفت اگر آشنا بودی مشغول او بودے پروائے ما نبودے پس گفت خداوندا نجودش کش چنانکہ پروائے کس
نماند ہمین کہ این دعا گفت چیزے بسینہ من فرو آمد تا کار من بدین جا رسید و گفت سری ہی سال است کہ استغفار
میکنم از یک شکر گفتن گفتند چگونہ گفت بازار بغداد بسوختند اما دوکان من نسوختند مرا خبر دادند گفتم الحمد للہ پس
از شرم آنکہ خود را بہ از برادران مسلمانان خواستم و بر سلامت دنیا دی الحمد گفتم سی سال است از ان استغفار
میکنم و گفت دور باشید از ہمسایگان تونگر و قرایان بازار و عالمان و امیران و گفت ہر کہ خواہد بسلامت ماند دین او و برا
رسد دل و دین او و اندک شغو غم او بگو از خلق عزلت کن کہ اکنون زمان عزلت است و روزگار تنہائی و گفت جملہ دنیا
فضول است مگر پنج چیز نانے کہ سد رمق بود و آبے کہ تشنگی ببرد و جامہ کہ عورت را پوشد و خانہ کہ آنجا تواند
بود و علمے کہ بدان کار می تواند کرد و گفت اگر کسے در بوستانے رود کہ ہر خان سیار باشند و ہر درختے مرغے

نشستہ بزبان فصیح گوید السلام علیک یا ولی اللہ وانکس نہ ترسد کہ آن مکراست واستدراج ازوے باید ترسید وگفت عارف آنست کہ خوردن وے چون خوردن بیماران وخفتن وے چون خفتن مارگزیدگان وعیش وے چون غرقہ شدگان باشد وگفت من سبب آنست کہ خلق را از نجانی ورنج خلق بکشی بے گلہ و مکافات وثقل آنست کہ یکروزے در صبر سخن میگفت گزدمی چند بار زخم بروے زد اوخبر نشد گفتند چرا دفع نکردی گفت شرم داشتم کہ در صبر سخن میگفتم وجنید گوید کہ سری گفت نمیخواہم کہ در بغداد میرم از بیم آنکہ می ترسم کہ زمین مرا نپذیرد در سواشوم ومردمان بمن گمان نیکو برده اند الیشان را بد شود چون بیمار شد بہ عیادت اورفتم ہاد بیزنے برگرفتم وباد میکردم گفت اے جنید بنہ کہ آتش از باد زیادہ ترمیشود جنید گفت حال چیست گفت عبد مملوک لا یقدر علی شیء گفتم وصیتے کن گفت مشغول شو بسبب صحبت خلق از صحبت حق یعنی باز ماندن از حق بسبب خلق جنید گفت اگر این سخن پیش ازین گفتی با تو نیز صحبت نداشتمی۔

بیان حال شیخ فتح موصلی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے در ورع ومجاہدہ وانقطاع از خلق چنان بود کہ ہمیشہ دستہ کلید برہم بستہ باخود میداشت بہ شکل بازرگانان می ماند ہر کجا کہ رفتی دستہ کلید در پیش سجدہ نہادے تا کسے ندانستے کہ او کیست عبد اللہ ابن الجلار میگوید کہ در خانہ سری بودم چون پارہ از شب بگذشت وے جامہ ہا در دار در سر نگند گفتم در نیوقت کجا میروی گفت بعیادت فتح موصلی چون بیرون آمد عسس او را گرفت دیوانگان بردچون روز شد فرمودند کہ مجوسی را چوب زنند چون جلاد دست برداشت تا او را بزند دستش خشک شد نتوانست جنبانید جلاد را گفت چرا نمیزنی گفت پیری برابر من ایستادہ است میگوید نزنی دست من بفرمان شد نگر تا بزند فتح موصلی بود سری را زندان دار باکردند نقل آنست کہ روزے از وے سوال کردند از صدق دست در کوزہ آہنگری کرد و پارہ آہن تافتہ بیرون آورد

و بر دست نهاد گفت صدق این است نقل است یکروز میگریست و اشکهای خون آلوده از دیدگان می بارید گفتند ای فتح چرا اینسته گریانی گفت چون از گناه خود یاد میکنم از دیده من خون بری آید که نباید گریستن من برمیا بود نه باخلاص نقل است که وقتی کسی دیرا پنجاه هزار درم پیش آورد نا بگیرد و گفت درخواست که اگر کسی کسی را بی سوال چیزی دهد و دی رد کند برحق تعالی رد کرده باشد پس فتح یکدرم بگرفت و باقی را باز داد نقل است که میگفت با آن پیر صحبت داشتم که ایشان ابدال بودند همه گفتند به پرهیزید از صحبت خلق و هم بکم خوردن فرمودند و گفت هر که طعام و شراب از بسیار باز گیرد بمیرد گفتند بلی گفت همچنین هر دل که از وی علم و حکمت و سخن مشایخ باز گیری بمیرد گویند بعد وفات فتح موصلی را بخواب دیدند پرسیدند خدا با تو چه کرد گفت فرمود چرا اینقدر میگریستی گفتم الهی از شرم گناه فرمود من ترا شته گناه ترا فرموده بودم که چهل سال بر تو گناه نویسند از بهر گریستن تو۔

بیان حال شیخ احمد حواری رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است که میان سلیمان دارانی و احمد حواری عهد بود که بهیچ وجهی او را مخالفت نکند روزی ابو سلیمان سخن میگفت احمد ویرا گفت تو رتافته اند چه فرمائی ابو سلیمان جواب نداد سه بار بگفت ابو سلیمان گفت برو چون تنگدلی آنجا نشین ساعتی برآمد ادرش آمد گفت احمد را طلب کنید طلب کردند نیافتند گفت در تنور بنگرید که با من عهد کرده است که به هیچ چیز مخالفت نکنم چون نگریستند همدران تنور بود و موی نه سوخته بود و بر تن او اصلا اثر آتش نبود و گفت حوری را بخواب دیدم نوری داشت که می درخشید گفتم ای حور روی نیکو داری گفت آری یا احمد این نور از آن است که تو میگریستی من آب دیده تو در روی خود مالیدم روی من چنین منور شد و هم وی گفت که دنیا چون مردار است و مجمع سگان کمتر از سگ باشد آنکه بر سر حاصل دنیا نشیند از آنکه سگ از مرده چون حاجت خود روا کند برآید و

دسیر گردد و گفت ہر کہ نفس خود را نشناسد او در دین خود مغرور بود و گفت مبتلا نگردانید خدا ہیچ بندہ را بچیزے سخت تر از غفلت و سخت دلی۔

بیان حال سلطان احمد خضرویہ بلخی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا مرقوم است کہ وے بہ ریاضت مشہور بود ہزار مرید داشت کہ ہمہ بر آب میرفتند و بر ہوا می پریدند وے در ابتدا مرید حاتم اصم بود و با ابو تراب صحبت داشتہ بود از ابو حفص پرسیدند کہ از ینطائفہ کرا دیدی گفت ہیچکس را ندیدم بلند ہمت تر و صادق احوال تر از احمد خضرویہ دہم ابو حفص گفت اگر احمد نبودی فتوت و مروت پیدا نگشتی و احمد خضرویہ جایہ بشکل لشکریان پوشیدی و فاطمہ کہ عیال او بود اند طریقت آبستی بود و از دختران امرائے بلخ بود توبہ کرد و بر احمد کس فرستاد کہ مرا از پدرم بخواہ احمد اجابت نکرد دیگر بار کس فرستاد و گفت اے احمد من ترا مرد از ترازین دانستم کہ راہ حق را راہبر باشی نہ راہزن پس احمد کس فرستاد و او را از پدر او درخواست پدر بحکم تبرک او را با احمد داد و فاطمہ تبرک شغل دنیا بگفت و بحکم عزلت با احمد بیارامید تا قصد زیارت بایزید افتاد و فاطمہ نیز با وی رفت چون پیش بایزید در آمدند فاطمہ نقاب از روے برداشت و بایزید گستاخ میگفت احمد از ان متغیر گشت و غیرتش گرفت گفت اے فاطمہ این چہ گستاخی بود کہ با ابو یزید کردی فاطمہ گفت از آنکہ تو محرم طبیعت منی و بایزید محرم طریقت من و من از تو بہوا رسم و از وے بخدا رسم و دلیل بر ین سخن آنست کہ او را از صحبت من بے نیازی است و تو بمن محتاجے و پیوستہ بایزید با فاطمہ گستاخ بودی تا روزے بایزید را چشم بر دست فاطمہ افتاد حالتے بود گفت اے فاطمہ از بر اے چہ حالتے گفت اے بایزید تا این ساعت کہ تو دست حنائی من ندیدہ بودی مرا با تو انبساط بود اکنون کہ چشم تو بدینہا افتاد صحبت ما با تو حرام گشتہ و اگر کسے را اینجا خیالے رہ دہد پیش ازین گفتہ ایم کہ بایزید گفت کہ من از خدا درخواستہ ام کہ زنان را از چشم من چون دیوار گردانیدہ است چون کسے اینچنین بود او کجا زن بیند پس احمد و فاطمہ از انجا

بہ نیشاپور آمدند و اہل نیشاپور با احمد خوش بودند و چون یحییٰ بن معاذ بہ نیشاپور آمد و قصد بلخ داشت احمد خواست
کہ او را دعوتے کند با فاطمہ مشورت کرد کہ دعوۃ یحییٰ را چہ باید فاطمہ گفت چندین گاو و گوسفند و چراغ
و شمع و عطر با اینہمہ بست خرنیز باید احمد گفت باری کشتن خرچہ اگفت چون کریمی بمہمان آید باید کہ سگان محلہ را
نیز ازان نصیبے بود و این فاطمہ در فتوت چنان بود تا الاجرم بایزید گفت ہر کہ مردے بیند در لباس زنان بگو
در سر فاطمہ بنگرد نقل است کہ احمد گفت مدتے مدید نفس خود را قہر کردم روزے جماعتے بغزا میرفتند رغبتے
عظیم در من پدید آمد و نفس را عادتے کہ در شان ثواب غزا بود پیش من می آورد عجب داشتم گفتم از نفس نشاط
طاعت نباید این مگر آنست کہ پوستہ او را در روزہ میدارم از گرسنگی طاقت نماندہ است میخواہد کہ سفر کند
تا روزہ کشاید گفتم بسفر روزہ نکشایم گفت روا دارم عجب داشتم و تفکر کردم گفتم مگر از بہر آن گوید کہ من او را
بہ نماز شب میفرمایم خواہد کہ بسفر رود تا شب بخسپد و بیاساید گفتم شب بیدار دارمت گفت روا دارم
عجب داشتم و تفکر کردم گفتم مگر از ان گوید تا با خلق بیامیزد کہ ملول گشتہ است در تنہائی خواہد کہ با خلق آنسے
باید گفتم ہر کجا فرد آیم ویرانہ فرد آیم و با خلق ننشینم گفت روا دارم عاجز شدم و بتضرع بحق باز گشتم
تا از مکروے مرا آگاہ سازد پس حق تعالے او را مقر آورد تا بگفت کہ تو مرا بخلاف مراد ہا ہر روز
صد بار میکشی و خلق آگاہ نہ آنجا در غزا بارے یکبار کشتہ شوم و باز رہم گفتم سبحان آنخدائی کہ نفسی آفریند
در زندگانی منافق و از پس مرگ ہم منافق نہ بدین جہان اسلام خواہد آورد و نہ بدانجہان و غرض
نفس آن کہ بہمہ جہان آوازہ شود کہ زہے احمد خضرویہ کہ او را بکشتند و داد شہادت یافت گفت پند آشتم
کہ طاعت میجوئی ندانستم کہ زنار بندی پس در خلاف او کہ میکردم زیادت کردم نقل است کہ گوید
یکبار ببادیہ بر توکل براہ حج در آمدم پارہ برفتم کہ خار مغیلان در پایم شکست بیرون نکردم و گفتم توکل باطل
شود ہمچنان میرفتم پس پایم آماس کرد ہم بیرون نکردم ہمچنان لنگان لنگان بمکہ رسیدم و حج گذاردم
و باز آمدم و جملہ راہ از وے چیزے بیرون می آمد و من بر نلخی تمام میرفتم مردمان بدیدند و آن خار

از پائے من بیرون کردند پایم مجروح شد رد به بسطام آوردم و به نزدیک بایزید آمدم چون بایزید را چشم بر من افتاد تبسم کرد و گفت آن اشکال در پایت نهادند چه کردی گفتم اختیار خود با ختیار او گذاشتم شیخ گفت اے مشرک اختیار من میگوئی یعنی ترا نیز وجودے و اختیارے ہست این شرک نبود دیگر دے گفته است که عزیز درویشے خود را نگاہ دارد پس گفت درویشے در ماہ رمضان تونگری را بخانۂ خود برد و در خانه دے جز نان خشک نبود چون تونگر باز گشت صرہ زر به درویش فرستاد درویش آن زر را باز فرستاد و گفت که این سزائے آنکس است که سر خود با چون تو فی اشکارا گند با این درویشے را بهر دو جهان نفرو شم نقل است که درزدے در خانۂ او در آمد نگریست و بگشت هیچ نیافت خواست که بیرون رود احمد گفت که اے برنا دلو بر گیر آب برکش از چاه و طهارت کن و به نماز مشغول شو تا صبح چون بر زخیزے رسد بتو دهم تا از خانه من تهی دست باز نروی برنا چنین کرد چون روز شد خواجه صد دینار آورد و به شیخ داد شیخ از برنا گفت بر گیر که این جزائے یک شبینه عبادت و نماز ست درزد اما لتے پدید آمد و لرزه بر اندام دے افتاد گفت راه غلط کرده بودم یکشب از برائے خدا کار کردم مرا چنین اکرام کرد توبه کرد و بخدا باز گشت و زر را قبول نکرد از مریدان شیخ شد نقل است که احمد حوارے گفت جمله خلق را دیدم که چون گاؤ خر بیکجا علف میخورند یکے گفت خواجه تو کجا بودی گفت من نیز با ایشان بودم اما فرق آن بود که ایشان میخورند و میخندیدند و بر هم می خپیدند و نمی دانستند و من میخوردم و میگریستم و سر بزانو نهاده بودم و میدانستم

بیان حال ابو تراب نخشبی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرة الاولیا است که دے از اکابر مشائخ خراسان بود در مجاهده و تقوے قدمی راسخ داشت چهل سال بوقف ایستاده بود و در چندین سال سر بالین نه نهاده بود اگر در حرم

یکبار در سجدہ گاہ بخواب دید قومے از حوران خواستند کہ خود را بر وے عرض کنند شیخ گفت مارا چندان استغراق است بحق حی وعفور کہ پروائی حور ندارم حوران گفتند اے بزرگ ہر چند چنین است اما یاران ما شماتت کنند چون بشنوند کہ مارا پیش تو قبول نبود تا رضوان جواب داد کہ ممکن نیست کہ این عزیز را پروای شما بود بہ روید تا فردا کہ بہشت قرار گیرد بر سریر مملکت نشیند آنگاہ بیائید و تقصیرے کہ رفتہ است بجا آرید ابو تراب گفت اے رضوان اگر من بہ بہشت فرود آیم چنان کنند کہ تو گوئی۔

نقل است کہ چون اصحاب خود را دیدی بچیزے مشغول خود توبہ کردی و درخواستے از خدا تا ایشانرا دیگر در آن فعل کردہ نبیند از وے از خصلت ناپسندیدۂ ایشان درگذراند و در مجاہدہ بیفزود وے وگفتی این بیچارہ بشومی من درین بلا افتادہ است و اصحاب را گفتی ہر کہ از شما مرقعی درپوشید و سوال کرد ہر کہ در خانقاہ نشست و سوال کرد ہر کہ مصحف خواند و سوال کرد او از ما نیست یکے از اصحاب او دوست بہ پوست خربزہ دراز کرد و سہ روز بود کہ چیزے نخوردہ بود شیخ گفت بہ تو کہ تو تصوف را نشائی ترا بباید شدن و گفت میان من و خدا عہدیست کہ چون دست بحرام دراز کنم مرا ازان باز دارد و گفت ہیچ آزرو بر دل من دست نبودہ است مگر وقتیکہ در بیابان می آمدم دو آرزو بر دل من گذر کرد اتفاق افتاد کہ راہ گم کردم بقبیلۂ افتادم جمع ایستادہ بودند فریاد میکردند چون مرا دیدند در من آویختند و گفتند کالائے ما تو بردۂ و کالائے شان کسے دیگر بردہ بود دگر گفتند دو لیت چوب مرا زدند درین میان پیرے ازان موضع بگذشت دید کہ میزنند نزدیک من آمد و دانستہ مرقع بدرید و فریاد برآورد کہ این شیخ الشیوخ طریقت است وگفت این چہ بے ادبی و بیحرمتی است کہ میکنید ہمہ صدیقان میکنید آنہمہ فریاد برآوردند و پشیمان شدند و عذر خواستند گفتم اے برادران بجز وفائے اسلام ہرگز بر من وقتے نگذرد خوشتر ازین وقت دراز سالہا میخواستم کہ این نفس را بکام خویش نہ بینم بدان آمدہ اکنون برویم

پس آن پیر صوفی دست مرا بگرفت و بخانہ برد و دستوری خواست تا طعامے آرد برفت و نان گرم و پیفۂ مرغ بیاورد و پیش من بنہاد خواستم کہ دست دراز کنم آوازے شنیدم کہ اے ابو تراب بخور بعد ازو دیست تا زیانہ نان گرم و پیفۂ مرغ دیگر ہر آرزوے کہ بر دلت خواہد گذشت بی دو بست تا زیانہ نخواہی یافت۔

نقل است کہ وے میگفت شبے در بادیہ میرفتم تنہائی و تاریکی بود ناگاہ سیاہی پیش من آمد بلند چون منارہ ترسیدم چون او را دیدم گفتم تو پری ہستی یا آدمی دے گفت تو کافرے یا مسلمانے گفتم مسلمان گفت مسلمان بدیں خدا از چیزے نہ ترسند شیخ گفت دل بمن باز آمد و دانستم کہ فرستادہ غیب است تسلیم کردم و خوف از دلم رفت و گفت غلامے را دیدم در بادیہ بے زاد و راحلہ گفتم اے غلام بچنین حالے بے زاد و راحلہ میروی گفت اے پیر سر بر دار جز خدا ہیچکس را نمی بینی گفتم اکنون ہر کجا کہ خواہی بردہ تم دے گفت مدت بست سال است تا از کسے چیزے نگرفتم و نہ کسے را چیزے دادم گفتند چگونہ گفت اگر میگرفتم از دے میگرفتم و اگر نمیگرفتم از دے نمیگرفتم و گفت روزے طعامے بر من عرض کردند منع کردم چہاردہ روز گرسنہ ماندم از شومی آنکہ منع کردم و گفت ہیچ نمیدانم مضرتر مریدرا از سفر کردن بر متابعت نفس و ہیچ فساد بمریدراہ نیافت الا بسبب سفرہائے باطل و گفت چون بندہ صادق بود در عمل حلاوت یابد پیش از آنکہ عمل کند و اگر اخلاص بجا آرد حلاوت یابد در آنوقت کہ آن عمل کند و گفت شما دو چیز طلب میکنید و نمی یابید شادی و راحت کہ این ہر دو در بہشت خواہد بود و گفت فقیر آنست کہ قوت او آن بود کہ باید و لباس او آن بود کہ عورت پوشد و مسکن او آن بود کہ در آنجا باشد۔

بیان حال شیخ یحییٰ معاذ رازی رحمۃ اللہ علیہ

حالش در تذکرۃ الاولیا بسیار مرقوم است نقل است کہ یکروز بر منبر آمد چہار ہزار مرد حاضر شدند در ہمہ نظر کرد ہیچ نگفت پس از منبر فرود آمد گفتند چرا از منبر فرود آمدی و ہیچ نگفتی چندین ہزار کس

مشتاق آمدہ بودند گفت برائے کسے کہ بمنبر آمدہ بودم دے حاضر نبود پس فرد آمدم و نقل است کہ برادری داشت دے بمکہ رفتہ مجاور شد و بہ یحییٰ نامہ نوشت کہ مرا سہ پیراہن ارزد بود دریافتم یکے باقی ہست دعا کن تا آن ہم حاصل شود اول آرزو یم این بود کہ آخر عمر در فاضلترین بقعہ ہا گذارم بحرم آمدم دویم آنکہ خادمے بہم رسد و آب وضو آمادہ دارد و طعام پختہ و ہدایں ہر دو بہم رسیدند کہ مجاور مکہ شدم و کنیزکے شایستہ برائے خدمت یافتم اکنون میخواہم کہ یکبار ترا ببینم خدا کند کہ ایں ہم میسر شود یحییٰ جواب نوشت اے برادر اینکہ نوشتے بہترین بقعہ میخواہم تو بہترین خلق خود باش پس بہر بقعہ کہ خواہی باش بقعہ بمردمان عزیز نشود نہ مردمان بہ بقعہ اینکہ نوشتے مرا خادمے آرزو بود یافتم پس اگر ترا فتوت و جوانمردی بودی خادم حق را خادم خویش نساختے و از خدمت حق او را باز داشتہ بخدمت خود نداشتی ترا خادم بودن باید نہ مخدوم کہ مخدومی صفت حق است و خادمی صفت بندہ بندہ را بندہ باید بود نہ مخدوم ایں فرعونے باشد کہ صفت حق خواہد و اما کہ گفتی مرا آرزوی دیدار تست پس اگر ترا از خدا خبر بودی من ترا با دنیا مدی با حق چنان کن کہ ترا ہیچ جا از برادر یاد نیاید کہ آنجا یاد فرزندے نباید کرد تا بہ برادر چہ رسد اگر او را یافتی من ترا بچہ کار آیم و اگر نیافتی از من ترا چہ حاصل نقل است کہ یکبار بدوستی نامہ نوشت کہ دنیا چون خواب است و آخرت چون بیداری ہر کہ در خواب بیند کہ میگرید تعبیرش آن بود کہ بہ بیداری شاد شود و بخندد و تو در خواب دنیا بگریئی تا در بیداری آخرت بخندی و شاد باشی نقل است کہ دختر یحییٰ روزے از مادر خود گفت مرا فلان چیز باید مادرش گفت از خدا بخواہ گفت اے مادر شرم میدارم کہ با بیست نفسانی از خدا خواہم تو بدہ کہ انچہ میدہی از آن او باشد نقل است کہ یحییٰ را بدعوتے بردند ادمردم خوردبود الحاح کردند گفت ما یکدم تا زیانہ ریاضت از دست ندہم کہ ہوائے نفس من در کمین گاہ مکر خود نشستہ است اگر یک لحظہ عنان دہی رہا کنم مرا در ورطہ ہلاکت اندازد و نقل است کہ یحییٰ وقتے با برادرے بدہی بگذشت برادرش گفت خوش دیہی است

بحیی گفت خوشتر ازین دیہہ دل آنکس است کہ ازین دیہہ فارغ است اکتفی باالملک علی اللہ
نقل است کہ شبے شمعی پیش وے نہادہ بود و مردم جمع بودند یکایک بادی در آمد و شمع را بہ
نشاندیحیی بگریست گفتند چرا میگری باز روشن میکنم گفت برائے این نمی گریم برین میگریم کہ شمعہائے
ایمان و چراغ توحید کہ در سینہ ہا افروختہ اند می بینم می ترسم کہ مبادا از نہیب بے نیازی بادی در آید
ہمچنین و این ہمہ را فرو نشاند نقل است روزے پیش او میگفتند کہ دنیا بالملک الموت بجیہ نیرزد
گفت اگر ملک الموت نبودی ہمہ دنیا بجیہ نیرزیدی گفتند چرا گفت الموت جسر یوصل
الحبیب الی الحبیب و یکروز بدین آیت رسید آمنا برب العالمین گفت ایمان
یکساعت از نوکردن کفر دویست سالہ عاجز نیاید ایمان ہفتاد سالہ از نوکردن گناہ یکساعت
کے عاجز آید نقل است کہ گفت اگر خدا تعالے روز قیامت گوید چہ چیز میخواہی گویم خداوندا
میخواہم کہ مرا بقعر دوزخ فرستی و بفرمائی کہ از بہر من سراپردہ ہائے آتشین بزنند و در آن تختی
آتشین نہند پس چون بقعر دوزخ بر سریر مملکت نشینم حکم دہی تا یک نفس بزنم از ان آتش کہ در تنم
ودیعت کردہ مالک الدحر دوزخ را بکنم عدم برم و این حکایت را از نفس مستند
ہست جز یا مومن فان نورک اطفاء لہبی و گفت اگر دوزخ مرا بخشید ہرگز ہیچ عاشق را نسوزم
از بنکہ عشق خود صد بار او را سوختہ است سائلے گفت اگر آن عاشق بسیار گنہگار باشد گفت
و بر ہم نسوزم کہ جرم باختیار نبودہ است کہ کار عاشقان اضطراری بود نہ اختیاری و گفت عارف
سہ تن اند یکے آنکہ ترک دنیا کند پیش از آنکہ دنیا ترک او کند دوم آنکہ بنیاد لحد نہد و گور را عمارت
کند پیش از آنکہ در لحد رود سوم آنکہ خدای را راضی گرداند پیش از آنکہ بدو رسد و گفت دینار و
درم کژدم است دست بر آن مکن تا افسون او نیاموزی و اگر نہ زہر او ترا ہلاک سازد
گفتند افسون او چیست گفت دخل او از حلال بود و خرج او بحق بود و گفت چون مرید مبتلا

گردد بسیار خوردن زود باشد کہ ملایک بر دے بگریند و ہر کہ بحرص بر خوردن مبتلا بود زود کباتش شہوت سوختہ گردد۔ در تن فرزند آدم ہزار عضو است جملہ از شر و آنہمہ در دست شیطان است چون مرید گرسنہ بود و نفس را ریاضت دہد آنجملہ اعضا خشک شود و آتش گرسنگی ہمہ سوختہ گردد کسے گفت کہ مرا وصیتے کن گفت سبحان اللہ چون نفس من از من قبول نمیکند دیگرے چگونہ از من قبول کند۔

بیان حال شاہ شجاع کرمانی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے قبا پوشیدے چون بہ نیشاپور آمد ابو حفص با عظمت خویش چون او را دید بر خاست و پیش او آمد و گفت وجدت فی القبا ما طلبت فی العبا۔ نقل است کہ چہل سال نخفت و نمک در چشم میکرد تا چشمہایش چون دو قدح خون شدہ بود شبے بعد از چہل سال بخفت خدائے را بخواب دید گفت بار خدایا من ترا بہ بیداری می جستم در خواب یافتم فرمود کہ اے شاہ ما را بہ بیداری ہا یافتی اگر آن بیداری نکشیدہ بودی چنین خوابے ندیدی بعد از ان او را امید یدند کہ ہر جا کہ رشتی با لش می نہادی وی خفتی و گفتی باشد کہ یکبار دیگر چنان خواب بنیم دعاش خواب شدہ بود گفتی کہ یکذرہ از ین خواب بہ بیداری ہمہ عالم ندہم۔ نقل است کہ شاہ را پسرے آمد بخطے سبز بر سینہ او اللہ نوشتہ چون جوانی بر و غالب شد بتماشا مشغول شد و رباب زدن را بیاموخت آواز خوش داشت رباب میزد و میگریست شبے بیرون آمد رباب زنان و سرود گویان بمحلتے فرد شد عروسے از کنار شوہر برخاست و بنظارہ او آمد شوہرش بیدار شد و زن را ندید بر خاست و آن حال مشاہدہ کرد آواز داد کہ اے پسر ہنوز وقت تو بہ نیست این سخن بر دل او آمد گفت آمد آمد جامہ بدرید و رباب

بشکست وغسل کرد و در خانہ نشست آن نقش اللہ کہ بر سینہ داشت سمی گشت در سینہ بہ نشست
و چہل روز ہیچ نخورد پس بیرون آمد و نزدیک شاہ رفت پدر گفت انچہ ما را چہل سال دادند این
پسر را چہل روز دادند نقل است کہ شاہ را دختری بود و بادشاہ کرمان او را میخواست سہ روز
مہلت خواست و در آن سہ روز بمسجد میگشت تا درویشی را دید کہ نماز نیکو میکرد صبر کرد چون وی
از نماز فارغ شد گفت اے درویش اہل داری گفت نہ گفت اہل پارسا و قانع و اہل قرآن خواہی
گفت مرا ہمچنین زن کہ دہد کہ سہ درم بیش ندارم شاہ گفت من دہم دختر خود بتو این سہ درم کہ
داری یکے را نان دہ و یکے را بہ شیرینی و یکے بعطر و عقد نکاح ببند پس چنان کرد و ہمان شب
دختر بخانہ او فرستاد دختر در خانہ آن درویش آمدنانے خشک دید بر سر کوزہ آب گفت این
نان چیست گفت دوش باز ماندہ بود بجہت امشب گذاشتم دختر قصد کرد کہ بیرون آید درویش
گفت دانستم کہ دختر شاہ تن در بینوائی نا ندہد دختر گفت ای جوان من از بینوائی تو نمیرم
بلکہ از ضعف ایمان و یقین تو میرم کہ از درویش نانے نہادہ اعتماد بر رزاق نمیکنی ولیکن عجب
از پدر خود دارم کہ بست سال مرا در خانہ داشت و گفت ترا بہ پرہیزگاری خواہم داد یکے
داد کہ اعتماد بر خدا ندارد درویش گفت این گناہ را عذرے است گفت آرے گفت چہ گفت
درین خانہ یا باشم یا نان خشک نقل است خواجہ علی سبر کانی کہ بر سر تربت شاہ نان میداد
روزے طعام در پیش نہاد و گفت خداوندا مہمانی فرست ناگاہ سگے آمد خواجہ علی بانگ بروے
زد وے رفت پس از تربت شاہ ہاتفے آواز داد کہ مہمان خواستی فرستادم ویرا باز گردانیدی
خواجہ در حال تلاش او در محلہ ہا کرد نیافت بصحرا رفت دید در گوشہ خفتہ است ما حضرے
کہ داشت پیش وے نہاد وی التفات نکرد خواجہ علی خجل شد و در مقام استغفار آمد و
دستار بر گرفت گفت توبہ کردم سگ گفت احسنت احسنت اے خواجہ مہمان خواہی ترا چشم باید

اگر زسبب شاہ بودی دیدی انچہ دیدی۔

بیان حال شیخ یوسف ابن الحسین رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے در ملامت قدمے محکم داشت و ہمتے بلند ابتدائے حالش آن بود کہ بملک عرب سفر کرد بقبیلۂ رسید دختر امیر عرب چون او را بدید شیفتہ او شد کہ نہایت باجمال بود آن دختر فرصت جست و خود را در پیش او انداخت او بلرزید و او را بگذاشت و بقبیلۂ دور تر رفت و آن شب بخفت سر بزانو نہادہ در خواب شد موضعی دید کہ مثل آن در عمر ندیدہ بود بدید کہ جمعے سبز پوشان آمدند و یک شخص صاحب جمال بر تخت نشستہ پادشاہ دارسپس یوسف را آرزو شد کہ بداند کہ ایشان کیانند پس خود را نزدیک ایشان افگند آنجماعۃ او را راہ دادند و تعظیم وے کردند پرسید کہ شما کیانید گفتند فرشتگان ایم و آنکہ بر تخت نشستہ است یوسف علیہ السلام است کہ بزیارت یوسف ابن الحسین آمدہ است مرا گریہ آمد و گفتم من چہ باشم کہ پیغمبر خدا بزیارت من آید درین بودم کہ یوسف علیہ السلام از تخت فرود آمد مرا در کنار گرفت و بر تخت نشاند گفتم یا نبی اللہ من چہ باشم کہ با من چندین لطف کنی گفت در آن ساعت کہ آن دختر بغایت جمال خود را پیش تو انداخت و تو خود را بحق تعالے سپردی و بدو پناہ جستی حق تعالے ترا بر من و جملہ ملائکہ عرض کرد و جلوہ نمود و فرمود بنگر اے یوسف تو آن یوسفی کہ قصد کردی بہ زلیخا تا دریغ کنی و ترا این آن یوسف است کہ قصد نکرد بدختر شاہ عرب دیگر بخت پس مرا با این فرشتگان بزیارت تو فرستاد و بشارت داد کہ تو از گزیدگان حقی پس گفت کہ در ہر عہدے نشانہ باشد و درین عہد نشانہ ذوالنون است اسم اعظم وے داند پیش او برد یوسف ابن الحسین چون بیدار شد جملہ نہادش درد گرفت و شوق بر وے غالب شد و روی در مصر نہاد و در آرزوے زیارت ذوالنون می بود چون بمسجد ذوالنون رسید سلام کرد ذوالنون گفت علیک السلام یوسف یکسال در گوشہ مسجد بہ نشست و نہیرہ نداشت

کہ از ذوالنون چیزے پرسد بعد یکسال ذوالنون گفت کہ این جوان از کجا است گفتند از ری
بعد ازان یکسال دیگر گذشت ہیچ نگفت یوسف ہمدران گوشہ مقیم بود چون یکسال دیگر گذشت
ذوالنون گفت این جوان بچہ کار آمدہ است گفت برائے زیارت شما دیگر ہیچ نگفت بعد ازان
گفت ہیچ حاجتی ہست گفت بدان آمدم کہ اسم اعظم بمن آموزی یکسال دیگر ہیچ نگفت بعد ازان
کاسۂ چوبین سرپوشیدہ بدو داد و گفت برو ازان طرف رود نیل زود بگذر غلان جایگاہ شیخے است
این کاسہ بدو دہ و ہر چہ ترا گوید باو گیر یوسف کاسہ را برداشت و روان شد چون پارہ
راہ رفت وسوسہ در پیدا شد کہ درین کاسہ چہ باشد کہ میجنبد چون سر کاسہ بگشاد موشی بیرون جست
و برفت یوسف متحیر بماند اکنون کجا روم پیش شیخ روم یا پیش ذوالنون عاقبت پیش آن شیخ رفت
با کاسہ تہی شیخ چون او را دید تبسم کرد و گفت نام بزرگ خدائے از دست تو بموشی دہ کاسہ تو دہد
سبحان اللہ موشے نگاہ نمیتوانی داشت اسم اعظم را چون نگاہ توانی داشت یوسف خجل شدہ
بار بمسجد ذوالنون آمد ذوالنون گفت دوش ہفت بار از حق اجازت خواستم تا اسم اعظم بتو
آموزم دستوری نہ شد یعنے ہنوز وقت نیست او را بیا زما بموشی چون بیازمودم چنین
بود اکنون بشہر خود باز رو تا وقت آید یوسف گفت وصیت کن گفت ترا سہ وصیت
کنم یکے بزرگ و دیگرے میانہ و یکے خرد بزرگ آنست کہ ہر چہ خواندہ فراموش
کن و ہر چہ نوشتہ بشوے تا حجاب برخیزد یوسف گفت این نتوانم کرد
پس گفت میانہ آنست کہ مرا فراموش کنی و نام من با کسے نگوئی کہ پیرما
چنین است و شیخ من چنان فرمودہ است کہ اینہمہ خویشتن ستائی
است گفت اینہم نتوانم کرد وصیتے خرد آنست کہ خلق را نصیحت
کن و بخدا خوان گفت این توانم انشاء اللہ تعالے گفت بشرطے

نصیحت کن کہ خلق را در میان نہ بینی گفت چنین کنم پس بہ ری آمد و ابزرگ زادہ
شہرے بود و اہل شہر استقبالش کردند چون مجلس آغاز کرد و سخن حقایق بیان کرد و اہل ظاہر بخصے
او برخاستند کہ در آنوقت بجز از علم صوری علمی دیگر نبود و او نیز در طریق ملامت رفتی تا چنان
شد کہ کسے مجلس او نیامد روزے در آمد کہ مجلس گوید کسے را ندید خواست کہ باز گردد پیر زنے آواز
داد کہ باذا النون عہد کردہ بودی کہ خلق را در میان نہ بینی و نصیحت از برائے خدا کنی چون این
بشنید متحیر شد و سخن آغاز کرد اگر چہ کسے بودی یا نبودی پنجاہ سال برین حال گذرانید و ابراہیم خواص
از صحبت او بجائے رسید کہ بادیہ رابی زاد و راحلہ قطع میکرد تا ابراہیم شبے ندائے شنید کہ برو و
یوسف حسین را بگو کہ تو از راندگان بستی ابراہیم گفت کہ مرا این سخن چندان سخت آمد کہ اگر کوہ
آہنی بر من زدندے آسان تر از ان بودی کہ این سخن بادے گویم شبے دیگر ہمچنان آواز شنیدم
تا سہ شب ہمان آواز شنیدم کہ او را بگو تو از راندگانی و اگر نہ زحمی چندان خوری کہ بر نخیزی ناچار
بر خاستم و باندوہ تمام در مسجد شدم او را دیدم در محراب نشستہ چون مرا دید گفت شعرے یاد داری۔
گفتم دارم پس بیتے تازی یادم بود خواندم او را وقت خوش شد بر خاست و دیرے بر پائے
ماند آب از چشم وے روان بود و خون آمیختہ پس روی بمن کرد و گفت از بامداد تا امروز پیش من
قرآن میخواند ند یک قطرۂ آب از چشم من نیامد بدین یک بیت کہ گفتی چنین حالتے ظاہر شد و طوفان
از چشم من روان شد مردمان راست میگویند کہ زندیق است و از حضرت حق خطاب راست می آید
کہ او از راندگان است کسے کہ از بیت چنان شود و از قرآن بجا ماند رانده شود ابراہیم گفت من
متحیر شدم دگر اراده و اعتقاد من سستی گرفت بترسیدم و بر خاستم در وے در بادیہ نہادم اتفاقاً با خضرؑ
افتادم فرمود کہ یوسف ابن الحسین زخم خوردہ حق است لیکن جزائے او اعلیٰ علیین است در راہ
حق چندان قدم باید زد کہ اگر دست رو بر بینائی تو باز نہند نیز اعلیٰ علیین جای تو باشد کہ ہر کہ درین راہ

از بادشاہی بفتید از وزارت نیفتد نقل است کہ عبدالواحد زید مردے شطار بود مادر و پدر وے پوستہ از پے
او میدیدی کہ بنابت ناخلف بود بمجلس یوسف ابن الحسین برگذشت و یوسف اینکلمہ میگفت دعاھم
باللطف کانہ محتاج الیھم۔ عبدالواحد کلاہ خود را بیند اخت و نعرہ زد و بگورستان رفت شبانہ
روز از دست برفت اول شب یوسف ابن الحسین او را بخواب دید خطابے شنید کہ او در دست التائب
التائب یوسف بتلاش وے میگردید تا در ان گورستان بروے رسید و سر او را در کنار گرفت و وے چشم
باز کرد و گفت سہ شبانہ روز است کہ ترا فرستادند اکنون می آئی نقل است کہ در نیشاپور بازرگانے
کنیزک ترک داشت بہزار درم خریدہ و غریبے داشت در شہرے دیگر خواست کہ تعجیل رود و مال خود
از وے بستاند و در نیشاپور یکے اعتماد نداشت کہ کنیزک بوے سپارد پیش ابوعثمان حیری آمد و حال
باز نمود ابوعثمان حیری گفت قبول نمیکنم سماجت بسیار کرد و گفت در حرم خود راہ دہ او را کہ من زود
باز آیم القصہ وی قبول کرد و آن بازرگان برفت ابوعثمان را بے اختیار نظر بر آن کنیزک افتاد
عاشق شد چنانکہ بطاقت شد و ندانست کہ چہ کند برخاست و پیش ابوحفص حداد رفت ابوحفص
گفت ترا بہ ری باید شد پیش یوسف ابن الحسین ابوعثمان در حال قصد کرد چون بہ ری رسید شیخ یوسف
ابن الحسین را پرسید گفتند آن زندیق مباحے را چہ کنی تو اہل صلاح می نمائی صحبت او ترا زیان
دارد ازین قسم چند سخن گفتند ابوعثمان از آمدن آنجا پشیمان شد و باز گشت چون بہ نیشاپور آمد
ابوحفص گفت یوسف ابن الحسین را دیدی گفت نہ گفت چرا گفت کہ شنیدم کہ دے مروے
چنین و چنان است نرفتم دیگر باز آمدم ابوحفص گفت باز گرد و او را بہ بین ابوعثمان باز گشت
و بہ ری آمد و خانہ وے پرسید مردم صد چندان دیگر گفتند او گفت مرا مہمے است پیش او پس نشان
دادند چون بدر خانہ او رسید پیری دید نشستہ و پسرے امرد صاحب جمال پیش او نشستہ و صراحی و
پیالہ پیش او نہادہ و نوری از روے او می تافت در آمد و سلام کرد و نشست شیخ یوسف در سخن

آمد و چندان سخن عالی گفت که ابو عثمان متحیر شد و گفت اے خواجه از براے خدا با چنین کمالات چنین سخن عالی مشاهده این چه حال است که تو داری با خمر و امرد پس یوسف گفت این امرد پسر من است و کم کسے داند قرآنش می آموزم و درین گلخن صراحی افتاده بود برداشتم و پر آب کردم تا هر که آب خواهد بخورد کوزه ندانشتم ابو عثمان گفت از براے خدا چرا چنین میکنی نامردم میگویند ترا آنچه میگویند گفت از براے آن میکنم تا هیچ کنیزک ترکی بعمدے در خانه من نفرستد ابو عثمان چون این بشنید در پاے او افتاد و دانست که درجه بلند دارد که هر که بصلاح مشهور است در کار او رنگے از ملامت باید نقل است که در چشم یوسف ابن الحسین سرفی بود ظاهر دفتورے از غایت بیخوابی از خواهرش پرسیدند که عبادت او چون است گفت چون از نماز فارغ شود تا روز هر پاے بایستد رکوع کند و نه بجود پس از یوسف پرسیدند که نماز ایستادن چه عبادت است گفت نماز فریضه باسانی میگذارم اما بخواهم که نماز شب گذارم و همچنان ایستاده باشم امکان آن نباشد که نکنم توانم گفت از عظمت او ناگاه چیزے بمن در آید مرا هم چنین دارد تا وقت صبح و چون صبح بر آید فریضه بگذارم نقل است که وقتے بجنید نامه نوشت که خدا ترا طعام نفس تو نچشاند اگر این طعام نچشاند پس ازان هیچ بدنه نبینی و گفت هر امتی را صفوة است که ایشان ودیعت خدا اند که ایشانرا از خلق خویش پنهان میدارد اگر ایشان درین امت هستند صوفیان اند و گفت آفت صوفیان در صحبت کودکان و در معاشرت امرد و رفیقے زنان است۔

بیان حال شیخ ابو حفص قدس الله روحه العزیز

در تذکرة الاولیا است که ابتداے حال او آن بود که بر کنیزکے عاشق بود و قرار نداشت او را گفتند که در شارستان نیشاپور جهودے جادوگر است تدبیر کار تو او کند ابو حفص پیش او

رفت وحال گفت دی گفت ترا چہل روز نماز نباید کردن دنہ ہیچ طاعت نیکو عمل خیر دہین ایام باین
شرط تدبیر تو کنم واز سحر مقصود رسانم ابوحفص چہل روز ہمین کرد بعد ازان جہود سے طلسے کرد امامراد حاصل
نہ شد جہود گفت بیشک از تو چیزے در وجود آمدہ است واگرنہ بیقین این مرادت حاصل میشد ابوحفص
گفت من ہیچ کار خیر نکردم الا انکہ در راہ میرفتم سنگی در راہ بود آنرا از پا بگردانیدم تا کسے را از وصدمہ
نرسد گفت میازار آنخداوندی را کہ تو چہل روز فرمان او ضایع کردی داد از کرم اینقدار رنج تو
ضایع نکرد ابوحفص بدست جہود توبہ کرد وہمان آہنگری میکرد دواقعہ خود پنہان میداشت و
ہر روز یک دینار کسب کردی وبشب بدرویشان دادے ودر کلبہ بیوہ زنان انداختی تا بہیچکسے ندانستے
دو وقت نماز خفتن در دیزہ کردی در روزہ بدان گشادی وقتے بودی کہ در موضعے کہ ترہ تراشیدے بقایائے
آن برچیدے فانخورش کردی مدتے برین روزگار گذشتی یکروز نابینائی در بازار میگذشت این آیتہ
میخواند کہ اَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنَ الشَّیْطَانِ الرَّجِیْمِ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَقَدَّمُوْا لِاَنْفُسِکُمْ مِنَ اللّٰہِ
مَا لَمْ یَکُوْنُوْا یَحْتَسِبُوْنَ ۔ دلش بدین آیتہ مشغول شد چیزے بوے در آمد نیخود گشت دست در
کوزہ کرد آہن تفتیدہ بیرون کرد برسندان نہاد شاگردان نگاہ کردند وآہن در دست او دیدند
کہ میگرداند گفتند اے استاد این چہ حال است او بانگ بر شاگردان زد کہ بزنید گفتند اے استاد
بکجا زنم چون آہن پاک شد پس ابوحفص بخود باز آمد آہن تفتہ در دست خود دید بیفگند واین سخن
بہ شنید کہ چون پاک شد کجا زنم نعرہ بزد وآہن از دست بیفگند ودوکان بغارت داد وگفت ما
چندین گاہ خواستم بہ تکلیف کہ این کار رہا کنم ونہ کردیم تا آنکہ این خدمت جملہ آرزوئے ما را از ما بستاند
واگرچہ من دست از کار میداشتم تا کار دست از من نداشت فائدہ نبود پس روئے بریاضت سخت
نہاد وعزلت در مراقبت پیش گرفت چنانکہ نقل است کہ در ہمسایگی او احادیث استماع میکردند وی نمیرفت
گفتند تو چرا نمی آئی گفت من سی سال است تا میخواہم کہ دو یک حدیث دہم نمی توانم داد سماع دیگر

حدیث چون کنم گفتند آن حدیث کدام است گفت میفرماید رسول علیہ السلام من حسن اسلام المرء ترکہ مالا یعنیہ۔ از نیکوئی اسلام مرد آنست کہ ترک کند چیزے را کہ بکار ش نیاید۔ نقل است کہ روزے یاران بصحرائے رفتہ بود و سخن میگفت وقت ایشان خوش شد آہوے از کوہ بیامد و سر برکنار ابو حفص نہاد ابو حفص طمانچہ بر روے خود زد و فریاد کرد آہو برفت شیخ بحال خود باز آمد اصحاب سوال کردند کہ این چہ بود گفت چون وقت ما خوش شد در خاطرم آمد کہ کاشکی گوسفندے بودی تا بریان کردی و یاران را خورانیدمی تا امشب پراگندہ نشدندی چون در خاطرم بگذشت آہو بیامد پس یاران گفتند ہیچ کسے را کہ با حق تعالے چنین حال بود فریاد کردن و طمانچہ زدن چہ معنی دارد شیخ گفت کہ مراد در کنار نہادن از راندن و از پیش کردن است اگر حق تعالے نیکی با فرعون خواستی بر مراد او در دنیا روان نکردی نقل است کہ وے ہر وقت کہ در خشم شدی سخن در خلق نیکو گفتی تا خشم او ساکن شدی انگاہ بہ سخن دیگر شدی ابو عثمان حیری گوید کہ در پیش ابو حفص رفتم مویزی چند پیش او نہادہ دیدم یکے بر داشتم و در دہان نہادم وے بجبت خلق من بگرفت و گفت اے خایین مویز من از چہ وجہ خوردی گفت من از تو در دل تو دانم در تو اعتماد دارم و نیز دانستم کہ ہر چہ داری ایثار کنی گفت اے جاہل من بر دل خود اعتماد ندارم تو بر دل من چون اعتماد داری بپاکی حق کہ عزیست نابر ہوائے آن می زنم و نمیدانم کہ از من چہ خواہد آمد کسے کہ در دل خویش نداند دیگرے در دل او چگونہ داند و ہم ابو عثمان گوید کہ با ابو حفص بخانہ ابو بکر حنفیہ بودم و جمعے از اصحاب آنجا بودند از درویشے یاد میکردند گفتم کاش کہ حاضر بودی شیخ گفت اگر کاغذ بودی رقعہ نوشتمی تا بیامدی گفتم اینجا کاغذ ہست گفت خداوند خانہ ببازار رفتہ است اگر مردہ باشد و کاغذ مردگیرے راشدہ باشد یعنی از واراثان او پس مرا نشاید برین کاغذ چیزے نوشت و نقل است کہ ابو عثمان گفت ابو حفص را گفتم کہ مرا چنان روشن غذہ

کہ مجلس علم گویم گفت ترا چہ برین آوردہ است گفتم شفقت بر خلق گفت کہ شفقت تو بر خلق تا بچہ حد است گفتم تا بدان حد است کہ اگر حق تعالے مرا بحوض عاصیان در دوزخ برد و عذاب کند روا دارم گفت اگر چنین است بسم اللہ آما چون مجلس گوئی اوّل دل خود را پند دہ و تن خود را کہ جمع آمدند مردمان ترا معزز نکنند کہ ایشان ظاہر تو را مراقبت کنند و حق تعالے باطن ترا پس بمنبر آمدم ابو حفص پنہان در گوشہ نشست چون مجلس بآخر رسید سائلے برخاست و پیراہن خواست در حال پیراہن خود بیرون کردم و بوے دادم ابو حفص فرمود یا کذاب انزل عن المنبر گفتم چہ دروغ گفتم گفت دعوے کردی کہ شفقت من بر خلق بیش ازان است کہ بر خود در صدقہ دادن سبقت کردی تا فضل سابقان ترا باشد خود را بہتر خواستی اگر دعوہ تو راست بودی زمانے درنگ کردی تا فضل سابقان دیگرے را باشد پس تو کذابی و منبر نہ جاے کذاب است نقل است کہ ابو حفص بگذرد در بازار میرفت جہودے پیش آمد شیخ در حال بیفتاد و بیہوش شد چون بہوش باز آمد ازو سوال کردند گفت مردے را دیدم کہ لباس عدل پوشیدہ و خود را دیدم لباس فضل پوشیدہ و ترسیدم کہ نباید کہ لباس فضل از سر من بکشد و در ان جہود بپوشاند و لباس عدل از وے بر کشند و در من پوشانند و ہم ازو گوید کہ سی سال چنان بودم کہ حق را خشمگین ہمیدیدم کہ در من می نگریست سبحان اللہ آن چہ سوز و بیم بودہ باشد او را در آن حال نقل است کہ ابو حفص را عزم حج شد و اد عجمے بود تازی نمیدانست چون بغداد رسید مریدان وے با ہم گفتند کہ نقصانے عظیم باشد تازبان ایشان را ندانند پس چند مرید از اباستقبالش فرستاد شیخ در حال تازی گفتن آغاز کرد چنانکہ اہل بغداد از فصاحت او متعجب ماندند و جمع از اکابر پیش او جمع شدند و از فتوت سوال کردند ابو حفص گفت عبارت شما را است شما گویید جنید گفت کہ فتوت نزدیک من آنست کہ فتوت از خود نہ بینی و آنچہ کردہ باشی آنرا بخود نسبت ندہی کہ این من کردم

ابوحفص گفت نیکو است انچہ گفتی اما فتوت نزدیک من انصاف دادن و انصاف ناطلبیدن است جنید گفت درست آرید اے اصحاب من ابوحفص گفت این سخن راست نیاید جنید چون بشنید گفت برخیزید اے اصحاب من کہ زیادت آورد ابوحفص برآدم و ذریت او در جوانمردی یعنی خطے گرد اولاد آدم کشید در جوانمردی کہ جوانمردی این است کہ او میگوید و حال ابوحفص این بود کہ اصحاب خود را بسیار مہذب و با ادب داشتی و ہیچ مرید را زہرہ نبودی کہ در پیش او نشستے و چشم بر روے او باز نتوانستے انداخت و نہ بے امر او نشستے پس ابوحفص سلطان دانشستہ بودی جنید گفت اصحاب خود را آداب سلاطین آموختہ ابوحفص گفت تو عنوان نامہ پیش مبینی اما از عنوان دلیل تو ان ساخت کہ چیست در نامہ ابوحفص گفت دیگی زیرہ با دو حلوائی بفرما تا بسازند اشارت بمریدان کرد تا ساختہ بیاوردند ابوحفص گفت بر سر حمالی بنہید و روان کنید تا بجائیکہ ماندہ شود بر در خانہ کہ بر سد آواز دہد ہر کہ از خانہ بیرون آید او را بدہد حمال چنین کرد کہ میرفت آخر ماندہ شد و طاقت نماند بدر خانہ رسید آواز داد خداوند خانہ گفت اگر زیرہ با دو حلوا آوردہ در آئی حمال گفت عجب کردم از و پرسیدم کہ این چہ خیال است و تو چہ دانستی کہ من زیرہ با دو حلوا آوردہ ام گفت دوش در مناجات در خاطرم گذشت کہ مدتے است تا فرزندان من از من زیرہ با دو حلوائی طلبند دانم کہ بر زمین نیفتادہ باشد

نقل است کہ مریدے بود در خدمت ابوحفص بسیار با ادب جنید رحمۃ اللہ علیہ چند بار در وی نگریست کہ ادب او خوش آمدہ بود سوال کرد کہ چند سال است کہ این در خدمت شما است ابوحفص گفت دہ سال است گفت ادبی تمام دارد و فرّی عجیب و شایستہ جوانی است ابوحفص گفت آری ہیزدہ ہزار دینار در راہ ما باختہ است و ہفتدہ ہزار دام کردہ در باختہ است و ہنوز زہرہ آن ندارد کہ از ما سخنے پرسد پس ابوحفص رو با دیہ نہاد و گفت ابوتراب را دیدم در بادیہ و من شانزدہ روز ہیچ نخوردہ بودم بر کنار حوض رفتم تا آب خورم در تفکرے فرو رفتم ابوتراب گفت

تراچہ نشاندہ است اینجا گفت میان علم ویقین انتظار میکنم تا غلبہ بر کدام را بود یعنی اگر علم غالب آید بر یقین آب خورم واگر یقین بر علم غالب آید آب نخورم و بردم ابو تراب بر من دعا کرد و گفت بروزود روزگار تو بزرگ شود پس ابو حفص بکہ رسید جماعتی مساکین را دید مضطر و فرو ماندہ خواست کہ در حق ایشان انعامی کند حالتے بروے ظاہر شد دست فرا کرد سنگے برداشت و گفت بعزت تو اگر چیزے نمیدہی جملہ قنادیل مسجد را شکنم این گفت و در طواف آمد در حال یکے آمد و صرۂ زر بیاورد و بدو داد پس بر درویشان خرچ کرد و بغداد آمد۔

بیان حال شیخ حمدون قصار رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے در تقوی چنان بود کہ شبے بر بالین دوستی بود در حالت نزع چون آن دوست وفات کرد چراغ بہ نشاند و گفت این ساعت این چراغ وارث راست مارا روا نباشد سوختن آن و گفت روزے در بازار نیشاپور میرفتم عیاری بود بفتوت معروف نام وے نوح پیشم آمد گفتم یا نوح جوانمردی چیست گفت جوانمردی من یا جوانمردی تو گفتم از ہر دو بگو گفت جوانمردی من آنست کہ قبا بیرون کنم و مرقع در پوشم و معاملت مرقع در پیش گیرم تا صوفی شوم و از شرم خلق در آن جامہ از معصیت پرہیز کنم و جوانمردی تو آنست کہ مرقع بیرون کنی تا تو بخلق و خلق تو نفریفتہ نگردد پس جوانمردی من حفظ شریعت بود بر اظہار و آن تو حفظ حقیقت بود بر اسرار و این اصلی عظیم است۔ **نقل است** چون کار او عالی شد و کلمات او منتشر شد او را بنیشاپور گفتند تر الکن باید گفت گفت مرا لکن گفتن نشاید گفتند چرا گفت از انکہ دل من بنور در دنیا و جاہ بستہ است سخن من نا امدہ ندہد و در دلہا اثر نکند پس سخنے را کہ در دلہا اثر نکند گفتن آن بر علم استہزا کردن بود و بر شریعت استخفاف و سخن گفتن آنرا مسلم بود کہ بخاموشی او دین

باطل شود و چون بجوید خلل برخیزد۔

بیان حال شیخ منصور عمار رحمت اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ سبب توبہ وے آن بود کہ در راہ کاغذے یافت۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم و در آن نوشتہ بود برداشت جائے نیافت کہ بنہد بخورد شب بخواب دید کہ گویند بحرمتی کہ آن رقعہ را داشتی در ملکت بر تو گشادیم پس بدست ریاضت کشید۔

نقل است کہ جوانی بمجلس من مشغول بود و چہار درہم بغلامی داد برائے نقل مجلس خود غلام در راہ بمجلس منصور عمار رفت و ساعتے توقف کرد تا چہ گوید منصور از برائے درویشے چیزے بخواست گفت کیست کہ چہار درہم دہد تا چہار دعا او را کنم غلام گفت ہیچ بہتر ازین نیست پس آن چہار درہم بداد منصور گفت بگو چہ دعا میخواہی گفت اول آنکہ آزاد گردم دوم آنکہ خواجہ مرا تو بہ نصیب شود سیوم آنکہ عوض چہار درم بازدہد چہارم آنکہ خدا بر من و بر خواجہ من و بر حاضران مجلس و بر تو رحم کند منصور عمار ہمین دعا کرد غلام بخانہ رفت خواجہ گفت کجا بودی و چہ آوردی گفت بمجلس منصور عمار بودم و چار دعا خریدم بدان چہار درم خواجہ گفت کدام دعا است غلام حال باز گفت خواجہ گفت ترا آزاد کردم و توبہ کردم خدایرا کہ ہرگز خمر نخورم و بعوض چہار درم چہارصد درم بتو بخشیدم باقی آن چہارم بمن تعلق ندارد آنکہ بدست من بود کردم شبانہ بخواب دید کہ ہاتفے آواز داد کہ آنچہ بدست تو بود بایمنی خود کردی آنچہ حوالہ با ما است ما نیز کردیم بر تو و بر غلام تو و بر منصور و بر مجلسیان او رحمت کردیم نقل است کہ روزے مجلس میگفت یکے رقعہ بوے داد کہ در آن یک بیت تازی نوشتہ بود کہ مضمونش این است یعنی کسیکہ خود متقی نیست و خلق را بتقوی میفرماید ہمچو طبیبے است کہ علاج دیگران کند و خود از ہمہ بیمار تر منصور گفت اے مرد تو بقول

عمل کن کہ قول و علم من ترا سود دارد و تقصیر من در عمل ترا زیان ندارد۔

بیان حال احمد ابن عاصم الانطاکی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ یکے از وے پرسید کہ تو مشتاق خدائی گفت نہ گفت چرا گفت بجہت آنکہ شوق بغائب بود چون غائب حاضر شود کجا شوق بود و گفت چون با اہل وجد نشینید بصدق نشینید کہ ایشان جاسوسان دلہا اند یعنی در دلہائے شما روند و آیند نقل است کہ قبیسی کس از اصحاب وے جمع شدند و سفرہ نہادند و نان اندک بود شیخ پارہ پارہ کرد و چراغ برگرفت با آن چون چراغ آوردند ہمہ پارہ ہا بر جا بودند کہ ہیچکس نخورده بود بطریق ایثار کہ مریدان و فرزندان را چنین تربیت کردہ بود۔

بیان حال شیخ عبداللہ بن خبیق رحمۃ اللہ علیہ

در نفحات است کہ فتح موصلی گوید اول کہ او را دیدم از من گفت اے خراسانی اعضا چہار چیز بیش نیست چشم و زبان و دل و ہوا چشم جائے منگر کہ نشاید و زبان چیزے مگو کہ خدا در دل خلائق تو آن دارد و دل نگہدار از خیانت و کبر بر مسلمانان و ہوا نگاہ دار در سر و ہیچ مجو از ہوا اگر این ہر چہار بدین صفت نباشند خاکستر بر سر باید کرد کہ در آن شقاوت تو بود و گفت ہر کہ باطل بسیار خورد حلاوت طاعت از دل او بیرون رود۔

بیان حال خواجہ جنید بغدادی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ جنید ہفت سالہ بود کہ سری او را بہ حج برد و در مسجد حرام مسئلہ شکر

میرفت درمیان چہار صد پیر ہر کسے قولے میگفتند سری با جنید گفت کہ تو نیز چیزے بگو جنید گفت
کہ شکر آنست کہ نعمتے کہ خدا ترا دادہ است بدان نعمت در دے عاصی نشوی و نعمت او را
سرمایہ معصیت نسازی چون جنید این گفت ہر چہار صد پیر گفتند۔ احسنت احسنت یا قرۃ
عین الصدیقین، و ہمہ اتفاق کردند کہ بہتر ازین نتوان گفت زود باشد کہ حظ تو
از خدائے زبان تو بود من می نگریستم کہ سری چہ گوید پس شیخ گفت این از کجا آوردی
گفتم از مجلس تو پس بہ بغداد آمد نقل است کہ دے در بغداد آبگینہ فروشے کردی ہر روز
بہ دوکان می شدی و پردہ فروگرفتی و چہار صد رکعت نماز کردی مدتے برین گذشت دوکان
رہا کرد خانہ بود در دہلیز سری آنجا نشست و بہ پاسبانے دل مشغول شد و سجادہ در عین مراقبہ
باز کشید تا ہیچ چیز دون حق بر خاطرش گذر نکند چہل سال ہمچنان نشست چنانکہ سی سال نماز
خفتن بگذاردی و بر پائے ایستادی و تا صبح اللہ اللہ گفتی و ہم بدان وضو نماز صبح گذاردی
و گفت چون چہل سال گذشت مرا گمان شد کہ بمقصود رسیدم در ساعت ہاتفے آواز داد کہ
اے جنید دفت آن آمد کہ گوشۂ زنار تو ببوئیم چون آن شنیدم گفتم خداوندا چہ گناہ است
ندائے آمد کہ اے جنید گناہے بزرگتر ازین چہ بود کہ تو ہی آہی سرد بر آوردی گفت و من لم یکن
للوصال اہلا نکل حسنات ذنوب پس جنید در آن خانہ نشست و ہر شب اللہ اللہ میگفت
مخالفان در کار او زبان دراز کردند و حکایت او با خلیفہ گفتند خلیفہ گفت کہ او را بے
جہتے منع نتوان کرد گفتند علی بسخن او در فتنہ می افتد خلیفہ کنیزکے داشت کہ بسی ہزار
دینار خریدہ بود و بجمال او کسے ندیدہ باشد و خلیفہ عاشق او بود فرمود تا او را بہ لباس
فاخرہ و جواہر نفیس بیاراستند و گفتند کہ بفلان جا پیش جنید رو در وے خود بکشا و خود را
و جامہ و جواہر را بر وے عرض کن و بگو کہ من مال بسیار دارم دلم از کار جہان بگرفتہ

آمدہ ام کہ مرا بخواہی تا در صحبت تو روی در طاعت آرم دلم بر ہیچکس قرار نمیگیرد الا بتو خود را بروے عرض کن دحجاب بردارد درین باب صدے بلیغ نماپس خادمے با او ہمراہ کرد کنیزک با خادم پیش شیخ آمد وآنچہ تقریر کردہ بود دو چند ازان بجا آورد جنید را بے اختیار چشم بروے افتاد خاموش شد و ہیچ جواب نداد کنیزک خود آن حکایت مکرر میکرد جنید سر در پیش افگندہ ناگاہ سر برآورد و گفت کہ آہ آہ و دران کنیزک رسید در حال بیفتاد و بمرد خادم برفت و با خلیفہ گفت کہ حال چنین شد خلیفہ را آتش در جان افتاد و پشیمان شد و گفت ہرگز با مردان خدا آن کند کہ نباید کرد آن ہنید کہ نباید دید برخاست و پیش جنید آمد و گفت چنین کس را پیش خود نتوان خواند پس گفت اے شیخ دلت داد تا چنین صورت را بسوزی جنید گفت اے امیر المومنین ترا شفقت بر مومنان چنین است کہ خواستے تا ریاضت و بیخوابی و جان کندنی چہل سال مرا بباد دہی من خود در میان کیم مکن تا نہ کند بعد ازان کار جنید بالا گرفت و آوازۂ او در عالم رسید و در ہر چہ او را امتحان میکردند ہزار چندان بود و در سخن آمد تا وقتیکہ گفت با مردمان سخن نگفتم تا سی کس از ابدال اشارت کردند کہ می باید کہ تو خلق را بخدا خوانی و گفت من این تصوف بقیل و قال نگرفتم و بجنگ و کارزار بدست نیاوردم اما از سرگشتگی و بیخوابی یافتم و دست برداشتن از دنیا و بریدن از آنچہ دوست داشتہ ام و در چشم آراستہ بودم و گفت روزگارے چنان گذاشتم کہ اہل آسمان و زمین بر من گریستند باز چنان شد کہ بر غیبت ایشان گریستم اکنون من آنم شدم کہ نہ از ایشان خبر دارم و نہ از خود و گفت دہ سال بر در دل نشستم و پاسبانی دل کردم تا دہ سال دل مرا نگاہ داشت اکنون بست سال است کہ من نہ از دل خبر دارم و نہ دل از من و گفت خدایتعالے اسی سال بزبان جنید بخلق سخن گفت و جنید در میان نہ و خلق را خبر نہ و گفت اگر فردا مرا خدا گوید کہ مرا بہ بین نہ بینم گویم کہ چشم در دوستے نیرزد و بیگانہ و مرا غیرت

از دیدار بازمی دارد که در دنیا بے واسطه چشم میدیدم و گفت بست سال تکبیر اول از من فوت نشد چنانکه در نماز اگر مرا اندیشه دنیاوی در آمدی آن نماز را قضا کردمی و اگر اندیشه بهشت و آخرت در آمدی سجده سهو کردمی یکروز اصحاب را گفت اگر دانستمی که نماز بیرون فریضه دو رکعت فاضلتر از نشستن با شاهان بودی هرگز با شاهان نشستمی و نقل است که جنید پیوسته روزه داشتی چون یاران در آمدندے با ایشان روزه گشادی و گفتی فضل صحابت با برادران کم از فضل روزه نبود و نقل است که جنید جامه بر سم علما پوشیدے اصحاب گفتند چه باشد اگر بخاطر اصحاب مرقع پوشی گفت اگر دانستمی که مرقع کارے برآمدی از آهن و آتش لباسی ساختمی و پوشیدمی ولیکن هر ساعت در باطنم ندا میکنند که لیس الاعتبار بالخرقه انما الاعتبار بالطریقه چون سخن جنید بلند شد سری سقطی گفت ترا وعظ گفتن باید جنید سر فرو شد و میگفت با وجود شیخ ادب نباشد سخن گفتن تا نبے پیغمبر علیه السلام را بخواب دید که فرمود سخن گو بامداد که رخاست تا با سری گوید سری را دید بر در ایستاده میگوید در بند آن بودی که دیگران ترا گویند که سخن گو اکنون با مر مصطفی علیه السلام باید گفت که سخن ترا سبب نجات عالمے گردانیده است چون بالتماس مریدان نگفتی و بشفاعت مشایخ بغداد نگفتی و از گفته من نگفتی اکنون که پیغمبر علیه السلام فرمود گفتن باید جنید از وے اجازت خواست و استغفار کرد و از سری گفت تو چه دانی که من پیغمبر را بخواب دیدم سری گفت من حق تعالے را بخواب دیدم که فرمود من رسول را فرستادم که جنید را بگوید تا بر منبر سخن گوید گفت بگویم باین شرط که از چهل تن زاید نباشد چنانچه روزے بمجلس گفت چهل تن آنجا حاضر بودند بیزده تن جان دادند و بست و دو بیهوش شدند تا ایشان را برگردن نهاده بخانه بردند روزے در مسجد جامع مجلس میگفت غلامی ترسا بطریق امتحان در آمد و کسے ندانست که این ترساست گفت ایها الشیخ قول پیغامبر است

انفوافراسۃ المومن فانہ ینظر بنور اللہ جنید گفت آری کہ مسلمان شوی در
زنار ببری کہ وقت مسلمان شدن است در حال وے مسلمان شد و خلق غلو کردند نقل است
چون جنید چند مجلس کرد و بعد آن ترک کردہ در خانہ متوازی شد ہر چند خواستند اجابت
نکرد و گفت مرا خوش نمی آید کہ خود را ہلاک کنم باز بعد مدتے برمنبر شد و سخن آغاز کرد کسے
کسے درخواست باشد گفتند درین چہ حکمت بود گفت در حدیث یافتم کہ رسول علیہ السلام
فرمود کہ در آخر زمان زعیم قوم آنکس بود کہ بدترین ایشان بود و ایشانرا وعظ گوید پس من
خود را بدترین خلق میدانم برائے راستی سخن پیغمبر علیہ السلام میگویم تا سخن او را خلاف نکردہ
باشم یکے از وے پرسید کہ باین درجہ رسیدی گفت چہل سال بر دریا سقطے نشست
بر یکقدم مجاہدہ ایستادہ بودم نقل است کہ روزے گفت روزے در بادیہ میرفتم عجوزہ را
دیدم عصا در دست گرفتہ میان بستہ مرا گفت چون بغداد رسی جنید را بگوے شرم
نداری کہ حدیث او در پیش عوام کنی چون رسالت گذاردم جنید گفت معاذ اللہ کہ ما حدیث
او پیش او میگوئیم کہ از و حدیث نتوان کرد جعفر بن نصر گوید کہ جنید در می بمن داد کہ انجیر و زیتون
بستان بخریدم چون روزہ گشادیک انجیر در دہان نہادم پس بینداختم و بگریستم در
گفت بردار گفتم چہ بود گفت ہاتفے آواز داد کہ شرم نداری کہ چیزے را کہ برائے ما
برخود حرام کردہ باشی باز گرد آن میگردی نقل است کہ یکبار رنجور شد گفت اللھم اشفنی
ہاتفے آواز داد کہ اے جنید میان بندہ و خدا چہ کار داری تو در میان مبا و انچہ بتو فرمودہ اند
مشغول باش و بدانچہ ترا مبتلا کردہ اند صبر کن ترا با ختیار چہ کار نقل است کہ یکبار بعیادت
درویشے رفت وی می نالید گفت از کہ می نالی درویش دم درکشید گفت این صبر باکہ میکنی
درویش فریاد برآورد و گفت آہ نہ سامان نالیدن است و نہ قوت صبر کردن نقل است کہ

یکبار جنید را پائے درد کرد فاتحہ خواند و بر پائے دمید ہاتفے آواز داد کہ شرم نداری کہ کلام ما را
در حق نفس خود صرف میکنی نقل است کہ بزرگی پیش جنید میرفت ابلیس را دید کہ از پیش او
گریختہ می آید چون آن بزرگ پیش جنید رفت ویرا دید گرم شدہ و خشم بروے پدید آمدہ یکے
را میر نجانید گفت ای شیخ شنیدہ ام کہ ابلیس را بر پیران دست رس نبود و بیشتر دست رس
وے بر فرزند آدم آنوقت بود کہ او در خشم آید و تو این ساعت در خشمی و ابلیس را کہ از تو میگریخت
بر خود دست دادہ جنید گفت نشنیدہ دندانستہ کہ ما بخود و در خود بخشم نشویم بلکہ بحق در خشم شویم
لاجرم ہیچ وقت ابلیس از ما جان نہ گریزد کہ آنوقت کہ در خشم شویم و خشم دیگران بخط نفس خود باشد و اگر نہ آن بودے کہ حق تعالے فرمودہ کہ
اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم گوید من ہرگز استعاذہ نخواستی نقل است کہ جنید
خواست کہ ابلیس را بیند روزی بر در مسجد ایستادہ بود کہ پیری را دید کہ از دور می آید جنید
را از دیدنش وحشتے پدید آمد گفت تو کیستی وی گفت من آنرا وے توام گفت یا ملعون چہ چیز ترا
از سجدۂ آدم باز داشت وی گفت یا جنید ترا چہ صورت بندد کہ من غیر او را سجدہ کنم جنید
گفت من متحیر شدم و سخن او بسر ما نیامد کہ ای جنید بنگر کہ در دروغ میگوئی اگر تو بندہ بودی
امر او را منقاد بودے و از امر بیرون نیامدی و بہ نہی نصرت نکردی ابلیس این بشنید و بانگی
کرد و گفت باللہ مرا سوختی و ناپدید شد نقل است کہ شبلی را رنجے رسید گفت لاحول و لاقوۃ الا باللہ
جنید گفت این گفتار تنگدلان است و تنگدلی از دست داشتن رضا بود بقضا یکی پیش جنید
گفت کہ برادران دین در این زمانہ عزیز شدہ اند و نایاب جنید گفت اگر کسے را می طلبی کہ
کہ مؤنت تو کشد عزیز است و اگر کسے را می طلبی کہ تو مؤنت او کشی این چنین برادران پیش من
بسیار اند نقل است کہ شبے با مریدے میرفت در راہ سگے بانگ کرد جنید گفت لبیک
لبیک مرید گفت این چہ حال است گفت قوت و دمدمۂ سگ از قہر حق تعالے دیدم و

آوازا داز قدرت حق تعالے شنیدم سگ را درمیان ندیدم لاجرم لبیک جواب دادم دیگر روز
زا میگریست پرسیدند کہ سبب چیست گفت اگر بلا اژدہا گردد اول کسے من باشم کہ لقمۂ او خود
سازم دبارہا ہمہ عمرے گذاشتم درطلب بلا دہنوز با من میگویند کہ ترا چندین بندگی کجا کہ ببلا رسا ارزد
نقل است مردے در مجلس جنید برخاست دسوال کرد جنید را بخاطر آمد کہ این مرد تندرست
است کسب می تواند کرد سوال حرام است چرا بر خود این ذلت می نہد پس آنشب در خواب
دید کہ طبقے سر پوشیدہ پیش او نہادند او را گفتند بخور چون سر پوش برداشت سائل را مردہ بران
طبق نہادہ دید گفت من گوشت مردہ نخورم گفتند چرا دی در مسجد میخوردی جنید دانست کہ
خیانت کردہ ام بدل ویرا بہ خاطر می گیرند گفت از ہیبت آن بیدار شدم و طہارت کردم و
دو رکعت نماز گذاردم و بطلب آن درویش رفتم دیدم کہ بر لب دجلہ نشستہ در آن تہ
ریزہ ہا کہ شستہ بودند از سر آب میگرفت سر بر آورد و مرا دیدہ گفت اے جنید توبہ نکردی از انچہ در حق
ما اندیشیدی گفتم کردیم گفت برو ھو الذی یقبل التوبۃ عن عبادہ این توبہ خاطر
مجاہدا شتن است نقل است کہ در مجلس او یکے برخاست و گفت دل کدام وقت خوش بود گفت
وقتیکہ انکار بود یکے پانصد دینار در پیش او آورد جنید گفت کہ دیگر داری گفت بسیار گفت
دیگرت می باید گفت باید گفت بردار کہ تو بدین ادنے تری کہ من با اینکہ ہیچ ندارم ہیچ نمیخواہم
نقل است کہ در بغداد دزدے را آویختہ بودند جنید رفت و پائے او بوسید مردم ازان سوال
کردند گفت ہزار رحمت بروے باد کہ در کار خود مرد بودہ باشد و اینکار چنان بہ کمال رسانید کہ
سر در سر آن کار کرد نقل است کہ شبے دزدے بخانۂ جنید رفت پیراہنی یافت بگرفت رفت
در بازار میگشت پیراہن خود دید بدست دلال کہ می فروخت و خریدار میگفت کہ آشنائی خواہم
تا گواہی دہد کہ ازان تست تا مخرم جنید رفت و گفت من گواہی میدہم کہ ازان اوست تا نخرید

نقل است کہ یکے پیش جنید شکایت کرد از گرسنگی و برہنگی خود جنید گفت برو ایمن باش کہ او گرسنگی و برہنگی را بکسے ندہد کہ تشنیع زند و جہان را پر از شکایت کند بصدیقان و دوستان خود و تو شکایت مکن نقل است کہ جنید مریدی داشت کہ مال بسیار در راہ شیخ خود باختہ بود و دیگر ہیچ نماندہ بود جز خانہ کہ در آن می ماند گفت اے شیخ چہ کنم گفت بفروش و زر بیار تا کار ت انجام دہد برفت و بفروخت شیخ او را گفت آن زر در دجلہ بینداز او برفت و در دجلہ بینداخت و بخدمت شیخ شد شیخ او را براند و خود را بیگانہ ساخت گفت از من باز گرد ہر چند می آمد می راند تا خود بینی نکند کہ من چندین زر باختہ ام تا دنیا کارش انجام گرفت نقل است روزے در مجلس جنید جوانی را حاضر نیافت کہ از ہمہ توبہ کرد و ہر چہ داشت بغارت داد حق مادر و پدر و حق اہل و عیال ادا کرد و ہزار دینار در آستین گرفتہ پیش جنید آمد در راہ مردم از و گفتند کہ این زر پیش جنید مبر کہ حضرت او ہیچ دنیا داران نیست و خدمت ایشان را بدین محقر آلودہ نتوان کرد وے لا پروا شدہ بدجلہ رفت و یک یک در آب انداخت بعد ہ پیش جنید آمد جنید گفت اے جوان قدمے را کہ یکبار باید نہاد تو ہزار بار نہادی برو کہ مرا نشای از دولت نیاید کہ یکبا بینداز درین راہ ہم اگر ہمچنین حساب کنی ہیچ جا نرسی باز گرد و بباز ار شو کہ بحساب صرفہ کردن جز بہ بازاری راست نیاید نقل است کہ مریدے را صورت بست کہ من بدرجہ کمال رسیدم تنہا بودن مرا بہتر در گوشہ رفت و مدتے بہ نشست تا چنان شد کہ ہر شب شترے آوردندے و گفتندی کہ ترا بہ بہشت می بریم او سوار شدی و میرفتی تا بجائے رسیدی خوش و خرم و توے با صور تہائے زیبا و طعامے پاکیزہ و آب روان تا سحر آنجا بودی چون آنجا بخواب شدی خود را بصومعہ خود یافتی تا رعونت در وے ظاہر شد و پندارے عظیم در وے سرزد و گفت مرا ہر شب بہ بہشت می برند این سخن بجنید رسید برخاست و بصومعہ او رسید دید اژدیدبکیرے عظیم حال پرسید

همه بیان کرد شیخ گفت امشب تراچون آنجا بردند سه بار لاحول ولا قوة الا بالله العلی العظیم نه بگوے چون شب درآمد دیرا بردند و او بدل انکار شیخ میکرد چون در آن موضع بتجربه لاحول گفت آنقوم جمله بگریختند و بر رفتند پس او خود را در مزبله یافت استخوانهاے مرده در پیش نهاده بر خطاے خود واقف شد و توبه کرد و بصحبت شیخ رفت و دانست که مرید را تنها بودن زهر است نقل است که جنید سخن میگفت مریدے نعره زد شیخ او را منع کرد و گفت اگر بار دگر نعره زنی ترا مهجور خواهم کرد پس شیخ سخن میگفت آمد و خود را بانگاه میداشت تا بجاے رسید که طاقتش نماند و هلاک شد چون او را دیدند میان دلق خاکستر شده بود نقل است که از مریدے ترک ادبی بوجود آمد سفر کرد و بمسجد شونیزیه بنشست جنید را روزے گذر آنجا افتاد دردی نگریست آمرید در حال از هیبت شیخ بیفتاد و سرش بشکست و خون روان شد از هر قطره که بر زمین افتاد نقش الله پدید می آمد جنید گفت که جلوه گری میکنی یعنی بمقامی رسیدهٔ همه کودکان بالا در و کرباسی اندر مردی باید که بمذکور برسد آن سخن بر جان او آمد در حال وفات کرد بعد از مدتے او را بخواب دیدند پرسیدند که چون یافتی خود را گفت سالهاے دراز است تا میردم اکنون بکفر خود رسیدم و کفر خود را دیدم و دین دور دور است و اینهمه پنداشت هاے نکو بود نقل است که جنید را در بصره مریدے بود در خلوت گر روزے اندیشه گناهے کرد در آئینه نگاه کرد روی خود سیاه دید متحیر شد هر چند که کرد سودی نداشت از شرم روی بکس نمی نمود تا سه روز بر آمد پاره پاره آن سیاهی کم شد ناگاه یکے در بزد و سے گفت کیست گفت نامه آوردم از جنید در آن نوشته بود که چرا در حضرت ما با ادب نباشی سه شبانه روز است که مراقبه ذری کردن افتاد تا سیاهی رویت بسپیدی بدل شود نقل است که جنید را مریدے بود روزے نکته بروے گرفتند از خجالت برفت و بخانقاه نیامد تا یکروز جنید با اصحاب

خود در بازار میرفت نظرش بر آن مرید افتاد مرید از شیخ بگریخت چنید اصحاب را باز گردانید و گفت مارا مرغے از دام فرو شده است برعقب او رفت مرید باز نگریست شیخ را دید که میرفت گام گرم کرد و میرفت تا بجاے رسید که راه نبود روے بر دیوار نهاد از شرم شیخ ناگاه بر و رسید مرید گفت کجامی آئی شیخ گفت جائیکه مریدرا روی بر دیوار آید از شرم شیخ آنجا بسمار آید پس او را بخانقاه بر و سرید پر قدم شیخ رفت و استغفار کرد چون خلق آن حال را بدیدند فتنے در خلق پدید آمد و بسیارے توبه کردند۔

بیان حال شیخ عمر بن عثمان مکی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است که روزے منصور حلاج را دید که چیزے می نوشت گفت چه مینویسی گفت چیزے می نویسم تا با قرآن مقابله کنم عمر او را دعاے بد کرد و از پیش خود مهجور کرد پیران گفتند که هر چه بر منصور آمد از بلا با سبب دعاے بد او بود نقل است که روزے رقعه گنجنامه بر کاغذے نوشته بود و در زیر سجاده نهاده بود و خود به طهارت رفته در متوضا بیامد خادم را گفت که آن جزو را بردار چون خادم رفت نیافت به شیخ گفت شیخ گفت کسے برد و رفت آنمرد که این گنجنامه برده است زود باشد که دستهایش به برند و پایهاش به برند و بر دارش کشند و بسوزند و خاکستر او را بباد دهند هر که او را بر سر گنج داری باید شدن او گنجنامه بدزدد و عین منصور آن رقعه برده بود تا عاقبت منصور همان شد که بزبان او رفته بود اما مترجمه آن گنج نامه این بود که گفت آنوقت که جان در قالب مبارک آدم علیه السلام آمد حضرت حق جمله ملائک را فرمود که آدم را سجده کنید همه ملائک کردند اما ابلیس گفت من نکنم اگر همه جان با من باشد باید ببازم و این سر معلوم کنم گو همه نعمتم کنند قبول است و اگر طاعتی دنیاستی و مرا نمی گویند هم

قبول است لیکن سجدہ نکنم تا سر این نہ بینم پس بدینجہت سجدہ نکرد تا آن سر را ندید و ندانست لاجرم ہیچکس از ملائکہ از سر آدمؑ واقف نشد الا ابلیس و ہیچکس سر ابلیس ہم ندانست جز آدمؑ پس خطاب آمد از رب الارباب کہ ما گنجی در خاک نہادم و شرط گنج نہادن آنست کہ ہر تنی کہ آن گنج و جائے گنج بیند او را سر از تن بردارند تا از ان سخن سر نگوید و بجائے غمازے نکند و من ترا نیز بکشم تا تو بجائے ازین سر دم نزنی ابلیس مضطر شد و گفت یارب درین کار مہلت دہ دلکش مراد لیکن گنج در نظر من نہادند و این دیدہ بسلامت نرود صمصام لا ابالی فرمود کہ اِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ترا مہلت دادم ولیکن متہم گردانیدم و اگر ملاکت نکنم متہم دروغ گو باشی نام ہیچکس ترا راست گو نداند و گویند کان من الجن ففسق عن امر ربہ او شیطان است راست کجا گوید لاجرم ملعون است و مردود و مخذول و مجہول گنجنامہ عمر بن عثمان مکی این بود نقل آست کہ عمرو بن عثمان مکی در کتاب محبت مصنف خود نوشتہ است کہ حق تعالے دلہا را بیافرید پیش از جانہا بہفت ہزار سال و در روضہ انس بداشت ہر روز سیصد و شصت بار دلہا را کرامت کرد انگاہ لطیفہ انس بر آن دلہا ظاہر کرد و کلمہ محبت شنوانید و سیصد و شصت بار کشف جمال بر سر تجلی کرد تا جملہ در خود نگاہ کردند از خود گرامی ترکسے را ندیدند و ہوا و فخرے در ایشان پیدا شد حق تعالے امر ایشانرا امتحان کرد سر را در جان بہ زندان کرد و جان را در دل محبوس گردانید و دل را در تن باز داشت انگاہ عقل در آن مرکب کرد و انبیاؑ را فرستاد و فرمانہا داد انگاہ ہر کسے را از اہل آن مقام بہ نماز فرمود تا تن در نماز شد و دل در محبت ہویست و جان بقربت رسید و سر بوصلت قرار گرفت نقل آست کہ عمرو بن عثمان از حرم بجانب عراق بجنید و شبلی و حمدی نامہ نوشت کہ بدانید کہ شما پیران و عزیزان عراق اید کہ ہر کدا جمال کعبہ و زمین

حرم باید بگوید لم تکونوا بالغیہ الا بشق الانفس وہر کرا بساط قرب و درگاہ عزت باید بگوئید لم تکونوا بالغیہ الا بشق الارواح در آخر نامہ نوشت کہ این خطے است از عمر بن عثمان و از پیران حجاز کہ اینہمہ با خود اند و بر خود دا گر از شما کسے است کہ ہمت بلند دارد بگو در آید درین راہ کہ در وے کوہ آتشین است و دو ہزار دریاے مغرق و مہلک و اگر این پایگاہ ندارید دعوی مکنید بدعوی ہیچ ندہند چون نامہ بجنید رسید دی پیران عراق را جمع کرد و این نامہ بر خواند آنگاہ جنید بگفت بگوید ازین کوہ ہا چہ خوشتر است گفتند ازین کوہ ہا مرادنیستی است تا مرد ہزار بار نیست نگردد و ہزار بار ہست نگردد بدرگاہ عزت نرسد جنید گفت من از ہزار کوہ آتشین یکے بیش بسر نبردہ ام حریری گفت دولت ترا کہ پارہ بریدہ من ہنوز سہ قدم بیش نبریدہ ام شبلی بہاے ہاے بگریست و گفت خنک ترا کہ یک کوہ آتشین بریدی و خنک ترا اے حریری کہ سہ قدم بریدی من ہنوز گرد آن ہم از دور ندیدہ ام۔

بیان حال ابو سعید خراز رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ وے گفت مرا مخیر گردانیدند میان قرب و بعد من اختیار بعد کردم کہ طاقت قرب نداشتم چنانکہ لقمان حکیم را کہ حق تعالے مخیر گردانید میان نبوت و حکمت وی حکمت اختیار کرد کہ طاقت بار نبوت نداشت و گفت وے کہ شبے در خواب دیدم کہ دو فرشتہ از آسمان فرود آمدند نزدیک من و سوال کردند کہ صدق چیست گفتم الوفاء بالعہود گفتند صدقت و باز بآسمان شدند و نقل است کہ گفت شبے مصطفے علیہ السلام را بخواب دیدم گفت اے ابو سعید مرا دوست میداری گفتم یا رسول اللہ مرا معذور دار کہ چندان دوستی خداے عزوجل در دل من است کہ از محبت و دوستی تو باز نانم رسول گفت ندانستہ کہ ہر کہ

خدارا دوست دارد مرا نیز دوست داشتہ است نقل است کہ گفت وقتے بدمشق بودم آنجا شبے
پیغمبر علیہ السلام را بخواب دیدم کہ می آمد و ابو بکر و عمر تکیہ کردہ من بیتے میخواندم و انگشت بر سینہ
خود میزدم فرمود اے ابو سعید این خیر است کہ شر این از خیرش بیشتر یعنی سماع نیکو نیست
و نباید کردن نقل است کہ گفت شبے ابلیس را بخواب دیدم عصا بر داشتم تا بر وے زنم
ہاتفے آواز داد کہ اے ابو سعید عصا را بگذار کہ این ملعون از عصاے تو نہ ترسد بلکہ از ان
نوری ترسد کہ در دل تست پس آن ملعون را بخواندم گفتم بیا گفت چہ کنم شما را کہ شما بیندا
اید اینچہ من مقربان را بدو فریبم گفت آن چیست گفت دنیا چون از من برگذشت گفت
مرا در شما لطیفہ ایست کہ بدان مراد خود بیابم گفتم آن چیست گفت با کودکان نشستن نقل است
کہ ابو سعید خراز را دو پسر بودند یکے پیش از وے وفات کرد و را شبے بخواب دید گفت اے
پسر خدا با تو چہ کرد گفت مرا در جوار رحمت خود آورد و کرامتے فرمود گفتم اے پسر مرا وصیتے
کن گفت اے پدر ہرگز بہ بد دلی با خداے عزوجل معاملت نکنی گفتم اے پسر زیادت بین
گفت اے پدر طاقت نداری گفتم از خدا یاری خواہم گفت اے پدر میان خود و میان
حق تعالے یک پیراہن بگذار گویند وے بعد از ان سی سال زیست مگر ہرگز پیراہن دیگر نپوشید
و گفت وقتے نفسم بر آن آورد کہ از خدا چیزے خواہم ہاتفے آواز داد کہ از خدا بجز خدا
چیزے دیگر نخواہی لاجرم سخن او است کہ گفت شرم دارم کہ برا سے روزی چیزے جمع
کنم بعد از انکہ او ضمان کردہ است و نقل است کہ گفت وقتے در بادیہ میرفتم گرسنگی بر من غلبہ
کرد نفس چیزے مطالبہ کرد و گفت از خداے طعام خواہم گفتم طعام خواستن کار متوکلان نیست
ہیچ نگفتم چون نفس نا امید شد بکرے دیگر ساخت گفت اگر طعام نخواہی صبر خواہ قصد کردم
تا صبر خواہم عصمت حق مرا دریافت آوازے شنیدم کہ کسے میگوید از من این دوست ما میگوید

کہ مابدو نزدیکیم و مقرر است برین کہ ہرکہ بجانب ما آید ما او را ضائع نگذاریم تا او از ناقوت صبر نخواہد و عجز و ضعف خود پیش می آرد و پندارد کہ نہ او ما را دیدہ است نہ ما او را دیدہ ام یعنی بطعام خواستن محجوب شدی از انکہ طعام غیر ما است و صبر ہم غیر ما است و گفت وقتے در بادیہ شدم بے زاد مرا فاقہ رسید چشم من بر منزلے افتاد شاداں شدم نفس گفت کہ سکونت یافتم سوگند خوردم کہ دراں منزل فرود نیایم گوری کندیدم دراں جا شدم آوازے شنیدم کہ اے مردماں در فلاں منزل یکے از اولیاے خدا خود را باز داشتہ است درمیان ریگ او را دریابید جماعتے دویدند و مرا بہ بردند در منزل خود نقل است کہ گفت کہ یکچند گاہ بہر سہ روز یکبار طعام خوردمی در بادیہ شدم سہ روز ہیچ نیافتم چہارم روز ضعفے در من پدید آمد طبع بعادت خود طعام خواست بر جاے نشستم ہاتفے آواز داد کہ اختیار کن ازیں دو سبب یکے را یا صبر خواہ رفع بستی را یا طعام خواہ سکونت نفس را گفتم الٰہی صبر پس قوتے در من پدید آمد دوازدہ منزل بے طعام و شراب رفتم نقل است کہ گفت روزے بر کنار دریا جوانی دیدم مرقع پوشیدہ و مجرہ آویختہ گفتم کہ سماع او عیاں است و معاملتش نہ چناں است چوں در وے نگریستم گویم از رسیدگاں است و چوں مجرہ دیدم گویم از طالب علماں است بیا تا بپرسم تا از کدام است گفتم اے جواں راہ بخدا بچیست گفت راہ بخدا دو است یکے راہ خواص دویم عوام ترا از راہ خواص ہیچ چیز نیست اما راہ عوام انیست کہ تو می سپری و معاملت خود را علت وصول بحق می بینی و مجرہ را آلت حجاب می شمری و گفت کہ روزے بصحرا میرفتم دو سگ شباناں درندہ روی بمن کردند چوں نزدیک من آمدند من روے بمرافبہ نہادم سگے سفید در آنمیاں بود بر ایشاں حملہ کرد و ہمہ را از من دور گردانید و ایشاں از من جدا شدند تا وقتیکہ دور شدم نگاہ کردم آں سگ را ندیدم نقل است کہ روزے سخن میگفت در ورع عباس المہتدی

بگذشت و گفت با ابو سعید شرم نداری کہ در زیر بنائے دوانیقی نشستے و از حوض زبیدہ آب خوردی انگاہ در درع سخن گوئی در حال تسلیم نمود و گفت کہ چنان است کہ تو میگوئی و سخن او است کہ آفرینش دلہا بر دوستی آنکس است کہ بدو نکوئی کند وائے عجب آنکہ در ہمہ عالم خدایرا حسن ندانند چگونہ دل بدو بسپارد و گفت دشمنی فقرا بعضے با بعضے از غیرت حق بود ازان یکدگر آرام نگیرند و پرسیدند از وکہ عارف را گریہ بود گفت گریہ او چندان بود کہ در راہ باشد چون بحقائق قرب رسد و طعام وصال برچشد گریہ زائل گردد از و پرسیدند از وکہ چون است کہ حق تو نگران بہ درویشان نمیرسد گفت از برائے سہ چیز یکے آنکہ انچہ ایشان دارند حلال نباشد دوم آنکہ بر آن موافق نباشند سیوم آنکہ درویشان بلارا اختیار کردند

بیان حال شیخ ابو الحسن نوری رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ از نوادر طریقت او یکے آنست کہ صحبت بے ایثار حرام داند و در صحبت ایثار کند حق صاحب فرمان برحق خویشتن و گوید کہ صحبت با درویشان فریضہ است و عزلت ناپسندیدہ و ایثار صاحب بر صاحب فریضہ دادر انوری از ان گفتندی کہ چون درشب تاریک سخن گفتی نور از دہان او بیرون آمدی چنانکہ خانہ تمام روشن شدے و نیز از انوری گفتندی کہ بنور فراست از اسرار باطن خبر دادی و نیز گویند کہ او را صومعہ بود در صحرا کہ ہمہ شب آنجا عبادت کردی و خلق آنجا بنظارہ شدندی بشب نوری دیدے کہ می درخشید و از صومعہ او بالا می شدی و ابو محمد مغازلی گفت کہ ہیچکس ندیدم بعبادت نوری و در ابتدائے حال چنان بود کہ ہر روز بامداد از خانہ بیرون آمدی کہ بدوکان میروم و نانی چند بر داشتی و در راہ صدقہ کردی و در مسجد شدی و نماز کردی تا نماز پیشین پس بہ دوکان

آمدی الہامنہ پنداشتی کہ بہ دکان چیزے خوردہ باشد و اہل دکان دانستے کہ بنجا نہ خوردہ باشد ہمچنین تا بست سال بدین نوع معاملت کردو کسے بر حال او مطلع نشد نقل است کہ گفت سالہا مجاہدہ کشیدم و خود را بزندان داشتم و پشت بر خلایق کردم و ریاضت بنمودم بر من راہ کشادہ نشد با خود گفتم کہ چیزے باید کرد کہ کار بر آید تا نفس فرو شود پس گفتم اے تن تو سالہا بہ ہوائے مراد خود خوردی و گفتی و دیدی و شنیدی و رفتی و گرفتی و خفتی و عیش کردی و شہوات راندی اینہمہ بر تو تاوان است اکنون در خانہ رو تا بندت بر نہم و ہر چہ حق تو است در گردنت قلادہ کنم اگر بدین بمانی صاحبدولتے شدی و اگر نہ در راہ حق فرد شوی چہل سال چنین کردم و شنیدہ بودم کہ دلہائے این طائفہ نازک بود ہر چہ انسان بیند و شنود سر این بدانند و من در خود آن نمیدیدم گفتم قول بنیاد اولیا حق است اگر من مجاہدہ بر پا کردم و این خلل از من است کہ آنجا خلاف را راہ نیست آنگاہ گفتم اکنون گرد خود برآیم تا بنگرم کہ چیست بخود فرو نگریستم آفت آن بود کہ نفس من با دل من یکے شدہ بود و چون نفس با دل یکے شود بلا آن بود کہ ہر چہ بر دل آید نفس خط خود از وے نیاند چون چنان دیدم دانستم کہ ازان برجاے میماند کہ ہر چہ از درگاہ حق بدل میرسد نفس خط خود می ستاند بعد ازان ہر چہ نفس بدان بیاسود ی گرد آن نگشتے و چنگ دیگر زدمی مثلاً اگر او بانماز در روزہ و یا با صدقہ خوش بودی با با خلوت یا با خلق در ساعت خلاف او کردمی تا ہمہ را بیرون انداختم و کام ہا ہمہ بریدہ گشت کہ اسرار در من پدید آمد پس گفتم تو کیستی گفت من کام بے کامی و گفت اکنون با مریدان خود بگوے کہ کار من بے کامی است و در من کار نامرادی است آنگاہ بدجلہ رفتم و در میان دو زورق بایستادم و گفتم نروم تا ماہی در شست من نیفتد آخر در افتاد چون میکشیدم میگفتم الحمد للہ کہ کار من نیک آمد

پرسیدم دباجنید گفتم کہ مرا نتوے چنین پدید آمدہ است گفت اے ابوالحسن آنکہ ماہی افتاد اگر مارے بودی کرامت نبودی چونکہ تو در میان آمدی فریب است نہ کرامت کرامت آن بود کہ تو در میان نباشی سبحان اللہ آن آزادگان چہ مرد بودہ اند نقل است کہ چون غلام خلیل بدشمنی این طائفہ برخاست پیش خلیفہ بگفت کہ جماعتے پدید آمدہ اند کہ سرود می گویند و رقص میکنند و کفریات میگویند و ہمہ روز تماشا میکنند و در سرود ہا میروند و سخن میگویند و این قوے اند از زنادقہ اگر امیر المومنین فرمان دہد ایشانرا بکشند تا مذہب زنادقہ متلاشی نشود کہ سرچشمہ باطلان این گروہ اند اگر این خبر از دست امیر المومنین برآید در اضانم بثواب جمیل خلیفہ در حال فرمود تا ایشانرا حاضر کنند پس حاضر کردند اینہا ابو حمزہ و رویم و شبلی و نوے و جنید بودند رحمۃ اللہ علیہم پس خلیفہ فرمود ایشانرا بقتل آرند سیاف قصد کشتن رویم کرد ثوری بجست و خود را در پیش او فگند و جای رویم بنشست و گفت کہ اول مرا بقتل آرند طرب کنان و خندان سیاف گفت اے جوانمرد ہنوز وقت تو نیست و شمشیر بآن چیزے نیست کہ کسے شتاب زدگی کند بدان ثوری گفت کہ بنائے طریقہ ما بر ایثار است و عزیز ترین خیرہائے دنیا زندگانی است من میخواہم کہ این نفسے چند کہ ماندہ است در کار این برادران کنم تا ثمر نیز ایثار کردہ باشم باآنکہ یک نفس در دنیا نزدیک من دوست تر از ہزار سال آخرت است از آنکہ این سرائے خدمت است و آن سرائے قربت و قربت بخدمت باشد چون این سخن از وے شنیدند بخلیفہ عرض کردند خلیفہ را از روے انصاف قدم صدق او تعجب آمد فرمود کہ توقف کنند و بقاضی رجوع فرمود تا قاضی در کار ایشان نظرے کند قاضی در کار ایشان نظر کرد و گفت بے حجتے ایشانرا منع نتوان کرد پس قاضی بدانست کہ جنید در علوم کامل است و سخن ثوری شنیدہ بود پس خواست کہ ایشانرا در بحث علوم الزام دہد گفت

ازین دیوانہ مزاج شبلی چیزے از فقہ بہ پرسم کہ او جواب نتوان داد گفت کہ از بست دینار
زر چند زکوٰۃ باید داد شبلی گفت بست و نیم دینار گفت این کہ کردہ است گفت صدیق اکبر
رضی اللہ عنہ کہ چہل ہزار دینار بداد و ہیچ باز نہ گرفت قاضی گفت این نیم دینار چیست
کہ گفتی گفت غرامت آنرا کہ این بست دینار چرا نگاہ داشت تا نیم دینار بیش باید
داد قاضی خجل شد پس از نوری مسئلہ پرسید در حال جواب داد قاضی سخت خجل شد آنگاہ نوری
گفت اے قاضی این ہمہ پرسیدی ہیچ نہ پرسیدی کہ خدایرا مردانند کہ قیام ہمہ بدوست
و حرکت و سکون ہمہ بدوست و ہمہ زندہ اند بدو و پایندہ بمشاہدۂ او اگر یک لحظہ از مشاہدۂ
حق باز مانند جان ایشان برآید بدو خشنودند و بدو خورند و بدو گیرند و بدو روند و بدو
بینند و بدو شنوند و بدو باشند علم این بود نہ آنکہ تو پرسیدی قاضی متحیر شد و کس بخلیفہ فرستاد
کہ اگر آنہا ملحد و زندیق اند من حکم میکنم کہ در روے زمین یک موحد نیست خلیفہ ایشانرا بخواند
و گفت حاجت خواہید گفتند حاجت ما آنست کہ ما را از موش کنی نہ بقبول خود مشرف
گردانی و نہ بر دو خود مہجور کنی کہ ما را رد تو چون قبول تو و قبول تو چون رد تو خلیفہ بسیار گریست
و ایشانرا بکرامتے تمام باز گردانید نقل آنست کہ نوری یکروز مردے را دید کہ در نماز با محاسن
حرکتے میکرد نوری گفت کہ دست از محاسن حق بردار این سخن بخلیفہ رسانیدند و فقہا اجماع
کردند کہ او بدین سخن کافر شد و او را پیش خلیفہ بردند خلیفہ گفت این سخن تو گفتی گفت
بلے گفت چرا گفتی گفت بندہ ازان کیست گفت ازان خدا گفت محاسن ازان
کہ بود گفت ازان کسے کہ بندۂ او بود پس خلیفہ گفت الحمد للہ کہ حق تعالے ما را از
قتل او نگاہ داشت و گفت چہل سال است تا میان من و دل جدائی کردہ اند کہ درین
چہل سال ہیچ آرزویم نبود و بہ ہیچ چیز شہوتم نبرد و ہیچ نیکو در دلم نیامد و این ازان

وقت است کہ حق تعالے را بشناختم وگفت از خدا درخواستم کہ مرا حالتے دایم دہد ہاتفے آواز داد
کہ اے ابوالحسن بر دایم صبر نتوان کرد الا دایم نقل آست کہ روزے جنید پیش نوری رفت لحے
بہ تظلمی، پیش جنید در خاک افتاد وگفت حیرت من سخت شدہ است وطاقت نماندہ سی سال
است کہ چون او پدیدی آید من گم میشوم وچون من پدیدی آیم او غایب میشود حضور او در
غیبت من است ہر چند کہ زاری میکنم میگوید یا من باشم یا تو پس جنید اصحاب را گفت
بنگرید کسے را کہ در ماندہ وممتحن ومتحیر حق تعالے است پس جنید گفت اے نوری چنان
باید کہ بود اگر در پردہ شود بتو واگر آشکارا شود بتو تو نباشی خود ہمہ او بود نقل آست کہ جمعے
پیش جنید آمدند وگفتند سہ شبانہ روز است کہ نوری بیک حیثیت میگردد ومیگوید اللہ اللہ
وہیچ طعام وشراب نخوردہ است ونہ خفتہ ونماز ہا بوقت میگذارد وآداب نماز بجامی
آرد اصحاب جنید گفتند او ہوشیار است وفانی نیست از انکہ اوقات نماز نگاہ میدارد
وآداب بجا آوردن می شناسد پس این تکلف است نہ فنا کہ فانی را از ہیچ چیز خبر نباشد
جنید گفت چنین نیست کہ شما میگوئید کہ آنہا کہ در وجد باشند محفوظ باشند پس خدا ایشانرا
نگاہ میدارد از انکہ وقت خدمت از خدمت محروم مانند جنید پیش نوری آمد وگفت
یا ابوالحسین اگر دانی کہ با او خرد وش سودے دارد من نیز در خرد وش آیم واگر دانی کہ سودے
ندارد بر رضا تسلیم کن تا دولت فارغ شود نوری در حال در خرد وش باز ایستاد وگفت نیکو معلمی کہ تو ئی
مارا نقل آست کہ شبے شبلی مجلسے میگفت نوری بیامد ودر کنار بایستاد وگفت السلام علیک
یا ابا بکر شبلی گفت وعلیک السلام یا امیر القلوب گفت حق تعالے راضی نشود از عالمے در علم
گفتن کہ آنرا در عمل نیارد واگر تو در عملی جاے نگاہ دارد واگر نہ فرد وآے شبلی نگاہ کرد وخود را
راست نیافت فرد وآمد چہار ماہ در خانہ نشست وبیرون نیامد خلق جمع شدند وادر ابیرون

آوردند بر منبر کردند نوری خبر یافت بیامد و بگفت یا ابا بکر تو بر ایشان پوشیده کردی لاجرم بر منبرت نشانیدند و من نصیحت کردم مرا سنگ انداختند شبلی گفت یا امیر المؤمنین نصیحت کردن تو چه بود و پوشیده کردن من چه گفت نصیحت من آن بود که رها کردن خلق خدای را بخدا و پوشیده کردن تو آن بود که حجاب شدی میان خدا و خلق پس تو کیستی که واسطه باشی میان خدا و خلق خدا پس ترا نه بینم من الا فضول نقل است که جوانی پا برهنه از صفاهان بعزم زیارت نوری بیرون آمد چون نزدیک رسید نوری مریدی را فرمود تا یک فرسنگ راه بجاروب بروب گفت جوانی می آید که بر دارین حدیث نافته است چون وی برسید نوری از وی گفت از کجایی آی گفت از صفاهان و ملک صفاهان آنجوان را کوشکی و هزار دینار و اسباب و کنیزکی صاحب جمال هزار دینار خریده میداد که مرد آنجا پس نوری گفت اگر ملک صفاهان ترا کوشکی و اسباب و هزار دینار و کنیزکی صاحب جمال بهزار دینار خریده میداد که مرد تو این طلب را با آن مقابله کردی جوان در حال فریاد برآورد که مرا مزن نوری گفت اگر حق تعالی هیزده هزار عالم را بر طبقی نهد و در پیش مریدی نهد و او در آن نگرد مسلمش بود که او حدیث خدا گوید نقل است که نوری با یکی نشسته بود و هر دو زاری میکردند و زار زار میگریستند چون آنکس برفت نوری روی بیاران کرد و گفت دانستید که این شخص که بود گفت نه گفت ابلیس بود که میگریست من هم میگریستم نقل است جعفر خندری گفت که نوری در خلوت مناجاتی میکرد من گوش میداشتم تا چه گوید مناجات این بود که بار خدایا اهل دوزخ را عذاب کنی جملا آفریدگان تو اند علم و قدرت و ارادت قدیم و هر آئینه دوزخ را از مردم پر خواهی کرد که قادری بر آن که دوزخ را از من پر کنی و ایشان را به بهشت بری جعفر گفت من متحیر شدم ناگاه بخواب دیدم که خدا تعالی می فرماید که ابو الحسین را بگو که ما ترا

بدین تعظیم شفقت بر خلق بخشیدم و نقل است کہ گفت شبے طواف گاہ خالی یافتم طواف میکردم ہر بار کہ بحجر اسود میرسیدم دعا میکردم و میگفتم اللھم ارزقنی حالا وصفۃ لا تغیرہ صفۃ پس یکبار از میان کعبہ آوازے شنیدم کہ یا ابو الحسن میخواہی کہ با ما برابری کنی مائیم کہ از صفت خود برنمی گردم اما بندگان را گردان میدایم تا ربوبیت از عبودیت پیدا گردد مائیم کہ بر یک صفتم و صفت آدمی گردان است۔

بیان حال ابو عثمان حیری رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ ابتدائے حال او آن بود کہ گفت پیوستہ دلم از حقیقت چیزے میطلبید در عالت طفولیت و از اہل ظاہر نفرتی داشتم و پیوستہ بران بودم کہ جز این کہ عامہ بران اند چیزے دیگر ہست و شریعت اسرارے ہست جز این ظاہر نقل است کہ روزے بدبیرستان میرفت با چہار غلام در قفا یکے حبشی و یکے رومی و یکے کشمیری و یکے ترکی دوات زرین در دست و دستاری زربفت گرانمایہ پوشیدہ و خوش بکار دوان سرائے کہنہ رسید دید خرے را پشت ریش دکلاغی جراحت دیرا میکندند و او را قوت آن نہ کہ براند رحمش آمد غلامی را گفت تو چرا باینے دے گفت ما براندیشہ کہ بخاطر تو گذرد با آن یار تو باشم در حال جبہ حریر بیرون کرد و بر پشت دراز گوش پوشانید و دستار قصبی بر جائیکہ زخم بود بست در حال آن خر بران حال در حضرت حق مناجاتی کرد ابو عثمان ہنوز در خانہ فرو نیامدہ بود کہ واقعہ مردان بر وفرود آمد چون شوریدگان بمجلس یحیی معاذ افتاد از سخن یحیی معاذ کار بروے کشادہ شد از مادر و پدر ببرید و چیلہ گاہ در خدمت یحیی ریاضت کشید تا حق از پیش شاہ شجاع کرمانی شنید و حکایات شاہ شجاع گفتند او را میلے عظیم پدید آمد بسفر سے خدمت شاہ شجاع یافت و بکرمان شد بخدمت شاہ شجاع شاہ او را باز نداد و گفت تو بار جا خواست کردہ و مقام یحیی رجا

است کسے کہ پرورد رجا بود ازوے سلوک نیاید بہ رجا تقلید کردن کاہلی بار آرد و رجا یحیی را تحقیق است و ترا تقلید بسیار تضرع نمود و بست روز بر آستانہ او معتکف شد تا شاہ عزم نیشاپور کرد بزیارت ابو حفص و ابو عثمان بادے بیامد و شاہ قبامی پوشید ابو حفص شاہ را استقبال کرد و ثنا گفت پس ابو عثمان را غرب صحبت ابو حفص بود اما حشمت شاہ او را ازان منع میکرد کہ چیزے ظاہر کند شاہ غیور بود ابو عثمان از خدا میخواست تا سببے سازد کہ بے آزار شاہ پیش ابو حفص ماند از انکہ کار ابو حفص بلند و عظیم میدید چون شاہ عزم بازگشتن ساخت و ابو عثمان ہم برگ راہ ساخت روزے ابو حفص گفت بحکم انبساط با شاہ کہ این جوان را بگذار کہ ما را بادی خوش است شاہ روے بہ عثمان کرد و گفت اجابت کن شیخ را پس شاہ برفت و ابو عثمان آنجا بماند تا دید آنچہ دید و ابو حفص در حق ابو عثمان گفت کہ آن واعظ یحیی بن معاذ او را بزبان آورد تا کسے بصلاح بیارامد یعنی یحیی نخست آتشی بود کسے بے بالیت تا آنرا زیادت کند و کسے را یارلے آن بنود **نقل است** کہ ابو عثمان گفت کہ ہنوز جوان بودم کہ ابو حفص مرا از پیش خود براند و گفت کہ نخواہم کہ دیگر پیش من آئی من ہیچ نگفتم دو لم بار نداد کہ پشت بروے کنم ہم چنان روے بسوے او کردہ باز پس میرفتم گریان تا از چشم او غائب شدہ دور شدم و در براو جائے ساختم و سوراخی بریدم و از انجا او را میدیدم و عزم کردم کہ از انجا بیرون نیایم چیزے بفرمان شیخ چون شیخ او را چنان دید و آن حال مشاہدہ کرد دیرا بخواند و مقرب خود گردانید دختر باد دادو سخن دے است کہ چہل سال است کہ خداوند مراد ہر حالے کہ داشتہ است کارہ بودم و مرا از حالی بحالے دیگر نقل نکردہ است کہ من دران حال خشمناک بودہ ام دلیل برین سخن آنست کہ منکری بود کہ او را بدعوت خواند ابو عثمان برفت تا در سرائے دے گفت ای شکم خوار اینجا چیزے نیست

باز گرد ابو عثمان باز گشت چون پاره راه رفت آواز داد که ای شیخ بیا باز گشت گفت نکو جدی داری در حوزدن چیزے کمتر است بر دشیخ برفت همچنین دیگر بار بخواند باز راند گفت سگ است بخور و باز گرد شیخ رفت همچنین تا سی بار بخواند و میراند شیخ می آمد و میرفت چنانکه هیچ تغیری در وے پدید نیامد بعد ازان این مرد در پاے شیخ افتاد و گریست و توبه کرد و مرید شد و گفت تو چه مردی که سی بار من ترا بخواری براندم یک ذره تغیر در تو پدید نیامد ابو عثمان گفت این سهل کاریست که کارسگان همچنین باشد که چون برانی بروند و چون بخوانی باز آیند و هیچ تغیر در ایشان پدید نیاید این بس کارے نباشد که سگان با من برابر اند کار مردان کار دیگر است نقل است که روزے در راهے میرفت کسے از بام طشت خاکستری بر سر او ریخت اصحاب درخشم شدند خواستند که آنکس را جفا کنند ابو عثمان گفت که هزار شکر می باید کرد که کسے که سزاے او آتش بود با خاکستری بادی صلح کنند ابو عمر گفت در ابتدا توبه کردم در مجلس ابو عثمان و مدتے در آن بودم باز در معصیت افتادم و از قدر اعراض نمودم هر جا که او را میدیدم میگریختم روزے ناگاه بدو رسیدم گفت ای پسر با دشمنان منشین مگر که معصوم و پاک باشی از آنکه دشمنان عیب تو بینند و چون تو معیوب باشی شاد شوند و چون معصوم بینند اندوه گین گردند اگر ترا معصیتے کردن باید پیش ما آی تا ما بلاے تو بجان بکشیم و تو دشمن کافر نگردی چون شیخ این بگفت دلم از گناه سیر شد و توبه نصوح کردم نقل است که جوانی قلاشی در راه میرفت در بابی در دست داشت و سرمست میرفت ناگاه ابو عثمان را بدید موے در زیر کاه پنهان کرد در باب در آستین کشید پنداشت که احتساب خواهد کرد ابو عثمان از سر شفقت نزدیک او شد و گفت مترس که برادران همه یکے باشند جوان در حال توبه کرد و بخانقاه شیخ شد غسلش فرمود و خرقه در وے

پوشانید و سر برآورد و گفت الهی من او را از ان خود کردم باقی ترا می باید کرد در ساعتے
واقعه مردان بوے فرود آمد چنانکه ابوعثمان دران واقعه متحیر شد نماز دیگر را ابوعثمان
مغربی برسید ابوعثمان حیری گفت اے شیخ من در مشکل میوفتم که هر چه مالعمرے
دراز طمع میداشتم رایگان بسر این جوان در افگندند که هنوز از معده اش بوے خمری
آید تا بدانی که کار عنایت ازل دارد نه عمل و کار کشش دارد نه کوشش نقل است که یکے
از وے پرسید که بزبان ذکر میگویم و دل بازبان بار نمیگردد گفت شکر کن که باری یک عضو
مطیع شده است و یک جزو را از قوراه داده اند و باشد که دل نیز موافقت کند
نقل است که مریدے از وے سوال کرد که چه گوی در حق کسے که اگر همچے بر اے ادبر خیزند
خوشش آید پس شیخ هیچ نگفت تا روزے میان همچے گفت که از من مسئله چنین و چنان
پرسیدند چگویم چنین کس را که اگر در همین ماند گوخواه تر سامرده باشد خواه جهود نقل است که یکے
از فرغانه عزم حج کرده گذر از نیشاپور کرد و بخدمت ابوعثمان رفت و سلام کرد وے
جواب نداد آنشخص که از فرغانه بود با خود گفت سلمانی با مسلمانی سلام کند و جواب نیاید
ابوعثمان گفت که حج چنین کند که مادر را در بیابانی گذارند و خود در حج روند بغیر رضاے
او گفت باز گردیدم و تا مادر زنده بود توقف کردم بعد ازان چون عزم حج کردم بخدمت ابو
عثمان رسیدم مرا باعزازے و اکرامے تمام نشاند پس کلی بخدمت او فرو گرفتم و جهدے
بسیار کردم تا ستور باقی بمن داد بر آن می بودم تا شیخ وفات کرد۔

بیان حال شیخ ابو محمد رویم رحمة الله علیه

در تذکرة الاولیا است که وے صاحب همت و فراست بود و در تجرید قدم راسخ

داشت در ریاضتے تمام کشیدہ و سفرہا بر توکل کردہ قول وی است کہ بست سال است تا بر دل من ہیچ طعامے گذر نکردہ است الا بدانکہ در حال حاضر شدہ است روزے در بغداد در کرم گاہے بگوشہ فرو شدم تشنگی بر من غالب شد از خانۂ آب خواستم کودکے باکوزہ آب بیرون آمد چون مرا دید گفت صوفی در روز آب خورد و بعد ازان ہرگز روزہ نگشادم و نقل است کہ وے در آخر عمر خود را در میان دنیا داران پنہان کرد و معتمد خلیفہ شد بقضا و مقصود او آن بود تا خود را سپرے سازد و محجوب گردد تا جنید گفت ما عارفان مشغولیم در دیم مشغول فارغ۔

بیان حال شیخ ابن عطا رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ جمعے بصومعہ او شدند بدیدن او جملہ صومعہ را دیدند ترشدہ گفتند این چہ حال است گفت مرا مالتے پدید آمد از خجالت گرد صومعہ می گشتم و آب از چشم میریختم گفتند سبب چہ بود گفت در کودکی کبوترکے بگرفتم یادم آمد ہزار درم نقرہ بثواب خلاص او ندہش دادم ہنوز دلم قرار نمیگرفت میگریم تا حال من چون شود و نقل است از دیر سیدند کہ ہر روز چند بار قرآن میخوانی گفت پیش ازین در شبانہ روزے دو ختم میکردم و اکنون چہارده سال است کہ میخوانم امروز بسورۂ انعام رسیدم یعنی پیش ازین بغفلت میخواندم و نقل است کہ ابن عطا را دہ پسر بود صاحب جمال بسفر میرفتند در راہ کہ دزدان بر ایشان افتادند و یک پسر را گردن میزدند دادہ ہیچ نمیگفت ہر پسرے را کہ میکشتند روے بآسمان کردی و میخندید تا نہ پسر را بزدند چون دہمی را خواندند کہ بقتل آرند روے بپدر کرد و گفت عجب بے شفقت پدرے کہ تو ئی کہ نہ پسرت را کشتند و تو می خندی و چیزے نمیگوئی گفت اے جان پدر آنکس کہ میکند با او ہیچ نتوان گفت از خود می داند و می بیند

دمی تواند پس دزدان بشنیدند ازوے حالتے بر ایشان ظاہر شد گفتند اے پیر
اگر این سخن پیش ازین گفتی ہیچ پسر تو کشتہ نمیشد و ہم وے گوید اگر کسے بست سال
در شیوۂ نفاق قدم زند و در نیت برائے نفع برادری یکقدم بردارد فاضلتر ازان باشد
کہ شصت سال عبادت با اخلاص کند و ازان نجات نفس خود خواہد و پرسیدند ازو کہ برائے
خدا یتعالے چہ دشمن تر گفت ربوبیت نفس و حالہائے او و عرض حسنہ بر نفس خویش و گفت توبہ
منافق خوردن و آشامیدن بود و قوت مومن ذکر و جہد بود و گفت چون آوازہ وعصے
آدم برآمد جملہ چیزہا بر آدم بگریستند مگر سیم و زر حق تعالے بر ایشان وحی کرد کہ چرا بر آدم نہ
گریستید گفتند کہ ما بر کسے کہ در تو عاصی بود نگریستیم حق تعالے فرمود بعزت و جلال من کہ
نیست چیزہا بشما آشکارا کنم و جملہ فرزندان آدم را خادم شما گردانم نقل است کہ یکے
از وے گفت عزلتی خواہم گرفت گفت بکہ خواہی پیوست چون از خلق می برمی گفت
چہ کنم گفت بظاہر با خلق می باش و بباطن با حق نقل است کہ اصحاب خود را گفت کہ مرد بچہ
بلند شود بعضے گفتند کہ بکثرت صوم و بعضے گفتند بکثرت صلوٰۃ و بعضے گفتند بمجاہدہ و مجاہ
و موازنہ و بذل مال پس این عطا گفت بلندی نیافت ہیچکس الا بخوی خوش یعنے تواضع
کہ مصطفےٰ علیہ السلام را بدین ستودند انک لعلی خلق عظیم نقل است کہ یکبار پیش
اصحاب خود پائے دراز کرد و گفت ترک ادب میان اہل ادب ادب است چنانکہ رسول صلعم
پائے دراز کردہ بود پیش ابو بکر و عمر رضی اللہ عنہما کہ ایشان صافی تر بودند چون عثمان رضی اللہ
عنہ در آمدی پائے دراز نکردی نقل است کہ ابن عطا از ندقہ منسوب کردند علی بن
عیسیٰ کہ وزیر خلیفہ بود او را بخواند و در سخن با او جفا کرد و ابن عطا نیز بادی سخن درشت
گفت وزیر درخشم شد فرمود تا مہذہ از پایش بکشیدند و بر سرش میزدند تا بیخبر شد از درد بیمار

گفت قطع اللہ یدیک و رجلیک بعد از مدتے خلیفہ بروے خشم گرفت و فرمود تا دست و پایش بریدند و دعاے ابن عطا در حق وے مستجاب شد در تذکرۃ الاولیا است کہ مشائخ درین بر ابن عطا خردہ گرفتند و سرزنش کردند و گفتند کہ نیک نکرد با یکی کہ دعاے نیک در حق او کردی کہ ہر کہ بد عاے کسے بصلاح آید چرا دعاے بد کسے کند و بعضے گویند تواند بود کہ ابن عطا او را بجہت آن دعاے قطع کرد کہ او ظالم بود از براے نصیب مسلمانان دیگر و بعضے گفتند کہ ابن عطا صاحب فراست بود بروے روشن شدہ بود کہ بر علی ابن عیسیٰ چہ خواہد رفت و دعا موافق قضا کرد و حق تعالےٰ بزبان او راند کہ میخواست و ابن عطا در میان نہ و صاحب تذکرۃ الاولیا میگوید کہ مرا چنین مینماید کہ ابن عطا او را نیک خواست نہ بد تا او را درجہ شہادت بود از درجہ خواری کشیدن در دنیا و از منصب و مال و جاہ این وجہے نیکو است و چون چنین دانی پس ابن عطا او را نیکوے خواستہ باشد نہ بد چون ابن عطا سبب او درجہ شہدا یابد و علی بن حسین سبب وے بعقوبت احتدے گرفتار گردد نیک بود پس ابن عطا نیز خواست کہ او بدرجہ شہدا رسد و مثال این بسیار در مشائخ واقع است این بدخواستن نیست واللہ اعلم بالصواب۔

بیان حال ابو عبد اللہ بن جلا رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ ابو عمرو دمشقی گفت از دمشق میرفتم گفت در ابتدا مادر و پدر را گفتم کہ مرا در کار خدا کنید گفتند کردیم پس از پیش ایشان رفتم بعد مدتے چون باز آمدم در خانہ پدر رفتم و در بزدم پدرم گفت کیستی گفتم فرزند تو گفت مرا فرزند نیکو بود بخدا بخشیدم و آنچہ بخشیدم باز نستانم و در بن نکشاد نقل است کہ گفت روزے جوانی دیدم ترسا و صاحب جمال در مشاہدہ او متحیر شدم و در مقابلہ او ایستادم جنبہ میگذشت گفتم یا اوستاد این چنین روے را در آتش

خواہند سوخت گفت ازین باز آ کہ راحت نفس است و دام شیطان کہ ترا بدین میدارد نہ نظارۂ عبرت کہ اگر نظر عبرت بودی در ہر ذرۂ ہیزدہ ہزار عالم عجوبہ موجود ہست تا زندہ باشد کہ بدین بیحرمتی و نظر دروی معذب شوی گفت چون جنید برفت قرآن مرا فراموش شد تا سالہا استعانت خواستم از حق تعالے و زاری کردم و توبہ بنمودم تا حق تعالے قرآن مرا باز بفضل خویش عطا کرد اکنون چند گاہ است کہ زہرہ ندارم کہ ہیچ چیز از موجودات التفات کنم و وقت خود را بنظر کردن در اشیا ضایع گردانم نقل است کہ از وے سوال کردند از نقر خاموش شد پس بیرون رفت و باز آمد گفتند چہ حال بود گفت چہار دانگ سیم داشتم شرم آمد کہ در نقر سخن گویم آنرا صدقہ کردم نقل است کہ گفت بمدینہ رسیدم رنج دیدہ و نافہ کشیدہ تا بہ نزدیک تربت مطہر مصطفے علیہ السلام رسیدم گفتم یا رسول اللہ بہمان تو ام پس بخواب دیدم پیغامبر علیہ السلام کہ گردہ بمن دادند نیمہ آن خوردم و نیمہ دیگر چون بیدار شدم در دست من بود گویند کہ چون نافش نزدیک آمد بخندید و چون بمرد ہمچنان خندان بود طبیب گفت مگر زندہ است چون نگاہ کردند مردہ بود۔

بیان حال شیخ یوسف اسباط رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ بزہد کسے مثل او نبود و در مراقبہ و محاسبہ کمال داشت نقل است کہ ہفتاد ہزار درم میراث یافت و ہیچ از ان نخورد و برگ خرمائے بافت و از مزد آن قوت میساخت گویند وقتے بخدیفۂ نوشت کہ ہر کرا فضائل بہ نزدیک او دوست تر بود از گناہ او او فریفتہ است و ہر کہ قرآن خواند و دنیا بر گزیند او استہزا کنندہ است و من می ترسم کہ انچہ ظاہر میشود از اعمال ما بر مانیان کار تر از گناہ ما و ہر کرا درم و دینار

در دل او بزرگتر بود از بزرگی آخرت چگونہ امید دارد بخدا در دین و دنیائے خود و گفت اگر شبے بصدق با خدا کار کنم دوستتر دارم از انکہ در راہ خدا شمشیر زنم و گفت نماز جماعت بر تو فریضہ نیست و طلب لقمۂ حلال بر تو فریضہ است کہ بلقمہ حرام ہیچ طاعتے بر تو نورزند ہد

بیان حال شیخ ابو یعقوب اسحاق نہرجوری رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا است کہ روے یکساعت از عبادت و مجاہدت فارغ نبودی و یکدم خوش دل نبودی پس در مناجات می نالید با حق تعالے بسرش نداکردند کہ تو بندۂ و بندہ را با راحت چہ کار نقل است کہ یکے او را گفت کہ در دل خود سختی می یابم و با فلان کس مشورت کردم دی مرا روزہ فرمود خیال کردم زائل نشد و فلانکس را گفتم دے مرا سفر فرمود کردم ہم زائل نشد او گفت ایشان خطا کردند طریق تو آنست کہ در ان وقت کہ خلق بخسپند تو بسجدہ روی و تضرع و زاری کنی و بگوئے کہ خداوندا در کار خود ہیچ مرا دست گیر آنگہ گفت ہمچنان کردم زائل شد نقل است کہ یکے از و گفت کہ من نماز میکنم و حلاوت آن در دل نمی یابم گفت چون طلب دل کنی در نماز حلاوت نیابی چنانکہ در مثل گفتہ اند اگر خر را در پاے عقبہ چون دہے عقبہ را قطع نتواند کرد و گفت ہر کہ را سیرے بطعام بود ہمیشہ گرسنہ بود و ہر کرا تونگری بمال بود ہمیشہ درویش بود و ہر کہ در حاجت خود قصد بخلق کند محروم و محتاج و درماندہ بود و ہر کہ در کار خود یاری از خدا نخواہد ہمیشہ مخذول بود۔

بیان حال شیخ سمنون محب رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا مرقوم است کہ چون وے بحجاز رفت اہل قبلہ او را گفتند کہ ما را سخن گوہر بسیار شد

وسخن میگفت مستمع را نیافت ردی بقنادیل کردہ گفت کہ با شما میگویم سخن محبت در حال آن قنادیل ہا بایکدیگر در حرکت آمدند و پارہ پارہ شدند نقل است کہ یکروز در محبت سخن میگفت مرغی از ہوا فرود آمد و بر سر او بنشست پس بر دست بنشست پس در کنار او بنشست پس بر زمین بنشست و منقار خود چندان بر زمین زد کہ خون از وے روان شد پس بفتاد و بمرد نقل است کہ در آخر عمر برائے خود برائے متابعت سنت زنی خواست از و دخترے در وجود آمد چون سہ سالہ شد سمنون را بادی پیوندے پیدا شد ہمان شب قیامت را بخواب دید کہ علم ہا نصب میکردند برائے ہر قومے کہ از نور آن علم تمام عرصات منور میشد سمنون گفت این علم از آن کدام قوم است گفتند از ان قوم کہ یحبہم و یحبونہ در شان ایشان است یعنی ایمقام محبان است سمنون خود را در میان شان انداخت یکے بیامد و او را از آنمیان بیرون کرد سمنون فریاد برآورد کہ مرا چون بیرون میکنند گفتند از ان کہ این علم محبان است و تو از ایشان نیستی گفت آخر مرا سمنون محب نمیخوانند و حق تعالے از دل من میداند ہاتفے آواز داد اے سمنون تو از محبان بودی اما چون دل تو بدان دخترک میل کرد نام تو از جریدۂ محبان محو کردند سمنون در خواب زاری کرد کہ خداوندا اگر این طفل قاطع راہ من خواہد بود او را از راہ من بردار چون از خواب بیدار شد فریاد برآمد کہ دختر وے از بام بیفتاد و بمرد نقل است کہ سمنون یکبار در مناجات گفت الٰہی در ہر چہ مرا بیازمائی مرا در ان راست یابی و در آن تسلیم کنم دوم زنم در حال در وے عظیم بر وے مستولی شد چنانکہ خواست کہ جانش برآید صبر کرد و دم نمیزد بامداد ہمسایگان گفتند کہ اے شیخ ترا دوش چہ رسیدہ بود کہ ما از فریاد تو ہمہ شب بخواب نرفتم حال آنکہ او ہیچ دم نزدہ بود اما صورت حال او بر صفت او آمدہ بود و گوش مستمعان رسیدہ تا حق تعالے با او باز نمود کہ خاموشی باطن است اگر بہ حقیقت

خاموشی در تو بودی همسایگان را ازان خبر نبودی چیزے نتوانی بگوئی نقل است که محمد معاذی
گوید که با سمنون در بغداد بودیم خلیفه چهل هزار درم نفقه کرد بر درویشان و هیچ نماند پس سمنون
گفت از من کبا تا بجاے رویم و عوض هر درمے که خلیفه بدرویشان صدقه داده است دو
رکعت نماز گذاریم پس ما هر دو از بغداد بیرون آمدیم و بدین رفتیم و آنجا چهل هزار رکعت
نماز گذاردیم نقل است که غلام خلیل که مردی مرائی بود و در پیش خلیفه دعوهٔ پارسائی و تصوف
کردی و ورا با مشایخ صوفیه خیالی خوش نبود دایم عیب مشایخ پیش خلیفه میکردی چون جاه سمنون بلند
شد غلام از رشک بروے رنج بسیار رسانیدی و تدبیرها میکردی تا او را چگونه نصیحت کند
تا زنے بود منعمه جمیله در بر سمنون عرض کرد او گفت مرا بخواه سمنون قبول نکرد و او را زجر کرد آن زن
نزدیک چندین رفت و شفاعت از و خواست چندین گفت، او از ان مردنیست که او را پروای
تو باشد برو و در ارنجه مدار آن زن از غایت انفعال و خشم بر آن شد که انتقام از سمنون بگیرد نزدیک
غلام خلیل رفت و قصه را بگفت او دروغی چند بروے نهاده خلیفه را متغیر گردانید خلیفه
او را طلب کرد و اشاره بکشتن کرد هر چند خواست که از زبان حکم بکشتن کند زبان گنگ شد و
هرگز یاری نداد که چیزے بگوید و آنشب که سمنون در بند بود خلیفه در خواب دید که میگویند اے
خلیفه بقاے ملک تو در حیات سمنون بسته است وے باید سمنون را بخواند و بنواخت و باکرام
تمام باز گردانید پس غلام خلیل را در حق سمنون دشمنی زیادت شد تا بآخر عمر مجذوم شد بزرگی
پیش سمنون حکایت کرد که غلام خلیل مجذوم شد گفت همانا که یکے از نارسیدگان متصوفه همت
در بسته است دنیکو نکرده است که او منازع مشایخ بود و مشایخ را با عمل راه میگرفت خدا
او را شفا دهد این خبر بغلام خلیل رسید از کرده خود پشیمان شد و از انچه در حق وی و تمام مشایخ
کرده بود توبه کرد و هر مالی که داشت پیش انیشان کشید مشایخ قبول نکردند بنگرکه انکار این طائفه

تا چہ حد است کہ آخر منکران را بمقام توبہ میرساند معتقدان ایشان را حال باید دید لاجرم گفتہ اند کہ ہیچکس بر ایشان زیان نکند از وے گفتند چرا محبت را ببلا مقرون کردہ اند گفت تا کسانے دعوۂ محبت نکنند کہ سفلہ چون بلا بینند ہر بیت خورد از وے سوال کردند از فقر گفت فقر آنست کہ با فقرا انس گیرد چنانچہ منعم جاہل بنغود و فقیر را از نفد چنان وحشت بود کہ تونگر را از فقر سوال کردند از تصوف گفت تصوف آنست کہ ہیچ چیز در ملک تو نباشد و تو ہم در ملک ہیچ چیز نباشی

بیان حال ابو محمد مرتعش رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ گفت سیزدہ حج کردم بر توکل بے دلو و رسن چون نظر کردم اینہمہ بر ہوائے نفس بود گفتند چگونہ گفت مادرم از من گفت کہ برخیز و سبوی آب بیار مرا آوردن آب گران آمد دانستم کہ ہمہ حج کہ کردم بر ہوائے نفس و شہوت بودہ است نقل است کہ روزے در محلہ از بغداد میرفت تشنہ شد از خانہ آب خواست دخترے صاحب جمال کوزۂ آب آورد در دریش دیدہ صید جمال وشد ہمانجا بنشست تا خداوند آن خانہ آمد و گفت ای شیخ بزرگوار اینجا چہ نشستہ گفت از این خانہ مرا آب دادند و در دلم آتش زدند آمد و گفت اندیشہ مدار کہ آن دختر من است اورا اگر خواہی بزنے بدہم گفت روا باشد پس مرتعش را بخانہ برد و دختر را بعقد نکاح بادی داد آن شب مرتعش برخاست بہ نماز مشغول شد و را در قضا شدہ را بگذارد ناگاہ در میان نماز بادی بر آورد کہ مرقع من بیارید گفتند چہ افتاد گفت بسرم ندا کردند کہ بیک نظر کہ بخلاف در غیر یا کردی جامہ اہل صلاح از تو برکشیدم و اگر نظرے دیگر کنی لباس آشنائی از باطنت برکشم در حال آن جامہ را بیرون کرد و مرقع کہنہ خود را پوشید و زن را ناکام طلاق داد و برفت گویند کہ بادی گفتند کہ فلان کس بر سر آب میرود گفت آنرا کہ خدا توفیق دہد بر مخالفت ہوائے نفس خود بزرگتر ازان

بود که در هوا به پرد و یا به آب برد و نقل است که وی در اعتکاف نشسته بود آخر رمضان در جامع بغداد بعد از دو روز بیرون آمد گفتند چرا اعتکاف باطل کردی گفت جماعتی قراء را نتوانستم دید و آن دید طاعت ایشان بر من گران آمد و گفت هر که گمان برد که فعل نیکو او را از آتش دوزخ نجات دهد و به بهشت برد یقین خود را در خطر انداخت و هر که اعتماد بر فضل خدا کرد او را به بهشت رساند نقل است که بعضی اصحاب از وی وصیت خواستند گفت پیش کسی روید که او شما را به از من بود و مرا بکسی مگذارید که به از شما بود۔

بیان حال شیخ ابو عبد الله ابن الفضل رحمة الله علیه

وی گفت که عجب دارم از آنکه هوای نفس خود بخانه او رود و زیارت کند چرا قدم بر هوای خود نه نهد تا بدو رسد و دیدار او کند۔

بیان حال ابو الحسن بوشنکی رحمة الله علیه

نقل است که وی یکروز در راهی میرفت ناگاه ترکی در آمد و قفایی بر شیخ زد و برفت مردمان گفتند چرا ابو الحسن را که مردی بزرگ است بر قفا زدی ترک پشیمان شد و باز آمد و از شیخ عذر خواست شیخ گفت ای برادر فارغ باش این نه از تو دیده ام از انجا که رفته است غلط آورد نقل است که در متوضا بود در خاطرش آمد که این جامه بفلان درویش می باید داد خادم را آواز داد و گفت این جامه از سر من ببر و بفلان درویش ده خادم گفت که ای خواجه چندانی صبر کن که بیرون آئی گفت ترسم که شیطان راه زند و این اندیشه بر دل سرد گرداند نقل است که یکی از وی پرسید که چگونه گفت و ندانم فرسوده شد از نعمت حق که خورد م و زبانم از کار شد از بسکه

شکایت کردم تقل است که بعد وفات او درویشے بسر خاک او آمد و از حق تعالے دنیا میخواست
شبے ابوالحسین را در خواب دید گفت اے درویش چون بسر خاک من آئی دنیا مخواہ
اگر دنیا خواہی بسر خاک خود جنگان دنیا رو چون اینجا آئی ہمہ دل از دو کون بریدہ گردان و
رحمت خواہ و دنیا مطلب گویند یکے از و دعا خواست گفت حق تعالے ترا از فتنۂ تو
نگاہ دارد۔

بیان حال شیخ محمد ابن علی حکیم ترمذی رحمۃ اللہ علیہ

گویند در ابتدا دی خواست کہ باد و طلبۂ علم بطلب علم رود چون عزم درست شد مادرش
غمگین شدہ گفت اے پسر من ضعیف و بیکسم و متولی کار من توئی مرا کہ میگذاری ازین
سخن در دل او رحم آمد و ترک سفر کرد و آن دو رفیق طالب علم برفتند چون چندے برآمد
روزی در گورستانے نشستہ زار میگریست کہ من اینجا جاہل ماندم و یاران من عالم شدہ
باز آیند ناگاہ پیری نورانی بیامد و گفت اے پسر چرا میگرئی وے حال گفت پیر فرمود
خواہی تا ما ترا ہر روز سبقے و ہم تا بزودے از آنہا عالم شوی گفت خواہم پس آن پیر ہر روزہ
ہما نجا آمدہ سبق میگفت سہ سال برین نوع گذشت بعد ازان دیرا معلوم شد کہ این خضر
علیہ السلام بود و این دولت بہ برکت رضائے والدہ دست داد ابوبکر وراق گوید کہ ہر
یکشنبہ خضر علیہ السلام نزدیکے آمدی بجمعہا از یکدیگر کردندے و ہم وے نقل میکند کہ روزے
محمد بن علی حکیم ترمذی از من گفت کہ امروز ترا جاے برم گفتم خیر بادے رفتم دیرے نپائید
کہ بیابانے دیدم صعب و تخت زرین در آن نہادہ در راہ درختے سبز و چشمہ آب دیدم
یکے بر آن تخت نشستہ و لباس زیبا پوشیدہ است شیخ نزدیک او شد برخاست و
شیخ را بر آن تخت نشاند چون ساعتے برآمد از ہر طرف گروہے می آمدند تا چہل تن جمع

شد مدد اشارتے کردند تا از آسمان طعامے ظاہر شد بخوردند و شیخ سوال میکرد از ان ہر دو
وے جواب میداد چنانکہ یک کلمہ از ان فہم نکردم چون ساعتے برآمد دستوری خواست و
باز گشت و مرا گفت کہ برو کہ سعید گشتی پس چون زمانی برآمد در ترمذ رسیدیم و گفتم اے شیخ
آن چہ جاے بود و آن مرد کہ بود گفت آن پیغمبر بنی اسرائیل بود و آن مرد قطب المدار بود گفتم
در یک ساعت چگونہ رفتیم و باز آمدیم گفت یا ابا بکر چون بندہ او بود توان رسید تا با چگونگی
چہ کار تا با رسیدگان کار است نہ با نارسیدگان نقل است کہ وے گفت ہر چند با نفس
کوشیدم تا در از یر طاعت آرم نیامد نومید شدم و گفتم حق تعالے این نفس را برائے دوزخ
آفریدہ است بکنار جیحون رفتم و خود را در آب انداختم تا غرقہ شوم آب بردو دست من
بکشاد و موجے آمد و مرا بر کنار انداخت گفتم سبحان اللہ نفسے آفریدہ کہ نہ بہشت را شاید
و نہ دوزخ را از خود نومید شدم ببرکت آن سر من کشادہ شد بدیدم آنچہ می بایست
و ہمانساعت از خود غائب شدم تا نزدیکم ببرکت آن زیستم و ابو بکر دراق گفت کہ شیخ روزے
چند جزوے از تصانیف خود بمن داد کہ این را در جیحون انداز در وے نگاہ کردم ہمہ لطائف
و حقایق بود دلم بر نداد کہ در آب اندازم در خانہ نہادم و گفتم انداختم گفت چہ دیدی گفتم ہیچ
نہ دیدم گفت نیانداختی برو بینداز رفتم و در جیحون انداختم دیدم کہ جیحون از ہم باز شد و
صندوقے سرکشادہ پدید آمد و آن اجزا در آن افتاد و سر بر ہم آمد و جیحون بقرار باز
آمد عجب داشتم از ان چون بخدمت شیخ آمدم گفت اکنون انداختی گفتم ایہا الشیخ بعزت
خدائے کہ این تر با من بگوئی گفت چیزے تصنیف کردہ بودم در علم این طائفہ کہ کشف
تحقیق آن بر عقول مشکل بود بیامد رم خضر علیہ السلام از من درخواست و آن صندوق
را ماہیے بود کہ بفرمان او آوردہ و حق تعالے آب را فرمان دادتا بوے رساند۔

نقل است کہ یکبار جملہ تصانیف خود را در آب انداخت خضر علیہ السلام بیامد و آنچہ را بگرفت
و باز آورد و گفت خود را بدین مشغول میدار و سخن وے است ہرگز یک حرف تصنیف نکردم
تا گویند این تصنیف اوست ولیکن چون وقت بر من تنگ شدی مرا بدان تسلی میدہی
گفت در عمر خود ہزار و یکبار خدا را در خواب دیدہ ام نقل است کہ در عہد وی زاہدے بزرگ
بود پیوستہ بر حکیم اعتراض کردی حکیم کلبہ داشت در ہمہ دنیا چون از سفر حجاز باز آمد سگے در آنجا بچہ
نہادہ بود کہ در نداشت شیخ نخواست کہ او را بیرون کند شنا دبار می رفت و می آمد تا باشد کہ سگ
باختیار خود بچگان را بیرون برد پس ہمان شب آن زاہد پیغمبر علیہ السلام را بخواب دید کہ فرمودے
فلان با کسے برابرے میکنی کہ او از برائے سگے شنا دبار سا محمت کرد اگر سعادت ابدی خواہی کمر
بخدمت او در میان بند آن زاہد نگذاشتی از جواب سلام حکیم بعد ازان ہمہ عمر در خدمت
شیخ بسر کرد نقل است کہ از عیال او پرسیدند کہ چون شیخ خشم گیرد شما دانید گفت دانیم کہ چون او
را بیازرد آن روز با ما نیکی بیش کند و آب دہان بخورد و گریہ و زاری کند و گوید الٰہی من ترا چہ
آزردم کہ ایشان را بر من گماشتی الٰہی توبہ کردم ایشان را بصلاح باز آر ما نیز توبہ کنیم تا شیخ را از آن
باز آریم نقل است کہ شیخ مستے بود کہ میخواست کہ خضر علیہ السلام را ببیند نمی دید روزے جامۂ پاک پوشیدہ
بمسجد جامع میرفت در راہ بجاے رسید کہ کنیز کے جامہ ہاے طفل شیر خوارہ خود را بطشتی شستہ بود تا
آن نجاست بول وغیرہ بطشت از بام بر سر آن بزرگوار فرو ریخت از سر تہور خشم شیخ قہر خود
را فرو خورد در حال خضر علیہ السلام حاضر شد و شیخ بار دوے خود دید نقل است کہ او چند
ادب داشت کہ پیش عیال خود بینی پاک نکردی مردے این شنیدہ قصد زیارت وی کرد
او را بمسجد دید قدرے توقف کرد تا وے از اوراد خود فارغ شد و بیرون آمد آنگہ در عقب او
میرفت در راہ گفت کاشکی بدانستمی کہ آنچہ شنیدہ ام راست است یا نہ شیخ بفراست دانست

روے بدو کرد و بینی پاک کرد او را عجب آمد با خود گفت آنچہ شنیدہ ام دروغ است یا این تازیانہ است کہ شیخ بر من میزند تا سر بزرگان نطلبم شیخ اینہمہ بدانست در روے بدو کردہ گفت اے پسر از تو راست گفتند ولیکن اگر خواہی کہ سر ہمہ پیش تو نہند سر خلق نگاہ دار کہ ہر کہ سر ملوک گوید ہمسری را نشاید **نقل است** کہ در جوانی زنی صاحب جمال او را بخود خواند اجابت نکرد روزی آن زن خبر یافت کہ وے در باغ است خود را بیاراست و آنجا رفت چون شیخ بدانست بگریخت زن بر عقب او میدید دید فریاد میکرد کہ چرا در خون من سعی میکنی شیخ التفات نکرد بر دیوارے بلند شدہ خود را بر زمین انداخت چون بیرون شد بعد مدت مراد کہ شیخ پیر شدہ بود روزے مطالعہ احوال و اقوال خویش میکرد آن حالش یاد آمد و بخاطرش گذشت کہ در آنوقت چہ بودی اگر حاجت آن زن روا کردمی کہ جوان بودم بعد ازان توبہ کردمی چون این خاطر در خود بدید رنجور شد و گفت اے نفس پر معصیت در آن حین این خاطر نبود اکنون در پیرے بعد از چندین مجاہدہ پشیمانی بر ناکردن گناہ از چہ پدید آمد نہایت اندوہگین شد و بہ ماتم نشست سہ روز ماتم داشت کہ پیغمبر علیہ السلام را بخواب دید کہ میفرمایند کہ اے محمد رنجور مشو غم مخور کہ این نہ از جرم آنست و نہ از قصور حال تو بلکہ از درازی مسافت و نہایت من است۔

نقل است کہ گفت یک بار بیمار شدم و از او راد زیادتی باز ماندم گفتم در بغاوت تند سعی از من چنین خیرات در وجود می آمد اکنون پر گسستہ شدہ است آوازے شنیدم کہ اے محمد این چہ گفتی کاری کہ تو کنی نہ چنان بود کہ ما گفتیم کار تو حبس سہو و غفلت نبود و کار ما جز صدق نبود گفت ازان سخن ندامت خوردم و توبہ کردم و گفت ہر کرا یک صفت از صفات نفس باقی ماندہ باشد چون مکاتبے بود کہ یکدم اگر روے باقی

بود آزاد نباشد گفت صد شیر گرسنہ در رمہ گوسفندان چندان تباہی نکنند کہ یک ساعت شیطان کند و صد شیطان آن تباہی نکنند کہ یک ساعت نفس آدمی کند۔

بیان حال ابوبکر وراق ترمذی رحمۃ اللہ علیہ

گویند وی عجوزہ را در آرزوے خضر علیہ السلام بود ہر روز بگورستان رفتی و باز آمدی در رفتن و باز آمدن جزوے از قرآن خواندی یک روز چون از دروازہ بیرون شد پیری نورانی پیش آمد بر وسلام کرد جواب داد گفت صحبت خواہی گفت خواہم پیر با او روانہ شد تا بگورستان در راہ بادی سخن گویان چون باز گشت خواست پیر گفت از عمرے دراز مرا میخواہی کہ ببینم من خضرم امروز با من صحبت داشتی از خواندن یک جزو قرآن محروم ماندی چون صحبت خضر چنین است صحبت دیگران چہ خواہد بود تا بدانی کہ عزلت و تجرید و تنہائی جملہ کار ہا شرف دارد نقل است کہ وی فرزندے داشت ویرا بمکتب فرستاد یک روز او را دید کہ میگریست درویش درد شدہ است گفت ترا چہ شدہ است گفت اوستاد آیتے بمن خوانا نیدہ است کہ حق تعالے می فرماید یوم یجعل الولدان شیبا از بیم آیۃ چنین شدم پس آن کودک بیمار شد و ہمدران بمرد پدرش بر سر خاک او میگریست و میگفت کہ اے ابوبکر فرزند تو بیک آیۃ چنین شد کہ جان داد تو چندین سال خواندی و ختم کردی در تو ہیچ اثر نکرد نقل است کہ وی ہرگاہ کہ از مجلس باز گشتی و از نماز فارغ شدی چنان شدی کہ او را بدزدی میگیرند یا گناہے گرفتار میکنند نقل است کہ یکے بزیارت وے آمد چون باز گشت وصیتے خواست گفت خیر دنیا و آخرت در اندکی مال یافتم و شر دو جہان در بسیارے مال و آمیختن با مردمان نقل است کہ گفت در راہ مکہ زنی دیدم مرا گفت اے جوان تو کیستی گفتم کہ مردے غریبم گفت نکاحت

میکنی از وحشت غربت با انس نگرفتی بخداوندی خویش چون این بشنیدم چندان قدر هم نماند که گاهی
از پی او برگریم باز گشتم تا او برفت و گفت روزی در سری برمن کشادند گفتند بخواه گفتم خداوندا
آن قوم را که انبیا بودند معلوم است که هر کجا بلاداند وه که بود بر سر ایشان فرود آمد و تو آنخداوندی
که یک ذره بجز از تو بکسی نرسد چه خواهم مرا در همین مقام بیچارگی خود رها کن که طاقت بلا ندارم
و گفت مردمان سه گروه اند یکی امرا دیگر علما سیوم فقرا چون امرا تباه شوند معاش و اکتساب خلق
تباه شود و چون علما تباه شوند دین اسلام تباه شود چون فقرا تباه شوند برکت و صفا در جهان
نماند و گفت از آدم تا اینجا هیچ فتنه ظاهر نشد مگر بسبب آمیختن با خلق و از آن وقت تا اکنون
هیچکس سلامت نیافت مگر آنکه از اختلاط مردم کناره گیرد یکی وصیت خواست از و گفت تنگی
برگیر دهر دو پای خود را بشکن کاری برگیر و زبان خود ببر دی گفت که این طاقت که دارد
گفت آن که زبان سزاوار در نطق آرد گوش همت او را خدا شنود هر که از زبان ظاهر او کر و گنگ شود
و گوش صورت او کر بود و انکار از نشستن حاصل آید و نشستن بزبان بریدن و پای شکستن دست
دهد و گفت که یکی از بزرگان گفت که شیطان میگوید که من بدین ابلهی نیستم که اول بار موئی را
بکافری وسوسه کنم بلکه اول بشهوت حلال حریص کنم چون بدان حریص شد هر ابروی چیره گردانم
تا قوت گیرد آنگاه بمعاصی وسوسه کنم تا مرا آسان شود آنگاه بکافری وسوسه کنم و گفت اصل فرزند
آدم از آب و خاک است که بود که آب بروی غالب تر بود لابد او را بلطف ریاضت
باید داد و اگر بعنف فرمانی متغیر گردد بمقصود نرسد و که بود که خاک بروی غالب تر بود
لابد او را بلکد باید کوفت و بسختی باید سوخت ناکاری را نشاید و گفت فرح درویشی در دنیا
و آخرت است که در دنیا سلطان از و خراج نخواهد و در عاقبت جبار علام از و حساب نگیرد
و گفت چون بامداد برخیزم و خلقان را ببینم دانم که کیست که لقمه حلال خورده است

دیگست کہ لقمۂ حرام خوردہ است گفتند چگونہ گفت ہر کہ بامداد برخیزد و زبان را بذکر و تہلیل و استغفار مشغول کند دانم کہ او حلال خوردہ است فضل آنست کہ چون شیخ وفات کرد او را بخواب دیدند گفتند چہ حال است خیر است گفت چگونہ خیر بود در آن گورستانے کہ منم افتادہ جنازہ کہ می آرند یکے ہر سالمانے نمردہ است دیگرے او را بخواب دید گفت خدائے با تو چہ کرد گفت بحضرت خودم برداشت و نامہ بدست من بداد میخواندم تا بگناہے رسیدم کہ جملہ نامہ سیاہ شد کہ پیش تو شرم میخواند متحیر شدم ندا آمد کہ آن گناہ بر تو پوشیدہ ام از کرم تا نسوزد کہ درین جہان ترا رسوا کنم اکنون عفوت کردم

بیان حال شیخ عبداللہ منازل رحمۃ اللہ علیہ

گویند ابو علی ثقفی سخن میگفت در میان سخن عبداللہ او را گفت کہ مرگ را ساختہ باشی کہ از دو چارہ نیست ابو علی گفت تو ساختہ باش عبداللہ دست در بالین کرد و سر بر نہاد و گفت من در حال بمرد ابو علی را دم منقطع شد زیرا کہ او را علائق بود و عبداللہ مجرد بود و سخن او است کہ گفت ابو علی ثقفی را سخن میکنی از برائے خود کنی نہ از برائے خلق از نیجہت بود کہ وقتے سخن او بد و رسید و در نیمخنے گفت کہ آفت ما است کہ من از سخن حق انتفاع نمیتوانم گرفت چگونہ دیگرے از سخن من منتفع گردد احمد اسود گفت بخواب دیدم کہ ہاتفے آواز داد و مرا گفت عبداللہ را بگو کہ کار را ساختہ باش کہ بعد یکسال خواہی مرد بامداد رفتم و او را بدو گفتم گفت این وعدۂ بعید است تا سال دگر انتظار کہ تواند داشت دست بزیر سر نہاد و مرد۔

بیان حال شیخ ابو علی سہل اصفہانی رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ ابتدائے حال او چنان بود کہ او حاکم اصفہان بود عادل بود فقرا را دوست

داشتی و با درویشان موافقت بسیار کردی و در دیوان حکم درویشان را برتر از تونگران
نشاندی و همه وقت احوال اهل تصوف را پرسیدی و با ایشان تقرب نمودی و چون مجلس
ایشان بپوستے در صف نعال با تواضع نشستے و چون درویشے بخانهٔ او شدی دربان وغیره را
زهره آن نبودی که او را منع کردی و در پیش ایشان با ادب نشستے و بتواضع سخن پرسیدی
از وے گفتند که در معنی یافت سخن گو گفت هر که پندار دکبر دیگر است از حقیقت بعید تر است
چنانکه آفتاب بروزنے افتد کو دکان خواهند که آن ذره های آفتاب بگیرند و دست برگشند
که آن در قبض ایشان آید چون دست ..... بگشایند
هیچ نه بینند و گفت حرام است کسے را که خدا میداند و با چیز دیگر آرام میگیرد و گفت از وقت
آدم تا امروز مردم میگویند دل من و من دوست دارم کسے را که از من وصف دل گوید
که دل چگونه است و چیست آنچنان کسے ما نمی بینیم و نقل است که وے گفت نه پندارید که
مرگ من مثل مرگ شما باشد که بیمار شوید و مردم برای عیادت آیند مرا بارگاه کرخوانند
اجابت کنم روزے میرفت گفت لبیک و سر بنهاد شیخ ابوالحسن مزین گفت بدو گفتم
بگو لا إله إلا الله نتوانست کرد و گفت چرا گوئی که کلمه بگو بعزت او که میان من و او نیست
الا حجاب عزت و جان داد بعد از ان مزین ریش خود گرفتی و گفتی چون من کسے دیدی
خدارا شهادت تلقین کند و انجلتاه و انجلتاه و انجلتاه۔

بیان حال شیخ ابوالخیر تناج رحمة الله علیه

گویند وے ساکن سامره بود بعزم گذاردن حج بکوفه گذرش افتاد چون بدروازه کوفه رسید
مرقعے پاره پاره پوشیده بود و سیاه رنگ بود دید که او را دیدی گفتی ابلهی است یکے او را خواست دید

درکار خود کشم گفت تو بندۂ گفت آری گفت از خداوند گریختۂ گفت آری گفت
ترا نگاہدارم تا بخداوندت رسانم گفت من خود ہمین میخواہم وعدہ ایست کہ درین آرزوم
تا کسے مرا بخداوند رساند پس وے او را بخانہ برد و گفت نام تو خیر است او از حسن عقیدت
کہ المومن لا یکذب خلاف او نکرد تا ہمراہ او برفت و خدمتش میکرد پس آنمرد او را نانی
آموخت وے سالہا خدمت او کرد ہرگاہ گفتی خیر او لبیک گفتی تا آنگاہ کہ آنمرد پشیمان شد
کہ صدق و ادب و فراست او میدید و عبادت بسیار از و مشاہدہ میکرد پس وے گفت غلط
کردہ بودم تو بندۂ نیستی برو ہر جا کہ خواہی پس وے بمکہ رفت و بدین درجہ رسید کہ جنید گفت
الخیر خیر نادخود وے دوست داشتی کہ ویرا خیر گویند و میگفت کہ روا ندارم کہ برادر
مسلمان مرا نامی نہد و من او را بگردانم نقل است کہ گاہے با فندگی کردی و گاہی بلب دجلہ
رفتی ماہیان تقرب بوے جستندے چیزہا پیش او نہادندے روزے کہ پاس پیرزنے میہمان
پیرزن گفت اگر من درم آرم در تا نیابم کرا و ہم گفت در دجلہ انداز پیرزن درم آورد وے
حاضر بود در دجلہ انداخت چون خیر بلب دجلہ رسید ماہیان آن درہم ہائے در پیش
وے آوردند مشایخ چون این حال شنیدند او را بدان وے نہ پسندیدند و گفتند او را بباز پیچہ مشغول
کردہ اند این نشان حجاب است و تواند بود کہ نشان حجاب باشد غیر او را اما او را نبود
چنانکہ سلیمان علیہ السلام را نبود و گفت در خانہ شبے بودم در دلم آمد کہ جنید بر راست
آن خاطر را نفی کردم نا سہ بار بعد ازان بیرون آمدم جنید را دیدم بر در بود گفت
چرا بر خاطر اول بیرون نیامدی و گفت در مسجدے شدم و در دیہے را دیدم کہ در من
آویخت و گفت اے شیخ بر من ببخشائے کہ مختے بزرگ مرا پیش آمدہ است گفتم چیست
گفت بلا از من باز شدہ اند و عافیت بمن دادہ اند چون حالش دیدم دانستم کہ یک دنیا

شرح شدہ است نقل آست کہ دے صد بست سال عمر یافتہ بود چون وفات نزدیک رسید وقت نماز شام عزرائیل آمد خیر سر از بالین برداشت و گفت عفاک اللہ توقف کن کہ تو بندۂ مامور می و من ہم بندۂ مامورم ترا گفتہ اند کہ اینوقت جان بستان و مرا گفتہ اند کہ چون وقت نماز آید بگذار انچہ ترا فرمودہ اند فوت نمیشود و انچہ مرا فرمودہ اند فوت میشود صبر کن تا نماز شام بگذارم پس طہارت کردہ نماز گذارد بعد ازان وفات کرد ہمان شب او را بخواب دیدند گفتند خدای با تو چہ کرد گفت ازین میرسید ولیکن از دنیائے بخسبان باز رستم

بیان حال ابو الخیر اقطع رحمۃ اللہ علیہ

نقل آست کہ گفت در کوہ لبنان بودم سلطان می آمد ہر کرا میدید دینارے بدست وی می نہاد یکے بمن داد بہ پشت دست گرفتہ در کنار رفیقے انداختم پس بشہر آمدم چنان اتفاق شد کہ بے وضو ازان دست قران برداشتم پس یکروز در میان بازار میرفتم درین اثنا دیدم کہ شوریدہ جماعتے در وی کردہ می آمدند و گر نمیخستند عقب آن خلقے بودند در صوفیان آویختند گفتم مہتر ایشان منم ایشانرا خلاص دہند کہ رہزن منم و مریدان را گفتم ہیچ مگوئید آخر مرا بردند و دستم ببریدند گفتند تو چہ کسے گفتم فلانکس امیر گفت زہے آتش کہ در جان من زدی گفت باکے نیست کہ دستم خیانت کردہ است مستحق قطع است گفت چہ کرد گفتم بچیزے رسیدہ است کہ آن از دست من پاک نبود و آن مصحف است کہ بے وضو گرفتہ است چون بخانہ باز آمدم عیالم دست بریدہ دیدہ فریاد برآوردند گفتم نہ جائے تعزیت است بلکہ جائے تہنیت است اگر دستم نہ بریدی دل مرا بریدی و داغ بیگانگی بر دل من می نہادی و جمعے چنین نقل میکنند کہ در دست او آبلہا فتاد طبیبان گفتند کہ

این دست باید برید او در صنا نداد مریدان گفتند کہ صبر کنید تا در نماز شود کہ او را خبر نبود چنان کردند چون او نماز تمام کرد دست را بریدہ یافت نقل است کہ گفت یکے در بادیہ میشد بے آب دبی آلت سفر با خود گفتم کہ او را با ہیچ کار نیست روے باز پس کرد و گفت الغیبۃ حرام از ہوش رفتم چون بہوش باز آمدم با خود توبہ کردم روے باز پس کرد و گفت ھو الذی یقبل التوبۃ عن عبادہ۔

بیان حال شیخ ابو حمزہ خراسانی رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ وے یکبار میرفت در بادیہ بتوکل نذر کرد کہ از ہیچکس نخواہد و کفاف نکند نہ دلو داشت و نہ رسن و پارہ سیم در جیب داشت ناگاہ توکل مرا خود طلبید و گفت شرم نداری از انکہ آسمان بے ستون میدارد معدہ تو بی سیم پوشیدہ تو نگاہ ندارد پس آن سیم بینداخت و میرفت ناگاہ در چاہے بیفتاد ساعتے برآمد نفس فریاد کرد ابو حمزہ خاموش بہ نشست یکے میگذشت خاشاکی چند بیاورد و سر آنچاہ فرو پوشید نفس ابو حمزہ زاری کرد و گفت حق تعالے می فرماید ولا تلقوا بایدیکم الی التھلکۃ ابو حمزہ گفت توکل زان بہتر است دقوی تر کہ بجز وسالوسی نفس باطل شود تا آنکس سر چاہ استوار کرد و گفت آنکس کہ بالانگہ میدارد اینجا نیز نگہ تواند داشت روے بقبلہ توکل آورد و سر فرو برد و اضطرار بکمال رسید ناگاہ شیرے برآمد و سر چاہ باز کرد و دست در آن چاہ زد و پاے فرو گذاشت ابو حمزہ گفت ہمراہے گزیدہ نکنم الہامش کردند کہ خلاف عادت است دست در آن زن دست در پاے آورد شیرے دید با نہیب صولتے کہ صعب تر از ان ندیدہ آوازے شنید کہ یا ابو حمزہ بیا تا بدست کسے کہ ہلاکت جان

از دبو دنجات دادیم پس شیر روے بر زمین مالید و برفت نقل است کہ روزے جنید میرفت ابلیس را دید کہ برہنہ برگردن مردم میرفت گفت اے ملعون شرم نداری از ین مردمان گفت مردمان نہ اینہا اند مردمان آنہا اند کہ در مسجد شونیز یہ اند کہ جگرم سوختند بمسجد مذکور رفتم و حمزہ را دیدم کہ سرفرو بردہ بود چون مرا دید گفت دروغ گفتہ است آن ملعون کہ اولیاء خدا از ان عزیز ترانند کہ ابلیس را برایشان اطلاعے باشد۔ نقل است او پوستہ محرم بودی در میان کلیمی و در سالے یکبار بیرون آمدی از حرام پرسیدند از و کہ انس چیست گفت انس آنست کہ درون تنگی پدید آید از زیستن با خلق یکے وصیت خواست از و گفت توشۂ بسیار ساز این سفر را کہ در پیش داری۔

بیان حال شیخ احمد مسروق رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ وے گفت پیری آمد نزدیک من سخن پاکیزہ میگفت و شیرین و خوش زبان بود و میگفت ہر خاطرے کہ شما را در آید با من بگویید مسروق گفت کہ مرا در خاطر آمد او ہمو دانست و این خاطر از من نمیرفت با جوری گفتم این سخن بر دے گران آمد گفتم چارہ نیست تا این مرد را بجز دہم پس از و گفتم کہ تو گفتہ بودی کہ ہر خاطرے کہ شما را پیش آید با من بگویید اکنون مرا چنین در خاطر می آید کہ تو جہودی ساعتے سر در پیش انگندند پس گفت کہ راست گفتی اشہد ان لا الہ الا اللہ واشہد ان محمدا عبدہ و رسولہ انگاہ گفت کہ در ہمہ دنیا بگشتم معلوم شد کہ با من کس چیزے نیست الا با ین قوم و شما را برحق یافتم برائے آزمایش نزد شما آمدہ بودم۔

بیان حال شیخ عبداللہ تروغندی رحمۃ اللہ علیہ

ابتداے حال وے این بود کہ در طوس قحطے عظیم افتاد چنانکہ آدمی را آدمی خوردند گرد زنجانہ خود

آمد و من گندم یافت جمرۂ آتش در وے افتاد گفت این شفقت بود بر مسلمانان کہ ایشان در گرسنگی می میرند و تو گندم در جمرۂ نہادۂ شورے بدو در آمد در وے بصحرا نہاد در ریاضت و مجاہدہ پیش گرفت نقل است کہ یکروز با اصحاب خویش در صحرا بر سفرہ نشستہ بود برائے نان خوردن حسین ابن منصور حلاج از کاشمیر آمد قبائے سیاہ پوشیدہ و دو سگ سیاہ بر دست وی شیخ اصحاب را گفت جوانی بدین صفت می آید شما استقبال وی کنید اصحاب رفتند و او را دیدند کہ می آید دو سگ در دست وے ہمچنان روی بشیخ نہاد چون شیخ او را دید جائے خویش بوے داد دی در آمد دو سگ را با خود بر سفرہ نشاند اصحاب ہیچ نتوانستند کہ شیخ تعظیم دی کردہ است پس وے نان بخورد و بسگان میداد بعد فراغ رخصت شد بود اع او برخاست چون از مشایعت او باز آمد اصحاب را گفتند شیخا این چہ حالت بود کہ وے سگ را بر جائے خویش نشاند و تو مرا باستقبال چنین کس فرستادی کہ جملہ سفرہ را ناپاک کرد شیخ گفت آری سگ اندیشۂ او بود از پئے او میدوید و آن سگ بیرونی بود سگ ما در درون است و ما از پئے او میدیدیم بسی فرق باشد میان کسی کہ متابع سگ بود و میان کسے کہ سگ متابع وے باشد ظاہرا می توانست دید و از ان شما پوشیدہ است این سر از ان جوان ہزار بار پرسیدہ است و گفت این ساعت در امر باو شاہ او خواہد بود اگر سگ را رد و اگر ندارد و انکار روے بدو خواہد نہاد۔

بیان احوال شیخ عبد اللہ مغربی رحمۃ اللہ علیہ

گویند عمرش صد و بست سالہ شدہ بود کار ہائے او عجب بود ہیچ نوع چیزے کہ دست آدمی بدو رسیدے نخوردی بجز بینج گیاہ کہ آنرا خوردی و مریدان وے ہر کجا بینج یافتندی پیش او بردے تا بقدر حاجت بکار بردی و ازین جنس عادت کردہ بود و پیوستہ سفر کردی و یاران بادی بودندی و دایم احرام داشتی چون از احرام بیرون آمدی باز احرام کردی و ہرگز جامۂ دیگر

نشدی دموی ادنہ بالیدی نقل است کہ گفت مرا از میراث یافتم بہ پنجاہ دینار بفروختم
و میان بستم در وے بیابانے نہادم اعرابی بمن رسید گفت چہ داری گفتم پنجاہ دینار گفت بیار
بوے دادم پس شتر بخواند و مرا گفت بر نشین گفتم ترا چہ رسیدہ است گفت مرا از راستی تو دل
پر مہر شد با من بہ حج آمد و مدتے در صحبت من بود و از اولیائے حق شد گفت یکبار در بادیہ
میرفتم غلامے دیدم تر و تازہ بی زاد در احلہ گفتم اے آزاد مرد بے زاد و راحلہ کجا میروی گفت
چپ و راست نگر کن تا جز خدا ہیچ می بینی نقل است کہ او چہار پسر داشت ہر یک را پیشہ آموخت
گفتند این چہ لائق حال ایشان است گفت کسے در آموزم تا بعد وفات من بسبب اینکہ من پسر
فلانم جگر صد یقان نخورند و بروقت حاجت کسے کنند و حلال خورند و حرام نیفتند و گفت
ہر کہ دعوۂ بندگی کند و در اینوز مرادی ماندہ باشد در فوع زن است کہ دعوۂ بندگی از کسے
راست آید کہ از مرادات خویش فانی گردد و بمراد خداوند باقی شود و نام او آن بود کہ خداوند
نہادہ باشد و لقب او آن بود کہ بہر چہ او را بخوانند او از بندگی جواب دہد آنرا نہ اسم بود
نہ رسم و نخواب گفت خوارترین مردمان درویشے بود کہ با تو انگران مداہنت کند و عظیم ترین
تو انگران آنکہ خلق را تواضع کند۔

بیان حال ابو علی جرجانی رحمۃ اللہ علیہ

گفت از علامات سعادت آن بود کہ بر بندۂ طاعت گذاردن آسان بود و موافقت کردن
سنت در افعال بر و دشوار نبود و محب اہل صلاح بود و با برادران نیکو خو بود و در راہ حق
چیزے بذل تواند کرد و بکار مسلمانان قیام تواند نمود و مراعات اوقات خویش تواند
کرد۔

بیان حال شیخ ابوبکر کتانی رحمۃ اللہ علیہ

او را چراغ حرم گفتی در مکہ مجاور بود تا وقت وفات و از اوّل شب تا آخر شب نماز کردی و قرآن ختم کردی و در طواف کعبہ دوازدہ ہزار ختم کردہ بودی سال در حرم زیر ناودان نشستہ بود کہ در آن سی سال یکبار در شبانروزے طہارت تازہ میکردی و در نیمت عمر خود خواب نکردہ در ابتدا از مادر دستوری خواست کہ بہ حج روم مادرش اجازت داد گفت چون در بادیہ شدم حالتے در من پدید آمد کہ موجب غسل بود باخود گفتم اگر بشرط نیامدہ ام باز گشتم چون بہ رفاقہ رسیدم مادرم در پس پردہ با انتظار نشستہ بود گفتم اے مادر نہ اجازت دادہ بودی گفت بلے اما خانہ بی تو نمیخواستم دید تا تو رفتہ بودی اینجا نشستہ بودم و نیت کردہ بودم کہ تا باز نیائی بر نخیزم پس چون مادر وفات کرد روی در بادیہ نہاد گفت در بادیہ درویشے را دیدم مردہ بخندید گفتم تو مردہ می خندی گفت محب خدائے چنین بود ابوالحسن مزین گفت بباديہ فرو شدم بی زاد در راحلہ چون بکنار حوض رسیدم بہ نشستم و باخود گفتم کہ بادیہ بریدم بی زاد و در راحلہ کے را دیدم کہ بانگ بر من زد کہ اے حجام کلا تحدث نفسک بالباطل نگاہ کردم کتانی را دیدم بخدائے باز گشتم و توبہ کردم و گفت مردی در صحبت من بود و مرا از وے گرانی بود چیزے بوے بخشیدم تا آن گرانی زایل شد و بدوستی بدل گشت پس دو دینار درم از وجہ حلال فتوح شدہ بود پیش او بردم و بر کنارہ سجادہ او نہادم گفتم در وجہ حلال خود صرف کن بگوشہ چشم در من نگریست و گفت من این وقت را بہفتاد ہزار دینار خریدم تو میخواہی کہ مرا بدرہ کنی پس برخاست و سجادہ بینداخت و برفت ہرگز چون عزّ او ذل خود ندیدم آنساعت کہ آن درم ہا چیدم نقل است کہ گفت جوانی بخواب دیدم بغایت

صاحب جمال گفتم کیستی گفت تقوی گفتم کجا باشی گفت در دل اندوہگینان پس نگاہ کردم زنے سیاہ نہایت زشت دیدم گفتم کیستی گفت خندہ و نشاط و خوشدلے گفتم کجا باشی گفت در دل غافلان و اہل نشاط چون بیدار شدم نیت کردم کہ ہرگز نخندم مگر آنکہ بر من غلبہ کند نقل است کہ گفت در شبے پنجاہ و یکبار پیغمبر علیہ السلام را بخواب دیدم گفتم چہ دعا خوانم تا حق تعالے دل من نمیراند گفت ہر روز چہل بار بگو یا حی یا قیوم لا الہ الا انت اسئلک ان تحیی قلبی بنور معرفتک ابدا یا اللہ نقل است چون کتانی را وفات نزدیک رسید گفتند در حالت حیات تو عمل تو چہ بود کہ بدین مقام رسیدی گفت اگر اہل نزدیک بودی گفتمی پس گفت تا چہل سال دیدبان دل بودم ہر چہ غیر خدا بودی از دل دور میکردم تا دل چنان شد کہ ہیچ چیز دیگر نداشت جز خدائے ر

بیان حال ابو عبد اللہ خفیف رحمۃ اللہ علیہ

گویند در ابتدا کہ طلب دین دامن دل او گرفت چنان شد کہ در ہر رکعتے نماز دو ہزار بار اخلاص برخواندی و بسیار بودی کہ از بامداد تا شب ہزار رکعت نماز کردی و بست سال پلاسی پوشیدہ بود و ہر سال چہار چلہ داشتہ بود و آنروز کہ وفات کرد چہل چلہ داشتہ بود کہ در چلہ آخر وفات کرد پلاس را ز خود بیرون نکرد و در وقت او پیری محقق بود و ما از علماء طریقت نبود و در پارس مقام داشت نام او محمد ذکری بود او ہرگز مرقع نپوشیدی چون از عبد اللہ خفیف پرسیدند کہ شرط مرقع چیست و داشتن آن کرا مسلم است گفت شرط مرقع آنست کہ محمد ذکری در پیراہن سفید بجامی آرد و داشتن آن او را مسلم است و ما در میان پلاسم و نمیدانم کہ بجائے تو انم آورد یا نہ آنرا خفیف از ان گفتند کہ ہر شب

غذائے او بوقت افطار ہفت مویز بودہ است و بیش ازین سہ بار نبودہ است و سبک روح
و سبک حساب شبے خادمش ہشت مویز دادتا بخورد حلاوت طاعت بر قاعدہ ہر شب نیافت خادم
را پیش بخواند و ازان حال سوال کرد گفت کہ امشب ہشت مویز دادم شیخ گفت چرا گفت ترا
ضعیف دیدم دلم را درد آمد گفتم تا ترا قوتے باشد شیخ گفت پس تو یار من نبودہ اگر یار من بودے
شش دادی نہ ہشت پس شیخ او را از خدمت ہجور کرد و خادمے دیگر نصب کرد و گفت
چہل سال است تا مرا قبولیت در خاص و عام است و بسیار نعمت بر ما ریختند کہ آنرا حد نبود
و چنان زیستیم در سیدت کہ زکوۃ بر من واجب نشد و گفت در حالت جوانی در دیشے پیش من آمد
و اثر گرسنگی در من پدید آمد مرا بخانہ خواند و گوشت پختہ بوے گرفتہ بود مرا از خوردن آن کراہت
می آمد او لقمہ میکرد و در دہان من می نہاد و من نمیتوانستم خورد تا در دیش آن تغیر در من پدید
شرم زدہ شد و من نیز خجل شدم برخاستم و باجماعتے سفر کردم چون بقادسیہ رسیدیم راہ گم کردیم
ہیچ توشہ نداشتیم تا چند روز صبر کردیم بشرف ہلاکت رسیدیم حال چنان شد کہ سگے بقیمت
گران خریدند و بریان کردند لقمہ ازان بمن دادند خواستم کہ بخورم حال آن درویش یاد آمد
با خود گفتم این عقوبت آنست کہ آنروز از من خجل شدہ بود در حال توبہ کردم و باز آمدم و اسلان
درویش را عذر خواستم و گفت یکبار شنیدم کہ پیری و جوانی بمراقبہ نشستہ اند آنجا رفتم دو شخص را
دیدم روی بقبلہ کردہ سہ بار سلام کردم جواب ندادند گفتم بخدائے بر شما کہ جواب سلام من دہید
آنجوان سر برآورد و گفت یا این خفیف دنیا اندک است و ازین اندک اندکے ماندہ است
بدین نصیب بسیار بسنده مکن فارغی کہ بسلام من آمدہ این بگفت و سر فرو برد و من گرسنہ
و تشنہ بودم گرسنگی را در صحبت ایشان فراموش کردم ہنگے و امن ایشانرا گرفتم توقف کردم
و با ایشان نماز پیشین و نماز دیگر گذاردم و گفتم مرا پند دہید گفتند یا این خفیف ما اہل صحبتیم

مارا زبان پند نبود کسے باید کہ اصحاب مصیبت را پند دہد سہ روز آنجا بودیم کہ نہ چیزے خوردیم
و نہ خفتیم با خود گفتیم چہ سوگند دہم نامرا پندے دہند آنجوان سر برآورد و گفت صحبت کسے طلب کن
کہ دیدن او ترا از خدائے یاد دہد و ہیبت او بر دل تو افتد و ترا از زبان فعل پند دہد نہ بزبان
گفتار و پند ار نقل آست کہ گفت یکسال در روم بودم روزے بصحرا رفتم جہانے را دیدم ہا در ہند
از ریاضت چون خلالی بود بسوختند و خاکستر او را در چشم کوران کردند بقدرت حق تعالے
بینا شدند و بیماران بخورہ ند شفا می یافتند عجب داشتم کہ ایشان بر باطل اند این چگونہ بود مصطفے
علیہ السلام را بخواب دیدم گفتم یا رسول اللہ اینجا چہ میکنی گفت آمدہ ام برائے تو گفتم یا رسول اللہ
این چہ حال است فرمود کہ این اثر صدق و ریاضت است کہ در باطل است اگر در حق بود چگونہ
بود و گفت شبے پیغمبر علیہ السلام را بخواب دیدم کہ بیامد و مرا بسر پائے بیدار میکرد و من در وے
نگاہ میکردم فرمود کہ ہر کہ راہی نیناسد و رفتن آن راہ پیش گیرد و پس از سکوت باز ماند حق تعالے
او را عذابے کند کہ ہیچکس را از عالمیان چنان عذاب نکند و نقل آست کہ پیغمبر علیہ السلام
بر سر دو انگشت پائے نماز کردہ بود و عبد اللہ چنان بود کہ ہیچ سنت پیغمبر از وے فوت نشد
خواست کہ وے نیز ہمچنان نماز کند چون یک رکعت گذارد دیدم را نتوانست گذارد و پس
پیغمبر علیہ السلام را بخواب دید کہ از محراب بر آمد و گفت این نماز خاص مرا است تو کمن این
را و نقل آست کہ نیم شب خادم را گفت کہ زنے حاصل کن تا بخواہم خادم گفت در نیم شب
کجا روم دخترے دارم اگر شیخ اجازت دہد بیارم گفت بیار پس خادم رفت و دختر را بیاورد
شیخ در حال عقد نکاح کرد چون ہفت ماہ بر آمد طفلی بوجود آمد و بر در شیخ خادم را گفت
تا دختر را بگو یا طلاق قبول کند و اگر خواہد ہمچنان باشد خادم را گفت ایشیخ درین چہ سر است
گفت آنست کہ نگاہ کردم قیامت را بخواب دیدم کہ خلقے بسیار در ماندہ و ہمہ در عرق غرق شدہ

ناگاه طفلی بیامد دست پدر بگرفت وچون باد از صراط بگذرانید من نیز خواستم تا مرا هم طفلی باشد چون آن طفل بیامد برفت مقصود هم حاصل شد نقل است که وی کثیر النکاح بود مردمان از زنان او پرسیدند که شیخ با شما در خلوت چگونه بود گفتند ما از صحبت وی خبر نداریم مگر دختر وزیری که چهل سال در خدمت وی بوده است از وی پرسیدند گفت چون مرا خبر شدی که امشب شیخ بخانه من خواهد آمد طعام پاکیزه ساختمی و خود را بیاراستی چون بیامدی زمانی در آن طعام نظر کردی و ساعتی در من نگریستی تا نیمه شب دست من بگرفتی و در آستین کشید و بر سینه خود مالید از سینه تا ناف وی پانزده عقد دیدم گفت ای دختر وزیر به پرس که این عقد چیست پرسیدم گفت اینهمه از شدت صبر است که گره بر گره بسته ام از چنین زود از چنین طعام که پیش من آورده این بگفت و برخاست و مرا پیش ازین بادی گستاخی نبود در ریاضت او را غایت نیست نقل است که او را دو مرید بودند یکی احمد خورد دیگر احمد کلان شیخ را با احمد خورد توجه بودی و اصحاب را از ان غیرت آمدی یعنی احمد کلان کارها کرده است در ریاضتها کشیده شیخ را ازان معلوم شد خواست که با ایشان نماید که احمد خورد بهتر است شبی در خانقاه خفته بود شیخ گفت یا احمد کلان گفت لبیک گفت شبستر از در خانقاه برام توان برد وی گفت ای شیخ چگونه توان برد شیخ گفت هاکن پس گفت ای احمد خورد این شبستر بر بام ببر احمد در حال میان در بست و آستین باز کرد و بیرون دوید هر دو دست در زیر شبستر کرد و قوت کرد شبستر را نتوانست برداشت شیخ فرمود بگذار تمام شد یا احمد پس اصحاب را گفت احمد خورد از ان خود کرد و بفرمان من نگریست نه بکار و احمد کلان بحجت خود مشغول شد و در مناظره آمد از ظاهر حال مطالعه می توان کرد نقل است که شیخ را مسافری آمد خرقه سیاه پوشیده و شمله سیاه بسته شیخ را در باطن غیرت آمد و آن مسافر دو رکعت نماز گذارد و سلام کرد شیخ گفت ای احمق چرا جامه سیاه داری گفت از انکه

خدایا نمبرده اند یعنی نفس دهوا و گفت افرایت من اتخذ الهه هواه شیخ گفت او را بیرون کنید بخواری بیرون کردند پس فرمود باز آرید باز آوردند همچنین چهل بار او را بیرون کردند و خواندند بعد ازان شیخ برخواست و بپوسه بر سر وی نهاد و عذر میکرد و گفت ترا مسلم است سیاه پوشیدن که درین چهل بار که بخواری تمام راندند متغیر نشدی **نقل است** که دو صوفی از جائی دور بزیارت وی آمدند فیخ را در خانقاه نیافتند پرسیدند که او کجا است گفتند بسرای عضد الدوله گفت شیخ را با سرای سلاطین چه کار انگاه در خاطر ایشان آمد گفتند در شهر طوافی کنیم در بازار شدند بدوکان خیاطی ناجیب خرقه بدوزند خیاط را مقراض ضایع شد ایشان را گفتند که شما گرفته اند پس بدست سرهنگ دادند بسرای عضد الدوله بردند فرمود که دست ایشان باز کنند شیخ عبد الله خفیف حاضر بود گفت صبر کنید که انکار ایشان نیست ایشان را خلاص داد و گفت ای جوانمردان ظن شما راست بود اما آمدن من بسرای سلطان بجهت چنین کارها است پس هر دو صوفی مرید وی شدند تا بدانی که هر که دست در دامن مردان زند او را ضایع نگذارند دوست او بباد ندهند **نقل است** که شیخ را مسافری رسید که اسهالش می آمد شیخ آنشب طاش او برمیداشت و یک ساعت نخفت تا نزدیک صبح شیخ یکنفس چشم برهم زد مسافر آواز داد و گفت کجائی که لعنت بر تو باد شیخ در حال برجست ترسان و لرزان و طاش آنجا برو باد مریدان با شیخ گفتند آخر این چه مسافر است که لفظ چنین و چنان گفت ما را طاقت تحمل نداشت و تو غایت صبر میکنی شیخ گفت که من چنین می شنیدم که رحمت بر تو باد **نقل است** ابو احمد صغیر شیخ را گفت که مرا وسوسه برنج میدارد شیخ گفت صوفیان که من دیده ام بر دیو نخره میزنند اکنون دیو بر صوفیان سخریت میکنند **نقل است** که چون وفاتش نزدیک رسید خادم را گفت که من بندهٔ عاصی بودم غلی بر گردن من نه و ببند

بر پائے من بند و ہمچنان روی بقبلہ بنشان باشد کہ در پذیرد و بعد از مرگ خادم این وصیت شیخ بجا آوردن آغاز کرد ہاتفے آواز داد کہ ہان اے پیغمبر مگو ہیچ خواہی کہ عزیز مرا خوار گردانی

بیان حال شیخ محمد حریری رحمۃ اللہ علیہ

وی در ادب چنان بود گفت بست سال است کہ در خلوت پا دراز نکردہ ام حسن ادب او با خدا چنین بود نقل است کہ وے یکسال بگہ قیام کرد نہ خفت و نہ سخن گفت و نہ پشت بر زمین نہاد و نہ پا دراز کرد ابوبکر کتانی از وے گفت اینچنین بچہ توانستی کرد گفت صدق باطن مرا بدان داشت تا ظاہر مرا نفقت کرد چون جنید وفات کرد او را بجاے وے نشانیدند و گفت وے روزے باز سفیدی یافتم و گم کردم چہل سال بصیامے برخاستم و بازش نیافتم و گفت روزے بعد نماز دیگر جامے پارینہ دموی ژولیدہ و ردی زرگشتہ از در خانقاہ در آمد و طہارت کرد و دو رکعت نماز گذاردہ سر بگریبان فرو برد آنشب خلیفہ اصحاب را بدعوت خواندہ بود من پیش او رفتم و گفتم کہ بدعوت میروم موافقت میکنی مرا گفت مرا سر خلیفہ نیست اما مرا عصیدہ می باید دیگر تو دانی گفتم مگر تو مسلمانی کہ موافقت درویشان نمیکنی و آرزوے می طلبی پس التفات نکردم و بدعوت رفتم و سماع کردم چون باز آمدم درویشان ہمچنان سرفرو بردہ بودند چون بخفتم رسول علیہ السلام را بخواب دیدم کہ می آید با دو پیر و خلقے بسیار از اویرسیدم کہ این دو پیر کیستند گفت ابراہیم علیہ السلام و موسی علیہ السلام و صد و بست ہزار نبی با او پیش رفتم و سلام کردم روی مبارک از من بگردانید گفتم یا رسول اللہ من چہ کردہ ام کہ روی مبارک از من میگردانی گفت دوستی از دوستان من عصیدہ از تو خواست تو بخیلی کردی دبوے ندادی در حال از خواب بیدار شدم و گریان شدم آواز بغلین او

از در خانقاہ بگوشم آمد نگاہ کردم ہمان درویش بود کہ بیرون رفت در عقب او دویدم و گفتم اے عزیز توقف کن کہ آن آرزوے بیابی روی باز پس کرد و گفت ہر کہ از تو آرزوے طلب کند صد و بست و چہار ہزار پیغامبر را بشفاعت باید آورد تا تو آن آرزوے رایابد و رسانی این بگفت و برفت و ناپدید شد ہرگز او را دیگر ندیدم۔

بیان حال شیخ منصور حلاج رحمۃ اللہ علیہ

او را حلاج ازان گویند کہ روزے بانبار پنبہ بگذشت اشارتے کرد در حال دانہ از پنبہ بیرون آمد و خلق متحیر شد نقل است کہ وے در شبانروزے چہار صد رکعت نماز گذاردی و بر خود لازم داشتی گفتند درین درجہ کہ توئی چندین ریاضت چرا است گفت نہ راحت در حال دوستان دود اثر کند و نہ رنج کہ دوستان فانی الصفت باشند و نقل است کہ وے گفت در پنجاہ سالگی ہیچ مذہب نگرفتم اما از ہر مذہبی انچہ دشوار بر نفس خود یافتم اختیار کردم و امروز کہ پنجاہ سال ام نماز کردہ ام و بہر نمازے غسل کردہ ام نقل است کہ وے در ابتدا ریاضت میکشید و لقمہ داشت کہ بست سال از بدن بیرون نکردہ بود روزے بزور از وے بیرون کردند گزندہ بسیار در وے افتادہ بود ندیکے آنرا وزن کردہ یکے از و پنیم دانگ سنگ بود۔ نقل است کہ کسے بر وے آمد عقربے دید کہ گرد او میگردید قصد کشتن او کرد حلاج گفت دست از و بدار دوازدہ سال است کہ او ندیم ما است و گرد ما میگردد نقل است کہ در سفر بادیہ چہار ہزار آدمی ہمراہ او بودند تا کعبہ و یکسال در آفتاب گرم بر ابر کعبہ بایستاد و ناردین از اعضائے او بران سنگ میرفت و پوست او باز شد و از آنجا نجنبید و ہر روز قرص آوردندی او بدان شبانگاہ افطار کردی و نقل است کہ یکروز در بادیہ ابراہیم خواص

را دید پرسید درچہ کاری وے گفت در مقام توکل و توکل درست میکنم گفت ہمہ عمر در عمارت شکم بسر کردی پیرشی کے در توحید فانی خواہی شد یعنی اصل توکل ناخوردن است و تو ہمہ عمر در توکل شکم خواہی بود فنا در توحید کے خواہد بود نقل است کہ در زندان در شانزدہ ہزار رکعت نماز گذاردی گفتند کہ تو میگوئی کہ من حقم این نمار کرا میکنی گفت ما دانیم قدر ما کسے نداند پرسیدند از وکہ عارف را وقت باشد گفت نہ از بہر آنکہ وقت صفت صاحب وقت است دہر کہ با صفت خود آرام گیرد عارف نبود لی مع اللہ وقت پرسیدند کہ طریق بخدائے چگونہ است گفت دو قدم است بر گرفتے و رسیدے یکقدم از دنیا بر گیرد یکقدم از عقبی نیک رسیدی بمولی دگفت مرد آن بود کہ در شہر کسے را داند اولتر از خود بخوردن نخورد و گفت ما ہمہ سال در طلب بلائے آدمی باشم چون سلطانے کہ دائم در طلب ولایت باشد نقل است کہ شب نخستین کہ حسین را حبس کردند مردم آمدند و دیدند در زندانی جستند نیافتند شب دوم باز آمدند زندانی را نیافتند شب سوم باز آمدند او را دیدند در زندان پرسیدند کہ شب اول کجا بودی و شب دوم و تو بودے و ہ زندان اکنون ہر دو پیدا ند گفت آری شب اول با حضرت بودم ازان پیدا نہ بودم شب دوم حضرت اینجا بودند ایشان زندان پدید نبود اکنون مرا باز آوردند حفظ شریعت را بیائید و کار خود کنید نقل است کہ در زندان سیصد کس بودند چون شب در آمد گفت اے زندانیان شما را آزاد کنم گفتند چرا خود را آزاد نمیکنی اگر بتوانی گفت من در زندان خدایم روش ملامت نہ دارم اگر خواہید بیک اشارت ہمہ بندہائے شما بگشایم پس بانگشت اشارہ کرد ہمہ بندہا از ہم فرو ریخت آنہا گفتند اکنون کجا رویم کہ در زندان بستہ است اشارتے کرد در خانہ ہا پدید آمد گفت سر خویش گیرید گفتند بکجا بیرون رویم کہ تو نمی آئی گفت مارا با او سر لیست کہ جز بر سر دار نتوان گفت دیگر روز گفتند زندانیان کو گفت آزاد کردم

آنہا را گفتند پس تو چرا نرفتی گفت حق را با ما عتاب است این خبر بخلیفہ رسید گفت فتنہ
برخاست او را بکشند یا چوب زنند تا ازین سخن باز آید بیرونش آوردند و سیصد چوب
زدند آن چوب زننده بهر چوب که میزد آوازے فصیح میشنید که اے ابن منصور لا تخف
عبد الجلیل صفار گفته است که اعتقادم بر آن زننده چوب بیش از حسین بود که آمرزد چه
قوت داشته است در کار شریعت که چنان آوازها می شنید و دستش نمی لرزید و میزد پس
او را بردند و بردار آویختند صد هزار خلق گرد آمده بودند او چشم گرد برمی آورد و میگفت
حق حق حق انا الحق درویشے درمیان در آمد و گفت عشق چیست گفت امروز بینی و
فردا بینی آنروز کشندش دیگر روز سوختندش و سیوم روز بر باد دادندش یعنی عشق این است
خادم در انحال وصیتے خواست گفت نفس را بچیزے مشغول دار که کردنے است و اگر
نه او ترا مشغول دارد بچیزے که ناکردنے بود و پرسش گفت مرا وصیتے کن گفت چون
جهانیان در اعمال کوشند تو در چیزے کوش که به از اعمال جن و انس است چون زیر دارش
بردند بباب الطاق بوسه داد انگاه پائے بر زبان نهاد گفتند حال چیست گفت معراج
مردان دار است و در بقیه آورد و بر سر دار شد جماعتے که مریدانش بودند سوال کردند
چه گوئی در باره مقربان تو ایم و در سنگران که ترا سنگ خواهند زد گفت ایشانرا دو ثواب
است و شمارا یکے از بهر آنکه شمارا بمن حسن ظنی بیش نیست و ایشانرا از توحید و صلابت
شرع پس شبلی در مقابله او بایستاد و آواز داد ما التصوف یا حلاج گفت کمترین این است
که می بینی وے گفت بلند ترین کدام است گفت ترا در آن راه نیست پس هر کسے سنگی می انداختند و شبلی برائے موافقت
آنها گلی انداخت حسین منصور آه بر آورد گفت از نیمه سنگ که همه میزنند هیچ آه نکردی و از گلی آه کردی این
چه معنی است گفت از آنکه آنها ندانند معذورانند از دست من آید که امید اند که

نباید انداخت پس بر نردبان دار دستش جدا کردند خندہ بزد گفتند خندہ چیست گفت دست آزادی
بستہ کردن آسان است مرد آنست کہ دست صفات کہ کلاہ ہمت از تارک عرش در
کشد قطع کنند پس پایہاش بریدند تبسمے کرد و گفت بدین پائے سفر خاکی نکردم قدمے دیگر
دارم کہ ہم اکنون سفر ہر دو عالم بکند اگر توانید آن قدم را ببرید پس دو دست بریدہ خون
آلودہ در روئے بمالید تا ہر دو ساعد در روئے خون آلودہ گشت گفتند چرا کردی گفت خون
بسیار از من رفت دانستم کہ رویم زرد شدہ باشد شما پندارید کہ زروئی. روی من
از ہراس شدہ است خون را در روئے مالیدم تا در چشم شما سرخ رو نمایم کہ گلگونہ مردان خون
است گفتند اگر روی بخون سرخ کردی پس ساعد را چرا آلودہ کردی گفت وضو میسازم
گفتند این چہ وضو است گفت در عشق دو رکعت نماز است کہ وضوئے آن درست
نباشد مگر بخون عاشق پس چشمہایش بکندید ند از دیدن این ماجرا قیامتے از خلق برخاست
بعضے میگریستند و بعضے سنگ میزدند پس خواستند کہ زبانش ببرند گفت چندان صبر کنید
کہ سخن گویم روی سوی آسمان کرد و گفت الٰہی بدین رنج کہ برائے تو بر من می برند محروم
شان نگردان و ازین دولت بی نصیب مکن و الحمد للہ کہ دست و پائے از من بریدند
در راہ تو و اگر سر از تن باز کنند در مشاہدہ جلال تو بر سر دار باز کنند پس گوش و بینی
بریدند و سنگ زدان کردند عجوزہ می آمد رکوہ در دست چون حسین را دید گفت
تحکم زنید کہ این جلاجل عنارا با سخن اسرار چہ کار و آخر ین سخن از حسین بن منصور این بود

حب الواحد الفرد القدوس و این آیتہ برخواند یتعجل بہا الذین لا یومنون
بہا و الذین آمنوا مشفقون منہا و یعلمون انہا الحق و این آخرین کلام او بود
پس زبانش بریدند و نماز شام بود کہ سرش ببریدند در میان سر بریدن تبسمے کرد و جان بداد

رحمۃ اللہ علیہ مردمان خروش کردند کہ حسین ابن منصور گوید قضا از میدان رضا بدر دو از یک
یک اندام وی آواز می آمد کہ انا الحق روز دیگر گفتند کہ فتنہ بیش ازان خواہد بود کہ در
حالت حیات او بود پس اعضائے او را بسوختند تا از خاکستر او نیز آواز می آمد کہ انا الحق
چنانکہ در وقت قتل خونیکہ می آمد از نقش اللہ ظاہر میشد و حسین باجادہ گفتہ بود کہ خاکستر
من بدجلہ انداز ند آب فوۃ گیرد چنانکہ بغداد را بیم باشد از غرق ترا باید کہ آنساعت خرقہ من
بر آب دجلہ بری تا آب برقرار خود رود و پس روز سیوم خاکستر حسین را بہ آب دادند ہمچنان آواز
انا الحق می آمد و آب فوۃ میگرفت خادم خرقہ شیخ بر آب دجلہ برد آن آب برقرار شد و خاکستر
خاموش گشت پس آن خاکستر را جمع کردہ دفن نمودند و کسے را از اہل طریقت این فتوح
نبود بزرگے گفت بنگرید کہ با منصور حلاج چہ کردند تا بہ مدعیان چہ خواہند کرد عباس طوسی
کہ از بزرگان مشائخ بود گفت فردائے قیامت منصور را در عرصات بیارند بزنجیر محکم بستہ
اگر کشادہ شود جملہ عرصات را بہم برزند و بزرگی گفت از شب نارو زیر دار او بودم
دنماز کردم ہاتفے آواز داد کہ او را اطلاع دادم بسرے از اسرار خود پس فاش کرد کسے کہ
سر من فاش کند عجز ایشان نیست نقل آست کہ شبلے گفت آنشب بر سر تربت او شدم و نا یافتم
نماز کردم سحرگاہ مناجات کردم و گفتم الٰہی او بندۂ تو بود عارف و مومن و موحد این بلا با او
چرا کردی خواب بر من غلبہ کرد قیامت را دیدم بخواب و فرمان حق شنیدم کہ این ازان کردم
کہ سر ما بزیر ما گفت و ہم نقل آست کہ شبلی گوید حسین بن منصور را در خواب دیدم گفتم خدایا این
قوم چہ کرد کہ زا کشتند گفت ہر دو گروہ را آمرزید و رحمت کرد آنکہ مرا بدانست از بہر حق
شفقت کرد و آنکہ عداوت کرد مرا ندانست از بہر حق عداوت کرد بر ہر دو قوم رحمت
کرد کہ ہر دو قوم معذور بودند نقل آست کہ چون او را بدار کردند ابلیس بیامد و گفت

یکے انا تو گفتی دیگے من چون است کہ ازان بر تو رحمت باز آورد و ازان من لعنت حسین بن منصور گفت از انکہ تو انا بخود گفتی و من از خود دور کردم مرا رحمت آمد و ترا لعنت تا بدانی کہ منی کردن نیکو چیست و منے از خود دور کردن بغایت نیکو است۔

بیان حال ابراہیم خواص رحمۃ اللہ علیہ

او را خواص ازان گویند کہ زنبیل بافتی و بارہا بادیہ را قطع کردہ بود و پیر گفتند کہ از عجائب اسفار با ما بگو گفت عجب تر آن بود کہ خضر علیہ السلام در سفر از من صحبت خواست نخواستم در آن ساعت کہ بدون حق کسے را بہ نزدیک لم یزل خطرہ و مقدار باشد در توکل یگانہ بود با اینہمہ سوزن و ریسمان در کوہ و مقاض از وے غایب نبودی گفتند این چرا داری گفت این توکل را زیان ندارد نقل است کہ گفت در بادیہ شدم کنیزکے را دیدم از غلیات وجد شوری در وے گفتم اے کنیزک بپوش گفت اے خواص چشم بپوش گفتم من عاشقم و عاشق چشم نمی پوشند اما این بے اختیار چشم بر تو افتادہ کنیزک گفت کہ من مست تو مست سر نمی پوشند خواص گفت از کدام شراب خانہ مست شدی گفت اے خواص خمار دوم سیداری هَلْ فِي الدَّارَيْنِ غَيْرُ اللّٰهِ گفتم اے کنیزک مصاحبت با منجواہی کنیزک گفت اے خواص خام طمعے من کہ من از ان زنیم کہ مرد جویم من آن فردم کہ فرد بجویم نقل است کہ از وے پرسیدند از حقیقت ایمان گفت اکنون این را جواب ندہم از انکہ ہر چہ گویم عبارت بود باید کہ بمعاملت جواب دہم تصد کہ دارم تو نیز ہمراہ من شو تا جواب سوال خود بابی وے ہمراہ شد تا در بادیہ فرو رفت آنجا دو قرص نان ہر روز دو جام شربت پدید آمدی یکنیم قرص بوے دادے و نیمہ خود خوردی تا روزے میان بادیہ پیری آمد سوار چون وے را بدید از اسپ فرود آمد و یکدیگر را پرسیدند و زمانی سخن گفتند باز وے سوار شد و برفت پس آن سائل پرسید کہ اے شیخ این پیر کہ بود گفت آن خضر علیہ السلام بود کہ از من صحبت خواست

من اجابت نکردم و ترسیدم کہ توکل من برخیزد و اعتماد بدون حق پدید آید و ہم نقل است کہ وقتے گفت وقتے خضر را دیدم در بادیہ کہ بصورت مرغی می پرید چون او را دیدم سر در پیش افگندم تا توکل باطل نشود او در حال نزدیک من فرود آمد گفت اگر در من نگریستی بر تو فرو دنیا مدی ادبا بامن بر او سلام نکردم کہ توکلم خلل پذیرد وے گفت در سفرے بودم تشنہ شدم چنانکہ از تشنگی بیفتادم یکے را دیدم کہ آب بر روئے من ہمیزد تا چشم باز کردم مردے را دیدم نیکو رو کہ بر اسپے سوار است مرا آب داد و گفت در پس من بنشین و من بحجاز بودم چون اندک روز بگذشت او از من گفت چہ می بینی گفتم مدینہ گفت فرود آ و پیغمبر علیہ السلام را سلام گو ہم وی میگوید کہ در بادیہ یکروز بدرختے رسیدم آنجا شیرے عظیم دیدم روے بمن آورد حکم حق را گردن نہادم چون نزدیک من رسید می لنگید و پیش من غلطید و می نالید دست برون کرد دیدم کہ دست او آماسیدہ بود و خورہ کردہ من چوبی برگرفتم و دست او را بشگافتم تا ہی شد از آنجہ گرد آمدہ بود خرقہ بر وے بستم پس برفت بعد ساعتے باز آمد با دو بچہ خود ہمراہ و آنہا گرد من میگشتند و دنبالہ می جنبانیدند و گردہ آوردند و پیش من نہادند نقل است کہ وقتے با مریدے در بیابان میگذشت آواز شیر برخاست مرید از رنگ در روے زرد شد درختے دید بالائے آن رفت و میلرزید خواص ہمچنان ساکن سجادہ بفگند و نماز ایستاد شیر فراز رسیدہ دانست کہ تو قیع خاص سلطان دارد چشم در دنہاد و باد نظارہ میکرد خواص بکار خود مشغول بود پس چون از آنجا رفتند پشہ او را بگزید فریاد در گرفت مرید گفت خواجہ عجب است کہ دوش از شیرے نترسیدی امروز از پشہ فریاد کنی گفت دوش مرا از من ربودہ بودند امروز بخودم باز دادند و حامد اسود گوید با خواص در سفر بودم بجائے رسیدم کہ آنجا ماران بسیار بودند زیر کوہ بنہاد و بہ نشست و منہم بہ نشستم چون شب شد ماران بیرون آمدند شیخ را آواز دادم گفت خدا را یاد کن یاد کردم ماران باز گشتند آن شب بدین حالت گذشت تا روز باد اذگاہ کردم کہ مارے

بر وطاے شیخ حلقہ بستہ بود بر فرود افتاد گفتم یا شیخ تو ندانستی کہ مار درین وطار بود گفت ہرگز مرا چنین شبے خوش نبودہ است دیگے گفت کژدمی دیدم بر دامن خواص ہمیرفت بر جاستم تا او را بکشم گفت دست از و بدار کہ ہمہ چیز را بما حاجت بود و مرا ہیچ چیز حاجت نبود نقل است کہ گفت در بادیہ یکبار راہ گم کردم ہر چند جستم نیافتم چند روز بے راہی میرفتم آخر از جاے آواز خروس شنیدم شاد شدم رو بدانجانب کردم آنجا شخصے دیدم کہ بدید و مرا تفقدے زد رنجور شدم گفتم خداوندا کسے کہ بر تو توکل کند با او این کنند آوازے شنیدم کہ تا توکل تو با ما بود عزیز بودی اکنون کہ توکل بر آواز خروس کردی تفاخر دی گفت ہمچنان رنجور میرفتم ندائے شنیدم کہ اے خواص ازین رنجور شدی فوراً سر آن تفار نشتہ دیدم در پیش خود انداختہ نقل است کہ گفت در راہ شام برنائے دیدم نیکو رو و نیکو لباس مرا گفت بامداد صحبتم گیر گفتم مرا گرسنگی باشد گفت در گرسنگی با تو باشم پس چہار درہم فتوے پدید آمد گفتم زاد تو آمد گفت اعتقاد من آنست کہ آنچہ واسطہ درمیان باشد نخورم گفتم یا غلام سخت باریک گرفتی گفت یا ابراہیم دیوانگی مکن کہ ناقد بصیر است از توکل بدست تو ہیچ نیست پس گفت کمترین توکل این است کہ چون فاقہ در تو پدید آید حیلہ نجوئی بر آنکہ کفایت تو بدو ہست و گفت وقتے نذر کردم کہ بادیہ را نگذارم بے زاد و راحلہ چون ببادیہ در آمدم دیدم جوانی از پس من می آمد و بر من بانگ میکرد کہ السلام علیک یا شیخ بایستادم و جواب باز دادم نگاہ کردم آنجوان ترسا بود مرا گفت دستوری ہست کہ با تو صحبت دارم گفتم آنجا کہ من میروم ترا راہ نیست، درین صحبت چہ فائدہ است گفت آخر بیایم کہ از فائدہ خالی نبود یک ہفتہ رفتم روز ہشتم گفت یا زاہد حنیفے گناہی کن با خداوند کہ گرسنہ ام چیزے بخواہ خواص گفت یا الٰہی بحق محمد علیہ السلام مرا در پیش این کافر خجل نگردانی از غیب چیزے پدید آمد در حال طبقے دیدم کہ در آن ماہی بریان

درطب وکوزۂ آب بود ہر دو بہ نشستیم وبخوردیم ورفتیم ہفت روز ہشتم روز گفتم اے راہب گرسنہ
شدیم قدرت خدائے خود تو بنز بنما پیش خداوند خویش جوان برعصا نگیہ زد ولب بجنبانید دخوان
پدید آمد آراستہ از نان وماہی ورطب دو کوزۂ آب من متحیر شدم گفت اے زاہد بخوریدمن
از خجالت نخوردم گفت بخور ما ترا دو بشارت دہم گفتم نخورم گفت بشارت این است کہ زنار
ببرم پس زنار ببرید وگفت اشہد ان لا الہ الا اللہ واشہد ان محمدا رسول اللہ
و دیگر بشارت این است کہ گفتم الہی بحق آن پیر کہ او را نزدیک تو قدرے ہست ودین محمد
حق است مرا طعام فرست مادر ردی او خجل نگردم این نیز از برکت دیرزگی تو بود نان بخوردیم
وشاد شدیم ورفتیم بمکہ واینجا مجاور بہ نشستم نقل است کہ مریدے با ابراہیم خواص بود گفت
در بادیہ ہفت روز بریک حال میرفتم روز ہفتم ضعیف شدم خواص گفت کدام دست
تر داری آب یا طعام گفتم آب گفت اینک آب از پس نست بخور باز نگریستم آبے دیدم چون شیر
تازہ بخوردم وطہارت کردم دادمی نگریست آنجا نیامد چون فارغ شدم خواستم کہ پارہ بردارم
گفت دست بدار کہ این آب از ان نیست کہ بر تو ان داشت دہم خواص گفت کہ وقتے
در بادیہ راہ گم کردم شخصے دیدم فراز آمد وسلام کرد وگفت تو راہ گم کردۂ گفتم آری گفت راہ بتو نمایم
وگامے چند از پیش رفت واز چشم ناپدید شد چون نگریستم بر شاہراہ بودم پس از ان باز راہ
گم نکردم ودر سفر تشنگی وگرسنگی مرا نبود وگفت وقتے در سفرے بودم وقت شب شد بویرانہ افتادم
شیرے عظیم دیدم از وے سخت بترسیدم ہاتفے آواز داد کہ ترس کہ ہزار فرشتہ با تو اند
وترا نگاہ میدارند وگفت کہ در راہ مکہ شخصے دیدم منکر گفتم تو کیستی گفت بیرحمی ام گفتم کجا میروی
گفت بمکہ بے زاد در راحلہ گفت از ما نیز کس بود کہ بر توکل رود چنانکہ شما گفتم توکل چیست
گفت از خدائے عزوجل خواستن در ویشے گفت از خواص صحبت خواستم گفت امیری

خواہی بافرمان برادری چہ خواہی تا امیر تو باشی یا من گفتم امیر تو باش گفت اکنون تو بدرم از فرمان من بیرون منہ گفتم روا باشد چون بمنزل رسیدم مرا گفت بہ نشین چنان کردم او آب برکشید و سر بابو دہ بنزم جمع کرد و آتش برافروخت ما گرم شدیم و در ہر کاری کہ در راہ من قصد کردی بخشم گفتی کہ فرمان نگاہدا چون شب در آمد باراں عظیم در گرفت او مرقعہ بیرون کرد و تا بامداد بر سر من ایستاد و مرقع در دو دست انگند من خجل زدہ می بودم و بحکم شرط ہیچ گفتن نمیتوانستم چون بامداد شد گفتم من امروز امیر باشم گفت صواب آید انگاہ چون بمنزل رسیدیم او ہمان خدمت بر دست گرفت گفتم از فرمان امیر بیرون مرو گفت کہ از فرمان امیر بیرون رفتن آن بود کہ امیر را خدمت خود فرمائی ہمین صفت با من صحبت داشت تا بمکہ من آنجا از شرم او بگریختم تا بمیان منا بمن رسید گفت اے پسر بر تو باد کہ با دوستان چنان صحبت داری کہ من داشتم دہم نقل است کہ دے گوید روزے بخواجی شام میگذشتم درختان انار دیدم مرا آرزو شد صبر کردم و نخوردم کہ انار آنجا ترش بود من شیرین میخواہم پس بوادے رسیدم یکے را دیدم بیدست و پا ضعیف گشتہ و کرم در دے افتادہ و زنبوران بر دے گرد آمدہ و را میگزند مرا بر دی شفقت آمد از بیچارگی او چون بر دے رسیدم گفتم خواہی تا دعا کنم کہ از ین بلا برہی گفت نہ گفتم چرا گفت اختیار خویش را بر اختیار او اختیار نکنم گفت این زنبوران سبا بر دارم از تو گفت اے خواص آرزوے انار شیرین از خود باز دار مرا تندرست بچہ میخواہی خود را دلی بسلامت خواہ کہ آرزوے نخواہد گفتم بچہ مرا شناختہ کہ من انار شیرین میخواہم گفت حق را ہر کہ داند ہیچ بر دو پوشیدہ نماند گفتم حال تو با او چگونہ است گفت تا این زنبوران بمن میگزند و گریان میخورند خوش است و ہم خواص گفت کہ یکے را دیدم در بادیہ گفتم از کجا می آئی گفت از بلاد ساغون گفتم بچہ آمدہ گفت مادر را چیزے در دہان میکردم و ستم آلودہ شدہ است آمدہ ام کہ باب نرم دست را بشویم گفتم عزم چہ داری گفت

شب باز گردم و جامۂ خواب مادر راست کنم **نقل است** کہ مشاد دینوری شبے نہ بار بوقت شب برخاست و باز تحفت ہم خوابہ اش دیر آگفت تراچہ باشد در دلش آمد کہ برخیز و بیرون شو بیرون شدم برفی عظیم بود در میان برف رفتم تا از شہر بیرون تلے بود کسے کہ آنجا توبہ کردی بر آن تل رفتی خواص را دید کہ بر آن تل نشستہ و پیرہنے کوتاہ پوشیدہ و برف گرد اگرد او میگداخت و خنک شد پس گفت مرا مشاد دست بمن دہ دست باو دادم و ستم عرق کرد از حرارت ابیاتے عربی برخواند و مشاد در حرارت و فراغت او متحیر شد و ابوالحسن علوی کہ مرید خاص بود گفت کہ شیخ مرا گفت کہ جائے خواہم رفت با من مساعدت میکنی گفتم بخانہ روم و نعلین را در پائے کنم پس بخانہ رفتم خاگینہ ساختہ بودند پارہ خوردم و برفتم تا بدر سیدم آبے پیش آمد شیخ پائے بر آب نہاد و برفت من نیز پائے بر آب نہادم فرو رفتم ردی باز پس کردو بگفت تو خاگینہ نخائیدہ گفتم ندانم کدام عجب تر بر دے آب رفتن و ہم **نقل است** کہ وے گفت وقتے در بادیہ بودم بغایت گرسنہ شدم چیزے طلب کردم اعرابی پیش آمد و گفت اے فراخ شکم این چیست کہ تو میگوئی گفتم آخر چند روز است کہ ہیچ نخوردہ ام گفت تو میدانی کہ دعوہ پردۂ مدعیان بدرد ترا با توکل چہ کار دہم خواص گفت کہ یکبار نیز دیگ سے رسیدم در دلم آمد کہ چون اینجا بر سم معارف شہر مرا طعامہا آرند پس منکرے دیدم و احتساب کردم مرا بسیار زدند گفتم با چنین جوعے این ضرب از کجا پدید آمد در سرم نداکردند کہ بیک نیتے کہ با خود کردی کہ چون بشہر رسم مرا مراعات کنند و طعام آورند تا بخورم لاجرم بخوردی گفتم الٰہی من توکل بر تو کردہ ام آوازے آمد کہ اے فلان سبحان آنخدائی کہ روے زمین از متوکلان پاک کرد کہ اندیشۂ طعام معارف شہر ری را نگاہ توکل **نقل است** کہ وقتے خواص در کار خود متغیر شد بصحرا سے بیرون رفت خرمائے دید و انجا آب روان بعد ازان از برگ خرما زنبیل می بافت و در آب می انداخت

سه چهار روز همین میکرد بعد ازان گفت تا براثر این زنبیل ها بردم تا بینم که حق سادر آن چه
نعبیه است میرفتم تا پسر زنے را دیدم بر لب جوئی که میگریست گفتم چه بودت گفت پنج
یتیم دارم و هیچ ندارم از دو سه روز بر کنار این آب بودم ازین آب زنبیلے چندی آوردم آنرا
فروخته بر یتیمان خرج میکردم امروز نمی آوردم ازین سبب گریانم که امروز چه خواهم خواص گفت
خانهٔ خود مرا بنما بنمود گفتم دل فارغ دار که تا زنده ام انچه توانم اسباب تو راست میدارم و هم
خواص گفت که طلب معاش از حلال میکردم دام بدریا انداختم ماهی بگرفتم دیگر باز انداختم
دیگر گرفتم سیوم بار انداختم هاتفے آواز داد که ایشانرا از ذکر ما باز میداری معاشے دیگر نمی یابی
گفت دام بینداختم دوست از ان کار برداشتم و نقل است که از و پرسیدند تو از کجا خوری
گفت از آنجا که طفل در شکم مادر خورد و از آنجا که ماهی از دریا خورد موش از صحرا خورد و
نقل است که در آخر عمر مبطون گشت در جامع رے یک شبانه روز شصت بار غسل کرده بود
دهر بار ے که غسل کردی دو رکعت نماز خواندی کسے در آن حالت از و پرسید که هیچ آرزو
میکنند گفت پارهٔ جگر بریان پس آخر در میان غسل کردن بمرد او را بخانه او بردند بزرگی
در آمد پارهٔ نانی در زیر بالین او دید و گفت اگر این پارهٔ نان ندیدمی بر تو نماز نمیکردمی که
نشان آن بودی که او همه ان توکل مزده است مرد باید که بر هیچ صفت نه ایستد نا رونده باشد
نه در توکل مقام کند و نه در هیچ صفت دیگر باسدیده باشد که ایستادن را روی نباشد
یکے از مشایخ او را در خواب دید گفت خدا با تو چه کرد گفت اگر چه عبادت
بسیار کردم و طریق توکل سپرده بمردم اما چون از دنیا برفتم با طهارت و وضو رفتم بهر عبادت
که کرده بودم ثواب میدادند اما بسبب طهارت بمنزلے فرو آوردند که در انجا همه درجات
جملهٔ اهل بهشت بود پس ندا کردند که یا ابراهیم این زیادت کرامت که با تو کردم از ان بود که پاک

بحضرت ما آمدی کہ پاکاز از دما محلے عظیم است۔

بیان حال شیخ ابراہیم شیبانی رحمۃ اللہ علیہ

گفت چہل سال خدمت ابوعبداللہ مغربی کردم کہ درین چہل سال از ماکولات خلق چیزے نخوردم و در آن چہل سال سویم بنالید و ناخنم دراز نشد و خرقہ ام شوخگین نشد و در آن چہل سال زیر پیچ سقف نخفتم مگر زیر سبت الحرام و گفت ہشتاد سال است کہ بشہوت خویش پیچ نخوردم و گفت وقتے مرا بشام کاسہ عدس آوردند بخوردم و ببازار شدم فوارہ دیدم گفتند چہ می بینی درین خم ہا می است گفتم لازم بر من است احتساب کردن ایستادم و خم ہا می شکستم فروشندہ پنداشت کہ کس سلطانم چون مرا بدانست در پیش این طریقان بر دو دیست چوب بر من زدند و بزندانم بردند و دو اشتند مدتے دراز نا او ستادم ابوعبداللہ مغربی را آنجا گذر افتاد مرا شفاعت کرد پس مرا رہا کردند و چشم او بر من افتاد و گفت از چہ افتادی گفتم بسر خوردن عدس دو دیست چوب از احتساب گفت از ان جہتی و گفت شصت سال است کہ نفسم یک لقمہ گوشت بریان میخواست و من نمی دادمش یکروز ضعف بر من غالب شد و کارد با استخوان رسید و بوئے گوشت بریان پدید آمد فریاد کرد و بسیاری زاری نمود کہ برخیز از ین گوشت بریان اگر بدست آید برائے خدا بر سمن لقمہ بخواہ گفت برخاستم و برائے گوشت بریان رفتم آن بوئے از زندان می آمد رفتم کیے را دیدم کہ داغش میکردند و او فریاد میکرد از بوئے گوشت بریان می آمد با نفس خود گفتم ہلا بستان گوشت بریان نفسم بتر سید و تن زد و گفت بگرما بہ شوم و آب بسر فرو انداختم جوانی برنگ ماہ از گوشہ گرما بہ آواز داد کہ آب بظاہر چند پیالہ یکبار آب بباطن فرو گذار گفتم چیزے یا آبے یا ملکے بدین زیبائی گفت ہیچکدام نہ من آن نقطہ زیر پائے بسم اللہ ام گفتم اینہمہ مملکت آنست گفت از

پناہ خود بیرون آئے تا ملکت بینی۔

بیان حال شیخ ابوحمزہ بغدادی رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ روزے حارث محاسبی پیش او در آمد و دید بامرغی سیاہ در دست و جامہ ہائے لطیف پوشیدہ و مرغش کہ بانگ میکرد در ان ساعت بانگی کرد کہ ابوحمزہ نعرہ زد و گفت لبیک یا سیدی حارث برخاست و کارد ے برگرفت و قصد کشتن او کرد مرید انش در پائے او افتادند تا شیخ را از وجد اکنند پس ابوحمزہ را گفت اسلم یا سطرد و گفتند یا شیخ ما جملہ او را از خواص موحدان و اولیا میدانم شیخ را این تردد با دی از کجا پیدا شد حارث گفت مرا با دی تردد نیست و در وے بجز نیکوئے نمی بینم و باطن او را مستغرق بہ بحر توحیدی بینم اما چرا دیر اچیزے باید گفت کہ مانند باشد بافعال حلولیان یا از مقالت ایشان از وے نشانی باشد مرغیکہ عقل ندارد بر مجازی علت خود بانگی کند چرا او را از حق سماع افتد و حق تعالے ہیچ زے نہ دوستان ویرا جز بکلام وے آرام نہ و جز با سلام او وقت وحال نہ و ویرا بچیز ہا حلول و اتحاد نہ و اتحاد و امتزاج بر قدیم روا نہ ابوحمزہ گفت تو درمیان این راحت نشستہ و جامہ فاخرہ پوشیدہ و بمرغی نیکو صفت غرق شدہ چرا احوال اہل ارادت بر تو پوشیدہ است حارث گفت توبہ کن و اگرنہ در حال خونت بریزم گفت ایہا الشیخ ہر چند من در اصل درست بودم اما چون قیل و قال و فعل مانند بفعل قومے دیگر باشد توبہ کردم و ازین جنس سخن او بسیار است تا بجائے کہ وقتے گفت رب العزت را دیدم جہراً امر گفت متابعت وسواس کن و بلائے خلق بکش و چون این سخن از وے شنیدند دیرا رنج بسیار دادند و بسبب این سخن بلا بسیار کشید و گفت کہ ناگاہ فاقہ یمن رسیدے اندیشہ کردمی ہیچکس را بدان فاقہ اولیٰ از خود ندیدے

بخوشی قبول کرد و با آن می ساختی نقل است کہ ابو حمزہ سخن نیکو گفتی روزے ہاتفے آواز داد کہ سخن نیکو گفتی اکنون اگر خاموش باشی نیکوتر پس سخن نگفت تا وقت مردان پس ازان بہفتہ نکشید کہ وصال یافت و بعضے چنین گویند کہ روز آدینہ سخن میگفت در مجلس چیزے بر در آمد از کرسی بر افتاد و بمرد۔

بیان حال شیخ ابو عمر بخید رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ شیخ ابو القاسم نصر آبادی با او بہم در سماعی بود ابو عمر و گفت این چرا می شنوی گفت سماع شنوم از آنکہ پشیمنم و غیبت کنم و شنوم ابو عمر و گفت در سماع حرکت کردہ اید اگر تواتی نکنی صد سالہ غیبت از و بہ نقل است کہ چہل سال عہد کردہ بود از خدا جز رضائے خدا نخواہد دخترے داشت بحکم عبد الرحمن سلمے بود این دختر را اسہال پیدا شد جملہ اطبا از علاج او فرو ماندند شبے عبد الرحمن را پرسید گفت دارو ی این پدرت دارد گفت چگونہ گفت اگر گناہے کند حق تعالے سہل گرداند گفت این از ہمہ عجب تر است گفت پدرت عہد کردہ است از چہل سال کہ از حق جز حق نخواہد اگر عہد بشکند و دعا کند حق تعالے شفا دہد آن سر پوشیدہ نیم شبے بمحفہ بنشست و بنزدیک پدر آمد و گفت بستان است نان از نیمجا برفتہ و ہیچ نیاوردی اکنون نیم شب چرا آمدی گفت پدرے دارم چون تو و شوہرے دارم چون عبد الرحمن امام وقت زندگانی دوست دارم تا ترا و عبد الرحمن را می بینم و علم خدا از تو می شنوم و من نیز در میان خدا و ایا دیکنم آمدہ ام تا عہد بشکنی و دعاے بگوئی تا حق شفا دہد ابو عمر گفت تفضل عہد روا نیست تو اگر امروز نمیری فردا بمیری کہ مردن بہتر بود جان پدر مرا در گناہ میفگن اگر من عہد بشکنم تو بد فرزندے باشی دختر گفت پس یکدیگر را

وداع کنم کہ مرا چنین معلوم میشد کہ اجل من نزدیک است و من ازین علت نرہم گفت بیایم
و بر جنازۂ تو نماز کنم پس دختر پدر را وداع کرد و بسرائے رفت و علت بصحت مبدل
گشت و بعد از وفات پدر چہل سال بزیست زہے حکم ازل۔

بیان حال شیخ ممشاد علو دینوری رحمۃ اللہ علیہ

وی پیوستہ در خانقاہ نشستے داشتی و در خانقاہ بستہ داشتی چون مسافرے رسیدے او از پس در شدی و گفتی کہ
مسافرے یا مقیم اگر مقیمے در آمد اگر مسافرے خانقاہ جائے تو نیست کہ روزے چند باشی و مایا تو خوی کنم آنگاہ بروے
مارا طاقت فراق نبود نقل است کہ وقتے مردے نزدیک او آمد گفت دعاے دیکار
من کن گفت برو بکوئے خدا فروشو تا بدعاے ممشاد حاجت نبود مرد گفت یا شیخ
کوے خدا کجا است گفت آنجا کہ تو نباشی مرد برفت و از میان خلق عزلت گرفت و
دولت دیدار یافت تا چنان شد کہ وقتے آبے عظیم آمد در دینور خلق روے بصومعہ
ممشاد نہادند آنجوان مردرا دیدند کہ می آمد و سجادہ بر روے آب افگند و عاشق
وار و آب او را می آورد ممشاد گفت این حال چیست گفت فرمانم دادی وی
پرسی حق تعالے مرا از دعاے ممشاد و دیگران مستغنی گردانید و بدینجا رسانید کہ می بینی
نقل است کہ گفت چون دانستم کہ کارہاے درویشان ہمہ حقیقت باشد با ہیچ درویش
مزاح نکردم وقتے درویشے نزدیک من آمد و گفت ایہا الشیخ مرا عقیدہ کنی بر زبان
من رفت کہ ارادت و عقیدت درویش ترکست من ندانستم کہ برفت تا عقیدہ کردہ درویش را
طلب کردم گفتند در حال برفت و میگفت کہ ارادت و عقیدہ در وے بباد دیہاد و این
میگفت تا بمرد نقل است کہ گفت مرا دامے بود و من بدان مشغول دل بودم بخواب دیدم

کہ کسے میگفت یا بخیل اینقدر فراستے دمی ترسے برماست تو فراگیر دمترس بر تو فراستدن وبرما دادن پس ازان باز با ہیچ قصاب دبقال شمار نکردم واورا کلمات عالی است وسخن او درست کہ اصنام مختلف اند از خلق بعضے را بت اوست نفس او بعضے را فرزندان او وبعضے را مال او وبعضے را زن او وبعضے را حرفت او وبعضے را نماز او وروزہ او وزکوۃ او خیال او کبت او بسیار است ہر کسے از خلق بستۂ بتے اند از بتان وبیزاری ازین بتان ہیچ نبست مگر آنرا کہ بیند نفس خود را خالی ومخلی در ہیچ اعتمادش نبود بر حال خویش ودر حالت خویش منکر شود وشکر نگوید بلکہ چنان باید کہ ہر چہ از وظاہر شود از خیر وشر بدان در نفس خود راضی نبود دلالت کنندہ خویش بود وگفت ہرگز نزدیک پیری نشدم الا از حال خویش خالی شدہ ومنتظر برکات او می بودم تا ہر چہ در آید بروے از سخن او ودیدار وے وگفت ہر کہ در پیش پیری نشود برائے خاطر خویش منقطع ماند از برکات دیدار ونسبت وسخن او واز و پرسیدند کہ درویش گرسنہ شود چہ کند گفت نماز کند گفتند اگر قوت ندارد گفت بخسپد گفتند اگر نتواند گفت حق تعالے درویش را از سہ چیز خالی ندارد یا قوت یا غذا یا اجل در وقت ونانش گفتند علت تو چگونہ است گفت علت را از من مپرسید گفتند بگوئے گفت لا الٰہ الا اللہ ردی در دیوار کرد گفت ہمگے من بتو فانی شدم جزائے آنکس کہ ترا دست دارد این بود گفتند خدائے با تو چہ کرد گفت سی سال است کہ بہشت بر من عرض میکند وآنجا نہ نگریستہ ام گفتند دل خود را چگونہ می یابی گفت سی سال است تا دل خویش گم کردہ ام وخواستہ ام تا دل را باز جویم در آن سی سال نیافتہ ام در ہیچ وقت کہ جملہ دل را گم کنند چگونہ باز یابم۔

بیان حال شیخ ابو الخیر صالح رحمۃ اللہ علیہ

ہمشاد دینوری گفت بدینور در ہوائے گرم کرگسے دیدم ایستادہ وچون در وادی رقم

ابوالحسن صنایغ دینوری را دیدم کہ نماز میکرد و گرگے بر سر او سایہ میداشت و از وے پرسیدند از دلیل کردن شاہد بر غائب گفت استدلال چگونہ تواں کرد بصفات کسے کہ او را مثل نباشد بصفات کسے کہ او را مثل باشد برانکہ او را مثلے نباشد و از وے پرسیدند از صفت مرید گفت آنست کہ حق تعالے فرمود وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ بہ ضاقت و ضاقت عَلَيْهِمْ اَنْفُسُهُمْ یعنی زمین با بسط و فراخی خود تنگ است بر مریدان و من ایشان بر ایشان تنگ گشتہ است کہ جہانے می طلبند بیرون ہر دو عالم و گفت احوال چون برق بود چون با یاد حدیث نفس شد و ساختن طبع شد و این سخن پسند است کہ ہر چہ نفس را در آن مدخلت پدید آید کدورت تمنی تصفیہ آنرا تباہ کند۔

بیان حال شیخ ابوبکر واسطی رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ یکروز با اصحاب میگفت کہ ہرگز تا ابوبکر بانگ شد روز بروے گواہی ندہد بخود دن و شب گواہی ندہد بخفتن و ہم وی گوید کہ در باغی آمدیم بہیے دینوی مرغکے بر سر من می پرید بطور عبث و غفلت او را بگرفتم و در دست میداشتم مرغکے دیگر آمد بالاے سر من بانگ میکرد و صورت بستم کہ مگر مادرش یا جفت او است پشیمان شدم و از دست رہا کردم اتفاقا دی مردہ بود بنہایت دلتنگ شدم و بیماری مرا آغاز شد و مدت یکسال در آن بیمار بودم شبے پیغمبر علیہ السلام را بخواب دیدم گفتم یا رسول اللہ یکسال است تا نماز از قیام بقعود آوردہ ام و ضعیف گشتہ و بیماری اثرے تمام کردہ گفت سبب آنست کہ گنجشکے از تو در حضرت ما شکایت کردہ است عذر خواستن تو فائدہ نمیکند پس ازان گربہ در خانہ من بچہ آوردہ بود و من در میان بیماری تکیہ زدہ بودم و تفکرے میکردم کہ ماری آورد

بچہ گربہ را در دہان گرفتہ خواست کہ فرو برد من خویش را بر مار زدم و مار بچہ گربہ را از دہان بیفگند مادرش بیامد و بچہ را در دہان کرد و برفت و بجائے خود ببرد من در ساعت بہتر شدم و بیماری بنقصان رو نہاد و نماز بقیام باز کردم آن شب پیغمبر را بخواب دیدم گفتم یا رسول اللہ امروز تمام بحال صحت باز آمدم گفت سبب آن بود کہ گربہ از تو در حضرت عزت شکر کرد **نقل** است کہ یکروز با اصحاب در خانہ نشستہ بود و در ناگہ روزنے بود ناگاہ آفتاب بروزن افتاد صد ہزار ذرہ بہم آمدن گرفت شیخ گفت شمارا از حرکت این ذرہ ہیچ تشویش می آورد اصحاب گفتند نہ شیخ گفت کہ موحد آن است کہ اگر کونین و ما بینہما ہمچنین در حرکت آیند ذرہ در درون وے تفرقہ نیاید اگر موحد است **نقل** است کہ یکروز وے در بیمارستانی رفتہ بود دیوانہ دید کہ بلائے ہو میکرد و نعرہ میزد گفت آخر بندی گران بر پائے تو نہادہ اند چہ جائے نشاط است و ہائے و ہو گفت اے غافل بند بر پائے منست نہ بر دل من **نقل** است کہ یکروز جماعتے در پیش او رفتند و او در بند بود گفت شما کیستید گفتند دوستان تو سنگ بر ایشان انداخت گرفت ہمہ بگریختند گفت اے دروغ زنان دوستان بسنگے چند از دوستان خویش بر گردند بر دید کہ شما دوست خود اید وقتے او را دیدند پارہ آتش بکف نہادہ میدید گفتند تا کجا گفت بیوم تا کعبہ را آتش زنم تا خلق بخدائے کعبہ پردازند و یکروز چوبی در دست گرفتہ بود کہ بر سر دوش آتش گرفتہ بود گفتند این چہ خواہی کرد گفت میروم تا بیک سر دوزخ را بسوزم و بیک سر بہشت را تا خلق را پروائے خدا پدید آید **نقل** است کہ یکبار چند شبانروز زیر درختے رقص میکرد و میگفت ہو ہو ہو گفتند این چہ حال است گفت این فاختہ بر درخت کوکو میگوید من نیز موافقت او را می گویم ہو ہو ہو تا دمی خاموش نشدہ فاختہ نیز خاموش نشد و **نقل** است کہ دکان سنگ

پائے او شکستند خون از وے بچکید و از ہر قطرہ نقش اللہ میشد نقل است کہ با دل مجاہدہ سالہائے دراز جملہ شب در چشم نمک میکرد تا خواب نیاید نقل است کہ در وقت وفات وے گفتند مرا وصیتے کن گفت ارادت خدائے عزوجل در خویش نگاہدار کسے دیگر وصیت خواست گفت پاس انفاس دا وقات خویش نگاہدار۔

بیان حال شیخ ابوبکر شبلی رحمۃ اللہ علیہ

گویند ابتدائے واقعہ او آن بود کہ از امیر دماوند بود از بغداد او را نامہ رسید با میری ری اوّل جمعے بحضرت خلیفہ بغداد رفتند و خلعت خلیفہ بستدند چون باز میگشتند امیری را عطا آمد با آئین خلعت و من دیبنی پاک کرد بخلیفہ گفتند کہ او با خلعت استخفاف کرد بحضرت تا خلعتش برکشیدند و نقابش زدند و از عمل امارت معزول ساختند شبلی ازان متنبہ شد و اندیشہ کرد کہ کسے کہ خلعت مخلوقے را دست مال کند مستحق عزل و استخفاف گردد و خلعت ولایت بر دو بزوال آید کسے کہ خلعت پادشاہ عالم را دست مال کند با دی چہ کنند در حال پیش خلیفہ خلعت باز آورد گفت چہ افتاد گفت ایہا الامیر تو کہ مخلوقی نہ پسندی کہ با خلعت تو بی ادبے کنند و خلعت ترا چہ قدر بود با دشاہ عالم کہ مرا خلعتے دادہ است از دوستی و معرفت خویش نزد کہ من او را بخدمت مخلوقے دست مال کنم بیرون آمد و بمجلس خیر نشاج شد واقعہ بر و افتاد خبر او را پیش جنید فرستاد پس شبلی بر جنید آمد و گفت مرا از اشیائے پیش تو نشان میدہند یا بہ بخش یا بفروش گفت اگر بفروشم ترا بہائے آن بود کہ آنرا خود بہا نبود و اگر بہ بخشم آسان بدست آوردہ باشی قدرش ندانی لیکن ہمچو من قدم از فرق کن و خویشتن را درین دریا در انداز تا بصیر و انتظارت باشد کہ آن

گوہر بدست تو آید پس شبلی گفت چہ کنم گفت برو یکسال کبریت فروشی کن چنان کرد
چون یکسال برآمد گفت در بنگار شہوتے و تجارتے ہست برو یکسال در دیزہ کن چنان
کرد ناسرسالے بجائے رسید کہ درہمہ بازار بگشت و کس چیزے نداد پیش باز آمد و با جنید گفت
جنید گفت اکنون نیمت خود بدان خلق را ہیچ نمی ارزی پس دل درویشان مبند و
ایشانرا نیز ہیچ مگیر پس گفت کہ تو روزی چند حاجتمند بودہ نوروزے چند امیری کردہ
بدان ولایت شود از ایشان بجلے خواہ پس چنان کرد و بیک یک در خانہ رعایا میگردید و
ہمہ را خوشنود کرد یک مظلمہ باندیش کہ خداوندش را باز نیافت گفت برنیت آن
صد ہزار درم دادم ہنوز دلم قرار نمیگیرد و چہار سال درین روزگار گذشت پس شبلی پیش
جنید آمد جنید گفت در تو ہنوز جاہ ماندہ است برو یکسال دیگر گدائی کن پس ہر روز
گدائی میکردی و پیش آدمی برو گفت یکسال دیگر ریاضت گرسنگی کش پس گفت اکنون
ترا بصحبت راہ دہم ولیکن بیک شرط کہ خادم اصحاب من باشی دے یکسال اصحاب را خدمت
کرد پس جنید فرمود اے ابوبکر نفس تو نزدیک تو چگونہ است گفت من خود را کمترین خلق
خدای بینم شیخ گفت ای شبلی اکنون ایمانت درست شد بکار مشغول شو تقلل است کہ بعد
ازان شکر در آستین داشتی و سر کجا کودکے را دیدی ازان شکر پارہ در دہان او کردی و
گفتی بگو اللہ و ہر کہ بگوید اللہ دہانش پر زر کنم بعد ازان غیرت بروے مستولی شد و گفت
ہر کہ نام اللہ بر زبان راند سر او تہ تیغ ببرم گفت اے عجب پیشتر ازین شکر در دہان
میدادی و میگفتی بگو اللہ و اکنون تیغ میزنی گفت بسبب آن بود کہ من پنداشتم او را
از سر حقیقتے و معرفتی یاد میکند اکنون بر من روشن شد کہ از سر غفلت یاد میکند روا ندارم
کہ او را بزبان یاد کند بر طریق عادت و غفلت و بطمع زر و شکر او را بخواہند

نقل است کہ ہر کجا کہ رفتی نام اللہ آنجا نقش کردی روزے آوازے شنید کہ اے شبلی تا چند گرد ہم گردی اگر مرد طالبے قدم در سمی زن این سخن درون جان وی کار کرد چنانچہ آرام و قرار یکبارگی ازوے برفت چندان عشق قوت گرفت و شوری بروے غالب شد کہ خویشتن را در دجلہ انداخت موج آب برآمد و ویرا بر کنار انداخت و بعد از ان خود را با آتش انداخت آتش در وے عمل نکرد پس بجائیکہ شیران گرسنہ را بستہ کردہ بودند برفت و خود را در میان ایشان افگند ہمہ ازوے برمیدند و دہان فرو بستند مضطر شد و باز رفت و خود را از سر کوہے غلطان کرد باد او را برگرفت و سلامت بر زمین نشاند بیقراری وے از یکے ہزار شد تا فریاد برآورد و گفت وائے بر من کہ مرا نہ آب قبول میکند و نہ آتش و نہ درندگان و نکوہ ہا ہاتفے آواز داد کہ من کان مقتول الحق لا یقتلہ غیرہ پس چنان شد کہ وہ بارش در سلسلہ کشیدند و بدار الشفا بردند جماعتے گفتند کہ او دیوانہ است گفت آری نزدیک شما دیوانہ ام و شما نزدیک من ہوشیار حق تعالے دیوانگی مراد ہوشیارے شما را زیادت کند تا شما را بسبب آن ہوشیاری بعد بر بعد بفزاید و مرا قرب بر قرب پس خلیفہ را ازین حال خبر کردند گفت او را تہدید کنند بالطمہ و اشر بہ موافق بحال اول باز آید و طبیب حاذق را بروے گماشت طبیب مسہل ساخت و بزور در دہانش انداخت او میگفت کہ خود را رنجہ مدہ کہ این نہ دردے است کہ بدارو دی و درمان بہ شود نقل است کہ درویشے آواز بداد کہ دوگردہ مراد ہند کارم است شود شبلی گفت خنک تو کہ بدو گردہ کارت راست میشود کہ مرا ہر شبانگاہے ہزار و کون در کنار می نہند و کارم برنمی آید نقل است کہ یک روز کسے را دید کہ زار زار میگریست گفت چرا میگریی گفت دوستی داشتم بمرد گفت اے نادان چرا دوستی گزینی کہ بمیرد وقتے پیش شبلی جنازۂ نہادند او پنج تکبیر گفت گفتند مذہبی دیگر پیدا کردی گفت نہ آنجا ہزار تکبیر بر مردہ بودند و یکے بر عالم و عالمیان نقل است کہ یکبار چند مدت غائب

شدی حبستند و نمی یافتند آخر ش در مخنثان یافتند گفتند این چہ جائے است گفت جائے من خود
این است چنانکہ ایشان نہ مرد اند و نہ زن در دین پس جائے من ہمین باید نقل است کہ شبلی
روزے کنیزکے صاحب جمال دید گفت بدو درم کسے فروشد گفتند اے ابلہ کسے چنین کنیزک بدو
درم کے فروشد گفت ابلہ تو ئی حورے در بہشت بدو درمے فروشند و گفت عمر لیست کہ
میخواہم کہ بگویم حسبی اللہ چون میدانم کہ از من دروغ است نتوانم گفت نقل است کہ ہنوز
شبلی زندہ بود کہ مردمان بہ نماز جنازہ او آمدند شبلی معلوم کرد گفت اے عجب جماعتے کہ از مردگان
آمدہ اند تا بر زندگان نماز خوانند گفتند کہ بگوئے لا الہ الا اللہ گفت چون غیر او نیست نفی
چہ کنم گفتند چارہ نیست کلمہ بگو گفت سلطان محبت میگوید کہ رشوت پذیرم مگر کسے آواز برداشت
و شہادت تلفین کرد گفت عجب مردہ آمدہ است نا زندہ را بیدار کند و چون ساعتے بر آمد
گفتند چگونہ گفت بدوست پیوستم این بگفت و جان بداد نقل است کہ بعد از دفاتش یکے
بخواب دید و پرسید کہ از منکر و نکیر چگونہ گذشتی گفت چون در آمدند و با من گفتند خدائے تو کیست
گفتم خدائے من آنست کہ شما را و ہمہ فرشتگان را آفرید و فرمان داد تا سجدہ بدرم کردید و من آنوقت
در پشت پدر یعنی آدم علیہ السلام بودم و در شما نظر میکردم پس ایشان با یکدیگر گفتند کہ این
تنہا جواب خود نمیدہد بلکہ جواب ہمہ فرزندان آدم میدہد بیائید تا برویم پس من ماندم و ادشان
برفتند و دیگرے شبلی را بخواب دید پرسید خدا با تو چہ کرد گفت مرا مطالبہ کرد بر ہان و عدہ
ہائے کہ کردہ بودم مگر بیک چیز کہ روزے گفتہ بودم ہیچ حسرتے از ان بزرگتر نیست کہ از بہشت
باز ماند و بدوزخ فرو شود پس حق تعالے با من گفت کہ اے شبلی چہ حسرت از ان بزرگتر باشد
کہ از دیدار من باز ماند و محجوب شود۔

بیان حال شیخ ابو علی ثقفی رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ در ہمسایہ وی کبوتر بازی بود ہمہ روز شیخ را از ان رنجی رسیدی کہ کبوترانش بر بام صومعہ شیخ نشستندی و او سنگ زدی روزے شیخ قرآن میخواند کہ کبوتر باز سنگ بر کبوتران زد و آن سنگ بر جبین شیخ افتاد و مجروح کرد کہ خون میچکید اصحابش گفتند برویم و او را رنجانیم یا از حاکم وقت شکایت کنیم ناسزنش دہد شیخ مانع شد و گفت او خود بسر راہ خواہد آمد پس مریدے را گفت بفلان باغ رو چوبے دراز حاصل کن آمرید برفت برآورد پس شیخ گفت این چوب پیش آن کبوتر باز بہ برو بگو کہ کبوتران را ازین چوب بترسی انگیز تا حاجت بسنگ انداختن نشود مرید چون پیش او رفت و بگفت آن کبوتر باز خجل شد و دانست کہ از من بے ادبی شد در حال توبہ کرد و در حال پیش شیخ آمدہ عذر خواست و ترک کبوتر بازی کرد و اخلاق شیخ را معاینہ نمود و نقل است کہ گفت روزے جنازہ دیدم کہ آنرا سہ مرد و یک زن برداشتہ می بردند من بطرف یک زن بودم شریک شدم و بگورستان بردم و نماز کردیم گفتم در ہمسایہ شما دیگر کسے نبود کہ زن برداشتہ است گفتند بودند مگر این را حقیر میدانستند گفتم چرا این کہ بود و چہ کار میکرد گفتند نخست بود و مخنثے میکرد مرا بروے رحم آمد شب دیر او را بخواب دیدم کہ می آید چون ماہ درخشان و لباس فاخرہ پوشیدہ و تبسم کنان پرسیدم کہ تو کیستی گفت آن مخنث کہ بر من نماز کردہ بودی و دفن کردہ بودی اکنون حق تعالے بر من رحم کرد بر آنچہ مردمان حقیر میداشتند و سخن دیگر است کہ گفت کسے کہ جملہ علوم جمع کند و با جملہ طایفہ صحبت دارد ہرگز بجائے نرسد تا کہ ریاضت نیافتہ بود و بفرمان شیخ یا امامی یا مودبے تا صبح کار نکردہ باشد و از عیوب نفس خود مطلع نشدہ باشد گفت طمع راستی از کسے مدار کہ راستش نکردہ باشند و گفت ہر کہ با بزرگان صحبت

دارد و ادب نکند محروم ماند از فوائد ایشان و برکات ایشان و گفت فروع صحیح برنخیزد مگر از اصل صحیح و گفت سخت اخلاص دل درست کن کہ درستی اعمال ظاہر از درستی باطن خیزد و گفت ہیچ کار نکنید برائے حق تعالے مگر آنکہ صواب بود و ہیچ صواب بجا نیارید مگر آنکہ خالص بود و ہیچ خالص تمام ننمایید مگر آنکہ موافق سنت بود۔

بیان حال شیخ ابو اسحاق گازرونی رحمۃ اللہ علیہ

گویند کہ بست و چہار ہزار کنیزان و بہودان بر دست وی مسلمانان شدہ بودی گفت کسے ہست کہ پنجاہ سال مسواک کرد و ثواب آن نیافت زیرا کہ نیت او پاکی دندان بود نہ استعمال سنت نقل است کہ لشکری بود کہ بار ہا شیخ را گفتی کہ چیزے قبول کند آخر معرفت شخصے از وے گفتہ فرستاد کہ من چندین بندہ بنام تو آزاد کردم و ثواب آن بتو دادم شیخ گفت کہ مذہب من نہ بندہ آزاد کردن است بلکہ آزاد در آیندہ کردن است برفق و خلق و تواضع دیگر دی گفت کہ عجب دارم از کسے کہ دیبا پیرہنی سفید و پاک باشد دیبا در بر نگریزد و مزدبر بر وے نہد نا جامہ بر نگی کند کہ در آن شہرت بود یعنی نیل و شیخ این سخن میگفت و بروے طیلسانے بود کہ در آن نیل بود فقیہ ابو الحسن گفت مرا در خاطر آمد کہ شیخ این چہ میگوید بر نگ طیلسانش رنگ نیل است شیخ در حال روی بمن کرد کہ این رنگ طیلسان من از نیل پارہ حلال است کہ از کرمان خاصہ برائے من آوردہ اند و گفت سہ گروہ فلاح نیابند بخیلان و ملوکان و کاہلان و گفت برادر را فراپیش دار نا خدائے تعالے را فراپیش دارد و گفت ہیچ گناہ عظیم تر از ان نیست کہ کسے برادر مسلمان را حقیر داند و گفت تصوف کارے سخت است گدا می باید کرد و گرسنگی باید کشید و جفائے بر نگی و خواری باید چشید اگر سر اینہمہ داری بطریقت در آ و گرنہ

بکار خود مشغول باش و گفت بپرہیزید از آنکہ فریفتہ شوید بدانکہ مردم بشما تقرب کنند و دست شما را بوسہ دہند و شما ندانید کہ آن از چہ آفت است۔

بیان حال ابو عثمان مغربی رحمۃ اللہ علیہ

نقل است کہ گفت در اوائل حال بست سال عزلت کرد در بیابانہا چنانکہ در نیمدت او از خس آدمی نشنید و از ریاضت و مشقت طبیعت جسد وے بگداخت و چشمہایش بمقدار سوراخ سوزن باز ماند و از صورت آدمیان برگشت بعد بست سال فرمان آمد کہ با خلق صحبت کن با خود گفتم ابتدا اگر صحبت با اہل خدا و مجاوران خانۂ او کنم نامبارک نیز بود قصد مکہ کردم مشایخ را بدل از آمدنم خبر بود باستقبال بیرون آمدند و مرا یافتند بصورت مبدل شدہ و بحالتے کہ جز رمق خلقیت ہیچ نماندہ بود گفتند یا ابا عثمان بست سال بدین صفت زیستے کہ آدم و ذریت او در روزگار تو عاجز شدند بگو تا چہ ارمتی و چہ دیدی و چہ یافتی و چہ شنیدی و چرا باز آمدی گفتم بشکر رفتم و آفت شکر دیدم و نومیدی یافتم و بجز آدم و باز رفتہ بودم تا دست بر اصل برم آخر دست من جز بفرع نرسید ندا آمد کہ یا ابا عثمان گرد فرع میگردی و در خیال سستی می باشی اما از اصل بریدن نہ کار تست یا ابا عثمان صحو حقیقی دور است اکنون باز آمدم جملہ مشائخ گفتند یا ابا عثمان از پس تو حرام است کہ معتبران عبادت صحو دیگر کنند کہ تو انصاف جملہ دادی و گفت مرا در ابتدائے مجاہدہ حال چنان بود کہ اگر از آسمان بزیر اندختی دو سر داشتی کہ مرا طعام بایستے خوردن یا از بہر نماز فریضہ طہارت بایستے کردن زیرا کہ ذکر من در من غایب شدی و آن غیبت ذکر بر من سخت تر از ہمہ رنجہائے سخت بودی و در حالت ذکر بر من چیزہائے میرفت کہ آن نزدیک کرامت بودی

لیکن برمن سخت از کبیره آمدی و خواستی تا هرگز خواب نیاید که از ذکر باز مانم پس حیله ساختی که بر سنگ
تنگ آن که مقدار یک قدم بودی و در زیر سنگ غاری پس عظیم با هول و وحشت و هیبت بود کاران
اگر بیفتادی پاره پاره گشتی بر سر چنین سنگ می نشستی تا خواهم نیز از بیم فرو افتادن وقتی بودی
که مرا خواب به بروی خویشتن را خفته یافتی میان افتاده بر چنین سنگی خود و معلق بر هوا که در بیداری
و شوار نشستی نقل است که گفت هر که دعوی سماع کند آواز مرغان و جنبیدن درختها و آوازهای باد او را سماع ندهد پس او در
دعوی دروغ است و استاد ابوالقاسم قشیری گفت که ابو عثمان چنین بود که طاقت لذت ذکر نمیداشت خویشتن را
از خلوت بیرون انداخت و بگریخت یکبار و گفت کلمهٔ لا الٰه الا الله باید که ذاکر با علم خود نیامیزد و هر چه در دلش
آید از نیک و بد بقوت و سلطنت این کلمه آنهمه را دور کند و بدین صمصام غیرت سر آن خیال برگیرد که حق ورای آنهمه
است و گفت هر که خلوت بر صحبت اختیار کند باید که از یاد کردن همه چیز با خالی بود مگر از یاد کردن حق تعالی
و از مطالبت نفس خالی بود و جمله اسباب و اگر بدین صفت نباشد در ابلاد .....
هلاک بود و گفت عاصی به از مدعی از بهر آنکه همیشه عاصی راه توبه طلب کند و مدعی
بخیال دعوه خویش گرفتار آمده بود و پرسیدند از صحبت گفت نکوئی صحبت آن بود که
فراخ داری بر برادر مسلمان آنچه بر خود داری و در آنچه او را بود طمع نکنی و تحمل کنی جفای
او را و انصاف او بدهی و از او انصاف نطلبی و در تیه او باشی و او را تیه خویش نداری و
هر چه از دست تو بزرگ و بسیار شمرد و هر چه از تو بروی سد حقیر و اندک دانی و گفت
مرد ربانی طعام چهل روز بخورد و مرد صمدانی هشتاد روز و بوقت رفع شیخ نقل کرده اند
که شیخ سماع خواست و اصحاب را نیز سماع فرمود نقل است که وی چهل حج بر توکل کرده
بود یکروز میرفت در مکه سگی دید تشنه و گرسنه و ضعیف شیخ هیچ نداشت آن را
داد که بخرد بها چهل حج بپاره نان که بیابد آن چهل حج از وی بخرید و گواه گرفت

شیخ آن گردہ نان بدان سگ داد صاحب واقعہ کار دیدہ در گوشہ در آمد و شیخ را مشتے بزد محکم و گفت کہ اے احمق نادان پنداشتی کہ کاری کردی کہ چہل حج بیکنان دادی پدرت بہشت بہشت بدو گندم بفروخت کہ درین یک نان ازان دانہ ہا ہزار بیش باشد شیخ چون این شنید بگوشہ رفت و سر در کشید نقل است کہ یکروز بر جبل الرحمۃ تپ گرفتش سخت و گرمائے عظیم بود چنانکہ گرمائے حجاز باشد دوستان دے کہ در عجم بود او را عذمت کردہ بود بالین شیخ آمد و دید در آن گرما گرفتار آمدہ و پتے سخت گرفتہ گفت بما ہیچ حاجت داری گفت شربتے آب سرد می باید آمد چون شنید حیران فرو ماند و دانست کہ این ہرگز در گرمائے عرب کہ ارزیر گندازد تواند یافت و درین اندیشہ میرفت اناری در دست چون پارہ برفت ناگاہ ابری برآمد و در حال ژالہ بارید گرفت آمد دانست کہ این کرامت شیخ است آن ژالہ پیش آمد جمع میشد پس مرد آنرا در انائی کرد تا پر شد پیش شیخ آورد شیخ گفت کہ این از کجا آوردی درچنین گرمائے مرد واقعہ حال بگفت شیخ ازان سخن در نفس خود نفاقے یافت کہ این کرامت تو است گفت ہان اے نفس چنانکہ ہستی ہستی آب سرد می باید نا آتش گرم نسازی و آنرا در نگفت مقصود حاصل آید باز گردد و آن آب ببر کہ ما ازان آب نخواہیم خورد پس آن آب نخورد و آنرا ببرد نقل است کہ وقتے در خلوتے بود پسر او ندا کردند کہ ترا این دلیری و دستوری کہ دادکہ چندین لاف ہائے گزاف میزنی از حضرت ما دعوہ ہائے بزرگ میکنی در کوئے ما چندان بالا بر تگارم کہ رسوائے جہان شوی او جواب داد کہ خداوندا اگر تو بکرم درین دعوہ یا ما مساعدت نخواہی کرد ما باری درین دعوہ کردن و لاف زدن پائے باز نخواہیم کشید پس از حضرت ندا آمد کہ این سخن پسندیدم

وگفت یکبار بزیارت خاک موسی علیہ السلام شدم از یک یک ذرہ خاک او ندا می شنیدم کہ انی انا انی وگفت کار ایشان است بر کتاب وسنت ودست بداشتن از ہوا و بدعت و بدعہدے و صحبت پیران نگاہداشتن وخلق را معذور داشتن و برادران را مداومت کردن و رعصمت نجستن و تاویل نکردن۔

بیان حال شیخ ابوالفرج سراج رحمۃ اللہ علیہ

گویند وی در طوس بود در ماہ رمضان بغداد رسید و در شونیز بہ خلوتخانہ بدو دادند وامامت در دلیشان بدو تسلیم کردند تا عہد اصحاب را امامت میکرد اندر تراویح پنج ختم کردی در ہر شب خادم قرصی بدان در خانہ بہ وے دادی چون روز عید بود داد و برفت خادم نگاہ کرد کہ ہر شبے قرص بر جاے بود نقل است کہ شبے زمستانی بود و جماعتے نشستہ بودند در معرفت سخن میرفت و آتش دانی میسوخت شیخ را حالتے درآمد روی بر آن آتش نہاد و ندا ے را یاد کرد مریدانش چون حال مشاہدہ کردند جملہ از بیم گریختند چون روز دیگر آمدند گفتند شیخ سوختہ باشد شیخ را دیدند در محراب نشستہ در روی او چون ماہ درخشان می تافت گفتند شیخا این چہ حال است ما دانستہ بودیم کہ جملہ روی تو سوختہ باشد گفت آری ہر کسے کہ بر درگاہ او آبروے خود را ریختہ باشد آتش روی او نتواند سوخت وگفت مردمان ہر سہ قسمت اند یکے اہل دنیا کہ ادب بہ نزدیک ایشان فصاحت و بلاغت و حفظ علوم و شمرہاے ملوک و اشعار عرب است و دیگر اہل دین کہ ادب نزدیک ایشان طہارت دل و مراعات دین و وفا کردن بعہد و نگاہداشتن وقت و کمتر نگریستن بحظ پراگندہ و یکو کرداری در محل طلب و وقت حضور و

بنزدیک اہل فقر ادب در مقام قربت است و نقل است کہ وے گفت ہر جنازہ را کہ پیش خاکسمن بگذرانند مغفور بودتا در طوس ہر جنازہ کہ بیاورند پیش خاک او بدارند بحکم اشارت انگاہ بروند۔

بیان حال شیخ ابوالعباس نہاوندی رحمۃ اللہ علیہ

گویند کہ وی گفتہ است کہ در ابتدا مرا در واین حدیث بگرفت دوازدہ سال علی الدوام سر بگریبان فرو بردم تا یک گوشہ دلم بمن بنمودند او وقتے بر زبان او میرفت کہ ہمہ عالم در آرزوے آنند کہ یک ساعت حق ایشانرا بود و من در آرزوے آنم کہ یک ساعت مرا با من باز گذارند تا بدانم کہ خود چہ چیزم و کجا ام این آرزو بر من آید و سخن او است کہ با خداباش زشیدہ و با خلق آنک و گفت آخر درویشے اوّل صوفی است و گفت تصوف پنہان داشتن احوال است و جان بذل کردن بر برادران نقل است کہ یکروز درویشے پیش او آمد گفت شیخا مرا دعائے کن گفت خدا مرگی ترا خوش دہد و نقل است کہ شیخ کلاہ دوختے و یکے بدو درم دادی دیزیادت ندادے و از جملہ آن دو درم یکدرم یکے دادی کہ نخست پیش او آمدی و یک بنان دادی در سر زاویہ با درویشان بکار بردے آنگاہ از پس کلاہ دیگر شدی و مریدی داشت و آن مرید را زکوۃ واجب بود پیش شیخ آمد و گفت شیخا مال زکوۃ بکدام گفت بہر کہ دلت قرار گیرد آنروز دو یک نابینا را دید سخت مضطر در شبے زرگران سبک باد داد دیگر روز درہم بر آنجا رسید آن نابینا با نابینائی دیگر میگفت دیروز مرا بازرگانی در شبے زرگران داد و دش بخرابات شدم و با فلان مست بہ خمر خوردم آن مرد کہ این بشنید بہ نزدیک شیخ آمد پیش

از آنکه او سخن گوید شیخ گفت بگیر این یکدرم بهر که نخست پیش آید بده و آن یکدرم آن بود که کرب دے بود مرید آن درم بگرفت و برفت و نخست علوی زاده را در راه دید در شب در بند داد چون علوی آن بشنید مرید از عقب او روان شد علوی بخرابه اندر رفت و یکی مرده از زیر جامه گرفت و بینداخت پس آن مرید از ان علوی گفت بخدای تو که بر گوے این چه حال است گفت گرسنگی بر من و بر عیال من بحدے رسیده بود که در ما هیچ طاقت نمانده بود و امروز هفت روز شده که هیچ طعام نخوردم و بر من سخت آمد دل سوال نداشتم درین خرابه مرغی مرده دیدم بضرورت برداشتم تا پیش عیال برم کباب اگرچه قوت آن بود که صبر کنم عیال مرا نبود برداشتم و میگفتم الهی تو بحال من دانائی که جگرم با اضطراب رسیده و دل سوال نمیتوانم کشید چون تو این درم داد من آنمرغ را بینداختم گفتم زنده بود که درمانده تر از من دیگرے بود تا بر گیرد اکنون بروم تا این درم در وجه قوت صرف کنم آنمرد منجب ماند پیش شیخ آمد شیخ گفت آری اگر تو بگوئی حاجت نیست آما یقین بدان چون معامله با عوانان و ظالمان کنی زکوة دهی آنرا شاید که نابینا در خرابات خمر خورد و انچه از کسب حلال حاصل کنی چنان بود که آن علوی زاده تخت بدان بار خورد و حق بحقدار رسید و نقل است که ترسائے در روم شنیده بود که در میان مسلمانان صاحب فراست باشند با متحان برخاست و مرقعے در پوشید و عصائے در دست گرفت و بخانقاه شیخ ابوالعباس رفت چون قدم بدر خانقاه نهاد پیش شیخ مردے تیک نشسته بود گفت اے بیگانه در کوے آشنایان چه کار داری آن ترسا باز گشت و گفت یکجا معلوم شد و باز روے بخانقاه ابوالعباس نهاد و آنجا نزول کرد شیخ باو هیچ نگفت چهار ماه آنجا مقام کرد

باایشان وضو میساخت و نماز میکرد بصورت چون چہار ماہ برآمد پای فرار در پا کرد تا برد
شیخ گفت جوانمردی نبود حق نان و نمک افتادہ کہ بیگانہ بیای و بیگانہ بروی ترسا آنجا
مسلمان شد و ہمانجا مقام کرد چون شیخ وفات کرد بجای او بنشست۔

بیان حال شیخ ابو العباس قصاب رحمۃ اللہ علیہ

وے گفت کہ فرق میان ما و شما یک چیز بیش نیست و آن آنست کہ شما ما را میگوئید و ما او را گوئیم
شما از ما نشنوید و ما از وے شنویم و شما ما را نمی بینید و ما او را می بینیم و گفت ہر مریدے کہ در خدمت
درویشے قیام کند و را آن بہتر بود از صد رکعت نماز افزونی و اگر یک لقمہ طعام کم کند و را
بہتر بود از صد رکعت نماز و گفت پیران آئینہ تواند چندان ببینی اینہا را کہ تو نمی انچہ در آئینہ
خاطر مشاہدہ کنی ہمان معنی است کہ حقیقت احوال آنست نقل است کہ کسے از وے پرسید کہ شیخا کرامت
تو چیست گفت کرامات ندانم امید انم کہ ہر روز در ابتدا گوسفندے بکشتمی و تا شب بر سر میگرداندمی
جملہ شہر ابوے سود کردمی یا نہ امروز چنان می بینم کہ مردان عالم بر میخیزند و بزیارت من می
آیند نقل است چون وفاتش نزدیک رسید گفتند ما را فلان جا در خاک کنیم گفت آنجا خاک شایستہ
است و بزرگان گفت زینہار نہ من کہ ستم کہ مرا در جوار چنان قوم در خاک کنند بلکہ آنجا کہ خر ابا تیان
و دوال بازان در خاک اند دفن کنید کہ ایشان بہ رحمت او نزدیک تر اند کہ بیشتر عادت کریمان آنست
کہ در بیابان بہ تشنگان آب دہند۔

در حال ابو علی دقاق رحمۃ اللہ علیہ

گویند کہ در عمر خویش پشت باز نہاد در مرد بود کہ واقعہ بر او آمد چنانچہ نقل است کہ یکے از
مشایخ کبار گفت در مرو ابلیس را دیدم خاک بر سر میکرد و گفتم اے لعین چہ بودہ است گفت

خلقے کہ بہفتصد ہزار سال منتظر آن بودم و در آرزوے آن میبودم امروز برآرد فروشی
انداختند و شیخ ابو علی فارمدی با کمال عظمت خویش میگوید کہ مرا فرد احجت نخواہد بود الا اللہ گویم
کہ من ہمنام علی دقاق و استاد ابو علی میگوید درخت خود رستہ کہ او را نکسے پرورده باشد برگ برآورد
ولیکن بار نیاورد و اگر برآورد با مزہ نباشد مرید ہمچنین است چون او را استاد نباشد از وے
ہیچ چیز نیاید پس گفت من این طریق را از نصیر آبادی فرا گرفتم او از شبلی و شبلی از جنید و او از
سری او از معروف و او از داود و او از تابعین و گفت ہرگز نزدیک ابو القاسم نصیر آبادی
نرفتم تا اول غسل نکردم گویند در ابتدا کہ او را در مجلس نہادند سبب آن بود کہ ابو علی یسوی
کہ پیری بود با شکوہ گفت روا باشد کہ مانیاز خویش بتو دہم و ترا از نیاز ما سخن گشاید استاد گفت
ما را از آنجا بکارہا پیوست گویند بعد از ان سالہا غایب بود در سفر حجاز و سفرہاے دور و در کردہ
بود و در ریاضتہاے کشیدہ روزے پا برہنہ بری رسید و بخانقاہ عبد اللہ عمر فرد آمد یکے او را
باز شناخت گفت او استاد است پس خلق بر در جمعت کردند و بزرگان گرد آمدند تا درس
گوید و مناظرہ کند گفت این خود ہرگز صورت نہ بندد ولیکن ان شاء اللہ تعالے سخنے
چند بر دو پس منبرے نہادند و ہنوز حکایت مجلس بود کہ گویند آواز او گفت اشارت بجانب
راست کردہ در رضوان من اللہ اکبر و بجپ اشارت کرد و گفت و اللہ خیر و ابقی
خلق یکبار بہم بر آمدند و غریو بر خاست و چندین جنازہ برگرفتند در میان مشعلہا از منبر فرود
آمد و برفت بعد از ان طلب کردند او را نیافتند بشہر مرو رفت و از آنجا بہ نیشاپور
رفت در دیہے گوید روزے بہ مجلس او در آمدم بہ نیت آنکہ از حال متوکلان پرسم دی دستار
طبری نیکو داشت دلم بدان میل کرد گفتم ایہا الشیخ توکل چہ باید گفت آنکہ طمع از دستار
مردمان کوتاہ کنی دستار در من انداخت نقل است کہ در دیہے در مجلس او بر پاے

خاست وگفت درویشم دسه روز است تا چیزے نخورده ام بعضے مشایخ حاضر بودند بانگ
بر وے زدند که در دروغ میگوئی که فقر سر پادشاه است و پادشاه سر خود جاے نهد که او با کسی نگوید
و نقل است که یکے بیامد و گفت از دور جا آمده ام نزدیک نواوستاد گفت این حدیث بقطع مسافت نباشد از
نفس خویش گامی فرا تر نه پیش همه مقصود حاصل است نقل است که یکے بر آمد و شکایت کرد از دست شیطان
اوستاد گفت درخت از میان سرائے برکن تا گنجشک بر وے نه نشیند تا آشیان دیوان
در وے نبود مرغان بر و نشینند نقل است که بازرگانی مرید استاد بود رنجور شد شیخ بعیادت
وآمد گفت اے فلان چه افتاده است گفت نیم شب برخاستم تا وضو سازم و نماز کنم تا
بر پشت من افتاد و در وی سخت پدید آمد و تب در پیوست اوستاد گفت ترا
به آن فضولی چه کار که نماز شب کنی تا لاجرم بر دو پشت گرفتار شوی ترا مردار دنیا از خود
دور کردن باید و حرص سیم و زر از دل بیرون باید انداختن ترا با نماز شب چه کار کسے را که سر درد
کند او طلاے بر پا نهد هرگز به نشود و کسے را که دست نجس شود او آستین شوید هرگز بمقصود نرسد
نقل است که وقتے بخانه مریدے شد و آن مرد از دیر گاه منتظر وے بود چون شیخ در آمد گفت
ای شیخ یک سخن بگویم گفت بگو گفت که خواهی رفت گفت اے بیچاره هنوز وصال نیافته آواز
فراز بلند کردی نقل است که یکروز صوفی در پیش شیخ نشسته بود عطسه داد استاد گفت یرحمک الله
صوفی پای فراز کرد بر عزم رفتن گفتند حال چیست گفت چون زبان شیخ برحمت ناگشاده
شد مرا کار یکه می بایست بر آمد پس از بن چه خواهد بود این بگفت و برفت نقل است که
یکروز استاد نشسته بود مرقعے نو زیبا پوشیده در عهد او شیخ ابوالحسن نوری یکے بود از عقلاے
مجانین از در خانقاه در آمد پوستین پاره پوشیده آلوده بهر نوعے استاد بطیبت و
در مرقع خویش نگریست که اے ابوالحسن بچند جزیدی این پوستین پاره یعنی هیچ نیست ابوالحسن

نعرہ بزد و گفت اے ابو علی رعنائی مکن کہ این پوستین ہمہ دنیا خریدہ ام و بہمہ بہشت باز نفروشم
اوستاد سر در پیش افگند و زار بگریست و ہرگز دیگر با ہیچ درویش طیبت نکرد نقل است کہ
اوستاد گفت کہ یکروز درویشے بدر خانقاہ آمد کہ گوشہ برائے من پرداز تا بمیرم گفت خانہ با
او پرداختم و در رفت و چشم از گوشہ گذاشت واللہ میگفت من گوش میداشتم پنہان گفت اے
ابو علی مارا مشغول مگردان گفت برنتم و باز آمدم ہمان میگفت تا جان بداد کس بغسال و
کرباس فرستادم نگاہ کردم بر ہیچ جائے اورا ندیدم حیران فرماندم گفتم خداوندا چنین کس را
بمن بنمودی و بزندگانی بدیدمش و بمردگانی ناپدید شد او کجا رفت ہاتفے آواز داد چہ جوئے
کسے را کہ ملک الموت جست و نیافت و حور و قصور جستند نیافتند گفتم خداوندا کجا است آواز
آمد فی مقعد صدق عند ملیک مقتدر و اوستاد گفت وقتے پیری را دیدم کہ در
مسجد خراب خون میگریست چنانکہ زمین مسجد رنگ گرفتہ بود گفتم اے پیر با خویش رفقے لیکن ترا چہ افتادہ
است گفت اے جوانمرد طاقت من پریدہ از آرزوی بقائے او دگفت وقتے خداوندی با بندہ
ازان خود خشم گرفت شفیعان و اگرفتند تا ویرا عفو کردند پس بندہ ہمچنان میگریست شفیع گفت
اے بندہ این گریستن تو چرا است کہ ترا خداوند تو عفو کردہ است خداوند گفت کہ او رضائے
من ہمی جوید و را بدان راہ نیست ازین سبب میگریدنقل است کہ روزے جوانی در خانقاہ
او در آمد و گفت اگر کسے را اندیشہ معصیتے بخاطر آید طہارت را ہیچ زیان ندارد گفت سوال
این غریب نگرید زین الاسلام گفت مرا در خاطر آمد لیکن از اوستاد بشرم داشتم کہ بگویم طہارت
ظاہر را خلل نکند اما طہارت باطن بشکند نقل است چون وفات کرد اوستاد ابو القاسم نخوابش
دید پرسید کہ خدایتعالے با تو چہ کرد گفت مرا بیامے کرد و بر گناہ کہ بدان اقرار کردم و یاد آوردم
بیامرزید مگر یک گناہ کہ ازان شرم داشتم کہ یاد کردی در عرق مرا باز داشت تا آنگاہ کہ ہمہ

گوشت و پوست ردی من فردا نثار گفتند آن چه بود گفت در کودکی بامرد نگریسته بودم مرا نیکو آمده۔

بیان حال شیخ ابوالحسن خرقانی رحمۃ اللہ علیہ

در تذکرۃ الاولیا حاشی بسیار مرقوم است گویند شخصے پیش او رفت و گفت خواہم کہ خرقہ پوشم گفت ما را بتو یک سخن است اگر جوابش دہی مستحق خرقہ باشی گفت ہر چہ شیخ فرماید گفت اگر مردے چادر زنان بر سر پوشد زن شود گفت نہ گفت اگر زنے چادر مردان پوشد مرد شود وے گفت نہ شیخ فرمود اگر تو نیز درین راہ مرد نہ بمرقع پوشیدن مرد نشوی و نقل است کہ شخصے بخدمت وی رفت و گفت اگر اجازتم دہی خلایق را بحق تعالےٰ دعوت کنم شیخ گفت زنہار تا با خودی دعوت نکنی گفت خلائق را بخود دعوت توان کرد گفت آری اگر دیگرے دعوت کند و ترا ناخوش آمد علامت آن باشد کہ بخود دعوت کردہ باشی و نقل است کہ چون محمود غزنوی بہ زیارت شیخ رفت از پیشتر قاصدے را پیش او فرستاد گفت شیخ را بگو کہ محمود از برائے تو از غزنین بخرقان آمد تو نیز از خانقاہ خود در خیمۂ او در آ اگر دی نیاید این آیۃ بر خوان اَطِیْعُوا اللّٰہَ وَاَطِیْعُوا الرَّسُوْلَ وَاُولِی الْاَمْرِ مِنْکُمْ قاصد نزدیک شیخ رسید و سخن محمود رسانید پس ابوالحسن گفت مرا معذور دار قاصد این آیۃ بر خواند شیخ گفت از محمود بگو کہ من چنان در اَطِیْعُوا اللّٰہَ مستغرق شدہ ام کہ از اَطِیْعُوا الرَّسُوْلَ خجالت ہا دارم تا باولی الامر چہ رسد قاصد باز گردید و جواب شیخ بہ محمود رسانید محمود را رقتے پدید شد۔ گفت برخیزید کہ وے نہ آن مرد است کہ ما گمان بردہ بودیم آنگاہ جامہ خویش بایاز پوشانید و دہ کنیز را لباس غلامان در بر کردہ خود را سلاح دار باز گردانید آنگاہ بخدمت شیخ شتافت

چون وداع نقاه شد سلام گفت شیخ گفت علیک السلام اما قیام نکرد و در بجود کرد و دراز نگریست محمود گفت
بر پای نخاستی سلطان را این هم وامی بود شیخ گفت وام است اما عشق تو نه پس دست
سلطان را گرفت و گفت هان پیش آ چون ترا پیش داشته اند سلطان گفت فائده فرما
شیخ گفت این نامحرمان را بیرون فرست سلطان اشاره کرد تا کنیزک ها بیرون رفتند سلطان
محمود گفت مرا از سلطان العارفین سخنی گو شیخ گفت ابو یزید چنین گفته است که هر که مرا دید
از رقم شقاوت ایمن گردید سلطان محمود گفت مگر از قدم محمد مصطفی علیه السلام زیادت است
که ابوجهل و ابولهب با آنهمه منکران او را دیدند از اهل شقاوت ماندند شیخ گفت هان
محمود ادب نگوشدار و تصرف در ولایت خویش کن که محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم را کسے
ندید جز خلفائے اربعه و صحابه او گفت چون دانیم گفت قوله تعالی وتریهم ینظرون
الیک وهم لا یبصرون سلطان محمود را نهایت خوش آمد گفت مرا پندی ده گفت
چهار چیز نگاهدار اول پرهیز دویم نماز بجماعت سیوم سخاوت چهارم شفقت بر خلق خدا دیگر
گفت مرا دعا کن گفت تو نیز داخلی درین که اللهم اغفر للمومنین والمومنات گفت
دعائے خاص بکن گفت سلطان عاقبت محمود با وامگاه سلطان بدره زر پیش شیخ نهاد
شیخ قرص جوین پیش سلطان نهاد و گفت بخور سلطان آنرا میخاید در گلویش میگرفت شیخ گفت
مگر در حلقت می گیرد گفت آری شیخ گفت که میخواهی که این بدره زر تو نیز در گلوے ما گیرد برگیر با
این را طلاق داده ام سلطان گفت بکرم قبول کن چیزے گفت نکنم گفت یادگارے فرما شیخ پیراهن
خود بدو داد سلطان چون عزم رفتن کرد گفت خوش صومعه داری شیخ گفت با همه که داری این
نیز می باید پس بوقت رفتن او را قیام کرد سلطان گفت در آمدنم قیام نه نمودی بوقت
وداع قیام میفرمائی شیخ گفت اول بجماعت پادشاه و امتحان در آمدی و اکنون بشکستگی و

درویشے وعجز میروی کہ آفتاب سعادت درویشے بر تو تافتہ است اول برائے بادشاہے
تو قیام نہ نمودم اکنون برائے درویشے تو قیام مینمائم آنگاہ سلطان مراجعت کرد بعزم لشکر
برون بسومنات چنان افتاد کہ شکست بردے خواست آمدن ناگاہ از اسپ بزیر آمد وبگوشہ
رفت در دبر خاک نہاد و پیر اہن ابو الحسن را در دست گرفت وگفت الٰہی بہ آبروے صاحب این
خرقہ کہ ما را بر کفار دست ظفر راجح گردان نذر کردم کہ ہر چہ از غنیمت بدست آید بدرویشان
وہم ناگاہ از کفار غدرے دخللے پدید آمد تا ہمہ تیغ در یکدیگر نہادند و متفرق شدند و لشکر اسلام
نصرت یافت شب را سلطان بخواب دید کہ شیخ میگفت اے محمود آبروے خرقہ ما چنین نگاہدار
در روز حشر اگر در آن ساعت در میخواستی کہ جملہ کفار را اسلام روزے کن میسر شد نقل است کہ شیخ
وقتے در صومعہ نشستہ بود با چہل درویش و ہفت روز بود کہ غذا بر ایشان نرسیدہ بود یکے بر
در صومعہ رفت باخر دار آرد و گوسفندے وگفت این را از برائے صوفیان آوردہ ام شیخ
گفت ہر کہ لائق تصوف می تواند زدن این را بنباند من زہرہ آن ندارم کہ از تصوف دم
زنم ہمہ دم در کشیدند آنشخص آنچہ آوردہ بود باز برد۔

بیان حال شیخ علاء الدین خوارزمی

در نفحات است کہ وے بزرگ بودہ است از امام یافعی منقول است کہ وے دوازدہ
روز بیک وضو نماز گزاردہ و پانزدہ سال پہلو بر زمین نہادہ و چند روز میگذشت کہ طعام نمیخورد
وچون طعام خوردی اندکے چیزے خشن خوردی اگر در میان قدرے گوشت بودے نمیخورد الا بعد
از سخن بسیار بجہت موافقت وگفتند کہ چند سال است کہ بجہت منکراتی کہ می بینیم اختیار
خود حج میگذارد و ہم امام یافعی میگوید کہ شیخ علاء الدین گفت کہ در بعضے از سیاحات

روم گوشہ گرفتم چون روز عید فطر رسید بدہی از دیہات مسلمانان برائے نماز عید رفتم چون باز آمدم مردے دیدم کہ در خلوت من نماز میگذارد و بر ریگے کہ بر در خلوت من بود ہیچ اثرے نبود تعجب کردم کہ از کجا در آمدہ است بعد از ان بگریست گریستن دراز من در فکر شدم کہ از برائے او چہ آرم کہ روز عید است التفات بمن کرد و گفت ایفلان فکر مکن در غیب است انچہ تو نمیدانی ولیکن اگر نزد تو ثواب ہست پیش آر بر خاستم کہ ابریق پیش آورم پیش از ابریق دو گردہ نان دیدم بزرگ گرم و مغز بادام بسیار از انجا برداشتم و پیش وے بردم بشکست و مغز بادام را پیش من ریخت و گفت بخور و در ایستاد و از ان مغز بادام بمن میداد و من میخوردم وے نخورد یک مغز بادام یاد دہ من حضور آن طعام را غریب میدیدم گفت این را غریب مدار کہ خدا را بندگانند کہ ہر جا کہ باشند ہر چہ خواہند بیابند تعجب من زیادہ شد با خود گفتم از وے طلب مواخات کنم گفت تعجیل مکن کہ باز بتو خواہم آمد و از من غائب شد در حال ندانستم کہ کجا رفتہ است در شب ہفتم شوال آمد بمن مواخاۃ بست۔

بیان حضرت شیخ محی الدین عبد القادر جیلانی قدس سرہ

در نفحات است کہ ابی عبد اللہ صومعی گفتہ است کہ چون فرزند من عبد القادر متولد شد ہرگز در رمضان شیر نخورد و یکبار ہلال ماہ رمضان بہمت ابر پوشیدہ ماند از مادرش پرسیدند گفت امروز عبد القادر شیر نخوردہ است آخر معلوم شد کہ آن روز رمضان بودہ است وے خود گوید کہ خورد بودم روز عرفہ بصحرا رفتم و دنبال گاوی گرفتم بہمت حراثت آن گاو در وے باز پس کرد و گفت یا عبد القادر ما لہذا خلقت و لا لہذا امرت ترسیدم و باز گشتم و بام سرائے خود برآمدم جا بیان را دیدم کہ در عرفات ایستادہ بودند پیش مادر رفتم و گفتم مرا در کار خدا استعانے کن

دا جازت دہ تا بہ بغداد روم و بعلم مشغول شوم و صالحان را زیارت کنم مادرم سبب آن داعیہ پرسید گفتم
بگریست و برخاست و ہشتاد دینار بیرون آورد کہ میراث از پدرم ماندہ بود چہل زان برائے برادرم
گذاشت و چہل دینار را در زیر نعل من در جامہ من دوخت و مرا اذن سفر کرد و مرا عہد داد بر صدق در
جمیع احوال و بوداع من بیرون آمد و گفت اے فرزند برد کہ برائے خدا از تو ببریدم و تا قیامت روی
ترا نخواہم دید من با قافلہ اندک بجانب بغداد توجہ کردم چون از ہمدان گذشتم شصت سوار بیرون آمدند
و قافلہ را بگرفتند و ہیچکس مرا تعرض نکرد ناگاہ یکے از ایشان بمن بگذشت و گفت اے فقیر با خود چہ داری
گفتم چہل دینار گفت کجا است گفتم در جامہ من دوختہ است در زیر نعل دی گمان برد کہ مگر استہزا
میکنم مرا بگذاشت و برفت و دیگرے بمن رسید ہمان پرسید و ہمان جواب شنید او نیز مرا بگذاشت و برفت
ہر دو پیش مہتر ایشان بہم رسیدند آنچہ از من شنیدہ بودند با وی گفتند دی مرا طلبید بر بالائے تلی
کہ اموال قافلہ را قسمت میکردند پس گفت با خود چہ داری گفتم چہل دینار گفت کجا است گفتم در جامہ
من دوختہ است در زیر نعل من فرمود تا جامہ مرا بشکافتند و آنچہ گفتہ بودم یافتند پس گفت ترا چہ
بر ین داشت کہ اعتراف کردی گفتم مادر من مرا عہد داد کہ بود بر صدق و راستی و من در عہد او
خیانت نکنم پس مہتر ایشان بگریست و گفت چندین سال ست کہ من در عہد پروردگار خود خیانت
کردہ ام و بر دست من توبہ کرد پس اصحاب وی گفتند کہ تو در عہد قطع الطریق مہتر ما بودی اکنون در
توبہ نیز مہتر ما باش ہمہ بر دست او توبہ کردند و آنچہ از قافلہ گرفتہ بودند باز دادند و آن لشکریان بر دست
من ایشان بودند و ہم در تاریخ یافعی است کہ آنحضرت گفت کہ پانزدہ سال در یک برج نشستم
و با خدا عہد کردم کہ نخورم تا نخوانند و لقمہ در دہان من ننہند دنیا شام تا نیا شامند یکبار چہل روز
ہیچ نخوردم بعد چہل روز شخصے آمد و قدرے طعام آورد و بنہاد و برفت نزدیک بود کہ نفس
من بر بالائے طعام افتد از پس گرسنگی گفتم دانستم از عہد یکہ با خدا بستہ ام برنگردم شنیدم کہ از باطن

کسے فریاد میکند و با آواز بلند میگوید الجوع الجوع ناگاہ شیخ ابوسعید مخزومی بن بگذشت آن آواز را
شنید و گفت عبد القادر این چیست گفتم این قلق و اضطراب نفس است اما روح برقرار خود است
در مشاہدہ خداوند خود دی گفت بخانہ من بیا و برفت من از نفس خود گفتم بیرون نخواہم رفت
ناگاہ ابو العباس خضر علیہ السلام در آمد و گفت برخیز و پیش ابو سعید برو رفتم دیدم کہ ابو سعید بر در خانہ
خود است ایستادہ و انتظار من می برد گفت اے عبد القادر در انچہ من ترا گفتم بس نبود کہ خضر را نیز می باید
گفت پس مرا بخانہ در آورد و طعامے مہیا کردہ بود لقمہ در دہان من نہاد ناسیر شدم بعد ازان خرقہ
مرا بپوشانید و صحبت ویرا لازم گرفتم و ہم وی گفت کہ وقتے در سیاحات می بودم شخصے پیش من آمد کہ
ہرگز ویرا ندیدہ بودم گفت صحبت میخواہی گفتم آری گفت بشرط آنکہ مخالفت نکنی گفتم نکنم گفت اینجا
بہ نشین تا من بیایم یکسال برفت پس باز آمد و من ہمانجا بودم ساعتے نزدیک من نشست پس برخاست و
گفت از اینجا نروی تا من باز بیایم یکسال دیگر گذشت پس باز آمد و من ہم آنجا بودم ساعتے دیگر
بہ نشست و برخواست و گفت از اینجا نروی تا من بیایم یکسال دیگر برفت پس باز آمد و با خود نان و شیر
آورد و گفت من متضرم مرا فرمودند کہ با تو طعام خورم از انجا کہ دیم گفت برخیز و بہ بغداد در آ با ہم بغداد
در آمدیم و ترک سیاحت کردیم پرسیدند کہ در سیاحت سہ سال قوت از کجا بود گفت ہر چہ پیدا میشد و
بر زمین افتادہ می ماند میخوردیم و اصل است از شیخ ضیاء الدین ابو نصر موسی کہ گفت شنیدم از والد
خود شیخ محی الدین عبد القادر رضی اللہ عنہ در بعضے سیاحات پشتی افتادم کہ در آنجا آب نبود چند روز
در آنجا بودم و آب نیافتم تشنگی غلبہ کرد حق سبحانہ ابری بر گماشت کہ بر من سایہ کرد و قطرات آب چندانے
بچکید کہ بدان تسکین یافتم پس نوری ساطع شد کہ تمام افق در گرفت و صورتے عجیب از میان ظاہر
شد و ندا داد کہ یا عبد القادر منم پروردگار تو حلال کردم بر تو ہر چہ حرام ساختم بر غیر تو بگو اینچہ طلبی و بکن
ہر چہ خواہی گفتم اعوذ باللہ من الشیطان الرجیم و در شوای ملعون این چہ سخن است

ناگاہ روشنائی بتاریکی مبدل شد و آنصورت رو در گشت و گفت یا عبد القادر نجات یافتی تو از من بواسطہ علم تو باحکام پروردگار و فقہ تو باحوال منازلات خود و من بمثل این واقعہ ہفتاد تن را از اہل این طریق از راہ بردم کہ یکے از آنہا بجائے خود نہ ایشاد این چہ علم و ہدایت است کہ حق تعالے ترا عطا فرمود گفتم للہ الفضل و المنہ و منہ الہدایت فی البدایت و النہایت و در کتاب اخبار الاخیار است کہ شرائف اخلاق آنحضرت نسخہ بود از انک لعلی خلق عظیم و مجموعہ بود از انک لعلی ہدی مستقیم و با این جلالت قدر و علو منزلت وسعت علم و رفعت محل ہمیشہ با ضعیفان مجالست کردی و با فقرا تواضع نمودی و تو قیر پیر و ترحم بر صغیر و ابتدا بسلام فرمودی و در مجالست اضیاف و طلبہ صبر کردی از مساوی و زلات گذشتی و ہر کہ پیش آنحضرت سوگند خوردی ہر چند در و غ گفتی قبول کردی و علم و کشف خود را پوشیدے و با مہمان و ہم نشین چندان خوش خلق و کشادہ روی بودی کہ ہیچکس نبودی و ہرگز عصبیت و جبا رہ و اغنیا را ایشان نکردی و ہرگز بر در امیر و وزیر نرفتی و ہیچ یکے از مشایخ عصر در حسن خلق و سعت صدر و کرم نفس و عطوفت قلب و حفظ و رد و صیانت عہد بادی مساہمت و مشارکت نداشتی نقل است کہ روزے در خلوت نشستہ انتماخ میفرمود و از سقف خانہ بر جامہ دوستار آنحضرت خاک می افتاد تا سہ بار افشاند در کرت رابع سر بر داشت نظر بر موشکے افتاد کہ سقف را می کاوید بمجرد نظر افتادن سر او بجانبی افتاد و جثہ بجانبے انتماخ را بگذاشت و بگریست راوی میگوید کہ بخدمت عرض کردم کہ یا سیدی چہ چیز ترا در گریہ آورد فرمود میترسم کہ مبادا از مسلمانی دل من مناذی گردد و ویرا نیز این حال رسد کہ این موش را رسید و روزی دیگر در مدرسہ بود و وضو میفرمود ناگاہ عصفوری در ہوا میرفت و بر ثواب آنحضرت بول کرد بمجرد نظر از ہوا بر زمین افتاد بعد از اتمام وضو موضع بول را از جامہ بشست و از بدن بیرون آورد کہ این را بفروشد و ثمن او بفقرا تصدق کنید کہ این جزائے مکافات آنست نقل است کہ

یکبار آنحضرت بعد از شہرت بحج برآمدہ بود و چون بجلہ کہ موضعے است قریب بغداد رسید فرمود
کہ در ینجا خانہ بینید کہ فقیر تر و بیکس تر و گمنام تر از مے نباشد تا آنجا فرود آیم ہر چند اکابر و رؤسائے
آنموضع منازل و بیوت عالیہ مہیا ساختند و التماس شرف درود نمودند قبول نیفتاد بعد از تفحص
خانہ یافتند کہ پیری و عجوزہ و صبیہ در آن بود آنحضرت بعد از طلب اذن از ان پیر شب آنجا نزول
کردند ہمایا ذندر از نقود و اجناس و حیوانات بسیار آمد فرمود من از حق خود کہ درین اسباب دارم بر
آنہا و برائے آن پیر دادم حاضران نیز بموافقت آنحضرت از حق خود بر آمدند و تمام آن اموال
و اسباب را تسلیم آن پیر کردند حق تعالے آن پیر را بہ برکت قدوم او غنائے دنیوی ارزانی داشت
کہ ہیچکس را در ان بقعہ نبود و نقل است کہ تاجرے پیش آنحضرت آمد و عرضہ کرد کہ نزد من
مالی است از غیر زکوۃ خواہم کہ آنرا بفقرا و مساکین صرف کنیم لیکن مستحق را از نا مستحق ندانم آنحضرت
ہر کرا مستحق دانند بدہند فرمودہ ہر کرا خواہی او مستحق و نا مستحق نا ز انیز حق تعالے بدہد انچہ مستحق آن
ہستی و انچہ مستحق آن نہ و نقل است کہ روزے آنحضرت فقیر را دید کہ بخاطر شکستہ در گوشہ نشستہ
است پرسید کہ چہ حال داری و در چہ حال نشستہ عرض کرد کہ بجانب شط رفتہ بودم و چیزے
نداشتم کہ بملاح دہم تا بکشتی نشینم و از آب بگذرم ہنوز کلام آن فقیر تمام نشدہ بود کہ شخصے صرہ بخدمت
آورد و در روے کی دینار بود صرہ را بفقیر داد کہ این را بملاح بدہ تخفی مباد کہ طریق آنحضرت
در سلوک بحب شدت و لزوم نظیر نداشت و ہیچکس را از مشائخ عصر طاقت آن نبود کہ بادی سالک
جوید در شدت ریاضت و قوت مجاہدت و طریق او تفویض بود و موافقت و نہری
از حول و قوۃ و ذبول در کثرت بجاری اقدار بموافقت قلب و روح و نفس و اتحاد ظاہر و باطن
و انسلاخ از صفات نفس با غیب از رویت نفع و ضرر و قرب و بعد و فراغ قلب و خلوے سر بے
تجاذب شکوک و تنازع اغیار و تشویش بقایا و بقایائے تفرقہ و اتحاد قول و فعل و موافقت

اخلاص وتسلیم وتحکیم کتاب وسنت ودر ہر خطرہ ولحظہ دوراز دو حال وثبوت مع اللہ فی کل الاحوال وبخریدلق حمپ، ولق حمید نفرید باحضور در موقف عبودیت کہ مستدامست از لحظہ کمال ربوبیت وحفظ احکام شریعت بامشاہدۂ اسرار حقیقت منقل است کہ آنحضرت فرمود کہ مدت بست وپنج سال بر قدم تجرید در صحرای عراق وخرابہ ہای او میگشتم بحالتے کہ ہیچکسے مرا می شناخت وزمن کسے راطوائف رجال غیب وجن جان بر من می آمدند وایشاں را طریق حق تعلیم میکردم وتامدت چہل سال نماز فجر را بوضوئے عشا میگذاردم وتا پانزدہ سال بعد از ادائے نماز عشا قرآن مجید استفتاح مینمودم بر یک پائے ایستادہ ودست در میخ دیوار بردہ تا وقت سحر ختم میکردم واز سہ روز تا چہل روز میگذشت کہ قوت نمی یافتم وخواب نمیکردم تا پانزدہ سال در برج بغداد کہ ویرا بجہت طول مکث من در وے عجمی گویند مشغول بودم وباخدا عہد بستم کہ نخورم تا نخورانند ومدتہائے مدید برین گذشت وعہد نمی شکستم وہرگز عہدیکہ باخدا بستم نشکستم الغرض درشان آنحضرت انچہ میگویند ہمہ راست است کہ از حضرت والد خود کتاب فتوح الغیب کہ مصنفۂ آنحضرت است وقتیکہ میخواندم می شنیدم کہ میفرمودند کہ ہیچکس را نسبت فنا ونیستی چنانست کہ حضرت غوث الاعظم قدس سرہ را چنانچہ از کلمات آنحضرت کہ در فتوح الغیب است ظاہر است۔

بیان حال شیخ فرید الدین مسعود اجودہنی مشہور بشکر گنج رحمۃ اللہ علیہ

وی بغایت ریاضت ومجاہدت وفقر وتجرید داشت ہمیشہ در سرد اخفا میکوشید از شہرے بشہرے میگشت عاقبت در مقام اجودہن کہ دہم آنجا درشت خود منکر فقرا بودند آمدہ قیام نمود وگفت این محل استقامت من است ہرگز کسے آنجا از

حالش نمی پرسید بیرون قصبہ درختان کریر بود ندیک درخت بود انبوہ زیر آن باحق مشغول بودی وبیشتر حال در مسجد جامع مشغول بودی آنجا او را فرزندان شدند فاقہ ہا میکشیدند و محنت ہا و شدت ہا می برداشتند آخر چون برہانے قوی داشت پوشیدہ نماند نقل است کہ برائے شیخ خادم یکدام نمک وام گرفتہ از ان طعام ساخت چون وقت افطار پیش بردوے بنور باطن دریافتہ فرمود درین طعام بوئے تصرف می آید روا نباشد کہ من این طعام را بخورم نقل است کہ وقتے یکے از حرم ہائے او بخدمت او آمد گفت اے خواجہ امروز فلان پسر بسبب گرسنگی بمرض ہلاک رسیدہ است شیخ سر برآورد و فرمود معود بندہ چہ کند اگر بتقدیر حق از جہان سفر کند رسی در پائے او بندید و بیرون انگلنید منقول است کہ چون دے خواست کہ مجاہدہ پیش گیرد از خواجہ قطب الدین عرض کرد خواجہ گفت کہ طے بکن دی طے کرد تا سہ روز چیزے نخورد سیوم روز وقت افطار قدحے چند نان پیش او آوردند دانست کہ از غیب است بدان افطار کرد درونہ شیخ آنرا برنتافت و ہماندم بیرون انداخت از یمینی بخدمت پیر عرض کرد فرمود مسعود بعد از سہ روز از طعام خمارے افطار کردی اما عنایت حق در باب تو کار کرد کہ آن طعام در معدۂ تو جائے نیافت حالا بردہ روز دیگر طے کن و انچہ از غیب رسد بدان افطار کن سہ روز دیگر طے کرد چون وقت افطار رسید ہیچ طعامے پیدا نشد تا یکپاس شب گذشتہ ضعف غالب شد نفس از حرارت سوختن گرفت دست مبارک جانب زمین فراز کرد چند سنگریزہ از زمین برداشت و در دہان انداخت آن سنگریزہ در دہان او شکر شد چون اینحال معائنہ کرد با خود گفت انیمنی نباید کہ از مکر باشد از دہن بیرون انداخت باز ہمچنان بحق مشغول شد تا نیم شب گذشت ضعف غالب شد

چند سنگریزه دیگر از زمین برداشت آن نیز شکر شد همچنان تا سه بار این کرامت معاینه کرد بتحقیق دانست که این از حق است چون روز شد بخدمت خواجه قطب الدین رفت وی فرمود که نیکو کردی که بدان افطار کردی که آن از غیب بود برد همچو شکر شیرین خواهی بود اورا از ان روز شکر گنج گویند و بعضے وجهه لقب شکر گنج دیگر می گویند بعد ازان در چاه مسجد که در مقام او چه است چله معکوس کشید تا چهل روز هر شب دران چاه او را انداختی و برسنی که بران چاه بودے آویختندے و چون روزی شد بیرونش می آوردند۔ نقل است که شب پنجم محرم زحمت بردے غالب شد نماز بجماعت بگذارد و بعد ازان بیهوش شد پس از ساعتے باز بهوش آمد پرسید که نماز خفتن گذارده ام گفتند آری گفت یکبار دیگر بگذارم که داند چه شود دویم کرة نماز بگذارد و باز بیهوش شد این بار بیهوشی زیاده بود باز بهوش آمد و گفت نماز خفتن گذارده ام گفتند دو بار گذاردے گفت یکبار دیگر بگذارم که داند که چه شود سیوم کرة هم گذارد بعد ازان فرمود یا حی یا قیوم و جان بحق تسلیم کرد۔

بیان حال ریاضت و مجاهدات حضرت سلطان الاولیا نظام الدین محمد بدایونی

گویند که در آخر عمر که سن شریفش از هشتاد متجاوز شده بود بنایت مجاهده پیش گرفته بود و صوم دوام داشتے و بوقت افطار اندک چیزے چشیدے و طعامیکه وقت سحر می بود اکثر چنان بود که نخوردے خادم عرض کردے که مخدوم وقت افطار طعام کمتر خوردند اگر از طعام سحر اندک تناول نکند حال چه شود و ضعف قوة گیرد درین محل بگریستے و گفتے که چندین مسکینان و درویشان در کنجهائے مساجد و دکان گرسنه و فاقه زده افتاده اند این طعام در حلق من چگونه فرو رود همچنان طعام از پیش برمیداشت۔ نقل است که وے شب تنها در حجره

بودے و در بستی و تمام شب و روز در راز و نیاز بودے چون روز شدی ہر کرا نظر بر جمال او افتادے تصور کردے کہ مست طافح است و از پس بیدارے شب چشم ہائے مبارک او سرخ بودے گویند امیر خسرو در وصف پیر خود گفتہ است ؎ تو شبانہ مینمائی ببر کہ بودے امشب کہ ہنوز چشم مست تو خمار دارد و شیخ نصیر الدین محمود او را ہی گوید کہ چون حضرت شیخ نظام الدین اولیا مرا برائے ریاضت و مجاہدہ فرمودہ گاہے دہ روز میگذشت و من چیزے نمی خوردم و بیشتر احوال از بسکہ شہوت مزاحمت میداد ترشی می خوردم۔

بیان حال شیخ نور قطب عالم پنڈوی پسر شیخ علاء الحق پنڈوی

منقول است کہ وے جمیع خدمتہائے خانقاہ پدر خود از جامہ شوی و آب گرم کردن میکرد اول خدمت آنجا نہ بوئے مسلم بود اتفاقاً در دیگے را در دشکم بود بیوقت در آنجا نہ آمد و شیخ نور بوقت معہود برائے برداشتن آن رفتہ بود تمام نجاست ہا بر جامہ و اندام او افتاد شیخ علاء الحق آنجا میگذشت او را باین حالت دید خوشحال شد و خدمت دیگر فرمود کہ حق این خدمت بجا آوردی حالا خدمت دیگر بکن در رفیق العارفین ملفوظ شیخ حسام الدین مانکپوری است کہ شیخ نور الحق قدس سرہ در خانہ پیر خود تا ہشت سال ہیزم کشی میکرد وقتے اعظم خان برادر بزرگ او کہ وزارت داشت او را باین حالت دید گفت قاضی نور ہمہ نعمت ہا شما غارت کردید روزے شیخ علاء الحق فرمودند کہ در جائیکہ عورات آب بر می کشند زمین لغن است پائے می لغزد و سبوے شکند سبو را بگردن خود نہادہ بیرون کردہ بدہند چہار سال این کار کرد در عرس آب بیاورد و بیشتر یاران دستار بند سبوی پر بر سر کردہ می آوردند و بیشتر خلق تماشا می کردند و ہمیگفتند کہ شیخ فرزند نہایت

ریاضت آنست کہ ہر وقت کہ دل را بجوید ملاقوم حق سبحانہ تعالے یابد چہ در خواب وچہ در بیداری چنانچہ طفل کہ چون بر محبت چیزے خواب کند بعد از انتباہ ہمان چیز را طلبد وہم دی میگوید کہ در وقتیکہ مراد داع کرد فرمود در سخا ہمچو آفتاب باشی و در تواضع ہمچو آب و در تحمل ہمچو زمین و جفائے خلق بکش وہم وے گوید کہ شیخ من ہرگز گلیم نمی پوشید مگر در زمستان بر سجادہ نمی نشست و میگفت حق بر سجادہ نشستن آنست کہ ہر کہ بر آن نشنید چپ و راست نہ بیند وہم وے گفت کہ روزے شخصے پیش وے آمد و ہر چہ خواست از جنس دشنام گفت و شیخ ہمہ را می شنید و ہیچ تغیر بحال او راہ نمی یافت و آخر سخن آنشخص این بود کہ بیا و رد و خدا شیخ دست او گرفت و گفت ما یا خدائیم و خدا با ماست و در جماعت خانہ نشست او گفت این زمین حرام است بخادم فرمود طعام بیار او گفت این گوشت خوک ما نمیخواہم فرمود نگہ بیار گرفت و باز گشت بعد از رفتن او شیخ فرمود یاران دیدید کہ درویش چہ شوریدگی کرد وہم دی گوید کہ پیش شیخ عرضداشت کرد کہ چہ سر است کہ مشائخ بعد از سلام نماز فریضہ مصافحہ میکنند گفت سنت برین است کہ چون مسافرے از سفر باز می آید با دوستان مصافحہ میکنند و چون درویش در نماز می ایستد مستغرق میگردد و از خود بیرون می آید سفر باطن حاصل میشود چون سلام میدہد بخود باز می آید ضرور تاً مصافحہ میکنند۔

بیان حال شیخ شاہ مینا لکھنوی

گویند کہ وے در عین سلوک بسیار ریاضیات کشیدہ بود و اکثر بزیارت شیخ سارنگ رفتی کہ مقبرہ او از مکان شیخ مینا موازنہ بست کردہ بود نعلین چوبین بودی و بارہا پارہ

رفتی و راہ صحرا ناہموار و خارستان بودی و شب ہا بر دیوار نشستے و بیداری کردی تا اگر خواب غلبہ کند بر زمین بیفتد و اگر بر زمین نشستے خار ہا گرد اگرد خود نشاندی تا اگر خواب آید و بیفتد خار ہا بجلد و بیدار گردد و بارہا در ہوائے زمستان پیراہن با آب تر کردی و در صحن خانقاہ شیخ قوام الدین نشستی و بیدار بودی۔

بیان حال شیخ محمد عیسیٰ جونپوری

گویند شغل باطن بروے چنان غالب بود کہ بر در حجرہ او درختے بود و سالہا گذشتہ کہ شیخ را ازان خبر نبود تا روزے برگہائے آن درخت بر جائے نشست او افتادہ بود پرسید کہ این برگ ہا از کجا است آنزمان معلوم کرد کہ در بنجا درختے بودہ است و از بسکہ سر در مراقبہ داشتہ بود استخوان مہرۂ گردن او برآمدہ بود و زنخدان بسینہ رسیدہ

بیان حال شاہ میان جیو سلسلہ شان بیک واسطہ سید محمد گیسو دراز میر

گویند کہ از ابتدائے شہر رجب تا روز عاشورا معتکف می بود و در حجرہ را بسنگ می برآورد و در ینمدت شش ماہ بے طعام و شراب معتاد بسر می برد و روزیکہ میخواست کہ از حجرہ بیرون برآید فریاد میکرد مردم را تا کسے حاضر نباشد کہ تاب نظر جلال او نخواہد داشت و اگر اتفاقاً کسے حاضر می بود نظر او بر آن کس می افتاد و یکروز بخود افتادہ می بود قاضی شہر منکر او بود و بارہا بر دی حساب میکرد روزے در وقت برآمدن او از حجرہ در آنجا حاضر بود و نظر او بر و افتاد قاضی بخود افتاد و بیہوش شد۔

بیان حال شیخ داود مرید خلیفہ مخدوم شیخ حامد الحسنی الجیلانی

گویند وے در ابتدائے حالت جذبہ داشت در آمدن او در طریق سلوک آسان بود کہ او را در اثنائے طلب و تحصیل علوم فائد توفیق الٰہی بجانب دیگر بردو بطریق ریاضت و مجاہدات دلالت کرد چندان کار بر نفس تنگ گرفت و برخلاف مراد او رفت کہ از حد تحریر و تقریر خارج باشد گاہے از اول شب تا آخر بقیام گذارنیدی بی آنکہ بہ رکوع رود گاہے تمام شب در رکوع بودی گاہے در سجدہ گاہے در قعدہ ہمچنین آنچہ از عبادت اشق و اخص بودی اختیار و التزام نمودی چند سال در بیابان بدین طریق گذرانید تا خاطر خطیرش از جمیع وساوس و تعلقات آسودہ باشد و تفرقہ و تشویش از باطن فیض مواطن وے رخت بربست آنگاہ از برائے اقامت سنت انابت و بعیت کہ طریقہ سلوک مشائخ است متوجہ بحضرت حق شد و خواست کہ بکدام بزرگ این سلسلہ دست دہد پس مبشر خدمت سید حامد شد کہ خلیفہ حضرت غوث الثقلین بود توجہ آور و دست بیعت شد و خلافت یافت۔

بیان حال شیخ حسام الدین متقی ملتانی

گویند وی در لقمہ بنایت احتیاط نمودی و در زمین خراجی زراعتے میکرد و خراج میداد و در زہد و تقوی و ورع و سلمانی آیتے بود از آیات الٰہی نقل است از شیخ علی متقی کہ روزے بندگی حسام الدین گفتند کہ امروز کدورت بر دل من طاری ہست تا سبب آن چہ باشد و عادت ایشان آن بود کہ ہرگاہ کدورتے و ظلمتے بر دلی ایشان طاری میشد در شان لقمہ تحقیق

و تفحص میکردند که مبادا لقمۂ شبہ خوردہ باشم پس درون خانہ رفتند پرسیدند که امروز طعام از کجا بود و چہ طور پختہ شد بعد از تفتیش بسیار حال معلوم شد که گفتند در گرفتن آتش خس از خانۂ همسایہ بے اذن وی گرفتہ بودند پس نزد همسایہ رفتند و از وے عفو کنانیدند و چیزے بوے دادند که سبب رضائے او شد و نقل است که روزے شخصے از مجلس برخاست و نادانستہ کفش ہائے بندگی حسام الدین پوشیدہ رفت چون خبر شد شخص کفش ہا را حاضر آورد و ایشان تا بہائے کفشہا را بآنشخص ندادند نگرفتند و گفتند که ما تمام اسباب خود را از ملک خود برآوردیم تا اگر بالفرض شخصے در وے تصرفی نماید در حرام نیفتد و گویند که وے در سایۂ دیوار مقبرۂ شیخ بہاء الدین ذکریا ایستادے آنرا از وجہ بیت المال ساختہ اند و حق مسلمانان بر وے صرف شدہ و انتفاع و تمتع بآن درست نباشد و در اپسرے بود شیخ بابہ یزید او نیز بصفت ورع و تقوی موصوف بود و خود را وقت سماع در گوشۂ پنہان میساخت و میگریست شخصے بر وے روپیہ فتوح آوردہ ندانست که این روپیہ است گفت این چیست و این را چہ کار میکند بعد ازان دانست که این از جملۂ نقود است که مردم بکار میبرند۔

بیان حال شیخ سلیم بن بہاء الدین از اولاد فرید الدین گنجشکر قدس سرہ

نقل است که وی مدت عمر تا ایام کبر سن روزہ طے میداشت و افطار بچیز ہائے سرد و مضعف مثل سرکہ کہنہ و بعضے نباتات بار دمیکرد و ہر روز باب سرد غسل میکرد و در ہوائے زمستان جز پیراہن یکتا نمی پوشید۔

بیان حال شاہ بدیع الدین مدار قدس سرہ

غرائب احوال و عجائب اطوار از وے نقل میکنند گویند که وے در مقام صمدیت که از مقامات

سالکان است بود تا دوازده سال طعام نخورده لباسے کہ یکبار پوشیده بار دیگر احتیاج به تجدید غسل ونشده اکثر احوال برقع بر روے کشیده بودی گویند ہر کہ انظر بر جمال وی افتادی بے اختیار سجود کردی انتہی اینقدر حال از اخبار الاخیار نوشته شد۔

بیان حال حضرت شیخ بہاء الدین ذکریا ملتانی

نقل است از ملفوظات شیخ جلال الدین بخاری وقتیکہ شیخ بہاء الدین قرآن خواندی وے شیر از پستان مادر خود در ہا کردی وگوش بر انجانب داشتی تا چون بہفت سال رسید حافظ جملہ قرآنہائے بطریق قاریان شد نقل است کہ روزے مردی از شیخ گفت کہ حکایتے از مجاہدہ خود بیان فرما شیخ گفت ہر چند بیان مجاہدہ خود از زبان خود نشاید مگر مجاہدہ کمتر پیش تو بیان میکنم کہ این فقیر بست سال تمام یکدانگ آب ویکنیم دانگ طعام خورده روزه افطار کردم واین مجاہدہ کمینہ است بعد ازان دہ سال مجاہدہ مردان کشیدم کہ ہر شبے یک ماده گاو در بخوردم وبا دے یک خروار پایده ویکمن روغن دہلی را وزن میکردم ومیخوردم ده سال حاجت انسانی تقاضا نکرد ہر چند خوردم ہمہ در تنور کردم وسوختی چنانکہ ہیزم در تنور سوخته خاکستر گردد ہمچنان بودم سوخته آتش محبت اول مجاہدہ خوردنی نوراست دویم خوردنی حضور است احتیاطاً وضو میکردم نه لزوماً این مجاہدہ کمینہ پیش شما بیان کردم بزرگتر ازان انیست کہ بعد ازان مسافر شدم برائے زیارت کعبہ بہر گامے یک دوگانہ شکرانہ بیت اللہ میگذاردم دہم از وے پرسیدند کہ مجاہدہ چیست فرمود مجاہدہ آنست کہ ہر چہ نفس آرزو کرد تا بست سال ندہد بدان آرزو نرساندم از سی سال این مجاہدہ میکنم امید انم کہ ہنوز ہیچ نمیکنم کہ متقدمان ہفتاد سال نفس را آب وطعام نداده اند وہم منقولست از ملفوظ شیخ فرید الدین گنجشکر کہ من و شیخ

بہاء الدین ذکریا یکجا بودم حکایت در سلوک میرفت شیخ گفت وقتے در سمرقند بودم و بیرون سمرقند غاری بود دران دیوانہ از دو اصلان حق بود او را در یافتم مستغرق بود دو سال در خدمت او بودم تا کہ وے در عالم صحو آمد بپایش سر نہادم گفت کہ سر بردار نیک آمدی و رنج کشیدی پس گفت اے بہاء الدین قریب سی سال است کہ این فقیر در عالم تجلی مستغرق است و حیران کہ خبر از بندگان ندارد امروز بفرمان دوست با شما ہم سخن شدم بدان کہ ہیچ کاری زیان تر از صحبت مخلوق نیست ہر قدر کہ خلق مشغول است ہمانقدر از حق دور است این بگفت و مصلی از پیش خود برداشت و بجانب من پرتاب کرد و مشتی زمرد بداد و گفت بگیر و خرج راہ کن و خود از پیش من غائب شد و نقل است کہ در مجلس وے حکایت صوف پوشیدن رفت فرمود کہ چون درویش گلیم پوشد او را واجب است کہ عزلت گیرد از اہل دنیا و از آن و صحبت اغنیا ترک کند گویند عمرش صد سالہ شدہ بود ہر شبے ورد نے سہ قرآن ختم کردی تمام عمر این وظیفہ لازم داشت و نقل است از ملفوظ حضرت فرید شکر گنج کہ شیخ بہاء الدین ذکریا شبے از غیب روے بسوئے حاضران کردہ فرمود کہ کیے باشد از شما کہ در دہ رکعت دو بار ختم قرآن کند کسے از حاضران تکلیف نکرد پس شیخ خود در چہار رکعت دو ختم قرآن کرد و در دو رکعت سورۂ اخلاص خواند و نماز تمام کرد و ہم از شیخ فرید الدین منقول است کہ شیخ بہاء الدین فرمود کہ ہر چہ بمن رسید از اوراد و نماز ہمہ کردیم مگر یک چیز کہ فلان بزرگ در آغاز صبح تا طلوع شمس ختم قرآن میکرد و من ہر چند خواستم نشد

بیان حال ریاضات و مجاہدات مشائخ قلندریہ

بدانکہ پیشوائے قلندریہ حضرت شیخ عبد العزیز کی معروف عبد اللہ علیم دار رسول علیہ السلام است ایشان از اصحاب صفہ حضرت رسول علیہ السلام بودند و لقب قلندر را حضرت علیہ السلام یافتہ اند و در سفرے از اسفار آنحضرت علم ایشان ہم برداشتہ بودند ازین جہت مشہور بعلمدار شدند تحقیق اینہمہ در کتاب اصول المقصود بتفصیل

تمام نوشتہ ام در کتاب غوثیہ است قلندر بسلسلہ سہروردیہ ام من اسماء اللہ تعالیٰ وکان بیدہ لواء النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عرض حضرت قلندر صاحب مست ومجذوب بودند وحالت استغراق چنان پیدا شدند کہ روزے در سفرے ہمراہ حضرت پیغمبر علیہ السلام بودند در راہ استغراق چنان طاری شد کہ بیخبر شدند و در مکانے تا سی سال یا زیادہ ماندند و اصلاً افاقت نہ کردند آخر وقتیکہ لشکر حضرت امیر المومنین علی مرتضیٰ کرم اللہ وجہہ برائے حرب جمل یا صفین ساختہ شد و آواز طبل و پا ہائے اسپان بگوش ایشان رسید پس بافاقت آمدند و متوجہ لشکر شدند آنوقت در تمامی مکان بارش نور پیدا شد مردم از حضرت علی مرتضیٰ گفتند کہ این شخص کیست کہ می آید وی فرمود کہ شیخ عبد العزیز مکی صحابی و علمبردار رسول علیہ السلام است کہ می آید چون بخدمت امیر المومنین رسیدند در لشکر شریک شدند و با آنحضرت بیعت کردند و باز در حالت سکر رفتند حال ایشان ہمین بود کہ چہل سال در غلبۂ سکر بمراقبہ میگذاردند و بیخبر میماندند و باز بہوش می آمدند و سیر و سفر میکردند و در رسالۂ مظہر محبت مولفہ شاہ محبت علی خیر آبادی خلیفہ شاہ شکر اللہ قلندر نوشتہ دیدہ ام باین عبارت کہ شیخ عبد العزیز مکی صاحب علم مصطفوی است ولہ اربعۃ قبور وقام من کل قبر بعد اربعین سنۃ والقبر الرابع فی اجودھن وما قام من ھذا القبر وقد اخذ الشیخ فرید الملۃ والدین تحت قدمیہ مقام القبر وقد عاش شیخ عبد العزیز مکی ستمائۃ سنۃ باختیارہ انتھی ومقومی این است انچہ در رسالۂ غوثیہ مرقوم است بدین عبارت قال الراوی کان لہ ای الشیخ عبد العزیز مکی رضی اللہ عنہ اربعۃ قبور وفی کل قبر مکث اربعین سنۃ والناس یحسبونہ انہ توفی وھو لم یتوف ویخرج من قبرہ ویدور علی وجہ الارض ہکذا افعل ثلث مرات وقد یخرج من قبرہ بعد اربعین سنۃ والرابع ھذا القبر الذی کان عندہ قبر شیخ الاسلام فرید الدین ومن ھذا القبر لم یخرج وایضاً فیھا فی مقام آخر ھدت عمر الشیخ عبد العزیز مکی

ستمایته سنة وهو من اصحاب الرسول علیه السلام وکان بیده لواء النبی
علیه السلام وکان قبر شیخ فرید الدین والحق الملقب بشکر گنج قدس سره عند قبره
ویزوره الناس ویقضون حاجتهم بعقد نیاتهم انتهی عبارت الغوثیه وور رساله فصول
مسعودیه حضرت شاه مسعود علی قلندر قدس سره مرقوم است که والدم حضرت شاه اسحاق علی قلندر قدس
سره از کشف صحیح خود میفرمودند که عمر حضرت شاه عبد العزیز کی علمبردار و صحابی پیغمبر علیه السلام
ششصد سال است ازین ملاقات حضرت رسالت پناه و قبل از ملاقات حضرت رسالت پناه
عمر ایشان سالها سال بوده است چنانچه عمر وحیه کلبی و سلمان فارسی از پیشین بوده است در میان
و خلفای حضرت ایشان لاتعد ولاتحصی اند و ایشان همه عمر در سیر و سفر و ریاضات شاقه بهدایت
خلق الله بسر برده اند چنانچه چهل سال بر روی زمین سیر کردی و چهل سال دیگر در یک مراقبه بسر داد
بسر کردی و در آخرین مراقبه از سرداب بیرون نیامده و هنوز زنده هستند و بیرون آمدن در وقت
حضرت امام مهدی علیه السلام خواهد شد و مشرب قلندریه از ایشان است و اذکار و مراقبات
و ریاضات شاقه در شان از پیغمبر علیه السلام بالشافه دیده و شنیده اند و حضرت ایشان از
اصحاب صفه بودند و بیعت و تلقین ایشان چنانکه از پیغمبر خدا است همچنین از علی مرتضی
است و تلقین و تربیت ایشان سینه بسینه جاری است که تعلق از مرشد دارد و در خیز
تخلف نمی آید این سخن حق است حق است حق است انتهی و گویند که آنحضرت در اجودهن که
آنرا پاک پتن میگویند در سرداب بودند چون چندروز برای برآمدن آنحضرت از سرداب باقی بود
شیخ الاسلام بهاء الدین ذکریا ملتانی و شیخ فرید الدین گنجشکر قدس سرهما از برای حل عقده خود
بموجب حکم خواجه معین الدین چشتی قدس سره آنجا رفتند و از محاسن خود خاک و خاشاک
گرد سرداب آنحضرت می رفتند چون آنحضرت از سرداب بیرون آمدند پس حل عقده

این ہر دو بزرگ نمودند چنانچہ حضرت شیخ فرید گنجشکر پائین آن سردابہ قدرے زمین برائے قبر خود طلب کردند حضرت قلندر رحمت کردند تا ہمانجا قبر حضرت شیخ فرید گنجشکر شد بعد حل عقدہ ایشان باز قلندر صاحب بسردابہ بمراقبہ رفتند و منع کردند کہ باز کسے سردابہ را نکشاید کہ در زمان موعود حضرت امام مہدی علیہ السلام خواہم برآمد چنانچہ تا حال ہمچنان است غرض حالات ریاضات آنحضرت تا کجا نوشتہ شود زیادہ تر ازین چہ خواہند بود کہ چہل چہل سال در یک سردابہ میگذرانیدند و موت و حیات ایشان را برابر بود اینقدر اینجا بس است۔

بیان حال حضرت سید خضر رومی کھپرادھاری

بدانکہ حضرت ایشان از خلفائے حضرت شیخ عبدالعزیز مکی عبداللہ علمبردار قلندر اند و در حال ایشان حضرت شاہ مسعود علی قلندر در کتاب فصول مسعودیہ چنین نوشتہ اند کہ وقتیکہ تالیف کتاب میکردم حضرت والد ماجد شاہ باسط علی قلندر قدس سرہ فرمودند کہ حال سید خضر رومی مردم مختلف میگویند چرا نہ خود از روح ایشان پرسم پس روزے متوجہ بروح حضرت سید خضر رومی شدند ہمانوقت بر رخ ایشان حاضر شد چنانچہ انسان با انسان در بیداری حاضر شدہ گفتگو میکنند فرمودند کہ ولادت مادر آغاز صدی پنجم ہجری است و وفات مادر ہفتصد و پنجاہ ہجری است پس عمر من سہ صد و پنجاہ سال باشد و من تمام عمر قلندر وار بودم و نکاح نکردم و بریاضت شاقہ عمر بسر بردم و سیر عرب و عجم نمودم و مریدان و خلفائے من در شرق و غرب لاتعد و لاتحصی اند و ہمہ کامل و مکمل خصوصاً از جملہ خلفائے من سید نجم الدین غوث الدہر اند کہ از من بہتر شدہ اند و ے ہم تمام عمر قلندر وار ماند و سیر عرب و عجم کردہ بہدایت خلق مشغول ماند در آخر عمر بحکم رسالت پناہ صلی اللہ علیہ وسلم نکاح کردہ لباس مشائخ پوشید انتہی۔

بیان حال حضرت سید نجم الدین قلندر غوث الدہر قدس سرہ

بدانکہ وے از خلفاے راشدین حضرت سید خضر رومی قلندر است در رسالہ غوثیہ مذکور است کہ حضرت غوث میفرمود کہ چون شیخ المشائخ فرید الدین شکر گنج بزیارت شیخ قطب الدین بختیار اوشی آمدند پدر بزرگوار من شیخ نظام الدین غزنوی مرا نزد شیخ برد و در قدمش افگند شیخ کلاہ خود بر سر من نہاد و گفت این یکے از ما خواہد بود و من در آنوقت دہ سالہ بودم و منقولست کہ حضرت ایشان پنجاہ سال در سیر مکہ ماندہ افطار بہ برگ منیلان میفرمودند و چہل سال در خانہ حضرت خدیجہ کبری رضی اللہ عنہا حاجیان را آب دادند و چہل و دو حج بجا آوردند چنین حج اکبر دریافتہ و سی سال بر یک سنگ نشستہ بودند کہ آواز ہوے اختیار از ایشان برآمدی و حاجیان برائے بوسہ دادن بر سر حضرت غوث جمع میشدند و دو بار سفر از فرنگ تا چنین کردند و عجائب سفر دریا دیدہ بودند و مردیست کہ حضرت غوث قدس سرہ را خطے منقوش در جبین پدید آمدہ بود ہر کس آنرا معائنہ میکرد و آن خط لفظ قطب الاقطاب بود و مردیست کہ آنحضرت وقت وفات چشم بستہ و باز کشادہ فرمود کہ سید الاولیا حضرت خضر رومی کھیرا و ہاری، از بہشت چادر فرستادہ اند کہ گلہا دارد کہ مثل آن گل در دار دنیا نباشد و فرمود کہ سید نجم الدین را درین چادر پیچیدہ بیارند و آنحضرت میفرمودند کہ چون من می آیم و می نشینم پیش شما دست مارا ندا میکند یا رہی یا رہی بعدہ میروم و در خلوتخانہ مشغول میشوم و مردیست کہ آنحضرت ہفتدہ روز علول بود نزدیک وفات فرمود کہ طلب است دوست میطلبد روزے مریدے عرض کرد کہ ما میخواہیم کہ حضرت غوث زندہ و پاینده در دار دنیا باشند آنحضرت فرمود کجا ماندن کہ دوست میطلبد و طالب است و میفرمودند چنانکہ در دار دنیا زندہ ام و متصرف ام ہمچنان ابدالاباد نیز زندہ خواہم ماند و صاحب تصرف

خواہم بود چون وقت وفات رسید یک کف بر پہلو بر ہم زد و لفظ الحق بر زبان راند و برحمت حق پیوست بتاریخ بستم دیجہ روز چہار شنبہ سنہ ہفتصد و سی و ہفت ہجری انتہی و در مناقب الاصفیا است کہ سید نجم الدین غوث الدہر در اوائل بحفظ قرآن و تحقیق اداے قراۃ اشتغال داشتند روزے ابدالی از عالم غیب آمدہ ایشانرا ہمراہ خود بجائے برد و دو قبر را نشانہ نمود یکے قبر صوفی دوم قبر حافظ و از ایشان بگفت کہ بہ بینید جسم صوفی در چنین راحت است و جسم حافظ قاری کہ از اسرار وقوف نداشت در چنین عذاب مار و کژدم است پس طالب را باید کہ اوقات خود در چیزے صرف کند کہ دایما او را در راحت در روح و ریحان دارد شما موصل الی اللہ را طلب نمائید پس ایشان بخدمت حضرت سید خضر رومی بمرتبۂ علیا رسیدند چنانچہ مشہور آفاق است و آنحضرت چرم پوش بودند و از ممالک عالم بسیار سفر کردند و از جملہ خلفاے وے قطب الدین بختیار دل جونپوری و شاہ حسین سرہرپورے اند انتہی و در فصول مسعودیہ حال رفتن ایشان بموجب حکم حضرت نظام الدین اولیا کہ پیر بیعت ایشان بودند بتفصیل مذکور است و در بعض رسائل چنین دیدہ ام کہ چون سید خضر رومی کار ایشانرا بانصرام رسانیدند و ملقب بغوث الدہر نمودند فرمودند کہ سیر ملک پورب باید کرد کہ آنجا شاہبازے بدام تو خواہد آمد پس ایشان بموجب حکم آنحضرت با فقراے چند بسیر پورب تا بنگالہ تشریف بردند و اکثر اکابر و اصاغر آنملک را دیدند و با مخدوم شیخ نور قطب عالم خلف خواجہ علاء الحق ملاقات کردند از انجا بکچھوچھہ تشریف آوردند سید اشرف جہانگیر یکروز ضیافت کردہ روز دوم ایشان ضیافت ادشان کردند کہ قصہ آن طویل است اینجا ننوشتم۔ نقل است کہ سید اشرف جہانگیر را اشتباہ بود کہ من بر قدم کدام نبی ام بنا بر تحقیق ایمنی یکے از یاران خود را پیش ایشان فرستادند و تاکید کردند کہ در آنجا با ادب باشی و آنچہ بفرمایند بمن خبر دہی چون آنکس پیش

انحضرت رفت بمجرد دیدنش فرمودند خوش آمدی نور آن آفتاب پرست در جبین تو ہویدا می بینم پیر آفتاب پرست تو خوش است انکس خیلے از نیکلمات رنجید مگر ہیچ نگفت چون از آنجا رخصت شده بخدمت پیر خود رسید انچه از زبان اوشان شنیده بود بعرض رسانید مخدوم بسیار مسرور شدند وفرمودند الحمد للّٰه که حق تعالے مرا بر قدم عیسی علیه السلام رسانید این قصه در لطائف اشرفی در لطیفه چہارم در بیان معرفت صوفی نیز مذکور است اما آنجا بنام شیخ نجم الدین اصفہانی مذکور است شاید از غلطی کاتب باشد وہم در رساله غوثیه است که حضرت غوث نخست از بدلا بود پس قطب شد پس غوث شد در زمین و آسمان فرد الفرد شد غرض حالات ریاضات و مجاہدات و کشف و کرامات آنحضرت بیحد است در رساله غوثیه عجایبات سفر ایشان بسیار مرقوم است از آنجمله تصرف و قدرت یکے آنست که روزے انحضرت در سفرے با چند یاران میرفتند در راه باران در گرفت در آنجا دیرے از معبد ہنودان بود آنحضرت خواستند که در ان معبد بنشینند تا باران بگذرد چون قصد کردند ہنودان اندرون آن رفتن ندادند لاچار آنحضرت پس پشت آن دیر نشستند و بمراقبه فرو رفتند تا باران بگذشت بعد سر از مراقبه برداشته از یاران خود فرمودند دیدید چگونه این بت پرستان با من کردند اکنون بیائید تا حال ایشان به بینیم پس نزد آنہا رفتند و فرمودند اے پرستندگان این اصنام شما ہیچ سخن میگویند یا نه آنہا گفتند که این سنگ است چگونه سخن کند سخن گفتن صفت جمادات نباشد - باز حضرت فرمودند اگر بتان شما سخن نمیگویند باری این گاو سنگ متکلم باشد گفتند این ہم از سنگ است چگونه سخن کند پس حضرت فرمودند اگر این گاو بحکم من سخن کند لا محاله دین ما از دین شما اولی تر باشد آنوقت در دست انحضرت آلتی از آہن بود بر سر این آن گاو زدند و گفتند که تم باذن الله آن گاو ہمچو گاوان آواز کرد و از جا برجست حضرت بیاران فرمودند بگیرید این را پس یاران بمشقت تمام گرفته آوردند

پس حکم کردند تا ذبح کردہ کباب پختند کافران در تعجب ماندند کہ گاو سنگین در دم لحم و شحم و جلد دوم آورد امیر آن قوم این قصہ شنید با لشکر خود سوار شدہ بخدمت آنحضرت آمد دید کہ مردم آن گاو را کشتہ پختہ می خورند گفت اے شیخ شما پیرے کبیر از مردان خدا اید دین شما چیست بگوئید تا قبول نمائم حضرت فرمودند بگو لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ آن امیر و لشکریانش و شہریانش ہمہ یکبارہ مسلمان شدند و تا امروز آنجا اسلام باقی است و معمول است کہ اگر کسے را حاجت پیش آید نیاز آنحضرت باین ترکیب کند و گاو ذبح کردہ کباب ساختہ بقلندران مسلمانان فاتحہ کردہ تقسیم نمایند و اگر مسلمانان دیگر ہم خورند مضائقہ نیست اما اولی ایشانند و ہنوز این رسم بجاندان ماجاریست آنحضرت را خلفائے کامل بسیار بودند کہ ذکر آن در کتب خاندان ماہست اینجا ننوشتم در ریاضات ایشان بسیار شاق بودند کہ در ہیچ خاندان نبودہ باشد۔

بیان حال حضرت شیخ قطب الدین بنیادل قلندر قدس سرہ

بدانکہ ایشان از خلفائے راشدین حضرت سید نجم الدین غوث الدہر اند قدس سرہ منقولست کہ چون حضرت نجم الدین غوث الدہر بموجب حکم پیر خود حضرت سید خضر رومی در ملک پورب سیر کنان بسر ہر پور متعلقہ جونپور رسیدند قطب الدین بنیادل را دیدند کہ در میان اطفال بازی میکرد فرمودند کہ اینہمہ سیر من برائے تربیت این طفل بود و در کتاب مناقب الاصفیا مصنفہ مولوی فضل علی خلیفہ حضرت شاہ باسط علی قلندر الہ آبادی باین عبارت است کہ حضرت بابو امیر سید نجم الدین قلندر غوث الدہر برائے تلقین ایشان بموجب حکم حضرت رسالت پناہ از دیار مغرب متوجہ این سمت شدند اینجا حضرت قطب الدین بنیادل را بکشف معلوم شد کہ پیر من می آید لہذا از چند روز پیشتر بریاضت و خلوت اشتغال نمودند تا حضرت بابو نجم الدین غوث الدہر قلندر آمدہ ایشانرا تلقین و تعلیم نمودہ از اسرار نعمت خود مالا مال

ساختند و در فصول مسعودیہ مرقوم است کہ حضرت ایشان مادر زاد ولی بودند و بے تربیت و تلقین از روح مطہر حضرت پیغمبر علیہ السلام وصی برحق دی یافتہ بودند و خوارق عادات و تصرفات از ایام طفلی و شیر خوارگی از ایشان ظاہر شد چنانچہ نقل است کہ آنحضرت را بحسب ظاہر نشان چشم نبود و ہر چہ کسے بچشم ظاہر بیند ایشان بچشم باطن میدیدند لہذا الملقب بہ بینا دل بودند چنانچہ مشہور است کہ وقتیکہ آنحضرت متولد شدند دایہ ایشان را در کنار گرفت اتفاقاً مارے در ہمان عرصہ گم شد وے گفت این فرزند عجیب کم نحیت است از وقتیکہ در کنارم آمد مارم گم شد پس آنحضرت چون بمعتاد گویا ہی رسید نداول ہمین سخن از زبان ایشان بر آمد کہ اے دایہ مرا کم بخت چرا گفتہ بودی مار تو موشی میبرد من آنرا بسوراخ بند کردہ دادم مار تو بہمان سوراخ نہادہ است چون آن سوراخ را بنمودند مار را بے تغیر و تبدل ہمانجا یافتند پس مردم ہمہ حیران شدند و گفتند کہ ہر گاہ شما را اینقدر قدرت بود چرا ہمانوقت اطلاع نکردید فرمودند اگر ہمانوقت این اسرار بر زبان می آوردم مردم مرا از جنس دیو و پری دانستہ در ہلاکت من میکوشیدند الغرض ایشان را ہمہ نعمت قلندری بے کد و کاوش بنجا نشست از مرشد خود بدست آمد چنانچہ قلندران در عمر در از خود بسیر و سفر عجایبات و غرایبات بچشم ظاہر دیدند ایشان بچشم باطن خود دیدند و این محض از عنایت الہی و توجہ پاکمردان است کہ از مرشد خود رسیدہ بخطاب قلندر غوث الدہر سرفراز شدند بعد ہ مرشد ایشان ازین ملک بوطن خود مراجعت نمودند و ایشانرا استقامت بوطن نبخشیدند انتہی و قاضی محمد تقی قلندر مہولوی میفرمودند کہ وجہ لقب سر انداز غوثی آنست کہ در اثنائے ذکر وقت سر اندازی سر مبارک ایشان از تن جدا میشد و این مرتبہ غوث را حاصل میشود انتہی کذا فی مراد المریدین و دیگر حالات آنحضرت و بیان سلاسل در اصول دو تفصیل توشتہ ام و منقول است کہ شیخ عبد اللہ قسطار از آنحضرت پرسیدند کہ عالم قدیم است یا حادث فرمودند کہ عالم از کتم عدم ہنوز بوجود نیامدہ است تا بقدم و حدوث چہ رسد و نیز پرسیدند

خالق را با خلق چہ نسبت است فرمودند چون نسبت طاق با دیوار ہمذانی مراد المریدین و در مناقب الاصفیا است کہ چون شیخ عبد اللہ شطار این سوالہا کردند آنحضرت فرمودند کہ جواب سوال ہائے شما این شخص خواہد گفت و اشارہ بشاہ نصیر قلندر کردند آنوقت ایشان بحضور حاضر بودند پس شیخ عبد اللہ شطار جواب آن سوالہا یافتہ خاموش شدند و در مراقبہ رفتند و اینجا قصہ عروج ارواح ہر دو بزرگان مرقوم بود ترک کردم و در مناقب الاصفیا است کہ شخصے از اولاد حضرت شرف الدین یحیی منیری از آنحضرت استفسار توحید نمود فرمودند کہ توحید را عیان بہ بین پس آن سائل دید کہ از یک قطب الدین ہزار قطب الدین ظاہر شدند باز ہمان یک قطب الدین کہ بود ماند پس آنحضرت فرمودند کہ توحید را دیدی کہ در مرتبہ تنزیہ یعنی ذات بحت ہمین یک است بے ملاحظہ تشبیہ و ظہور بعدش چون تشبیہ و ظہور را دیدی کہ ہمہ ہمین یک بود کہ بچندین کثرت نمود و جز آن یکیت نیست و عین است ظہور را بعدش دیدی کہ ہمین یک ماند کہ بود انتہی و معمول است کہ در فاتحہ آنحضرت گوشت بکار نمی آرند بر دوغ و برنج پختہ شکر آمیختہ آنرا در ہندی سکہرن میگویند فاتحہ میکنند اگر کسے را حاجتے پیش آید و منت آنحضرت کند بعد حصول مراد فاتحہ بہمین ترکیب نماید و قبر آنحضرت در جونپور است فقط جونپورہ ایست پختہ و مزار شریف از سنگ است وقت دوپہر کہ آفتاب گرم میشود مزار مبارک سرد میباشد بسے مردم تجربہ کردہ اند در ملک ہندوستان حال قبر ہمچنین شنیدہ ام یکے در دہلی قبر شاہ باقی باللہ صاحب دوم در جونپور قبر حضرت قطب الدین منیا دل فقیر ہم در جونپور رفتہ زیارت مزارات آنجا کردہ است باقی حالات کمالات آنحضرت چہ نویسم کہ بحد حصر است و خلفاے آنحضرت صاحب کمال بسیار بودند از انجملہ دو پسر آنحضرت کہ محمد قطب و محمود قطب بودند۔ بودند

بیان حال حضرت شیخ محمد قطب قلندر قدس سرہ کہ فرزند رشید و خلیفہ کامل بود

بدان کہ حضرت ایشان پسر کلان حضرت قطب الدین منیا دل اند قدس سرہ در رسالہ فصول مسعودیہ است

کہ آنحضرت از ایام طفولیت کشود ظاہری و باطنی و سعادت ازلی و ابدی از خدمت والد بزرگوار خود شاہ قطب الدین بنیادل میداشتند و ہمیشہ بہ ریاضت و مجاہدت میگذرانیدند صائم الدہر و قائم اللیل می بودند چون باذکار و اذکار و مراقبات و اسرار از خدمت والد خود تربیت و تعلیم یافتند و بہ بیعت مشرف شدند و بر موز انا احمد بلا میم آگاہ گشتہ بر تبہ فنا فی اللہ و بقا باللہ رسیدند و در کسب و اکتساب طرق سلاسل دہر امور فقر مماثل پدر بزرگوار خود شدند پس والد بزرگوار ایشان را اجازت و خلافت کبریٰ در سلسلہ قلندریہ و قادریہ و چشتیہ و طیفوریہ و مداریہ و فردوسیہ و سہروردیہ با جمیع انہاج بخشیدند و لباس فقر پوشانیدہ بلقب خود قطب الاقطاب سرفراز گردانیدہ بجای خود نشانیدند پس ایشان انچہ از والد خود دیدہ و شنیدہ بودند بعمل می آوردند و ہمیشہ اوقات و ریاضات و مجاہدہ بسر میکردند حالت سکر و جذب بر آنحضرت غالب بود و لباس قطب ربانی محبوب سبحانی میداشتند و بیشتر منزوی می بودند و اکثر اوقات در مراقبہ سر میبردند چنانکہ دارد حضرت سید خضر رومی بود میداشتند قادر بر احیاء اموات بودند اما از نظر خلق خود را مخفی میداشتند بیشتر اوقات منزوی می بودند و بخلق کم التفات میفرمودند عمر شریف نود سالہ شدہ بود وفات بتاریخ نہم ذیقعدہ وقوع یافتہ انتہی مریدان و خلفائے ایشان بسیار بودند از خلفائے معتبرین و مشاہیر ایشان پسر ایشان شاہ عبد السلام قلندر قدس سرہ بودند۔

بیان حال شاہ عبد السلام قلندر معروف شاہ علن جو نپوری قدس سرہ

بدانکہ ایشان مرید و خلیفہ پدر خود شیخ محمد قطب قلندر اند و نزد بعضے اجازت و خلافت ایشان از جد بزرگوار خود شیخ قطب الدین بنیادل نیز ہست می تواند شد کہ عمر جد ایشان دراز شدہ بود صاحب ریاضات و مجاہدات و کشف و کرامات بسیار بودند نقل است کہ شیخ محمد غوث

گوالیاری نزد ایشان بجونپور آمدند و گفتند کہ من چندین چلہ دعوت برائے اہلاک شیر شاہ برآوردم بر لشکرش اثرے معلوم شد ابا بروے ہیچ اثر نکرد حضرت فرمودند کہ شمارا علم وقت آن نیست پس حضرت خود فرمودند فلانوقت بادشاہ ہلاک خواہد شد آخر ہمچنان شد غرض حضرت ایشان صاحب ریاضت و مجاہدہ و کشف و کرامات داشتند شیخ عبد الرحمن جانباز لاہوری صد حضرت شاہ مجاز از خلفائے ایشان بودند و شاہ محمود قلندر لکھنوی کہ خلیفہ حضرت شاہ عبد الرحمن جانباز بودند بموجب حکم پیر خود در جونپور رفتہ خرقہ خلافت از دست مبارک ایشان پوشیدند و باز بخدمت شاہ عبد الرحمن جانباز آمدند سی سال ایشان ریاضات و مجاہدات کردند کہ کم کسے کردہ باشد چنانچہ دوازدہ سال ہیچ نخوردند دنیا شامیدند و شیخ نظام الدین اسیٹھوی سالہا در خدمت وے بودہ و شاہ عبد الرزاق بن مخدوم خاصہ خدا اسیٹھوی نیز از خلفائے حضرت شاہ عبد السلام قلندر قدس سرہ بودند حالات اینہمہ بزرگان در کتب مذکور است اینجا اینقدر باختصار نوشتم۔

بیان حال حضرت شاہ عبد القدوس قلندر قدس سرہ

بدانکہ ایشان خلفہ رشید و خلیفہ وحید پدر بزرگوار خود شاہ عبد السلام قلندر بودند مناقب و کمالات ایشان زیادہ ازان است کہ بتحریر آید باوجود کمالات ہمیشہ در خمول و گمنامی میکوشیدند و حالات خود را از نظر خلق می پوشیدند چنانچہ در اوائل خدمت بندہ می متصدی بر خود لازم کردہ بودند ہرگاہ بقلعہ میرفت و فرش می برداشتند مدتے باینطور میگذرانیدند و کسے از حال ایشان خبر نمیداشت روزے بزرگے از شاہجہان آباد از خدمت شیخ خود جدا شدہ عزیمت نواحی جونپور میکرد و پیرش فرمودند کہ در جونپور بزرگی شیخ عبد القدوس نام ایست از وے ملاقات باید کرد وی از شیخ خود نشان پرسید شیخ فرمود معاش او از نوکری متصدی است در قلعہ ملاقات خواہد شد چون

آن بزرگ در جونپور رسید بہان نشان نشناخت و با دب تمام پیش آمد پس آن متصدی از بزرگی
ایشان مطلع شد عذر ہا خواست و تعلق نوکری موقوف ساخت از آنروز مردم از مناقب ایشان مطلع شدند
بعد ازان حضرت شیخ کشتکاری میکردند از دست خود ہمچنین است در مراد المریدین و در فصول
مسعودیہ و مناقب الاصفیا باین نہج مذکور است کہ آنحضرت نوکر دیوان بد و تنگ یومیہ بودند و
در آن قوت اہل و عیال خود میساختند روزے زنی ضعیفہ برائے کارے نزد آن دیوان آمد
چند با عرض کرد دیوان متوجہ نشد پس آنحضرت بحالت جلالی و غیرت الہی آمدہ دیوان را
بلفظے سخت و درشت خطاب نمودند و گفتند کہ چرا بحاجت روائی این ضعیفہ تاخیر میکنی ہمین وقت
چٹھی نوشتہ دہ و از باطن خود حاکم وقت را جذب نمودند دی سر و پا برہنہ نزد دیوان خود آمدہ بر چٹھی
آن ضعیفہ دستخط نمود و باز بجائے خود رفت و ایشان بان ضعیفہ چٹھی نویسا یندہ دادند و خود بخانہ آمدند
مردم خانہ گفتند کہ شما امروز وجہ قوت را برباد دادید پس آنحضرت بعالم غیب متوجہ شدند معلوم شد کہ تا
اینوقت شما اخفائے کمالات خود نمودید الحال اظہار نمائید و طالبان را تربیت و تلقین نمائید انتہی و در
حجۃ العارفین است کہ شیخ عبد القدوس بن شیخ عبد السلام قطب روزگار بودند پدر بزرگوار دی سالہا
پیش از وفات خود فرمودند کہ بعد از من بخدمت شاہ عبد الرحمن جانباز خواہی رفت پس آنحضرت
بعد وفات والد خود بخدمت شاہ عبد الرحمن جانباز رفتند و بصحبت ایشان ابواب علوم باطنی بر ایشان
مکشوف شد باز شیخ عبد القدوس باجازت شیخ عبد الرحمن جانباز قصد وطن خود کردہ چون قریب
لکھنو رسید شیخ محمود قلندر کہ در بیگانی باغ میماند باستقبال او بر آمدند و او را با کرام و تعظیم تمام در منزل
خویش فرود آورد و من بعد از اینجا متوجہ بقصبہ ایسٹھی شد شیخ عبد الرزاق بن خاصہ خدا باستقبال
او رفتہ باکرام تمام بخانہ خود آوردند و در آنجا شیخ نظام الدین برائے ملاقات وے آمد تا دیر با یکدیگر
صحبت ماندند پس از انجا بجونپور آمد و بگمنامی خود سعی بلیغ نمود کسے میدانست کہ وے قطب روزگار است

بخر چندی از مشائخ جونپور و در آنوقت کہ من بخدمت وے مشرف شدم صد و ده سالہ بوده باشد
انتہی و در مکتوب حضرت شاہ مجا قلندر رح مذکور است کہ شیخ عبد القدوس قلندر در یک ساعت
بخرق عادت در مکہ رفتہ و حج گذاردہ است و حاجیان ایشانرا مبارکباد گفتہ اند و ہمدران ساعت
باز بخانہ رسید بے آنکہ یک دو قدم بر زمین نہد و یا در گردش افلاک تغیری پدید آید انتہی و در
مراد المریدین است کہ حضرت شاہ عبد القدوس را پسرے نبود و دختر بود و ندیکے بہ شیخ فیض اللہ کہ تحذا
بود و دیم بشیخ قطب الدین ساکن منڈیاہو از اشان اولاد اند و از دختر اولی اولادی نہ انتہی

بیان خلفاے آنحضرت

بدانکہ یکے از ان حضرت دیوان عبد الرشید جونپوری بود کہ بعلوم ظاہری و باطنی موصوف و بکمالات
صوری و معنوی معروف بود منقولست کہ مدت مدید در خدمت آن قطب الوقت ماندہ بمرتبہ کمال تکمیل
رسیدہ بود لیکن دست از طلب بر نداشتہ در اوائل روز انہ میرفت و قطب عالم در کار کشت مشغول
می شدند و ایشان حاضری ماندند و میدیدند کہ آنحضرت دفت قلبہ رانے غایب میشدند لیکن جرأت
التماس نمی یافتند و نہ آنحضرت خود چیزے میفرمودند بعد مدتے روزے خود فرمودند کہ شما چرا می
آئید عرض کردند کہ مرا اذکار قلندریہ تلقین فرمایند در جوابش فرمودند کہ من آن را در روز نمیکنم و لفرمودند
کہ شب آیند از ان باز بشب رفتن مقرر کردند لیکن چونکہ دروازہ پل مسدود میشد شناوری کردہ
میرفتند آخر بعد چندے متوجہ شدہ تربیت کردند و کامل ساختند غرض کمالات دیوان صاحب
بسیار اند اکثر علماے و فضلاے آن عصر حلقہ ارادت شان در گوش داشتند زبانی قاضی محمد تقی ہبونوی
منقولست کہ شخصے مرید دیوان جیو بود وی بنا بر استفادہ بخدمت درویش دیگر میرفت کسے این
خبر بسمع شریف حضرت دیوا نجور سانید خیلے منغص شدہ فرمودند ہر جا کہ خواہد

رفتہ باشد لیکن این کلام بنوع دیگر فرمودند در ایام اندک آنکس بہمان علت مبتلا شد کہ از زبان دیوانجو برآمدہ بود دیگر سید راجی احمد مانکپوری است کہ از کمال دلیلئے وقت خود بود و سجادہ نشین شیخ حسام الحق مانکپوری است اول وے بخدمت حضرت شاہ عبد القدوس رفتہ طلب تلقین ثلاثی گنبدی نمودند آنحضرت فرمودند کہ پیر شدم از دیوان عبد الرشید تلقین شو پس راجی صاحب از آنجا رخصت شدہ می آمدند کہ در اثنائے راہ از دیوانجو ملاقات شد چیزو کتابے در دست ایشان بود از دیوانجو عرض کردند کہ مرا پیش شما مرشد شما برائے اخذ ذکر ثلاثی گنبدی فرستادہ اند دیوانجو فرمودند کہ من طالب علم ہستم مرا ازین امور چہ نسبت آخر دیوانجو یکبار در مانکپور تشریف بردند راجی ہما نجا حاضر شدند و عرض مطلب خود کردند دیوانجو فرمودند شما چرا اینجا آمدند مرا ہما نجا می طلبیدند او شان گفتند مقتضائے طالب ہمین است کہ خود آمدہ اخذ نماید پس دیوانصاحب ثلاثی گنبدی تعلیم کردند دیگر مولوی عطاء اللہ والد شیخ غلام نقشبند سجادہ نشین شیخ پیر محمد لکھنوی است وی ملازمت خود بود و در علم ظاہر شاگرد ملا محمود جونپوری و بیعت در سلسلۂ شیخ نظام الدین اعظمی داشت و خلافت سلسلۂ قلندریہ از شیخ عبد القدوس جونپوری یافت سوائے ازین دیگر کسان بودند کہ حال آنہا بسبب طوالت ننوشتم۔

بیان حال حضرت شاہ مجاقلندر لاہوری قدس سرہ

بدانکہ ایشان از اعظم خلفائے شاہ عبد القدوس قلندر جونپوری اند و صاحب طبقہ و خلافت کبریٰ و مروج سلسلہ عالیہ قلندریہ در جنۃ العارفین است کہ شیخ ابو سعید نام از خلفو لیت دوست سید داشتند سر گذاشت خود جدا نمیساختند نا من قریب بہیژدہ سالگی رسیدم و در حق من اکثر درویشان صاحب کمال دعا کردہ اند و گویند کہ آنحضرت در ابتدائے عمر بخواندن کتب درسیہ علوم فقہ مشغول بودند یکبارگی از زنجیر آوازے رسید کہ وقت خود را چرا ضائع میکنی برائے رسانیدن اسرار الٰہی ما منتظر نوشتہ ایم ہدایہ بگذار

دخود را پیش من برسان آنحضرت متغص شدند که کدام کس این آواز داد سہ بار ہمین آواز از غیب شنیدند بعدہ خواندن کتاب موقوف کردہ بتلاش مرشد تا لاہور رسیدند کہ در اثنائے راہ از شخصے سبز پوش بر اسپ سوار ملاقات شد وے گفت اے مجاکجا میروی ایشان عرض کردند کہ نزدیک حضرت شاہ میر لاہوری رحمۃ اللہ علیہ پیر و مرشد میروم وی فرمود کہ درین بادیہ فقیری ہست آنجا بردو او ہر چہ گوید بر آن عمل کن پس ایشان در آن بادیہ پر فتند وفقیری دیدند کہ ہیچ اسباب ظاہری نمیداشت آنشب نزد وی گذرانیدند او فقیر از کرامت خود ایشانرا طعام خورانید و پرسید کہ ارادہ شما چیست ایشان بیان کردند گفت وقت عذر اضائع مکن پیر و مرشد تو شیخ عبد القدوس قلندر جونپوری است پس ایشان در دل آوردند کہ نزد من خرج یک تنگہ است بجونپور بچہ طور رسم آن فقیر بشرف بخطرہ ایشان شدہ گفت کہ تا قنوج در پنج گھڑی خواہی رسید چنانچہ بتصرف آن فقیر در قنوج بر مکان مجذوبے رسیدند شب آنجا گذرانیدند صبح باز ہمان خطرہ در دل گذشت کہ جونپور دور است آن مجذوب گفت کہ در چہار گھڑی بجونپور خواہی رسید چون چہار گھڑی بجونپور رسیدند بپابوسی حضرت شاہ عبد القدوس فائز شدند حضرت ایشان فرمودند کہ سیدانی کہ وقت مطالعہ بدایہ شما را کہ آواز دادہ بودم من بودم و سیدانی کہ در ولایت لاہور آن سبز پوش سوار کدام کس بود حضرت شاہ عبد القادر جیلانی بودند و آن فقیری کہ در بادیہ بودند کہ بود برزخ این فقیر بود غرض ایشان بخدمت مرشد خود چہارده یا پانزده روز ماندند تلقین اذکار و افکار و اسرار یافتہ وصال حق شدند بخلافت سلاسل سبعہ مجاز شدہ بوطن رخصت شدند انتہی اقول گویند کہ حضرت شیخ عبد القدوس رحمہ پیش از رسیدن ایشان ایستادہ میگردیدند و میفرمودند کہ بیرہ بندگی شاہ عبد الرحمن جانباز برائے گرفتن نعمت جدود نزد من می آید و قتیکہ رسیدند مورد الطاف بیغایت و تفضلات بے نہایت شدند و در پانزده روز جمیع افکار قلندریہ و قادریہ و چشتیہ و غیرہ اخذ نمودند در روزے از شدت اذکار کہ بقوت تمام متوالی میکردند استفراغ کردند خون بسیار برآمد تا آنکہ مرض سل کہ از مدتے عارض حال ایشان بود از برآمدن آن مواد

دفع گشت وصحت کلی حاصل شد وقت رخصت ایشان آنحضرت فرمودند کہ نسخہ کیمیا میدانم و معمول خاندان خود ہست برائے جمعیت خاطر بیا موز کہ عند الحاجت بکار خواہد آمد عرض کردند کہ یا حضرت کیمیائے عظیم آنست کہ از حادث قدیم گردد و از ممکن واجب پس نسخہ این مگر آنحضرت ارشاد کردہ اند مرا ہمین بس است حاجت این کیمیا ندارم پس حضرت قلندر صاحب از ین استغنائے ایشان بسیار خوش شدند و فرمودند کہ مجاز رتبہ تو از من فوق است کہ من آموختم و نکردم و شما ناآموختہ بعمل چہ رسد آخر الامر ایشان از پیر و مرشد خود اجازت یافتہ بلاہر پور آمدند و بیرون آبادی در چک محدود ملوک خود مکانی مختصر درست ساختہ اقامت نمودند و شب و روز در ذکر و فکر مشغول شدند بعد چندے در حویلی مکانے علیحدہ درست کردہ اقامت گزیدند انتہی و گویند کہ حضرت شاہ عبد القدوس وقت رخصت ایشان آستین خود افشاندند باشارہ اینکہ تو خلیفہ آخرین من ہستی بخلافتے کہ اجرائے کمال آن ازان ہمیشہ خواہد ماند و ہم منقولست کہ چون حضرت شاہ مجا قلندر مجاز و خلیفہ شدہ رخصت شدند دیوان عبد الرشید جونپوری بخدمت مرشد خود عرض کردند کہ من از چندین سال بخدمت ہستم تا حال ہیچ کشود باطنی من نشد و شاہ مجا در عرصہ چہاردہ روز ولی کامل شدہ رخصت فرمودند مجا دل خود را مانند لوح سادہ آورد ہر چہ خواستم بر آن لوح نوشتم دعوای شما این است کہ ہر چہ ما شما میگوئیم آنرا با کتب حکما و متکلمین و صوفیہ وغیرہ مطابقت می دہید گاہے بسوئے علمی می برید و گاہے بسوئے دیگر انتہی و نیز منقولست کہ چون آنحضرت از جونپور بلاہر پور آمدند از روے جذبہ فرمودند کہ من در یاد خدا مشغول می شوم شما ہم در یاد حق مشغول شوند و نیز فرمودند در نصیبۂ من پسرے ہست لیکن از شمانیت پس بہتر آنست کہ راہ شما ہر دو بیاد حق مشغول باشیم و بدانکہ لقب آنحضرت از عالم غیب محی الدین ثانی است در آخر عمر اکثر در استغراق می بودند بحدیکہ چون نماز مشغول میشدند و بسجدہ میرفتند تا دو سہ روز در سجدہ می بودند آخر مریدان عرض کردند کہ الحال آنحضرت نماز نہا گذاردہ باشند

دمادم امر شود کہ جدا بگذاریم دربانی قاضی محمد نقی قلندر مہونوی ابن حضرت شاہ مینا منقول است
کہ حضرت شاہ مجا قلندر را در آخر عمر استغراق میشد چنانچہ بجلسہ قلندریہ نشستہ تا یکروز مستغرق و مراقب
می بودند گاہے تا دو روز گاہے تا سہ روز از خود خبر نمیداشتند و مطلق برائے اکل و شرب و قضائے حاجت
و صوم و صلوٰۃ پرسیدہ نمیتوانستند و کسے جرأت نمی یافت کہ آگاہ سازد پس بوالدین قاضی محمد مینا صاحب
کہ گستاخ خدمت بودند ہا میگفتند کہ شما بیدار سازید پس ایشان بآواز بلند میگفتند کہ حضرت سلامت
حضرت سلامت اصلا جواب نمیدادند بازمی گفتند حضرت سلامت ذوق است آنوقت میفرمودند
کجا ذوق و کجا شوق لیکن با وصف این گفتگو ہنوز متنبہ نمیشدند آخر ایشان میگفتند کہ سہ روز
گذشتہ است کہ حضرت طعام نخوردہ اند و برائے بول و غائط بخنیدہ اند و نماز نگذاردہ اند
چون نام نماز می شنیدند فی الفور بپا میخاستند و از حوائج بشری فراغت گرفتہ بادائے صلوٰۃ فرائض
مشغول میشدند در مناقب الاصفیا ہمچنین است و در بعضے اوقات اشعار بطور مثنوی میفرمودند
و اسرار غامضہ منظوم میکردند چون جمع میشدند میفرمودند کہ آن اجزا را کہ برطاق نہادہ اند بیار پس
آنرا باہم می بستند و بعضے گویند کہ مثنوی تصنیف کردہ بودند کہ قریب بصد جزو رسیدہ بود اسرار
نقر تمام در آن مندرج بود روزے از عالم غیب حکم شد کہ این مثنوی را بسوز چرا کہ اسرار صوفیا
من الاغیار سخن در پردہ باید نوشت تا ہر کسے مطلع نشود ظاہر این ابیات کہ مشہور است از ہمان
مثنوی است کہ مولوی چون را یاد ماندہ بود و در مراد المریدین است کہ حضرت مرشدی یعنی
قاضی محمد نقی صاحب میفرمودند کہ حضرت شاہ مجا قلندر تمام شب بیدار بذکر و فکر مشغول می بودند
در زمستان با وصف افراط سرما و برودت از غایت حرارت ذکر از خانہ بیرون آمدہ بر چبوترۂ گچ
کہ پیش دالان بود پا برہنہ میگردیدند و در پاہائے مبارک سردی اثر نمیکرد و والد بزرگوارم یعنی
قاضی محمد مینا نیز عقب عقب میرفتند و آنحضرت از غایت شفقت میفرمودند مینا شما چرا تصدیع

میکشید عرض میکردند کسے درین سرائے سخت از خانہ بیرون آمدن نمی تواند حضرت برین چپوترہ کہ از شبنم سرد تر است پا برہنہ میگردند نیاراچگونہ قرار باشد آنگاہ بخانہ تشریف میبردند چون باز حرارت ذکر مشتعل میشد قرار نمیگرفتند و بدستور سابق بیرون می آمدند انتہی عرض کشف و کرامات آنحضرت بسیار است تا کجا نویسم و خلفاے ایشان بسیار بودند ہمہ کامل و مکمل کہ تفصیل آن در ینجا نتوشتم و عمر آنحضرت شصت و سہ سال شدہ بود بتاریخ پانزدہم شہر ربیع الثانی سنہ یکہزار و ہشتاد و چہار ہجری انتقال فرمودند و منقولست کہ عمر آنحضرت از شصت و سہ سال زیادہ بود پس زیادہ عمر خود را بشخصے دیگر دادند و خود فوت کردند انتہی۔

بیان حال حضرت شاہ فتح قلندر جونپوری قدس سرہ

بدانکہ ایشان از اعاظم خلفاے حضرت شاہ مجا قلندر قدس سرہ اند و برادر زادہ حضرت شاہ عبد القدوس قلندر جونپوری ایشان در ایام طفلی در علن پور بخدمت عم بزرگوار خود بودند و تربیت می یافتند و عم ایشان بسیار متوجہ تربیت ایشان بودند گویند کہ چون وقت وفات حضرت شاہ عبد القدوس رسید بایشان عرض کردند کہ عم بزرگوار ما بعد ازین کدام کس تربیت خواہد کرد آنحضرت فرمودند کہ من بعد وفات خود در فلان مکان نزد شما خواہم آمد و تربیت خواہم کرد پس بعد وفات روح آنحضرت مجسم شدہ در ہمان مکان مہودہ آمدہ تربیت میکردند تا چہل روز این کیفیت ماندہ فرمودند کہ حالا شما نعمت خاندان ما دارید شاہ مجا قلندر لاہوری بگیرید و آنچہ فتوح تربیت شود پس ایشان بموجب حکم آنحضرت در لاہور بخدمت شاہ مجا قلندر قدس سرہ رفتہ کما ینبغی از امور و اسرار غیبیہ تربیت پذیر فتند و در مناسبہ الاصفیا است چون حضرت شاہ فتح قلندر بموجب امر روح پر فتوح عم بزرگوار خود بخدمت شاہ مجا قلندر رسیدند و طلب ارشاد و تلقین کردند حضرت شاہ مجا فرمودند کہ زود شاد میر لاہوری را دید پس حضرت شیخ فتح قلندر عرض کردند کہ اگر من آنچنان انعام سہ صد و شصت

ہمچو شاہ میر لاہوری برآرم بموجب امر عم خود برائے حصول علم خاندان پیش آنحضرت آمدہ ام اینقدر گفتہ از آنجا جدا شدہ بیرون لاہور در بتخانہ رفتند و بیاد عم بزرگوار خود مشغول شدند و گریہ کردند بجز این حال حضرت شاہ مجا قلندر در گریہ پیدا شد چون حکیم نبض دید گفت کہ مرض نیست چیزے از طرف بزرگان شما است پس آنحضرت متوجہ جام غیب شدند حضرت شاہ عبد القدوس را دیدند کہ میفرمایند کہ شاہ فتح قلندر بجہت کم مایگی گرفتن خدمت خانہ ان خود پیش شما آمدہ بود چرا تربیتش نکردند چون حضرت شاہ مجا این حال دید ہمانوقت ہنگام شب برائے تلاش شاہ فتح قلندر برخاستند و بجائیکہ ایشان نشستہ بودند رفتہ ہمراہ خود آوردند و تربیت و تلقین کما ینبغی نمودند بعد تربیت تعلیم باطنی برائے تحصیل علم ظاہری نزد شاہ عبد الرسول چندی کہ خلیفہ حضرت بودند فرستادند و تعلیم کنانیدند و منقولست کہ چون حضرت ایشان از شاہ مجا قلندر بخوبی تربیت و تعلیم و تکمیل یافتند روزے حضرت شاہ مجا قلندر از ایشان پرسیدند کہ شما اینقدر طاقت دارید کہ حضرت شاہ عبد العزیز مکی را بیدار سازید یا نہ عرض کردند کہ آنحضرت برائے یکے میفرمایند اگر حکم شود از لاہور پور تا جونپور ہمہ مردگان را بیدار کنم و از ینجا تا آنجا حشر برپا کنم پس حضرت فرمودند بس کنید می دانم کہ شما را خدا اینقدر قدرت داده است اما اظہار نباید کرد کہ مصلحت نباشد و منقولست کہ آنحضرت ستارہ زہرہ را کہ بفلک سیوم است نزد خود بخانہ مرزمان طلبیدند و مردمان آنرا دیدند و باز دیدند بمکان آن فرستادند آنحضرت را در دعوت اسمار داد عجب بسیار قدرت بود و اہل دعوت ستارہ سیمرا برزمین میطلبند و آن بشکل انسانی حاضر شدہ بنسبت اختیار میکنند مخفی مباد کہ ہیچکس از خلفائے شاہ مجا قلندر بمرتبہ شاہ فتح قلندر نبود کہ صاحب طبقہ و خلافت کبریٰ بود چنانچہ از دستخط حضرت شاہ مجا قلندر کہ برمثال بود ظاہر میشود و آن اینست کہ اخوی اعزی شاہ فتح قلندر بمرتبہ رسیدہ است کہ پیش ازین اولیا را مرتبہ در تربیت ایشان را خلافت دادہ و بجا گزاشتہ مرید ایشان مرید من است و مردود ایشان مردود من است انتہی و معنی خلافت کبریٰ و صاحب طبقہ بجائے دیگر

نوشتہ ام منقول است کہ آنحضرت را چہار ہزار مرید صاحب تصرف و کشف و کرامات در ممالک عالم بودند و بست خود خلیفہ کامل بودند کہ از ایشان صد ہا مریدان شدند نام ہر یک خلیفہ بتفصیل در مناقب الاصفیا مرقوم است و آنحضرت را چہار زوجہ بودند از ہر یکے اولاد شدند کامل و مکمل چہار پسر بودند و یک دختر نام پسران شاہ بہار اللہ و شاہ علیم اللہ و شاہ پیر محمد و شاہ محمد و اصل و نام صبیہ بی بی فاطمہ کہ کاملہ عصر بود از و چہار پسر بوجود آمدند مسمی شاہ غلام نبی و شاہ قطب الدین و شاہ موت و شاہ حیات و ہمہ کامل بودند حالات شان دراز بود در ینجا ننوشتم گویند شیخ نجیب نامی در انعہد عدد ی اولاد حضرت ایشان بود آنحضرت درحق وے فرمودند کہ ہر چہار پسر من شیر بچہ و شیران اند ہر کسے کہ بفرزندان من ایذا رساند و تعاقب و مفتی کہ طرفداری شیخ نجیب کنند ہمہ را تدارک کنم ہم در حیات و ہم بعد ممات خود انتہی۔

بیان حال حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر قدس سرہ

بدانکہ ایشان خلیفہ حضرت شاہ فتح قلندر قدس سرہ و برادر زادہ و فرزند لطفی حضرت شاہ مجا قلندر قدس سرہ بودند منقولست کہ وقت وفات حضرت شاہ مجا قلندر مردم خانہ آنحضرت بگریہ و زاری شدند کہ فرزندے ندارم کہ جانشین آنحضرت شود و بقول بعضے حضرت شاہ یسین برادر آنحضرت عرض کردند در جوابش فرمودند کہ حق تعالے در نصیبہ من پسرے داشتہ است من او را بشما دادم و دست خود بر پشت ایشان نہادند و فرمودند کہ نام پسر الہدیہ احمد و نصیبہ ارادت و کشود وے نزد شاہ فتح قلندر است پس بعد وفات حضرت شاہ مجا قلندر حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر از صلب شاہ یسین متولد شدند چون ایشان سن بلوغ رسیدند بخواندن کتابہائے فارسی و عربی مشغول شدند ہر گاہ طلب مرشد پیدا شد پیش ہر درویشے کہ میرفتند یا آن درویش از عالم رحمت میکرد یا از دنا خوشی بمیان می آمد چند جا رفتند ہمین اتفاق شد آخر مردم گفتند کہ حضرت شاہ مجا قلندر قدس سرہ علانیہ با یاران و برادران وقت وفات خود فرمودہ بودند

کہ نصیب ارادت وبیعت الہدیہ احمد از شاہ فتح قلندر است پس ایشان باستماع این سخن از مردم معتبرین نزد حضرت شاہ فتح قلندر رفتہ رسم بیعت و ارادت بجا آوردہ تربیت وتعلیم وتلقین کماحقہ گرفتند و باجازت وخلافت سلاسل سبعہ مشرف شدہ رخصت وطن یافتند و بکار خود مشغول شدند حالات وکرامات وتصرفات وریاضات ومجاہدات ایشان نہ چندان است کہ بحیز تحریر آید قطب وقت خود بودند چنانچہ منقولست کہ روزے حضرت شاہ فتح قلندر قدس سرہ از شاہ بہار الحق خیرآبادی کہ خلیفہ حضرت شاہ فتح قلندر و برادر خالہ زاد شاہ الہدیہ احمد قلندر بودند فرمودند کہ بہار کجا دارید این وقت برادر خالہ زاد شما را از حضرت رسالت پناہ وعلی مرتضی شیر خدا خلعت قطبیت مرحمت شدہ کذا فی فضول المسعودیہ وحضرت امیر شاہ خدا بخش قدس سرہ میفرمودند چنانچہ جنید و شبلی را شنیدہ بودم حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر را دیدم ویافتم و از جناب حضرت امیر المومنین علی مرتضی تصدیق سخن اسرار حضرت شاہ الہدیہ یافتم کہ جناب حضرت امیر فرمودند کہ آنچہ اسرار شاہ الہدیہ احمد بیان میکنند حق است و صدق است و از جناب پنجتن پاک خطاب آنحضرت قطب العارفین غوث العالمین بود فقیر مولف از زبان حضرت والد خود شنیدہ است کہ میفرمودند حضرت شاہ الہدیہ احمد در آتش بسیار خود نام باری تعالے بسیار بودہ اند وحالات عجیب داشتند وفات ایشان بتاریخ بست و دویم ذیحجہ سنہ یکہزار و یکصد و چہل و ہفت ہجری چنانچہ مولوی عبد القادر سوگہ پوری تاریخ آن گفتہ اند۔ **قطعہ**

شاہ الہدیہ احمد شیر وارث مرتبہ قاب قوس	بہر سال سفر آنحضرت خوان از آن یدخلون الفردوس

غرض خلفاے آنحضرت بسیار بودند علما و فضلا از آنجملہ یکے حضرت شاہ بسط علی قلندر الہ آبادی بودند

بیان حال حضرت شاہ بسط علی قلندر الہ آبادی

این شاہ محمد ماہ قلندر کہ خلیفہ حضرت شاہ مجا قلندر قدس سرہ بودند بدانکہ منقولست کہ والد ایشان

شاہ محمد ماہ قلندر چون از خدمت پیر خود شاہ مجا قلندر بعد تحصیل کمال اجازت و خلافت یافتہ رخصت شدند حضرت شاہ مجا قلندر فرمودند کہ فرزندے از صلب شما خدا پرست می بینم شما را لازم است این سخن را یاد باید داشت پس بعد مدتے دراز و سیر و سفر بسیار باتفاق دعائے وسعی سید فیض اللہ برادر خورد خود چون بوطن آمدند بموجب حکم پیر و مرشد خود ارادۂ شادی کردند و در آن عرصہ سن مبارک قریب شصت سال رسیدہ بود پس اول بخانہ خال خود شادی کردند و ازین زوجہ دو فرزند متولد شدند اول سید نور الدین کہ بطفلی مرد دوم خلق محمد درین اثنا این زوجہ بمرد پس در پرورش آن فرزند متوجہ شدند چون عمرش بدہ سالگی رسید نشان حق پرستی در وے ندیدہ فرمودند کہ حکم حضرت شاہ مجا قلندر بنکاح دیگر است پیام شادی خود بخانہ لالہ میان ابن سید احمد دادند در عرصہ سہ شبانہ روز از ہفتاد گذشتہ بود مردم اقربائے آنطرف بسبب درازی عمر آنحضرت انکار کردند این خبر حضرت شنیدہ فرمودند کہ اینہمہ جوانان روبروے من خواہند مرد و من زندہ خواہم ماند آخر ہمان شد و ہما نجا شادی قرار یافت پس ازان زوجہ سہ پسر متولد شدند اول سید محمد وارث دوم سید عبد الباسط سوم سید محمد واصل چون حضرت شاہ محمد ماہ قلندر رقیافہ حق پرستی در صورت شاہ عبد الباسط دیدند شکر کردند و ازان وقت ایشانرا دوست داشتن اختیار کردند و سیر و سفر گذاشتہ در تربیت و تعلیم ایشان مشغول شدند چنانچہ ایشان در رسالۂ منیا پور نوشتہ اند کہ در وقت طالب علمی الہ آباد تا بست سال در حضوری حضرت قبلہ گاہ بودم دگاہے از حکم ایشان انحراف نمیکردم و قبلہ گاہ بر من شفقت و مرحمت چون یعقوب بر یوسف بودند روزے شخصے از قبلہ گاہ عرض کرد کہ فرزند خود را امر بپیروی نمیکنند فرمودند مرا از خود نمائی کارے نیست من بحکوم امر الٰہی ام پس شبے در مراقبہ بر طالب وقت نصیبہ ایشان شدند درہمان عالم صورت شخصے نورانی ظاہر شد پرسیدند کہ نام شما چیست آن صورت گفت الہدیٰ نام دارم برادر زادہ شاہ مجا قلندر و فرزند لطفی ایشان ام شما ہم ازین معنی واقف ہستید مقصود شما چیست فرمودند کہ نصیبہ بیعت فرزند خود را در عالم می جویم کہ

بدست کیست فرمودند کہ پیر و مرشد فرزند شما منم و امانت شان نزد من است ہر گاہ خواہند بگیرند چون از مراقبہ باز آمدند این حال بیان کردند بعد مدتے چون حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر در الہ آباد تشریف بردند حضرت شاہ محمد ماہ قلندر ہمانجا بودند این خبر شنیدہ فوراً بملازمت حاضر شدند و با یکدیگر شکرانہ ملاقات بجا آوردند روز دیگر برائے ملازمت حضرت ایشان رفتند و باہم مذاکرہ اذکار و افکار مراتبات مشرب عالیہ قلندریہ در موز الہیہ کردند وقت عصر باز از آنجا بمکان خود آمدند و ہر روز ہمچنین میشد ہر چند حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر میفرمودند کہ ہر روز در ایام سرما شما را در آمد و شد تکلیف میشود بہتر آنست کہ ہمین جا باشند در جوابش شاہ محمد ماہ قلندر میگفتند کہ دل من متعلق بہر دو جا است اگر در حضوری آنحضرت پیوستہ باشم با با سطا را نہ بینم و اگر آنجا باشم جا صاحب را نہ بینم پس درین آمد و رفت مراعین راحت است باز آنحضرت فرمودند خیر اگر ہمچنین است سواری از نجا فرستادہ باشم عرض کردند انتظار سواری عین برہم کاری است الغرض آنحضرت یکماہ در آنجا تشریف داشتند بعدہ قصد شاہجہان آباد کردند مگر در ہیچ صورت ملاقات حضرت شاہ باسط علی قلندر بمیان نیامد خداوند درین چہ سر بود چون شاہ الہدیہ احمد قلندر روانہ آنطرف شدند شاہ محمد ماہ قلندر عرض کردند کہ مرا رخصت فرمایند تا با با باسط را از طرف ایشان تعلیم و تلقین نمایم پس رخصت کردند و گویند حضرت شاہ محمد ماہ قلندر برائے تحصیل علم ظاہر حضرت شاہ باسط علی قلندر بسیار مصروف بودند وی گفتند کہ علم ظاہر در مدت مدید حاصل میشود علم باطن یک سخن است کہ منکشف شود بر آن استقامت دست دہد پس بظاہر برائے تربیت مصروف بودند از باطن ہم ہمیشہ باشارت آگاہ میکردند روزے شاہ باسط علی قلندر راز الدجود پرسیدند کہ طریق وصول الی اللہ و تربیت مرشد چگونہ است فرمودند کہ بدین تمثیل کہ شخصے چادرے داشت بر دوش افگندہ اما از غفلت فراموش کرد و میداند کہ گم است پس بشوق تمام بجستجویش افتاد یک شخص دانا گفت کہ آن چادر را کہ فراموش کردہ ہمین است کہ بر دوش تو افتادہ است دیدہ شد و دید کہ نزد من است پس تسکین یافت انتہی غرض باین اشارت بیان حقائق و معارف میکردند چون آنحضرت وفات کرد حضرت ایشان بخدمت شاہ الہدیہ احمد قلندر در جنیکہ آنحضرت در آستانہ

قلندر پور بودند رفتند پس تعلیم اذکار و اشغال گرفتند چون قصد بیعت آمد بخواب دیدند که دریاے است و کشتی اما ملاح موجود نیست چون این خواب بحضور مرشد خود عرض کردند که دریا معرفت الٰہی است و کشتی امور طریقت و اسرار است اما وقت بیعت بالفعل نیست آنحضرت فرمودند که راست گفتی بالفعل وقت بیعت نیست برو در الٰہ آباد بکسب علم مشغول شو دمدد وجہہ نادبہ اذکار و اشغال که تعلیم کردہ ام مشغول باش من بعد آمدہ امانت خود از من بگیر موجب حکم از سراے میر بالہ آباد آمدند تا سہ سال باز بکسب علوم ظاہری مشغول شدند و بامور باطنی نیز پرداختند در ینعرصہ حالات عجیب و غریب رو نمود اکتاب ہدایہ میخواندند ناگاہ بشب حضرت پیر و مرشد خود را بخواب دیدند که میفرمایند در راہ خدا چرا دیر میکنی بیا و امانت خود از من بگیر چون بپاے این ندا بگوش رسید عزم مصمم کردند نزد حضرت پیر و مرشد خود در اعظم گڈھ رسیدند پس آنحضرت فرمودند که اکنون امانت خود را بگیر و در انتظار سال آن شنده مباش که وعدہ من بآخر رسیدہ است انتظار سال آن شنده کمن پس حضرت شاہ الٰہدیہ قلندر کما ینبغی تربیت و تعلیم ایشان متوجہ شدند و شب و روز تلقین اشغال و اذکار و اسرار قلندریہ و دیگر اشارات عالیہ میفرمودند در رسائل تصوف و مرآۃ العارفین می خوانانیدند و درین اثنار آنحضرت که بکسب و ریاضت مشغول بودند بارہا از غیب این ندا می شنیدند که شاہ باسط علی قلندر از خود رستہ و بحق پیوستہ ہفت ماہ برین دیرہ گذشت در ماہ ہشتم خود حضرت پیر و مرشد ایشان فرمودند که در کدام سلسلہ قصد بیعت و ارادی عرض کردند در انچہ آنحضرت مناسب دانستند فرمودند که فراموش کردی حضرت غوث الاعظم قدس سرہ فا نوقت در مراقبہ دستگیری نوکردہ بودند پس بوقت عصر در سلسلہ قادریہ رضویہ بیعت کردند و اجازت سلاسل سبعہ دادند و منظور کردند که الحال بجاے گوشہ نشینی اختیار کنند وقت شام در دل ایشان دو خطرہ گذشت یکے آنکہ علم ظاہری باقی نیز حاصل کنم و دیگر آنکہ برائے استقامت امور بالہ آباد شو پس حضرت مرشد ایشان مشرف بخاطر ایشان شدہ فرمودند ہرگاہ علم ظاہر بچندین محنت حاصل کردید تحصیل تمام باید نمود زمانہ دجالی صفت اللہ خیر آبادی رفتہ فراغ باید کرد بعدہ بسمت الٰہ آباد رفتہ استقامت باید

غرض صبح آن رخصت شدند پس از آنجا بخیر آباد پیش حاجی صفت اللہ خیر آبادی در سنہ یکہزار و یکصد و چہل و چہار ہجری آمدند تا پنج سال بخدمت ایشان ماندند و جلد اخیر ہدایہ و بقیہ کتب درسیہ مانند شرح مواقف و تفاسیر و احادیث خواندند چون فراغ حاصل کردند حاجی موصوف پرسید شما را چہ ارادہ است اگر تحصیل معاش کنید برائے شما فکرے کنم در سرکار غنیا استطاعت این امور دارم گفتند ارادہ ما گوشہ گزینی است پس او گفت کہ قول مرشد من حضرت عبد اللہ سیاح است کہ ہر کہ گوشہ گزینی اختیار کند اگر دیش و عیشی نگیرد بعد فراغ یکماہ شود کہ پیر محمد وارث صاحب برادر کلان ایشان جویان بخیر آباد رسیدند و آنحضرت را یافتند و آرزو ہائے تمام بجا آوردند پس آنحضرت در موضع نگدہ رفتہ استقامت کردند و ہما نجا شادی کردند در آنوقت عمر ایشان سی و شش سال بود بعد ازان از راہ اسارہ عازم ریاضت چلہ گشتند و در اندک عرصہ داد درویشی چنانچہ باید و شاید دادند و نقارہ ولایت و کشف و کرامات و قدرت نواختند در اوائل چلہ کہ ہفتاد و چہار روزہ بود در بیداری حضوری روح والد بزرگوار شاہ محمد ماہ قلندر می ماند و بروز بست و پنجم وقت عصر برزخ حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر بصورت ظاہری چنانچہ مشہور بود در بیداری موجود شدند و فرمودند کہ بنگر جمیع قلندران حاضر اند پس ایشان بچشم سر مشاہدہ کردند کہ از حضرت شاہ فتح قلندر تا حضرت شیخ عبد العزیز مکی ہمہ بشکل نوری مانند آفتاب نصف النہار موجود اند و حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر بشکل روح مجسم بصورت اصلی خود موجود و ہمہ قلندران را باسم می شناسانند چون ایشان ہمہ را دیدند و شناختند باز حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر فرمودند کہ فوج حضرت شیخ عبد القادر جیلانی از طرف مابین مغرب و شمال می آید و افواج حضرات امامین علیہم السلام از طرف مابین مغرب و جنوب می آید فی الفور آن افواج حضرات در رسیدند و ایشان مشاہدہ کردند و بقدمبوسی مشرف شدند و با انواع ارشاد و تلقین کامیاب شدند چون آنحضرت نوازش کرد مراجعت فرمودند ایشان تسلیمات و شکرانہ بجا آوردند و مست شدند و تا در رحالت سکر و جذب و جوش و خروش ماندند تا آنوقت حضوری حضرت شاہ الہدیہ احمد قلندر بجسم ہمہ وقت میسر می ماند ہر ساعت بہر امور تلقین میکردند بطریق ارشاد فنا فی الشیخ و فنا فی اللہ و غوامض اسرار میفرمودند

وہر جا کہ در اذکار و افکار و مراقبات و حرکات و سکنات ادعیہ و اسمار اللہ سہوی واقع میشد آگاہ میکردند تا بمرار
محمدی و عمر تضوی مالامال و بمقصد اصلی فائز گردیدند چون سال دیگر قصد چلہ کردند بشرائط اولین کردند و
قبل از شروع چلہ در دہر لاحق شد پس متوجہ بطرف پیر و مرشد خود شدند حکم شد کہ چلہ بکش در وقص خطرہ شیطانی
است آخر در رفع شد و بچلہ نشستند این چلہ پانزدہ ماہ اتفاق افتاد بشرائط تمام و درین چلہ انچہ انوار غیبیہ و مشاہدات قدسیہ
و امداد و فیوضات غیبیہ حاصل شد بقریر نگنجد و حضوری بر نہج مرشد و ملقنین وارشاد مرشد در عالم بیداری
بجسمہ بمتورسا بق بود چون قصد بیرون شدن از چلہ کردند از پیر و مرشد پرسیدند کہ حضوری مبارک تا کے خواہد ماند
فرمودند ہمیشہ روز بروز زیادہ خواہد بود چنانچہ در ہر ظاہر وقت رحصت ایشان بخیر آباد فرمودند کہ ہمراہی من
باشما تا ابد است الغرض ہمین طریق چلہ ہائے بسیار کشیدند آخر حکم پیر و مرشد شد کہ حالا شمار احاجت چلہ نیست کہ
خلوت و جلوت شما یکسان است و ہمیشہ در چلہ اید پس موقوف کردند تا تمام عمر صدا و ندا و الہام قلبی و حضوری
عالم ارواح در عالم بیداری میرسیدند ہمچنین است در رسالہ نیشاپوریہ کہ آنحضرت خود نوشتہ اند در رسالہ
فصول معودیہ است کہ آنحضرت فرمودند کہ قبل ازین ایں فقیر را از جناب امین علیہما السلام لقب اسرار اللہ مرحمت
شدہ بود روزے در یاد خاص بودم کہ بعضے سخنہائے دیوی شنیدہ خاطرم منغص شد فوراً حضرت امین
در عالم بیداری تشریف آوردہ فرمودند کہ لقب تو اسرار اللہ است ترا آزردگی و ملال خاطر چرا پس
باز طبیعت بدستور مشغول بحق شد و میفرمودند کہ ایں فقیر را از عالم ارواح در سوال و جواب و ارشاد و تلقین اکثر اوقات
خطاب اسرار اللہ مسموع میشد و باسم شاہ باسط علی قلندر نیز اکثر در عالم ارواح مخاطب شدہ ام و چون
حضوری حضرت شاہ بو علی قلندر رشد آنحضرت بخطاب بابا صاحب مشرف ساختند چنانچہ والد ماجد شاہ
محمد ماہ قلندر نیز بہمین لقب خطاب میکردند و از حضور امیر سید علی شاہ عاشقان بلقب کلید عرفان مشرف
شدہ ام انتہی و مخفی مباد کہ آنحضرت را اجازت اسمار و ادعیہ خاندان خود و بظاہر از پدر بزرگوار خود و پیر
خود بودہ است و بباطن از ارواح آن بزرگان کہ آن اسم منسوب باد شان است اجازت یافتہ اند

وہمیشہ حضوری ارواح می بود ہرچہ میخواستند از عالم ارواح می پرسیدند وعجیب مقام واستعداد آنحضرت بود کہ کم کسے از اولیاء اینچنین نسبت بودہ است تفصیل آن اینجا نوشتن مصلحت ندیدم لہذا نوشتم اگر خواہی در کتاب اصول المقصود بہ بین بدانکہ بر حضرت ایشان حالت الوہیت غالب بود صاحب جذبہ اویسیت وجد وعشق وتوحید بودند کہ نغمہ سرود می شنیدند میفرمودند کہ مرا کلام پاکمردان برائے تیز کردن آتش عشق بجائے باد کش است ؎ کسانیکہ یزدان پرستی کنند ؎ بآواز دولاب مستی کنند درجہ محبوبیت داشتند اگر در صحبت ایشان کسے تذکرہ حق میکرد شورش پیدا میشد وکف از دہان مبارک جاری میشد وکمتر دنیا در مجالس ایشان کم کسے میکرد وہر کسے را جرأت نمیشد تا دیر بصحبت نشیند یا بی تکلف ہرچہ خواہد بپرسد ہیبت حق است این از خلق نیست ؎ ہیبت این مرد صاحب دلق نیست گویا در شان ایشان بود وایما باوضو مستقبل قبلہ بجلسہ قلندریہ می نشستند در وقت غلبہ حالت کسانرا اہل دنیا را طلب کردہ چیزے تکلم از دمیکردند تا تیزی حالت فرو میشد وميفرمودند کہ تاریکی اہل دنیا در دل اثر میکند لہذا امر دنیا دار را زیادہ پیش خود نشستن روا نمیداشتند غرض با عالم ارواح نہایت مناسبت میداشتند ہرگاہ کہ میخواستند حضوری ارواح میشد در وقت حضوری ارواح حالت متغیر میشد وجد وشورش پیدا میگشت وہر وقت کہ حضرت برائے کاری متوجہ بروح بزرگی میشدند فی الفور روح آن بزرگ حاضر میشد وتکلم میکرد وہمیشہ از غیب صدا رسیدا الہام قلبی د حضوری عالم ارواح در بیداری دست میداد وبرنسخ والد بزرگوار دپیر ومرشد ہمہ وقت موجود میماند وباقی ارواح در اندک توجہ حاضر خصوصاً ارواح چہارتن پاک علیہم السلام وحضرت غوث الثقلین نہایت حضوری حاصل بود اینقدر کم کسے از اولیاء بودہ باشد حکایت است کہ یکروز تنہا مثل طفلان کتابی در بغل گرفتہ نزد استادے میرفتند در راہ زنی گفت کہ مرا فرزند نمیشود از والد خود برائے من بگو ایشان گفتند من ترا بپسر دادم وروان شدند پس آنچنان شد کہ

گفته بودند بعد مدتے باز از ان راه میگذشتند دیدند که آن زن همراه زنے دیگر ایستاده است
آن زن صورت ایشان را دیده گفت اے فلان زبان این طفل چه تاثیر دارد که بگفته وے پسرے شد
از زبان وے برآمد که این طفل چه خواهد داد در نصیب من بود حضرت باستماع این کلمه برهم شده
گفتند اگر من نداده ام می گیرم و باز دان شدند پس آن طفل مرد قصه کوتاه کسے حرف عجز و بیچارگی از
ایشان نشنیده باشد و کسے نبود که از ایشان تصرفے ندیده باشد باوجودیکه باختیار خود تصرفے نمیکردند
و در اخفا میکوشیدند و میفرمودند که هر روز از جانب الوهیت ندا می آید که آنچه تو خواهی بکن و نقیر میگوید
که آنچه تو خواهی بکن غرض کرامات و کشف ایشان تا کجا نویسم دفتری باید که سیاه شود تاریخ هفتم
ذی الحجه سنه یکهزار و یکصد و نود هجری از بنجهان انتقال کردند و اصل بحق شدند کیفیت وفات
آنحضرت عجیب و غریب که کم کسے از اولیا را اتفاق شده باشد حالش مفصل در اصول المقصود نوشته ام
مجملا اینست که در حیات خود گاه گاه میفرمودند که فقیر مختار است هر گاه که خواهد از بنجهان رود و اگر خواهد زود
نگرفتن ضرور است که سنت محمدی در تضوی است و نیز قبل از وفات بعضے کلمات چنین میفرمودند
که مشعر بر اطلاع از انتقال و دفن آنحضرت میشد لیکن کسے نمی فهمید و ذیکه انتقال بلغانه آنحضرت
شد خود بدولت بر چارپائی قیله رو مراقب و متمثل نشسته بودند و از وقوع این حادثه هیچ نفرمودند
یکایک از خانه بیرون آمدند سید خدا بخش و سید مظفر علی صاحب همراه آنحضرت شدند و فرمودند که
آب و کلوخ بیارید تا از حاجت بشرے فراغت کرده شود پس از حاجت بشرے فارغ شده وضو نموده
چارپائی طلبیده بر دهلیز خانه نشسته و فرزند کلان شاه مسعود علی قلندر را که آنوقت نزدیک نعش والده
خود نشسته بودند طلب کردند چون حاضر شدند دست مبارک خود را در گردن ایشان انداخته
بجانب خویش کشیدند و بر چارپائے بجاے خود نشانیده سر مبارک خود را بر سینه ادشان
نهادند و بیدم شدند آخر معلوم شد که انتقال فرمودند گویند که چون در حجره مبارک هر دو قبر

کنده شد از خاک قبر بوے کافوری آمد صد ہا مردم آنرا بوئیدند وقتیکہ حضرت شاہ مسعود علی قلندر نعش مبارک را در گور فرود آوردند مکانے مصفا و نور آگین و خوشبو از بوے کافور یافتند و چہرہ مبارک را چون آفتاب درخشان دیدند سبحان اللہ اولیاء اللہ لا یموتون بل ینقلون من دار الی دار ۔ دیگر تصرفات و کمالات کہ قبل مرگ و بعد دفن بظہور آمد چہ نویسم اگر خواہی در کتاب اصول المقصود بہ بین تاریخ ہاے وفات ہم از قرآن و ہم از کلمات دیگر مولوی عبد القادر سوگہوری گفتہ اند و مولوی نجم الدین صاحب ساکن کاکوری کہ عالم متبحر بودند فاسکن انت وزوجک الجنۃ ابدا گفتہ اند دیگر تا کجا نویسم روزے حضرت والدم را کہ خلیفہ اکبر آنحضرت بودند در چلہ بطور الہام معلوم شد کہ اگر کسے را حاجتے پیش آید برائے حصول مرام منت حضرت شاہ باسط علی قلندر قدس سرہ نماید و توشہ آن او اساز و حاجت روا گردد چنانچہ تا اینوقت از آنوقت این منت جاری است و تجربہ می آید ترکیب توشہ این است کہ پنج آنار نا پختہ و سہ آنار شکر و سہ آنار روغن زرد پختہ مالیدہ سازد و بر آن فاتحہ حضرت شاہ باسط علی قلندر کردہ مسلمانان را بخوراند اگر صاحب مقدور باشد بوزن پختہ جنس باشد و اگر نہ بوزن خام کہ این ہم رواست ۔

بیان حال حضرت شاہ محمد ماہ قلندر و الد بزرگوار حضرت شاہ باسط علی قلندر قدس سرہ

بدانکہ حضرت ایشان خلیفہ کامل شاہ مجا قلندر قدس سرہ بودند در رسالہ نیشاپوریہ است کہ حضرت قبلہ گاہ ہموارہ بریاضت و مجاہدات و اذکار شاقہ اشتغال میداشتند و با اینہمہ کمالات پادر از کردہ می خفتند و اگر کسے سبب آن می پرسید میفرمودند پادر از کردن در قبر بس است و کدام عمل و ریاضت بجا آوردہ کہ بخاطر جمع بر آن اعتماد کردہ پادر از کنم و آنحضرت را چنان قرب الہی و حضوری محمدی در تصوفی حاصل بود کہ اگر شخصے بے ریاضت را خواستی بجناب محمدی در تصوفی شرف ساختی تا

دے حل مشکلات از آنجناب نمودی وخود آنحضرت قدرت ایصال الی اللہ وتعلیم اسرار و
تاثیر کلمات وبخشیدن ذوق وحال سلوک وجذبا مانند اولیاے سابقین داشتند وانچه از خوارق
عادات آنحضرت که حکم ناطق داشتند این فقیر ساعتہ فساعتہ لیلا ونهارا بچشم خود دیدہ
تا کجا نویسم بدانکه روش آنحضرت چنان بود که گاه گاه بخلوت میرفتند وطعامے وچیزے خوردنی ونوشیدنی
باخود نمی بردند ودرخلوت را بند میکردند وزن هم نمیداشتند وبعد چهل روز یا زیاده یا کم هر قدر که
اتفاق میشد از خلوت بیرون می آمدند وصحت وتوانائی وقوت ودرخشی مثل قبل در آمدن
خلوت می بود بلکه زیاده ازان ودرمدت ماندن آنحضرت جسم آنحضرت مانند مرده افتاده می
بود وروح آنحضرت بعروج میرفت لهذا آنحضرت قبل از خلوت بحضور مردمان علانیه دوچهار
بار بآواز بلند میگفتند که من بخلوت درمی آیم وآنجا نه چیزے خواهم خورد ونه خواهم نوشید اگر کسے
مرا مرده دانسته وفن خواهد کرد گنهگار خواهد شد واین را بتاکید تمام میفرمودند ونیز میفرمودند
وقتیکه خواهم مرد قبل ازان علانیه باشما یان خواهم گفت وآنحضرت یکبار دیگر بطور مذکور
در وقتیکه مادر کلان من یعنی والده برادرم سید خلق محمد زنده بودند بخلوت نشسته بودند
وبعد چهل روز برآمدند ویکبار درحضور من همچنین خلوت کرده بودند بست وهشت ماه قبل
گذشته وبراے شادی کنخدائی برادرم محمد وارث سه روز باقیمانده بودند مردمان
وزنان را اضطراب تمام پیدا شد بعضے مردم بخدمت درآمدند که آنحضرت شاید علت مزمنه
باشند که بست وهشت ماه گذشته است آخر الامر صدائے نوحه مردم شنیده از خلوت آواز دادند که
چه نوحه وفغان است مردمان گفتند که در شادی دو روز باقی مانده اند وحال شما این است چگونه
شادی خواهد شد فرمودند که درخلوت باز کنند چراکه درخلوت از هر دو طرف بسته بودند وزنان بلے
درنیز از گل بسته بودند چون درکشادند آنحضرت از خلوت برآمده غسل کرده فاتحه پنجتن پاک و

تلندران نموده انچه خوراک معتاد بود خورده در پی کاری شهر الہ آباد پیاده پا آمده تا الہ آباد چهار کوه راه بود همان روز رفتند صبح آن از الہ آباد بسوهنه آمدند واز آنجا بد تکدهر رفتند و در یکروز راه دوده کروه قطع کردند بقدمش چون صبح آن برات رخصت شده یازده کروه راه قطع کردند مردم متعجب شدند که پیاده بست کروه راه بعد بست هشت فاذکردند هیچ از حرارت معلوم نشد جای تعجب است فرمودند که من برمرکب جان سوارستم یعنی روح من برمرکب جان یعنی بدنیکه صفت مرکب او سوار است پس تعجب مردمان در نشد انتهی و بدانکه از جمله کرامات حضرت والد آنست که یکبار برف چنان بارید بود که دریا پر از برف شده و آبش از سیلان باز مانده همدران زمان آنحضرت در دریا به الہ آباد غسل کردند و از تاثیر برف تمام بدن بیحس و حرکت شد قاضی غلام رسول جونپوری قاضی الہ آباد که بر مکان شان حضرت دارد بودند حکما را طلبیدند آنها گفتند که دوا پذیر نیست مگر آنکه اگر سخنے گویا بدن منظور باشد زهر بچشاک داده شود و بعدش امید زندگی نیست آنحضرت تقریر حکما شنیده نزد خود طلبیدند و اشارت کردند که زهر بیارید آنحضرت زهر خوردند و زبان کشاده شد فرمودند که یکبار سورهٔ مزمل خوانده بر آب دمیده مرا بدهند بمجرد نوشیدن آب صحت کلی شد و دیگر اینکه از هوا بر شکال جسم آنحضرت آماس کرده مردمان گفتند که وقت ایشان باخر رسید فرمودند وفات سردسال باقی است و این آماس خود بخود دفع خواهد شد همچنان شد که بعد دو سال وفات کردند و انچه وقت وفات عجایب کرامات دیده شد تفصیل آن انجا نوشتم و عمر شریف ایشان یکصد و بیست[۱۲۵] و پنج سال شده بود۔

بیان حال حضرت شاه محمد وارث برادر کلان حضرت شاه بابا علی قلندر

بدانکه حضرت شاه بابا علی قلندر قدس سره در رساله تحفه بشاپوریه نوشته اند که مادرم سید محمد وارث

روزے عمل سورہ مزمل از والدخود شاہ محمد ماہ قلندر درخواستند آنحضرت فرمودند کہ اینچہ من بمحنت و ریاضت عمل آن پیدا کردہ ام آن را بے محنت و ریاضت بابا بہ باسط را خواہم داد اما اگر شما میخواہید بمحنت و ریاضت بگیرید پس ایشان از عمل آن بطورے ارشاد کردند کہ در یکسال تمام شود و شرائط آن بسیار است و در وقت عمل پریشانی بسیار لاحق میشود ایشان ہمہ قبول کردند و بجا آوردند سہ روز در تمامی عمل باقی ماندہ بود کہ ایشان در بیداری دیدند کہ حضرت امیر المومنین علی مرتضی کرم اللہ وجہہ و شیخ عبد القادر جیلانی و حضرت قبلہ گاہ سید محمد ماہ قلندر حاضر اند و بدست حضرت قطب ربانی خرقہ و عصا از میر محمد وارث پوشیدند کہ چہ میخواہید دنیا میخواہید یا فقر حقیقی ایشان گفتند کہ فقر حقیقی میخواہیم پس حضرت قطب ربانی فرمودند کہ این خرقہ و عصا بگیرید در آنوقت حضرت شاہ محمد ماہ قلندر گفتند کہ یا قطب ربانی بابا محمد وارث از دنیا کہ پیدا شدہ است ہمہ لباس ہائے او لباس فقر است آما ایشان را بر لباس ظاہری باید داشت پس حضرت قطب ربانی فرمودند کہ بہتر است ایشان بر لباس ظاہر باشند اما فقر ایشان را مسلم است پس ایشان را از آنوقت حضوری جناب مرتضوی بسیار می بود و مشکلات خود را از آنجناب حل میکردند بعد شش بحسب فرمودہ حضرت شاہ محمد ماہ قلندر کہ نصیبہ شما نزد حضرت شاہ پیر محمد ابن حضرت شاہ فتح قلندر است پس نزد حضرت شاہ پیر محمد قلندر رفتہ تلقین اسرار اذکار و اشغال یافتند و رتبہ وصول الی اللہ حاصل کردند و بیعت در سلسلہ قلندریہ کردند و بخدمت پیر خود دہ سال ماندند انتہی و نیز در آن کتاب حضرت شاہ باسط علی قلندر نوشتہ اند کہ بتاریخ بیست و ششم روز چہار شنبہ سنہ یکہزار و یکصد و ہفتاد ہجری این فقیر را از جناب مرتضوی معلوم شد کہ میر محمد وارث بر رتبہ سلطان العارفین بایزید بسطامی است قدس سرہ انتہی مخفی مباد کہ ایشان و شہنشاہ قلندر تا زیست نجاد می برادر خود حضرت شاہ باسط علی قلندر میگذرانیدند چنانچہ آنحضرت بارہا از زبان مبارک خود میفرمودند کہ ہر دو برادران ما بسیار خدمت ہا کردہ اند۔

نقل است حضرت شاہ باسط علی قلندر قدس سرہ روزے در حالت الوہیت بودند و نالہ و شورش و وجد میفرمودند سید محمد وارث آنوقت حاضر بودند بطرف ایشان متوجہ شدہ فرمودند کہ بخواہ ہر چہ خواہی گفتند فقر محمدی و مرتضوی میخواہم آنحضرت فرمودند مبارک مبارک از آنروز یک روح غیبی در خواب و بیداری ایشان را تلقین میکرد تا آنکہ کار ایشان بانجام رسید بعد یکسال آن روح نمودار نشد با وجودیکہ ایشان از علم ظاہر بے عاری بودند اما در حقائق و معارف سخن ہا میگفتند کہ بعینہ در فصوص وغیرہ بودہ باشد بے تکلف معنی مفصوص میگفتند وفات ایشان غرہ ماہ رمضان است و قبر ایشان در دگڈہ در روضہ شہنشاہ قلندر است۔

بیان حال سید محمد و اصل عرف شہنشاہ قلندر

بدانکہ ایشان مجرد بودند و مادرزاد ولی در ریاضات شاقہ نمودہ اند چنانچہ اکثر روزہ طے سہ سہ پیاپے میداشتند و تغیر بمزاج و ضعف ببدن نمی آمد از ایام طفلی از ایشان خرق عادات بسیار بوقوع آمدہ است نقل است کہ در دایرہ میان حبیب اللہ کہ در الہ آباد است سنگے بود زیر زمین کہ برائے برآوردن آن ہزار کس جمع شدند تا ہم برنمی آمد پس شہنشاہ تنہا آنرا برآوردہ ہمچو کلوخے دہ را فگندند و گویند در اوائل حالت وجد بسیار میداشتند چنانچہ روزے آواز سرود شنیدہ بوجد آمدند و از مکان دو منزلہ بزمین جستند مجلس عرس بود قریب دو ہزار کس بودند ہمہ قصد گرفتن ایشان کردند باحاطہ کسے نیامدند ہمچنان در وجد و بیقراری ماندند آخر الامر بموجب نالش مردمان حضرت شاہ محمد ماہ قلندر ایشانرا مرتبہ تلکین بخشیدند کہ سالک مجذوب و مجذوب سالک شدند و در حقیقت نصیبہ بیعت ایشان از والد بزرگوار خود شاہ محمد ماہ قلندر بود کہ دو سہ بار آنحضرت در حیات خود برائے بیعت ایشان گفتہ بودند لیکن بسبب سن طفولیت

اتفاق نشد آخر وقت وفات فرمودند که دست بابا باسط دست من است چون بعد وفات والد بزرگوار حضرت
شاه باسط علی قلندر برادر اوسط ایشان قصد بیعت ایشان کردند دست حضرت شاه محمد ماه بصورت دست
آنحضرت متجلی شد تا بیعت کردند و به نیابت والد ایشان تربیت و تلقین کرده لباس فقر پوشانیدند و
ملقب به شاهنشاه کردند پس ایشان شب و روز بخدمت برادر مرشد خود می ماندند و خادم تکیه بودند
نهایت وسیع مزاج بودند چون خود قریب بوفات رسیدند هم اسباب خود را بایشان بمردمان دادند و چیزے باقی
نگذاشتند سه روز قبل از وفات حضورے ارواح رسالت پناه و جناب علی مرتضی و شیخ عبد القادر
جیلانی و خواجه معین الدین چشتی و شاه بو علی قلندر و شاه بدیع الدین مدار و شاه مجانی قلندر و شاه فتح قلندر و شاه محمد
ماه قلندر و شاه الهدیه احمد قلندر قدس سرهم و جمیع قلندران دست داد و سه شبانه روز حضوری
این بزرگان ماند پس بتاریخ دویم ذیحجه روز چهارشنبه وقت شب سه پاس گذشته وفات کردند و بروز
پنجشنبه تاریخ سیوم در موضع دلگطهه در باغ خود که بنام غوث الاعظم آراسته بودند مدفون شدند بدانکه در رساله تحفه
نیشاپوریه حضرت شاه باسط علی قلندر خود نوشته اند که بتاریخ هفتم ذیحجه بعد از سیزده روز وفات
شاهنشاه قلندر فقیر بخواب بود که شاهنشاه قلندر بجمال روشن و تازه و توانا مرد با برهنه چنانچه در ایام
حیات می بودند و گلیمے در بر میداشتند حاضر شدند و باشتیاق با فقیر معانقه کردند پس فی الفور بیدار
گشتم و بدل خطره گذشت که سبب برهنگی در انعالم چیست یکبارگی باز شهنشاه قلندر در بیداری
بجسم روحانی آمده نشستند و از زبان خود جواب خطره من دادند که لباس من حالۂ نوری و کافوری
است اما اگر باین لباس ظاهر میشدم شما نمی شناختید لهذا در شکلے که دیده بودند آمدم بعده سخنان
چند گفتند از انجمله یکے آنست که در اذکار و افکار قلندریه مشغول باید بود دویم آنکه مقصود علی و
عطا علی را در تعلیم و تلقین از کار مفید باید بود سیوم آنکه حجره خود را مرتب باید ساخت که جاے
متبرک است و حجرۂ من مکان آیند و روند است چهارم آنکه گدڑی و تاج من همراه

دلق در تحت دلق تصرف خود و آرند تا طالبان را معلوم شود که چنانکه لباس آنحضرت پیراهن است
دلق نیز است پنجم آنکه اگر مرقد من نزد والد شریفت در بدگاؤن میکردند بهتر می بود لیکن این
مکان و حجرهٔ من در دلگذاه از من خالی نیشد ششم آنکه من یکی از مرجهل برداران حضرت رسالت
پناه علیه السلام ام و هجدهین دیگر [illegible] و غرائب گفته سبارام نشرح خوانده رسینه
فقیر رسیده گفتند که شما در کار خود مشغول شوید من در کار خود روم پس سه بار تسلیمات کرده از نظر فقیر
غائب شدند غرض سه بار لفظ مرجهل برداری ایشان معلوم شد یکبار بهمین که خود گفتند بار دویم
از دلیهٔ معصومه در عالم ارواح معلوم گردیده سیوم بار از شاه الهدیه احمد قلندر در عالم ارواح
همین خبر شنیده شد القصه کمالات و کرامات ایشان که در حیات و بعد از وفات ایشان دیده شد
بحر پر موج گنجد و بتاریخ بست و ششم روز چهارشنبه جمادی الثانی سنه یکهزار دیکصد و هفتاد هجری
از جناب مرتضوی این فقیر را معلوم شد که سید شاهشاه مرتبه خواجه اویس قرنی داشتند انتهی ایضا
عبارت التحفه دهم درین کتاب آنحضرت بجای دیگر نوشته اند که این فقیر در آخر شب پنجشنبه جمادی الثانی
سنه مذکور در بیداری بر رخ شاهشاه قلندر برنگ سرخ و سفید بشکل جوانی پیراهن سفید
پوشیده و تاج سفید بر سر نهاده حاضر شد و بچشم مشاهده نمودم که ایشان مرجهل بر پنجتن پاک میکنند
باین طریق که اول پیغمبر خدا و نزد پهلوئے آنحضرت حضرت خاتون جنت و بعد ایشان امامین
و بعد ایشان حضرت علی مرتضی اند و معنی مرجهل برداری خاص از شهنشاه پرسیده شد گفتند یعنی
خاص آنست که کدام ولی را قدرت نیست که پنجتن پاک را باین طور مرجهل کند مگر خواص فرزندان
بعد ازان رخصت شدند من سجده شکر بجا آوردم انتهی غرض تصرفات و کرامات ایشان قبل از مرگ
و بعد از مرگ یکسان بوده است چنانچه نقل است که در حین حیات ایشان شیخ ننگلی هرگاه بصحرا برای
دفع حاجت ضروری میرفتند ایشان همراه میشدند تا در راه خوف نکنند بعد از وفات ایشان روزے

شیخ مذکور برائے رفع حاجت ضروری رفتند و گفتند کہ حیف میان شاہنشاہ صاحب نیست حالا کدام ہمراہی و مددگاری من خواہد کرد فوراً آواز برآمد کہ ما ہمراہ شمائیم خاطر جمع دارند و ہیچ اندیشہ نکنند ہمچنین است در فصول معودیہ۔

بیان حال حضرت شاہ عبدالرحمن جانباز قلندر لاہر پوری

در رسالہ مناقب الخلفا است کہ چون امام احمد علاء الدین کہ بعمر بکصد و لبست و پنج سال رسید وقت وفات خود نظام الدین پسر خود را خرقہ داد و گفت سلسلہ سہروردے پدران ما از تو منقطع خواہد شد ولایت اینمالک را بعبدالرحمان دادہ در آنوقت وے چہاردہ سالہ بود بتصرف ولایت خود اورا دانشور عظیم القدر کرد و درگذشت پس وے بعد از وفات پدر بزرگوار خود بدہلی رفت و پیش شیخ عبداللہ مصنف بدیع المیزان ماند شیخ عبداللہ گفت شمارا احتیاج خواندن نیست بدرس و افادہ مشغول شوید وی آنجا دوازدہ سال بدرس و افادہ مشغول شد بعد ازان سکندر لودہی اورا بمصاحبت خود برگزید یکچندی در صحبت او بود کہ یکبارگی اورا اجازہ رسید بوطن خود آمد بعد چندے در صحبت بابر بادشاہ ہندوستان اتفاق شد بعدہ باز آنجا اجازہ رسید کہ تجرید نمودہ در لاہر پور آمد و بدرس و افادہ مشغول شد آخر وحی پدر بزرگوار ارش فرمود کہ اے فرزندم عبدالرحمن وقت وبس دفار سنیت وقت آنست کہ سر دفتر جہان شوی برو نزد شیخ عبدالسلام در جونپور پس آنجا رفت گویند شیخ عبدالسلام پیش از رسیدن از چہل روز میگفتند کہ طالب خدا بحر العلوم از خاندان نبوت در ولایت ترک و تجرید نمودہ می آید استقبال او کردہ آورد و مخاطب بجا باز کرد و وجہ خطاب این است کہ چون وے از لاہر پور بجونپور آمد و بکنار گومتی رسید در آنزمان پل گومتی نبود و کشتی ہم در آنوقت موجود نہ پس ایشان کہ بر رہتہ سوار بودند از رہتہ بان گفتند کہ رہتہ در دریاے گومتی بیندازد وے متحیر ماندہ توقف کرد

آنحضرت فرمودند کہ اگر پیر من برحق است بہمین طور عبور دریا کنم آخرش رہتہ را در دریا انداختند چنانکہ رہتہ را بخشکے میرانند ہمچنان بدریا میرانند تا بکنارۂ دریا رسیدہ در علن پور بخدمت شیخ عبد السلام حاضر شد وی فرمود بیا عبد الرحمن جانباز کہ من منتظر تو از دیر بودم باعزاز و اکرام بمنزل خویش آورد در ظل تربیت جا داد و در بیست روز کارش تمام کرد و باذن ارشاد داد خلیفہ خود کردہ رخصت وطن داد پس آنحضرت بوسن خود آمدہ بتلقین و ریاضات و مجاہدات مشغول شد۔

بیان حال شیخ محمود قلندر لکھنوی

وے از اصحاب شاہ عبد الرحمن جانباز قلندر بود و جامع علوم ظاہری و باطنی و عقلی و نقلی حضرت قطب جہان او را از روے ادب بخدمت شیخ عبد السلام فرستاد تا حضرت قلندر صاحب ایشان را خلافت داده و خرقہ پوشانیده مخاطب بقلندر گردانیدند و پیش قطب جہان فرستاد گویند کہ وی سی سال چنان ریاضت و مجاہدہ کردہ کہ کم کسے کردہ باشد چنانچہ دوازدہ سال ہیچ نخورد و نیاشامید شاہ نظام الدین امیٹھوی سالہا در خدمت وے بود عمرش دراز شدہ بود قبر وے در لکھنؤ در بنگالی باغ زیارت گاہ خلایق است انتہی۔

بیان حال حضرت شاہ محمد کاظم قلندر کہ دال مؤلف و خلیفہ اکبر حضرت شاہ بسط علی قلندر الہ آبادی بودند

حالات ایشان از طفولیت تا وقت انتقال مفصل در کتاب اصول المقصود نوشتہ ام اینجا اجمالاً بقلم می آید بدانکہ آنحضرت سعید ازلی و مادر زاد ولی بودند کہ از صغر سن انوار ولایت و آثار سعادت از ایشان پیدا و ہویدا بود۔

مصرعه ... سالے کہ نکوست از بہارش پیداست ... زبانی شیخ محمد نوادہ صاحب ایشان کہ
شنیدہ ام کہ قاضی محمد حافظ صاحب قاضی پرگنہ کاکورہی کہ صاحب دین و دیانت و علم و فضیلت
بودند و چہ مادری آنحضرت در ہنگام طفولیت دست ایشان دیدہ میگفتند کہ دست این طفل با
دست مخدوم شیخ عبد الکریم قدس سرہ میماند یعنی چنانکہ شیخ عبد الکریم در اولاد حضرت مخدوم امیر
نظام الدین شیخ بہیکہ درویش کامل مشہور و ممتاز بودند کسے دیگر از ابنائے جنس ہمسر ادشان نبود ہمچنان
این طفل در اولاد مخدوم شیخ عبد الکریم خواہد شد کہ در شیخوخت و فضیلت و کمالات ولایت بدیل
خود نخواہد داشت و از شیخ محمد کاشف والد بزرگوار ایشان مسموع است کہ میگفتند من وقتے
در کچھوچھہ بدرگاہ حضرت سید اشرف جہانگیر قدس سرہ رفتہ بودم ہنگام عرس بود جمعے کثیر و انبوہے
عظیم آنجا بود چنانکہ از آمد و شد مردم ذایرین فرصت در روضہ رفتن نبود متوقف بودم بخیال اینکہ
ظاہرا فراغت زوال رواج میشود پس ہمانوقت اندرون روضہ خواہم رفت اتفاقا آنجا درویشی
صاحب کشف و کمال از فرزندان حضرت شیخ علاء الحق پنڈوی کہ بتقریب عرس وارد بودند
برین خطہ ام مشرف شدہ فرمودند شما برائے زیارت چرا نمیروند ساعتے را منتظر بودند اینکہ رسید
پس فی الفور اندرون روضہ رفتہ فاتحہ خواندہ زود بیرون آمدہ پیش آن بزرگ نشستم آنوقت شخصے
از اہل وطن کہ ہمراہ من بود از ادشان عرض کرد کہ یا حضرت پسرم شوق خواندن نمیکند دعا
عنایت کنند کہ درین باب موثر گردد آن بزرگ بجوابش ہیچ متوجہ نشدند بلکہ گفتند من بحقی تقی
فی وطنہ امہ باز خود بخود بسویم متوجہ شدہ گفتند کہ شما اینہ عبارائے پسر خود یاد کردہ گیرند و فرمودند
من سعد سعد فی بطن امہ ... نہایت خوش شدم و آنرا بہ برخوردار محمد کاظم یاد کردیم فقط
و نیز از پدر بزرگوار حضرت ایشان مسموع است کہ میگفتند روزے در عہد شیر خوارگی برخوردار
محمد کاظم من بخانہ بودم و این طفل در کنار والدہ من بود کہ ادشان بخانہ بگاری دیگر

مشغول شدند و از من گفتند که تا آمدنم شما نزدیک نشسته باشید پس نشسته ماندم یکایک آواز حق از دهنش برآمد متحیر شدم که اینوقت در اینجا جز من و این طفل کسے دیگر نیست این آواز از کجای آید مگر بقرینه دانستم که از دهان طفل برآمده باشد چونکه وقت گویائی آن نبود باور نمیشد تا روزی بخواب دیدم که شخصے میگوید که آنروز که آواز حق می شنیدی از زبان این طفل بود پس دانستم که این طفل نیک شدنی است انتهی الغرض چون بسن هشت سالگی رسید نداز درس قرآن فارغ شدند نماز و وظائف مشغول شدند باوجودیکه باقتضائے سن کودکی لهو و بازی نیز میکردند لیکن نماز قضا نمیشد و در عین بازی شاغل وظیفه و وردی ماندند چنانچه خود میفرمودند که یکبار در بازی بغفلت نماز جمعه ترک شد آنروز زار بسیار متالم و متاسف شدم و گریان بخواب شدم ورد واقعه دیدم که مجلس حضرت رسالت پناه است و آنجناب مستعد نماز اند بسوے فقیر دیده فرمودند اے طفل تو نماز خوانده گفتم نه فرمودند بیا و همراه من بخوان پس من خواستم که در پس جماعت که آداب طفلان است ایستاده شوم حضرت علی مرتضی کرم الله وجه مرا برابر خود جانب راست کشیدند پس شریک جماعت شدم چون بیدار شدم شکر حق کردم که مشرف بجمال رسالت پناه شدم فقط و در بیان این واقعه حضرت والدم میفرمودند که ایستاده کردن حضرت علی مرتضی مرا برابر خود در جماعت جانب راست شعر برآنست که من از اولاد علی مرتضی ام انتهی و نیز آنحضرت میفرمودند که من در عهد طفلی روزے جناب باری عز اسمه را بخواب دیدم که بهشت است چنین و چنان و در آن بهشت جناب باری عز اسمه بر تختی متکف جلوه فرماست پس مرا بحضور خود طلبیده اشته انارے مرحمت فرموده چونکه میدانستم که در بهشت بے مردن کسے نمیرود متعجب شده گفتم یا الله آیا من مرده ام که اینجا رسیدم فرمودند تو زنده پس انار گرفتم و گفتم که والده خود خواهم داد تا بیدار شدم مخفی نماند که این قسم رویت از قبیل رویت مشاهدی باشد که اخص را بود در خواب یا مراقبه چنانچه اکثری از مشائخ کبار حق تعالے را بخواب دیده اند از انجمله قول سلطان

ابراہیم او ہم است کہ رایت ربی مائۃ وعشرین مرۃ و امام اجل سید محمد ترمذی گفت کہ من
ہزار بار حق تعالے را بخواب دیدم بہر کیف این واقعات در عالم صبا محض علامات
نیک بختی وحسن استعدادی وسعادتمندی حضرت ایشان بود بدآنکہ بعد ازدوس قرآن وغیرہ
شروع علم عربی کردند اگر لاقدرے از حافظ عبدالعزیز صاحب خواندند کہ از یگانگان ایشان
وخلیفہ شاہ محمد عاقل سبز پوش بودند بعد چندی بخدمت مولوی حمیدالدین صاحب کہ از اصحاب
صورت ونیکو سیرت بودند وہم از یگانگان شروع کردند بر مکان مولوی صاحب طالبعلمی مولوی
عشق اللہ نام متقی وپرہیزگار وصلاحیت شعار دار بودند ادشان بر جمال صورت وحسن سیرت
ایشان نظر کردہ خیلی مشتاق شدند وبہ لحاظ حسن استعدادی ایشان خود متوجہ
بر تربیت وتعلیم شدند چنانکہ از علم شریعت وطریقت کما ینبغی آگاہ کردند وکتاب کیمیای سعادت
ومنہاج العابدین وزاد الاخرت وغیرہ من کلام حجۃ الاسلام امام محمد غزالی خوانانیدند پس از صحبت
وتربیت ایشان مزاج دگرگون شد کہ طلب حق ومعرفت وشوق سلوک پیدا شد ہر چند در آنوقت
عمر ایشان کم بود اما طلب راہ حق معرفت خدا زیادہ تر بود نہایت سلیم الطبع وذہین بودند باوصف
بے شوقی علم ظاہر از دیگر طلبہ ہم عصر خود کہ بسیار مستعد ومحنت کش بودند سبقت می بردند چنانچہ
مولوی حمیدالدین کہ اتما علم ظاہر بودند غالبا نہ بزیرکے طبع وصفائی ذہن ایشان می شنودند
وی گفتند کہ این کودک لائق تربیت است اگر خواند واز موانع خللے نپذیرد چنان مینماید کہ
بر تحصیل ہمسران خود گوے سبقت برد غرض در ایام طفولیت بدیگر علوم یکتا بودند ودر علم موسیقی
وخوش لحنی بے بدیل ہر کہ نغمہ ایشان می شنید بیقرار میگردید وستور بود کہ ہر گاہ از اوستاد جدا شدہ
بخانہ آمدی اکثر در راگ درنگ میگذرانیدے آواز چنان خوش بود کہ ہوش از سامعان می ربود
یکبار بر کنار دریا بر راگ بلاول زمزمہ میکردند ناگاہ مارے از زمین سر برآوردہ می شنید

چون از ترنم باز ماندند مار بجای خود رفت و نیز شخصے میگفت که من روزے نزد یک استاد خود
قدرت الله بلگرامی که بر مکان رائے بونس رائے بود نشسته بودم که ایشان یکایک با شیخ
فضل الله وغیره یاران خود آنجا رسیدند باین صورت که آستین چیده دکانی در دست گرفته
بالائے دروازه کلان رائے مذکور که اکثر نشست و برخاست ایشان همانجا می بود بایستادند
و دستی برداشته سر دروازه گرفته عاشق وار راگ ملار سر کردند از بسکه ترنم بولوله عشق و درد
بود خود یکایک بے اختیار شدند چنانکه روح از قالب قصد عروج کرد و پا از زمین
بلند شدن و اندام لغزیدن گرفت قریب بود که بیهوش شده بر زمین افتند مردم حاضرین
بگرفتند و نگذاشتند باز با فاقت آمدند باوجودیکه موسم ملار نبود اما چنان تاثیر کرد که ابر از فلک
نمودار شد و تقاطر امطار گردید و شیخ فیض بخش صاحب نقل میکردند که من بچشم خود دیدم که روز
در موسم پهاگن در شب ماه حضرت ایشان بر دروازه قلعه شیخ جار الله نشسته بودند با یاران
خود شیخ هدایت علی اینکاره برآمد که در نغمه چنین تاثیر باشد که اینوقت باران ببارد ایشان بر عجب
شان بجذب آمده ملار شروع کردند پس یکایک ابر نمودار شد و تقاطر امطار گردید عجب آن وقت
کیفیت بهار پیدا شد که یکطرف روشنی شب ماه و یکطرف تقاطر امطار غرض هنگام ترنم چنان
ولوله درد و محبت حق در ایشان جوش میکرد که نتوان گفت در همان ایام معمول بود دو سه روز
پیهم باز اطراح ترنم میکردند باز دو سه روز متواتر سکوت می نمودند و میگریستند که حیف مرشد چنان
بدست آید که راه حق نماید گویا این همه راگ و رنگ و نغمه و چنگ سامان عشق حقیقی بود چنانچه خود
بارها میگفتند که مراد چیز فقیر کرد یکے شوق راگ و رنگ دویم خوف مرگ بیدرنگ هرگاه می سرد م
عشق از درونم جوش میزد الفقصه حال طفولیت ایشان چه نویسم دفتری باید که سیاه شود چون
جوان شدند والد ایشان در زمره سواران نوکر کنائیده متعینه بخشی ابو البرکات خان که حال

ایشان بودند کنایندند آنوقت بخشی صاحب ناظم سرکار گورکهپور بودند در انجا هم بطلب حق میگذرانیدند
دستور ایشان بود کہ ہر جا فقیری و بزرگی میدیدند میرفتند و ملاقات میکردند و شغلے از وے می
خواستند کہ مرشدی کامل اگر بہم رسد در خدمتش گذرانند و تعلیم گیرند آخر بمقتضائے من طلب وجد فوجد
روزے زبانی رفعت اللہ خانصاحب تعریف حضرت شاہ باسط علی قلندر الہ آبادی شنیدند
کہ چنین و چنان اند پس ایشان مشتاق شدند اما کسے ظاہر نکردند رخصت وقت می جستند
تا خود در البطور سے آنجا رسانند آخر ہمچنین شد کہ مخفی از بخشی صاحب و از ہمہ دوستان خود پیادہ
پا از گورکهپور گریختہ در موضع دگدہ کہ مکان حضرت شاہ باسط علی قلندر بود افتان و خیزان رسیدند
اتفاقاً آنروز حضرت شاہ باسط علی قلندر آنجا نبودند در موضع کنہار بخانہ مریدی تشریف برده
بودند پس ایشان ہمانجا رفتند پس آنحضرت ایشان را دیدہ فرمودند بیا بیا دوران باجزو حضور
و نزدیکان بے بصر دور و بانواع اقسام توجہات و الطاف نوازش فرمودند و بروز دوم در سلسلہ
قادریہ عالیہ مرید کردند و ذکر مجرد ہو تعلیم کردند زہے بخت ایشان کہ بدین جلدی باین دولت
سرمدی فائز شدند کہ دستور آنحضرت نبود کہ بزودی کسے را مرید میکردند آخر الامر از پیر و مرشد خود
مرخص شدہ باز نزد بخشی صاحب آمدند کہ ہر کارہ در مردم بخشی صاحب نیز جویان و تعاقب
کنان آنجا رسیدہ بودند و بذکر یکدیگر تلقین یافتہ بودند بدان مشغول شدند و فائدہ ہا از ان
برداشتند چنانچہ خود ایشان میفرمودند کہ من ذکر مجرد ہو را بہفتاد دم رسانیدہ بودم و بہر دم
ہفتاد بار میکردم در آن ایام حالتم چنان شدہ بود کہ اگر وقت شب رضائی بر روفرو ہشتہ
می خفتم و بزیر سطح خانہ می بودم ستارہ ہائے آسمان را بچشم ظاہر میدیدم در آنعرصہ ہمانجا
از شاہ مظہر حسین نامی بزرگی از یاران مولوی غلام حسین نقشبندی اتفاق صحبت افتاد اوشان
بسیار مہربانی میکردند تعریف اوشان زبانی حضرت ایشان بسیار شنیدہ ام کہ میفرمودند کہ

شاه مظهر حسین درویش باکمال وصاحب تاثیر وقوی الحال بودند بظاهر بصورت ملامت بودند
گر بباطن صاحب کشف وکرامات نسبت جذبه وبیخودی داشتند از بسکه صفت جلالی بر ایشان
غالب بود پس خورده خود را بکسے نمیدادند چنانچه شخصے خورد و بمرد و شخصے خورده دو سه روز بیخود
بیهوش ماند روزے حضرت ایشان از گستاخی بزور لقمه از دست ایشان گرفته بخوردند پس شاه
موصوف از بیحرکت ناخوش شده بجاے دیگر رفتند و ترک ملاقات از ایشان کردند پس حضرت
ایشان از بیحرکت خود پشیمان شده بجنگل رفتند و زار زار گریستند آخر ادشان مشرف بدیخال شده
فوراً در جنگل بر سر ایشان رسیدند و تشفی نمودند و گفتند که شما بیجا کردید که بزور لقمه از دست گرفته خوردید
مگر خیر گذشت که من بلاے شما بر سر خود گرفتم باز گاهے چنین حرکت نباید کرد چون حضرت ایشان
معذرت کردند عفو نمودند و باز بدستور آمد و شد بر مکان ایشان کردند و حضرت والدم میگفتند
که من روزے از ادشان درخواست توجه کردم پس متوجه شدند لیکن بر من اثرے نکرد گفتند من
لاچارم که بدرخ پیر شما مانع است که عمر ایشان صغیر است تحمل این احوال از ایشان نخواهد شد
خیر چندے صبر نمایند فقط در روزے ادشان از بخشی صاحب گفتند اگر شما همراه من بکوهستان بعزم
ملک گیری روید انجا عمل و دخل شما بخوبی کنایند ده دهم بخشی صاحب اقبال این امر کردند پس شاه موصوف
از والدم گفتند که این اقتدار و حکومت بخشی صاحب در نیملک از چندے بیش نیست عنقریب زوال
می پزیرد و انگریزان مسلط میشوند چه کنم مرا حکم خدا بانگریزان نیست که انیملک از غیب حواله ایشان شده
است آخر در عرصه قریب همچنان شد که میگفتند بیانش مفصل در اصول المقصود نوشته ام چون بخشی صاحب
از دست انگریزان شکست خوردند حضرت والدم را عبرتے عظیم دوشی سخت پیدا شد که جهان
و کار جهان جمله هیچ در هیچ است همانوقت افسرده خاطر شده اسباب و احباب خود را گذاشته
بے اطلاع مردم آنجا از آنجا غائب شدند و تنها رخ بطرف پیر و مرشد خود کردند تا کسے ندانست

که چه شدند کجا رفتند گر حافظ معز اللہ صاحب که ہمدم و ہمراز ایشان بودند و از پیشتر از ایشان شنیده بودند که من انتظار دیدن یک جنگ دیگر دارم باز ہرگز اینجا نخواہم ماند و بحضور مرشد خود خواہم رفت از ہمت ادشان در پس ایشان تعقب کنان رفتند تا در راہ ملاقی شدند و باہم شده نزد حضرت پیر و مرشد رفتند مردم وطن که ہمراہ بخشی صاحب بودند ایشان از آنجا نیافته دانستند که در جنگ کشته شدند چنانچه یکے از اہل وطن چون بکاکوری رفت ہرگاه والده ایشان پرسش حال و دریافت خیریت پسر خود کرد دی بانه دست گفت که قتل شدند حالانکه این خبر غلط بود در آنوقت انچه بر والده گذشت چه گویم و چه نویسم که زار زار میگریستند بعد دو چہار روز خط حافظ معز اللہ صاحب از دلگڈھ بنام والدۂ ایشان بکاکوری مشتمل اینمعنی که من ہمراہ محمد کاظم بحضور حضرت پیر و مرشد رسیدیم شما ہیچ اندیشه نکنند اکنون ایشان را بجائے دیگر رفتن نخواہم داد اگر قصد ایشان بوطن رفتن نیست لہذا مناسب است که بحضرت پیر و مرشد شما از طرف خود عرضی ارسال داشته ایشانرا بوطن طلب دارند چون بدست قاصد خط نزد والده صاحبه رسیده جان بقالب آمد و تسلی خاطر دست داد پس والده صاحبه خط در جواب خط حافظ معز اللہ صاحب نویسانیدند باین تقید که بہر نوعیکه تو د فرزندم را بوطن ہمراہ خود آرند و بحضور حضرت پیر و مرشد عرضی ارسال کردند و بزبانی قاصد ہم التماس کردند که الحمد للہ فرزندم در سلک مریدان آنحضرت منسلک شد زہے سعادت دی اکنون از حضرت ہمین التجا دارم و امید دارم که دی را رخصت وطن فرمایند و ارشاد نمایند که بوطن رفته شادی کنخدائی خود کن و خانه والدین خود آباد نما چون عرضی بنظر گذشت آنحضرت ایشانرا طلبداشته فرمودند که زود بخانه بروده شادی کنخدائی بموجب امر والدین خود نما که فرمان برادری والدین واجب است آنوقت ایشان از حضرت پیر و مرشد عرض کردند که مرا شادی کردن منظور نیست فرمودند چرا گفتند بعد شادی این ذوق و شوق من ہیچ نخواہد ماند آنحضرت فرمودند اگر ہمچنین ذوق و شوق است که از شادی کردن میرود پس چه ذوق است و چه شوق برود عذر مکن لاچار شده ـ

از حضرت مرشد مرخص شده بوطن آمدند آخر بعد چندی بحکم مرشد و اطاعت والدین شادی کردند من بعد
چندے دیگر در سلک سواران روزگار درکردند آخر الامر ترک روزگار کرده بخانه استقامت کردند و باذکار
و اشغال و اعمال و طریقه مراقبه و مشاهده انچه از مرشد خود تعلیم یافته بودند بر آن مشغول شدند گر هر سال
بخدمت مرشد خود رفته چهار پنج ماه در دلگذه قیام میکردند و باز بخانه آمده بکار خود مشغول میشدند غرض
تا وقتیکه در حضور مرشد خود میماندند خوب مشق اذکار قلندریه میکردند که اذکار قلندریه خیلے مشکل است و سخت
و شوار تا وقتیکه طالب از صحبت مرشد مدتے تعلیم نپذیرد و هرگز جلسه درست نیاید چه جاے درستی آواز ذکر
در فصول مسعودیه است که ده سال همچنین آمد و شد میماند بعد ازان از حضور مرشد لباس فقر پوشیده و خلافت
سلاسل سبعه یافته مامور باقامت وطن شدند چون بخانه آمدند اول از کنیزان و غلامان عذر
تقصیرات کردند و ناگفته خود گفته عفو کنانیدند بعده بالکل از یاران و برادران انقطاع کرده خلوت
گزیدند و طریقه توکل و زهد و فقر و قناعت پیش گرفتند و بریاضات و مجاهدات کمر بستند همدرین
عرصه از نصاب و زکوٰة جمیع اسمار خاندان خود بشرائط تمام فراغت گرفتند لیکن تا وقتیکه تکیه و خانقاه
بنا نشده بود بروز در مسجد شیخ عبد الرقیب که نزدیک محل سرا بود می ماندند و همانجا یاران و طالبان
خود را تربیت و تعلیم میکردند و بشب بخانه خود می ماندند آنجا هم قریب خانه مکانے ساخته بی بی عزت
که در قرابت عمه ایشان بودند نشست برخاست می ماند و مستورات که مریدان بودند آنجا آمده تربیت
و تعلیم میگرفتند اگرچه آسمار میکردند بی بی موصوفه خود خدمت میکردند هرگاه چله اسمار آنجا میکردند شیخ محمد
تقی صاحب کبرا در خال زاد ماور ایشان بودند خادمے ایشان میکردند که آب از دریا می آوردند
و طعام از دست خود می پختند مدتے برین وتیره گذشت و نیز مدتے نشست و برخاست در مدرسه
شاه صبغت الله صاحب ماند همانجا مریدان جمع میشدند و تربیت و تعلیم می یافتند تذکره تصوف
هم آنجا می ماند هرگاه چله اسمار میکردند همانجا شب و روز میگذشت آنجا شاه صبغت الله صاحب

که برادرزاده و جانشین شاه شکر الله قلندر بودند خدمت چلّه میکردند که آب از دریا بر سر خود می آوردند
و کاسبنی خدمت ایشان میکردند و حضرت ایشان را با شاه صبغت الله بسیار دوستی و محبت بود
چنانچه هر کسے را ترغیب میکردند که بیعت از شاه صبغت الله باید کرد چنانچه برادر خود را امرید
او شان کنانیدند و هم والده این فقیر را و غال این فقیر را و دیگر بنی اعمام خود را مرید او شان کنانیدند
نامشخت شاه صاحب خوب پیدا شد چنانچه خود شاه صاحب میگفتند غائبانه که شیخے من از باغ شاه
محمد کاظم اینجا پیدا شد و حضرت شاه بابا علی قلندر با ستار عود دستی شاه صاحب که با حضرت والدم بود و خادمے
او شان در چله میفرمودند که معلوم شد که شاه صبغت الله بسیار بی نفس اند که چنین دوستی و خدمتگذاری
شما می کنند القصه حضرت والدم بعد سه روز ایام حسب مصلحت وقت در باغ جدی که محل سقا بزرگان
بود مکانے علیحده که دور از آبادی بود ساختند و سکونت انجا اختیار کردند در آنمکان از صبح تا
نماز عصری ماندند باز بخانه می آمدند در آنمکان بسبب دوری از آبادی و خوف مار و کژدم
و غیره گرندگان والدین ایشان را دادار ایشان بیشتر میشدند آخر آنمکان بسبب خامی و بیمیتی منهدم
شد پس روزے مردے غیبی ذا نظر فی گذشت از فقیر که در آن باغ برائے نگهبانی میماند پرسید
که این مکان چرا ویران افتاده است از مالک مے بگوید که این را ویران ندارند زمین آنرا روشن و
آبادی سازیم پس حضرت ایشان از شیخ محمد بقا صاحب عم خود گفتند که اینجا کوٹھری تیار کرده دهند پس
او شان بقدر گذران یک شخص همانجا تیار کرده دادند باز آنجا چونکه در شب آنمکان خالی میماند روزے روزے کواڑ
آنرا برد و بقید ساخت باز طبیعت آنحضرت منغص شد و از غم موصوف گفتند که اکنون این مکان خالی میباشد کژدمی مارے آن
کنده گیرند و الا باز دزدے خواهد برد چه حاصل پس شیخ صاحب همچنان کردند که ایشان میخواستند خود در حویلی می ماندند
و در یاد حق در تربیت و تعلیم طالبان بسر میکردند وقتیکه در وملگڑھ بحضور مرشد خود رفتند عرض کردند که حضرت
سلامت مکانے مختصر ساخته بودم آن هم نماند و ویران گردید پس بر زبان مبارک گذشت که ویران

گوآباد شده است وخواهد شد عرصه زیاده نگشید که مهاراجه تکیت رائے دیوان نواب آصف الدولہ بہادر
کہ خادم ومعتقد حضرت شاہ باسط علی قلندر بود رجوع بسوے حضرت ایشان کرد ایشانرا پیر بہائے
خود دانسته مشتاق ملاقات ایشان شد وہم حضرت پیر ومرشد ازوے فرموده بودند کہ من از تودرم
میان شاہ محمد کاظم در لکھنؤ نزدیک اند بخدمت شان حاضر باش ومتوقع دعا باداد اوشان باش
وے یکروز بخدمت ایشان حاضر شد دید کہ مکانے ندارند عرض کرد کہ میخواہم برائے حضرت شما خانقاہے
تیار کرده وہم ہر جا کہ ارشاد شود پس در باغ مقابر جدی خود کہ ملصق از تالاب است بالائے ڈھیپ
یک حجرہ تنگ وتاریک فرمایش کردند مہاراجہ یک دالان پختہ مع چار دیواری پختہ ویک حجرہ چنانچہ
میخواستند تیار کنانیده دادا ذآنوقت سکونت آنجا مقرر شد شب وروز معہ چند خادمان وچاہ ہم ہمانجا میکردند
چون کثرت خادمین ومسافران بسبب جاہ خادمے مہاراجہ بسیار شد خواستند کہ مکانے بالائے این
دالان ساخته خود ہمانجا باشند ومردم دیگر در دالان ایام گرانی بود شیخ طفیل علی بالاخانہ تیار کنانیده
دادند پس تا آخر عمر سکونت حضرت ہمانجا ماند ہنگام تیاری آنمکان فقیر کہ خود سال بود دید کہ پیغمبر علیہ السلام
مثل مزدوران ٹوکره بر سر نہاده ببالاخانہ می برند مزدورے گفت کہ این پیغمبر علیہ السلام اند کہ
بر سر ٹوکره میدارند تسلیمات بجا آرپس آداب بجا آوردم چون این واقعه از حضرت صاحب بیان کردم
بسیار خوش شدند وفرمودند کہ این بشارتی است عظیم یقین است کہ این مکان پایدار ومتبرک
باشد از آنوقت تا آیندم آن بالاخانہ قایم است فقیر ہمانجا میگذارد غرض این مکان کہ تا حال
موجود است ساخته مہاراجہ است از آنوقت تا آخر عمر ہمانجا سکونت وقرارگاه شد در ابتدا آنحضرت
با دو سه خادم شب وروز ہمانجا می بودند وتوکل میگذرانیدند وور ابتدا مردم اقربا واہل وطن
بسبب بے معاشی ایشانرا حقیر می پنداشتند چون مہاراجہ معتقد شد ودیہی معاف کنانیده داد کہ برائے
صرف آیند در روند واہل وعیال شد پس رنگ دیگر شد کہ ہر یک را اعتقاد ورسوخ پیدا شد وبے

وطن مرید شدن اختیار کردند حال آنکه اهل وطن و اقربا کم معتقد کسی میشوند بلکه از حسد ایذا میرسانند کم کسی
درویش در وطن خود مانده چنین صاحب ارشاد و تلقین شده باشد وجهش همین است که آنحضرت را
که پیر ایشان امر بقیام وطن کردند بموجب امر غیبی بود گویا صاحب ولایت آنجا کردند که خود از زبان
آنحضرت شنیدم که چون مرا پیر و مرشد لباس فقر عطا کردند عرض کردم که یا حضرت تحمل بار این خرقه از
من نتواند شد بجوابش فرمودند که برداشتن از تو نگاهداشتن از ما و نیز فرموده بودند که غلغله برآساند
روم و شام از شرق تا غرب نام تو شهرت خواهد یافت غرض هر چه از زبان پیر و مرشد برآمد بظهور آمد
اگرچه آنحضرت بخمول و گمنامی میکوشیدند و هرگز اظهار شیخوخت خود نمیکردند حتی که در ابتدا توقف
در بیعت گرفتن هم بود چون این خبر بحضرت مرشد رسید فرمودند چرا توقف در بیعت گرفتن میکنی
هر که طالب تو شود بی تکلف دستش بگیر و براه خدا بنما نیز حضرت ایشان از مرشد خود وقت
یافتن خرقه خلافت و پوشیدن وی عرض کرده بودند که اگر حکم شود بکوهستان رفته مشغول بحق شوم
فرمودند مجذوب شدن میخواهی این هرگز نخواهد شد از تو ارشاد و تلقین خواهد شد باز عرض کردند
پیر بحضور حاضر باشم فرمودند این هم نتواند شد که دو آفتاب یکجا نمی تابند و دو پادشاه در اقلیمی
نمی گنجند تو بوطن خود برو و آنجا استقامت کن و مردم را ارشاد و تلقین و هدایت نما کار غیب برای
تو همین حکم است باز عرض کردند که بوطن بعضی مردم مخالفان من هستند فرمودند بگو کدام کس اند
آنها را از آنجا بیرون نمایم در اینجا آنحضرت متامل شدند و ترسیدند که مبادا چه اینوقت بزبان
مبارک گذرد پس بهانه کردند و گفتند هیچکسی نیست در جوابش فرمودند چرا نه هیچکسی مخالف بوده باشد
علی و نبی را اقربا مخالف شدند که بسبب آن نوبت مهاجرت از مکه بمدینه رسید القصه لاجواب
شده اقبال بود و باش وطن کردند مدتی در تنگی معاش گذرانیدند و بتوکل اوقات بسر میکردند
و طالبان را تربیت و تعلیم میکردند و اوقات خود در ذکر و فکر و چله اسماء الله با شرائط مصروف

میداشتند رفته رفته نوبت بشهرت وشیخت آنقدر رسید که شهرۂ جوار و دیار شدند میفرمودند که در ایامیکه
فقیر شده بوطن نشستم از تنگی معاش بنظر ابنای جنس نهایت حقیر بودم وعیال هم از معاجگی
تنگ میشدند لیکن گاهے از پیر ومرشد خود استدعاے فراغت واظهار تنگی نمیکردم و نه خود بپیر ومرشد
گاهے ازین حال می پرسیدند یکبار برادرم عرضی از طرف والده بخدمت پیر ومرشد نوشته حواله
سهاندبان برهمن که همراه من یکبار رفته بود کردند وے به نظر گذرانید پس حضرت مرشد
از من سرگذشت پرسیدند عرض کردم فرمودند تو متوجه شو بغیب تا درین باب چه ظاهر میشود
عرض کردم که یکبار متوجه شده بودم که از غیب ندا یم آمد که تو خود فکر اهل وعیال خود مکن بمن بگذار
که من مختارم پس آنحضرت فرمودند که من خود فهمیده جوابش خواهم داد پس بغیب متوجه شده دریافتند
حکم شد ظاهر باشریعت آراسته وباطن باحقیقت پیراسته عنقریب کشور وزے میشود بلاکرد
بلاست احدی دوران وقت شان الوهیت بود این مصرعه بزبان میراندند
مصرعه- بلا دالله ملکی تحت حکمی پس عنقریب اسباب معیشت بے خواهش حضرت ایشان مهیا شد
که مهاراجه بکیت رائے دیوان اصف الدوله بها در معتقد ایشان شد وآن پیر بهای حضرت
ایشان بود بعنایت حضرت شاه باسط علی قلندر قدس سره باین دولت درتبه رسیده بود
حضرت ایشان نیز از طرف مرشد خود مامور باداد و توجه بحال مهاراجه می شد ازینجهت مهاراجه
مذکور خانقاهے نیار کنانیده بود و دیهی در جاگیر ایشان از حضور نواب کنانیده بود پس در تکیه
اجتماع طالبان هم بسیار شده آمد و شد شفارش طلبان مهاراجه بکثرت اتفاق افتاد و شیخی و
شهرت وکثرت جاه علما ومشائخ را فراغت ظاهری لازم است که در تنگی معاش از اوناد چه آید
وادث اگر دچه شود سه پراگنده روزی پراگنده دل نقل است که حضرت شاه الهدیه احمد
قلندر لاهوری که از پیران پیر حضرت ایشان بودند معمول بود که هر طالبیکه بحضور شان برائے

استفادہ می آمد حسب حال وے چیزے وظیفہ آن مقرر میکردند تا فارغ البال و بیفکر از عیال
شدہ تربیت گیرد و مشغول بحق گردد چنانچہ دو صد روپیہ سالانہ حضرت شاہ باسط علی قلندر را نیز
مقرر فرمودہ بودند و موید ایں معنی است آنچہ صاحب مرصاد العباد در شرائط شیخی نوشتہ اند کہ شیخ
را باید کہ بما یحتاج مرید قیام نماید از ماکول و ملبوس تا مرید را فراغت باشد در کار دین انتہی و در ہمین مقام
حضرت والدم حاشیہ نوشتہ بودند آن ہست کہ شیخ را باید کہ صاحب مال ہم باشد از فضل حق تعالے بے
تلاش والا از شیخ مفلس چہ آید و چگونہ دل مرید را فارغ گردد انداز ما یحتاج و نزد این فقیر شیخ اگر غنی باشد
در ظاہر و باطن بہتر است از شیخ مفلس صورت والسلام محمد کاظم عفی اللہ عنہ انتہی غایت ما فی الباب
آنکہ صاحب ارشاد و تلقین را فراغت ظاہری ضرور است کہ بمشیخت پیری مفلس کم دیدہ و شنیدہ
شد ہر کرا حق تعالے مشیخت می بخشد و ہدایت خلق از وے میخواہد فراغتش میدہد پس حضرت ایشان را
اگرچہ از مشیخت و جاہ و رشد خود ناچار بود اما مشیت الہی خلاف خواہش ایشان بود آخر ہمان شد کہ مرشد
ایشان میفرمودند آرزوے خمول و گمنامی ایشان بگذاشت و مشیخت ایشان خود بخود پردہ از رخ
برداشت ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم باید دانست کہ حضرت ایشان
مقام قطب الارشادی میدانستند ظہور قطب الارشاد محض برائے ہمین باشد تا رواج اسلام از ذات او
بکمال رسد چنانچہ مجدد الف ثانی در تعریف قطب الارشاد نوشتہ اند کہ عبارتش بعینہ این است بدانکہ
قطب الارشاد کہ جامع کمالات فردیت شد بسیار عزیز الوجود است و بعد از قرون بسیار بوجود می آید
و عالم ظلمانی از نور ظہور او نورانی میگردد و نور ہدایت و ارشاد او شامل تمام عالم است از عرش تا
فرش ہر کسے را کہ رشد و ایمان و معرفت و ہدایت حاصل میشود از راہ او می آید بے توسط او ہیچکس
باین دولت نمیرسد نور ہدایت او مثل دریاے محیط تمام عالم را فروگرفتہ است و آن دریا گویا بیحرکت
است کہ حرکت ندارد شخصے کہ متوجہ آن بزرگ است و با او اخلاص دارد و یا آن بزرگ خود متوجہ حال اوست ہر وقت

توجہ روزے در طلب کشادہ میشود بقدر توجہ و اخلاص ازان دریا سیراب میشود دیا کسے بذکر الٰہی مشغول است و با آنعزیز اصلا متوجہ نیست نہ از انکار بلکہ میداند آنہا ہم افادہ حاصل میشود لیکن در صورت اوّل بیشتر و اگر شخصے منکر آن بزرگ است و با آن بزرگ از و بیزار است ہر چند بذکر مشغول میباشد از ہدایت محروم است ہمان انکار او سدّ راہ است بے آنکہ آن بزرگ متوجہ عدم افادہ شود و قصد ضرر او نماید و جماعتے کہ اخلاص و محبت با آن بزرگ دارند ہر چند از توجہ مذکور و ذکر الٰہی غافل باشند نور ہدایت در شد میرسد قطب ابدال واسطہ بقاے وجود عالم است تخلیق و تزیین و دفع بلیات و امراض و حصول عافیت از فیض او است ہدایت و ارشاد و ایمان و توفیق حسنات ہمہ فیض قطب الارشاد است قطب ابدال ہمہ وقت در کار است اگر یکے رود بجاے او دیگرے آید قطب الارشاد لازم نیست کہ ہمہ وقت بود و ممکن باشد کہ عالم از ایمان و ہدایت بالکل خالی بود و فرد اکمل از اقطاب ارشاد بر قدم خاتم الرسل است علیہ السلام و کمال او مطابق کمال وی است علیہ السلام فرق در ہر دو کمال باصالت و تبعیت است لاغیر و حضرت رسالت پناہ در وقت خود قطب الارشاد بودند و قطب الاقطاب آن وقت عم اویس قرنی بود رضی اللہ عنہ انتہی پس علوی منزلت و کمال ولایت ایشان دریافت باید کرد و خلافت کبریٰ و دستخط مرشد ایشان باین لفظ کہ ہیچ دلی را بیش ازین مرتبہ و رتبہ نیست و دیگر بشارت مرشد ایشان و دیگر اہل مکاشفہ ہمہ موید این حال است چنانچہ یاد دارم کہ در ایام صغر سنے معاش کہ نواب سعادت علیخان کردہ بودند حضرت ایشان در لکھنؤ بر مکان راجہ ہولاسرائے وارد بودند کہ میان شاہ فقیر احمد صاحب پسر زادہ و صاحب سجادہ شاہ عبد الحق رہ دولوی برائے ملاقات حضرت ایشان آمدند و گفتند کہ امشب واقعہ دیدہ ام کہ آنحضرت مثل شجرہ درخت اند و ہمہ عالم ہمچو شاخہا با شما مربوط است چنانچہ کسے شجرہ انساب سازد پس ازین واقعہ چنان میدانم کہ معافی ہر کسان وابستہ معافی ایشان است اگر شما متوجہ شوند ایمہ ہمہ دم گذاشت شود در جوابش ہر چہ مناسب وقت دانستہ آنحضرت فرمودند چون او شان رخصت شدہ بمکان رفتند آنحضرت متوجہ بطرف این فقیر شدہ فرمودند کہ این واقعہ بشارت عظیم دارد بشارتے است بر آنمقام کہ حضرت مرشدم ارشاد فرمودہ اند یعنی مقام

قطب الارشادی وخاصۃ آنمقام است کہ روح ہمہ اولیائے آنوقت مرتبط بروح ومن مستفیض از من باشد انتہی وبشارات
حضرت شاہ باسط علی قلندر زبانی دیگر معتبران دگاہے از زبان مبارک ایشان ہم شنیدہ ام مگر حضرت خود
بسیار اخفا میکردند مگر از خاصان خود اگر گاہے این فقیر یا کسے دیگر از یاران مقبول آنحضرت بسبیل تذکرہ استفسار
حال اولیائے اہل خدمت میکرد در جواب آن میفرمودند کہ ما را در باب اہل خدمات سخن نیست ما از جانب مرشد
خود مبشر بقطب الارشاد شدہ ام امید وارم کہ ہمہ اولیائے اینوقت را قبض از روح من خواہد بود ومن بحسب اتحاد
ازاد اولیائے وقت خود مطلع میشوم انتہی ونیز آنحضرت میفرمودند کہ یکبار بحضور پیر مرشد رفتہ بودم کہ مرا دیدہ فرمودند
بیا مرحبا از چند روز منتظر تو بودم کہ از غیب در حق تو مبشر وملہم بمرتبہ قطب الارشادی شدہ ام وخلعتش واشتہ ام
پس فورًا البلس ملبوس خاص خود را بمن پوشانیدند وفرمودند کہ مبارک قطب الارشاد دوگانۂ شکرانہ بخوان
پس آداب بجا آوردم ودوگانہ شکرانہ ادا کردم بوقت رخصت بشارتہائے دیگر دادند انتہی ونیز میفرمودند کہ
روزے روبروے حضرت پیر ومرشد نشستہ بودم ناگاہ بر آنجناب حالت جذب وشان الوہیت غالب شد
در جوش وخروش شدہ فرمودند عارف باللہ بخواہ ہر چہ خواہی فقیر عرض کرد کہ حضرت مقام عبودیت میخواہم
ودیگر ہیچ پس نعرہ زدند وفرمودند مبارک مبارک عبیدہ ورسولا انتہی بدانکہ عبودیت مقامے است
بزرگ معنی آن ودام اگاہے است بحق چنانچہ در شرحات است کہ خواجہ عبید اللہ احرار فرمودند عبادت عبارت ازان
است کہ باد امر عمل نماید واز نواہی اجتناب کند وعبودت عبارت از دوام توجہ اقبال است بجناب حق سبحانہ وتعالے
ودر بعضے کتب فرق میان عبادت وعبودت آنست کہ عبادت ادائے وظائف بندگی است بحسب تربیت وعبودیت حضور واگاہی
بروجہ تعظیم ومقصود از خلقت انسانی تعبدات وظائف تعبد اگاہے است بجناب حق در ہمہ احوال بتبعیت تضرع وخشوع انتہی
ونیز آنحضرت میفرمودند کہ یکبار وقت رخصت این فقیر وبابو صاحب یعنی شاہ مسعود علی قلندر یکجا بحضور
پیر ومرشد نشستہ بودم کہ متوجہ حال من شدہ فرمودند ترا علم اولین وآخرین منکشف خواہد شد وہیچ ولی زمان
بر تو پوشیدہ نخواہد ماند وبقدر مراتب ہر یکے قدر دپاسداری خواہی کرد وترا از حق تعالے قدرت عطا شدہ است

ہر چہ خواہی بکنی و باز فرمودند چنانکہ قطب الارشاد ے تو مبشر شدہ ام در حق بابو صاحب نیز از جناب محبوب سبحانی مبشر شدہ ام کہ قطب وقت خود خواہد بود و ایشان را از جناب محبوب سبحانی ردائے مبارک عطا شدہ است و مخفی مباد کہ آنچہ حضرت شاہ باسط علی قلندر در حال حضرت والدم خبر دادہ اند کہ از حق تعالے قدرت عطا کردہ است معنیش آنیست کہ تصرفاتی در عالم ہر چہ خواہی بکنی و دقیقہ در تصرف و کرامات کہ ہر دو از اولیا بوقوع می آید آنست کہ ہر چہ از ولی بقصد و خرق عادتے ظاہر شود آنرا تصرف گویند و ہر چہ بے قصد و بے باشد آنرا کرامت نامند و کرامت را لازم نیست کہ صاحب آن از ان مطلع باشد و صاحب تصرف را علم آن لازم است تفصیل آن در اصول المقصود لیبا راست مختصراً اینقدر بس کہ نوشتم الغرض از ذات بابرکات حضرت ایشان در کاکوری بسیار رواج دین اسلام شد کہ گاہے نبودہ باشد قبل از ظہور ایشان آنچہ حال بے وضعی مردم آنجا بود چہ نویسم کمتر کسے نماز و روزہ و دیگر امور شرعیہ را پابند بودہ شب و روز غرق مسکرات و مہیات می ماندند زبانی مولوی محمد سبحان صاحب کہ در آنعہد از علماء معتبرین آنجا بودند بارہا مسموع شد کہ میگفتند کہ من معتقد کسے درویش این زمان نیستم الا شاہ محمد کاظم کہ مصداق حال ایشان است الشیخ فی قومہ کالنبی فی امتہ یکروز بکاکوری در ماہ رمضان آمدہ بودم دیدم کہ ہمہ مسلمانان آنجا بے روزہ اند الا چہار کس و ہر طرفے کہ می بینم مجلس تاڑی و چنگ در باب است ہر کس را کہ می بینند میخوانند کہ گرفتہ شریک اینکار سازند الحال حال ایشان چنان است کہ ہر طرف چرچہ نماز و روزہ و صلاحیت است پس این ہمہ وضع داری ہر برکت و فیضان شاہ محمد کاظم است و پس مسلمانان را چہ گویم صدہا ہنود از صحبت ایشان مطیع الاسلام و صاحب دین و صلاحیت شدند الحمد للہ علی ذلک مخفی مباد کہ از آنوقت تا ایندم ہمچنین حال صلاحیت مردم آنجا است اللہم زد فزد ولا تنقص فقیر تفصیل حال ہنود ان در اینجا نوشتن مناسب نمیداند صاحب ریاضت و مجاہدہ و چاکش و وظیفہ خوان و عامل اسمار و شاغل افکار و افکار خاندان ما کہ بدیل خود نداشتند نام بنام حال و شان نمیتوانم نوشت کہ اینجا اخفائے راز مناسب است غرض از حال آنحضرت چہ نویسم کہ در ظاہر و باطن ازین دو دنیا ہزارہا مردم بدولت ایشان

فیضیاب شدند از مهاراجه صد ها مردم را سفارش کردند کامیاب ساختند و دیگر دوازده ده رقعه سفارش را نوشت میرسید گاهے خود رفته پیر و مهاراجه میگردیدند از دفتیکه فقیر هوشیار شدام شد که شما از طرف ما رقعه های سفارشی هر که خواهد بے تکلف نوشته داده باشند باین القاب و آداب و زیادتی و مبالغه نباید نوشت فقط ادائے مطلب راست براست پس همچنان می نوشتم که آنحضرت می پسندیدند۔

بیان حال غلبهٔ توحید ایشان

که در ابتدا بود بدانکه در اوائل بر حضرت ایشان نهایت غلبه عشق و توحید و ترک و تجرید بود در بار توحید نهایت سخن بلند میفرمودند بعد از حضرت شاه فتح قلندر قدس سره در غلوی توحید مثل ایشان در سلسله قلندریه کسے نبوده باشد باحفظ شریعت هرگاه باطالبے درین باب بسخن در آمدی دو دو پهر یک لخت گذشتی تا هم سخن آخر نمیشدی آخر نعره زدی و بیتورش در آمدی و چندان شق و ملکه معرفت پیدا شده و حقیقت در رگ و پے ایشان سرایت کرده بود که در خواب و بیداری یک حال بود چنانچه در خواب از زبان ایشان بے تکلف کلمات حق و حرف ذوق شوق شنیده میشد مردم می پنداشتند که آیا بیدار اند یا کسے در گفتار چون کسے از بیحال استقامت میکرد از علم و هوش خود انکار مینمودند غرض در باب توحید نهایت غلو میداشتند در همان عرصه یکبار پیغمبر علیه السلام را بخواب دیدند که میفرمایند سخن توحید اینقدر بر ملا نباید گفت عرض کردند آیا خلاف حق و خلاف نفس الامر میگویم فرمودند اینچه میگوئی همه راست است اما چندان غلو نارواست انتهی و میفرمودند از دفتیکه فیض مرشد بر دلم اثر پذیرفت و ذائقه حقیقت چشیدم خود بخود ذائقه راگ رنگ و نغمه و چنگ در من نماند بحدیکه یکبار حضرت پیر و مرشد پرسیدند که فلانی حالا راگ شوق راگ رنگ نمی بینم گفتند حضرت سلامت از فیض دیدار جمال مبارک همه از خاطر فراموش شده فرمودند آری دیدن مرشد ان همین است که از عادت خود بگذرد و خوے مرشد بگیرد یعنی تاثیر صحبت همین است

دبس میفرمودند کہ در ابتدائے غلبۂ حال مرا دیدہ حضرت پیر و مرشد فرمودہ بودند کہ برو بوطن و زکوٰۃ اسم باسط بشرائط ادا کن پس ہمچنان بجا آوردم و نیز فرمودند کہ اگر گاہے بر تو غلبۂ حال شود چیزے از خانہ کوتوال گرفتہ باید خورد و فرو خواہد شد تخفی مباد کہ پیران اطبا اے باطن مریدان میباشند از جہت آنحضرت حکم بزکوٰۃ اسماء خوانی کردہ بودند کہ در نیکار طبیعت متوجہ بطرف دیگر میشود و از مرتبۂ اعلیٰ کہ بہبودی دوام حضوری و بیخطرگی محض است فرود می آید و ہم لقمہ حرام خوردن سبب نقصان حال میشود کہ حالت ربانی در حرام خوری ہرگز باقی نمیماند بجز حالت شیطانی وائے بر جاہلان کہ حالات خود را در خلاف شرعی مترقی می یابند ہمچنین کس را صاحب حال شیطانی باید گفت دبس۔

بیان حالات و مقامات حضرت ایشان کہ از عنایت مرشد یافتند و از بشارت دیگر در حق ایشان نیز

حضرت ایشان میفرمودند کہ یکبار از وطن بخدمت حضرت پیر و مرشد میر فتح اللہ محلس رائے نیز ہمراہ بودند از راہ مصطفےٰ آباد گذر افتاد آنجا فقیری صاحب کشف و کرامات بود در راہ گفتہ چون مرا دید پیش خود طلبید گو دلم نمیخواست مگر بخاطر وے رفتم دیر دیدم کہ بصورت مداریان فقیری ہست بعالم بسیار توجہ کرد ما بنشستم آنجا اول آن فقیر عمل انتقال روح خود مرا بخشید و طریقش تعلیم کرد من در آنوقت مثل تنزیہ صرف مشغول بودم فوراً دی رخ بسویم کردہ گفت کہ بابا آفتاب اے بے پردہ نتوان دید کہ چشم خیرہ میشود پس ازین سخن دانستم کہ این مرد صاحب کشف است کہ از نسبت باطنم آگاہ شد باز گفت کہ شما را چنین و چنان نعمت از مرشد خود رسیدہ است دیگر ہم خواہد رسید و انچہ از نعمت مرشد باقی ماندہ است این بار آن نیز بشما خواہد رسید کہ آن بدیگرے نرسیدہ است و این شعر ہندی بر زبان راند ؎

جب وقت لے سر بجن تو بے حجاب ہوگا	ہر ذرہ بچہ جھلک سون جون آفتاب ہوگا

پرسیدم کہ آن بکدام وقت خواہد بود بجوابش دست بریش خود نہادہ گفت ہرگاہ شما باین عمر خواہید رسید
و در آنوقت موے ریش او سیاہ و سفید بودند چون رخصت شدم گفت معاودت نیز از ہمین راہ باید کرد
لیکن باز اتفاقم از آنطرف نشد بسرعت از آبخارا ہی منزل مقصود خود شدم چون بخدمت پیر و مرشد رسیدم
واقعی نعمت تازہ از مرشد خود یافتم کہ دیگر نیافتہ بودم آنوقت چشم مبارک آشوب داشت از دست خود
چیزے بخط برکردن نمی توانستند یکایک کتاب ورا و خود را کشادہ بمن دادند فرمودند کہ این عبارت
از طرف من بنام خود بنویس چون آن عبارت دیدم تامل کردم پرسیدند چرا گفتم من لائق این عبارت
نیستم فرمودند اگر من در حق تو در دنیا گویم راست شود چہ جاے آنکہ از غیب دریافتہ میگویم پس لاچار شدہ
آن عبارت نوشتم و آن عبارت بعینہ ہمان است کہ حضرت شاہ مجانلندر قدس سرہ بشاہ فتح قلندر قدس
سرہ نوشتہ دادہ بودند ذلک فضل اللہ یوتیہ من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم و آن
عبارت این است کہ اخوی اعزی شاہ محمد کاظم قلندر بمرتبہ رسیدہ است کہ پیش ازین اولیا را مرتبہ و رتبہ
نیست ایشانرا خلافت دادہ و مجاز گردانیدہ مرید ایشان مرید من است و مردود ایشان مردود
من است انتہی دیگر آنست کہ یکے از متعلقان آنحضرت کہ صاحب کشف بود میگفت کہ مرارو زے کشوف
شد کہ کسے میگوید کہ شاہ محمد کاظم را معراج خواہد شد انتہی پس معراج عبارت از قرب حق باشد کسے از انبیا
و اولیا خالی از قرب نبودند بقدر مرتبت خود چنانکہ تفصیل آن در کتاب اصول المقصود کردہ ام اینجا
اینقدر می نویسم کہ معراج انبیا امیشود و اولیا را نیز گرانبیا را بجسم باشد اولیا را بہمت اسرار معراج عبارت
از قرب باشد پس کسے از انبیا و اولیا خالی از قرب حق نباشند بقدر رتبہ تفصیلش نیز در کتاب اصول المقصود
نوشتہ ام و نیز ہمان کس میگفت کہ یکبار دیدم کہ بہشتی چنین و چنان عجیب و غریب است پرسیدم
کہ این چیست گفتند این بہشت ستوسلان شاہ محمد کاظم است انتہی و نیز ہمانکس میگفت
کہ یکبار دیدم کہ شخصے میگوید کہ ہر ولی بر قدم نبی باشد شاہ محمد کاظم بر قدم محمد مصطفے علیہ السلام اند چنانکہ

حضرت غوث الاعظم بودند و عمر یصاحب قبله میگفتند که در عالم روزگار حضرت صاحب که منعم اعظم گذرے
بودند در انعرصه آنچنانچه و بی کامل بودی حضرت صاحب ارشاد فرمودند باستجابت گفت بدان اند این
روح پس از صد سال ظهور کرده است گویا این کلام متعلق بر آن بود که قطب الارشاد پس از قرون پیدا میشود و نیز
زبانی عمر یصاحب قبله شنیدم که حضرت شاه باسط علی قلندر از من فرمودند که تو بعارف باللہ گو که در حق
فرزندان خود از طرف فقیر دعا کرده باشد و متوجه حال ایشان ماند و نیز یکبار جناب مستطاب مرده بودند
که اولاد عارف باللہ چنین اند یا مین خواهد شد انتهی و اشارات حضرت شاه باسط علی قلندر قدس سره
زبانی دیگر معتبران دگاهے از زبان حضرت ایشان نیز بگوش رسموع شد اگرچه خود اخفا میکردند و گاهے
ازین نوع سخنان بر زبان نمی آوردند مگر از خاصان خود و نیز حضرت ایشان میفرمودند که من باوجودیکه
چندین کشف و کرامات و قدرت پیر و مرشد خود میدیدم لیکن گاهے از روے این امور نمیشد از انکه
در ابتدا روزے بخدمت پیر و مرشد خود عرض کردم که یا حضرت مرا شغلے تعلیم فرمایند که از کسب آن اشراف
خاطر دست دهد پرسیدند چرا گفتم شاید گاهے برائے طالبے حاجت افتد فرمودند ازین شغل این امر حاصل
میشود لیکن عرض کردم که شغلے از نیقسم کردے مدتے بکسب آن بر بد عا فایز شدی یا برائے طالب دیگر
حاجت دیگر شود که بر هوا طیران کنی یا سجاده بر دریا بگستراني پس برائے حصول آن مدتے دیگر محنت کردی
تا حاصل شد پس تمام عمر خود را درین کار صرف کردی بگو خدارا کے یاد خواهی کرد دور کن این اندیشه و
بگذر ازین خیال چرا نه خود را در یاد حق گم میسازی که او جامع جمیع کمالات است اگر حق تعالے هدایت
کسے بدست تو نهاده است دی خود بخود طالب و معتقد تو خواهد شد و اگر نه هیچ کسے معتقد تو نخواهد شد اگر
نبی باشی فائده نکند که انک لا تهدی من احببت ولکن الله یهدی من یشاء کافران هر چند
معجزات انبیا دیدند ایمان نیاوردند چون این سخن از زبان پیر و مرشد شنیدم فوراً این اندیشه از دل من دور شد
و دانستم که کمال انسانی در عبودیت است و بس انتهی و نیز فرمودند که من گاهے اسمی از اسماء الله برائے

حاجتے نخواندہ ام و ارادہ ہم گاہے نکردم کہ از دعوت اسمار تخیر کسے کنم چنانکہ در اکثر خاندان مشائخ معمول است مگر حکم مرشد بود کہ ما این ہمہ اسمار انصاب وزکوۃ دادہ ام دانرا رواج بزرگان اجازت یافتہ ام ہنوز عمل ما زندہ و تازہ است تو نیز زکوۃ ہر یکے بدہ و وظیفہ آن دار لہذا چلہ آن ہمہ اسمار بشرائط تمام ادا کردہ و بسبب ادائے شرائط آن از صوم و خلوت و غیرہ برکات بسیار دیدہ ام و صفائی باطن حاصل کردہ ام گویا بدین چلہ پیوستہ بذکر و فکر مشغول میماندم چون بعض شرائط مثل مسے لب نگرفتن و موے نہانی نسترون تا چہل روز خلاف شرع دانستہ از حضرت پیر و مرشد از وطن رخصت کردم جوابش بخط خاص خود ارقام فرمودند کہ ترا این ہمہ تکالیف معاف است ہر چہ بر طبع تو گران افتد بگذار انتہی و نیز آنحضرت میفرمودند کہ در حیات حضرت پیر و مرشد یکبار بخیالم گذشت کہ اگر اتفاق شود از کسے چشتیہ اجازت سورۂ فاتحہ بگیرم پس در واقعہ دیدم کہ حضرت پیر و مرشد میفرمایند کہ شمارا اجازت سورۂ فاتحہ دادم چون عند الملازمت از حضرت پیر و مرشد این واقعہ عرض کردم فرمودند شمارا حاجت اجازت دیگرے نبود ہرگاہ کہ در سلسلہ چشتیہ شما مجاز من اند ہر عملے کہ از خاندان چشتیہ بود ہمہ را اجازت است انتہی و نیز حضرت ایشان میفرمودند کہ در ابتدائے حال روزے بحضور پیر و مرشد بودم و از آنحضرت قصیدہ عین القضات میخواندم آنحضرت در بیان معنی لمن الملک الیوم لله الواحد القهار فرمودند کہ این اشارت بہ تجلی قہری است و کیفیت این تجلی تا نیم روزے ملحوظ خواہد شد پس در ہمان عرصہ روزے در حجرہ خانہ عالی شغول بودم دوائر غریبہ یکایک از فراز گوشم رسید نہایت بلند و مہیب از دہشت آن لرزہ بر اندامم افتاد نہایت سہمناک شدم و در ہمان حالت دیدم کہ جسمے لطیف از این جسم عنصری من برآمد و از این جسم در افتاد در آن جسم ہم دیدم کہ آن آواز مہیب جاری است و ہمان لرزہ دامن گیر است باز دیدم کہ از آن جسم نوری جسمے دیگر لطیف از آن برآمد و آن صدا ہم چنان جاری است و عالم ہمچنان مضطرب باز آن جسم از آنجا برآمد و در نوری غرق شد اما آواز ہمچنان است لیکن در خیال

خوف کم شد بہ نسبت سابق بازمی بینم کہ زیر آن نور دائرہ خورد است کہ میگردد و ازان دایرہ
آوازے می برآید ساعتے باافاقت آمدم خواستم کہ از پیر و مرشد عرض نمایم آنروز اتفاق نشد روز
دیگر در ہمان مکان و در ہمان زمان باز بدستور سابق و بعینہ ہمان حال رو داد بعد دیرے چون
باافاقت آمدم بحضور پیر مرشد عرض کردم فرمودند کہ تجلی تہارے ہمین بود آنچہ سابق از دگفتہ بودم
بروزے شما ہم بکیفیت آن خواہید رسید آن ہمین است و این گردہ دائرہ عرش بود بنظر تو اینقدر
خورد مینمود این صدا آواز گردش او بودہ است انہتی و در ایام خورد سالی من و یکبار آنحضرت
خواستند کہ زکوۃ اسم باسط را بطریقیکہ در ہفتاد و بار باشر الط میخوانند در وطن خود ادا نمایند پس
در موضعی بالائے دریائے بیتا کہ قریب از کاکوری است بر مکان بہادر علیخان کہ زمیندار آنموضع
و پیر بہای آنحضرت بودند چلہ کردند و معتکف شدند دو سہ روز نگذشت کہ در واقعہ دیدند کہ
شخصے میگوید کہ درین مکان چلہ مکن کہ ترا خللے خواہد رسید پس موقوف کردند آخر معلوم شد کہ در ان
حجرہ ناپاکی بود چون ازین قصہ بحضرت مرشد خود اطلاع کردند جواب آمد کہ خوب کردند و رنہ لا
طبیعت من نیز علیل بود متوجہ بسوے تو نمیتوانستم شد اینجا بیا در بروے من زکوۃ این اسم بدہ
پس سال دیگر معہ ساز و سامان چلہ با یاران چند باستانہ مرشد خود رفتند حضرت والدم میفرمودند
کہ بقصد چلہ بودم روزے قبل ازین من و برادر عزیزم وقت شام بحضور پیر و مرشد نشستہ بودم کہ بعد
دو چہار گھڑی جناب شدم بمراقبہ شدند و برائے من بسوے عالم غیب متوجہ شدند یکایک حضور
ارواح پیران سلسلہ مثل شاہ فتح قلندر وغیرہ شد در آنوقت رنگ جناب مستطاب دگرگون
شد تا بجوش و خروش آمدہ فرمودند کہ اینوقت ارواح پیران مثل شاہ فتح قلندر وغیرہ حاضر اند
میفرمایند باین الفاظ ہندی بنایا بنایا عرش سی فرش تک بنایا مگر این الفاظ بر زبان آوردند
پس علی الصباح آن حکم اعتکاف شد پس روز موعود از فرزند کلان خود شاہ مسعود علی قلندر فرمودند

شما همراه ایشان بحجره بروید و از طرف من آنجا به نشانید پس ایشان همچنان کردند انتهی
شاه خدا بخش صاحب فرزند خورد آنحضرت شنیدم که میفرمودند که جناب مستطاب وقت رخصت
شاه محمد کاظم برای چله گفتند که شما ایشان را همراه خود بخانه برده از والده خود بگوئید که اینوقت چیزی
بطور شگون از دست خود بعارف بالله بدهند که موجب فتوحاتی و ترقیات ایشان شود پس بخانه
بردم والده صاحبه یک بیڑه پان از دست خود دادند و دعائے سرسبزی و کامیابی کردند
الغرض چون حضرت ایشان بچله آنشستند و معتکف شدند دو سه روز بگذشت که یک بیک در در
بایشان لاحق شد بیتاب شده بحضور مرشد خبر کردند پس حضرت مرشد بعالم غیب متوجه شده دریافتند
که عارضه بدنی است و فرمودند که از عارف بالله بگوئید که این درد سر از عارضه جسمانی است نه از طرف
جبرئیل و میکائیل هر چه از دواخواهی بعمل آرد مشغول باش و نیز بروز نشستن چله از مطلوب شاه فرموده بودند
که برو بدرگاه شهنشاه فلندر عرض کن که عارف بالله بچله آنشسته است چنان توجه باید کرد که بخوبی باتمام
رساند پس مطلوب شاه را از درگاه معلوم شد که بخیر و عافیت و بخوبی تمام از چله فراغت خواهند کرد انتهی
آخر آن در دسر بعد دو یکروز خود بخود زائل شد چون هفتاد و دو روز میعاد چله تمام گشت حضرت پیر مرشد را
فرحت و بشاشت حاصل شد حتی که در آنروز از صبح خود غسل کردند و جامه سفید پوشیده در مکان نشسته
همه اش در بشاش میفرمودند که امروز حج اکبر است زیارت عارف بالله خواهد شد و از عارف بالله
گفته فرستادند که برائے ملاقات من جلدی نباید کرد که اینوقت تازه از چله برآمده اند تاب دیدن شما
ندارم حضرت ایشان کمال مشتاق بودند بر ایشان این امر شاق بگذشت زبانی عمو صاحب شنیدم که میگفتند
که من در آنوقت بخدمت جناب مستطاب نشسته بودم که مردے سپاہی زحیس ثابت خانی که لباس رنگین
می پوشد بحضور در رسید جناب مستطاب به شبهه لباس دوانستند که عارف بالله می آید فوراً او را دیده
برخاستند و گفتند بسم الله بسم الله چون بغور دیدند شخصے دیگر بود پس از عمو صاحب فرمودند که بابا میرن بید

که در شبه چنین صورتم گذشت تاب دیدار لیلی کجا که روبروی لیلی وجود مجنون نماند و نیز عمو صاحب میگفتند که من بحضور آنجناب نشسته بودم آنروز طبیعت میان علی مظهر نهیره جناب مستطاب بسیار علیل شده بود صبح آنروز روز تمامی چله حضرت صاحب بود و جناب مستطاب از دو سه روز پیشتر تیاری پوشاک کرده بودند و میفرمودند که بروز جمعه زیارت عارف بالله است گویا حج اکبر است و چنین است و چنان و امروز علی مظهر بیمار است درینصورت طبیعت بابو صاحب مشوش خواهد شد بهتر است که همین روز شفا شود بار بار اینکلمه میفرمودند آخر همان شد که در آنروز شفا یافتند قصه کوتاه چون حضرت صاحب بحضور حاضر شدند جناب مستطاب ایشان از انجوش تمام در بغل گرفتند و دعا ها کردند من بعد حکم شد که اندرون خانه بروید قدم درویشان رد بلا است همین عبارت بس حضرت ایشان اندرون خانه رفتند باز حکم شد که بر بالاخانه ها نیز باید رفت که آنجا محل سکونت اهل خانه فرزندان من است آنجا هم رفتند چون فرود آمدند فرمودند حالا از زبان خود در حق اولاد من دعا کن دوست همه داشته بگو هر که مخالف اینان باشد خراب شود پس حضرت ایشان همین دعا کردند عرض کردند که حضرت سلامت در حق من و اولاد من چنین فرمایند فرمودند آری در حق تو و اولاد تو و طالبان تو نیز همین سخن است غرض آنروز بسیار عنایات و توجهات مبذول شد بعد ازان چند روز دیگر در حضور خود داشته تقویت مزاج از طعام چرب میکنانیدند بعده رخصت وطن کردند و این ملاقات آخری بود که بعد ازان اتفاق ملاقات نشد و وقت رخصت عصاے مبارک خود عنایت کرده فرمودند حالا ترا احتیاج چله دیگر نیست کارت تمام شد و بس انتهی و حضرت والدم میفرمودند که در نیز حضرت پیر و مرشد از من جائزه اذکار قلندریه صد بار گرفتند و همیشه معمول بود که هرگاه از وطن بحضور میرفتم یکبار صد و جائزه اذکار قلندریه بگرفتند این دو بار گویا مشعر بر تاکید اذکار و اظهار آخری دیدار خود بود و عصا بخشیدن ظاهرا دلیل بر شیخیت داون بود که در خاندان چشتیه معمول است که هر کرا پیران عصا می بخشند او را شیخت عطا میکنند انتهی و نیز آنحضرت میفرمودند که درین چله بسیار برکات دیدم چنانکه در تمام چله عالم ارواح مرئی همی ماند هر یک مستعد گویائی بود اما تکلم نمیکرد چون این حال از حضرت پیر و مرشد گفتم فرمودند که فقیر عالم ارواح را الخ

از گویائی بود و اگر نه همه مستعد تکلم با تو بودند پس اگر تکلم میکردند ترا ذوق و شوق و حالت مستی چنان پیدا میشد ی کہ تاب چلہ برآوردن نماندی لہذا فقیر مانع بود از گویائی انتہی و زبان شاہ عاشق اللہ شنیدم کہ میگفتند خدمت لوح شستن از من متعلق بود لہذا از جلالی پرہیز میکردم روز عید الضحی بود کہ برائے سلام جناب سید صاحب بحضور رفتہ بودم بسویم دیدہ فرمودند کہ تو شوق گوشت داری گفتم آری فرمودند بگیر دو از جرہ پختہ خوب سیر شدہ بخور چون این سخن از میرن میانصاحب گفتم منع کردند کہ نباید خورد و احتیاط شرط است این سخن دلیل است بر کمال قدرت و طاقت آنحضرت کہ بیچ از ایندائے موکلان خطرہ نیاوردند و نیز شاہ مذکور میگفتند کہ ہمراہ من کہاری برائے آب دریا آوردن میرفت و دریا از آنجا بمفاصلہ سہ کروہ بود آن کہار روزے سبو چہ آب می آورد در راہ از نادانی خمر نوشیدہ بہنگی آب گرفتہ بمکان می آمد در راہ یکایک سبو چہ ہا خود بخود شکستند معلوم شد کہ از ہمین بے احتیاطی چنین اتفاق شد و نیز او شان میگفتند کہ معلوم بود چون بدریا میرفتم از مکان تا دریا دست رفتن سخن نمیکردم کہ ہمین حکم بود بعد مراجعت مطابقہ بود تکلم میکردم و چلہ بے احتیاط کردہ میشد طعام میرن میانصاحب از دست خود با احتیاط می پختند و غسل کنانیدن و آب گرم کردن متعلق از محمد روشن خادم حضرت بود و بدلے خیاط و شیر علی شاہ وغیرہ باشندگان حجرہ وغیرہ می بودند غرض ہمہ غنیم بود چون تعالے از ان رویہ دہد مرشد بخود باید اہتمام کرد پس در ہر مقام مناسب می نماید کہ چیزے از شرائط چلہ بنویسیم تا مردم خبردار شوند کہ در چلہ چہ قدر ریاضت و مجاہدہ است بنابرین اہتمام ہر چہ شرائط آن بتفصیل تمام در کتاب تعلیم الاسرار نوشتہ ام اگر قدرے اختصاراً اینجا نیز می نویسیم بر آن نیت بدانکہ از شرائط عامل است طہارت ظاہر و تصفیہ باطن و اکل حلال و صدق مقال و حضور دل و حسن اعتقاد و اتصال اسناد و حزم نیت و اجازت مرشد و صدق اسم یعنی اعتقاد کامل بر اسم و اخلاص بمرشد و تصحیح دعا دعائے مصفا کہ بگل خوشبو لیسیدہ باشد و خلوت تام یعنی ہم از خود و ہم از خلق و تنگی و تاریکی مقام و صوم دوام و قلت کلام و قلت منام و عمل بخورات و استعمال عطریات

وشجاعت درنمودارى وكتمان اسرار واستمداد مرشد وگذاشتن جانور از قيد صيادو صدقه دادن و
اكل وشرب وگفت وشنود از خادمے معين داشتن ونگاه داشتن بينى وچشم از بويدن ودين
گوشت ونشستن بر پوست وظاهر بودن جامه وجايگاه ديدن واباحت مكان يعنى از مالك زمين
اجازت خواستن وشدت بر نفس خود كردن وهميشه باوضو بودن وگاهے از حجره بيرون نشدن مگر بضرورت
ونعلين چوبى پوشيده رفتن وبرفرش بوريا نشستن وبديدن جنسب وحايضه وهر چيز غليظ وسخن بد گفتن
ودل از حسد وكينه وكبر وعداوت وبخل وحقد وغضب ومنوبه بد وفاسد خالى داشتن وترك جلالى كردن
يعنى از قسم گوشت ماهى وبيضه وعسل ومسك وچونه صدمے وآب ولو دمشك وكفش وموزه دوسته كاروز
شاخ ياماهى ودندان يافيل ودندان ودنبى كتاب از چرم وجماع وغيره وترك جمالى كردن مثل روغن
زرد وشير وجغرات وسركه وذنبك وخرما وعنبر وقبله ولمسه وغيره وترك مكروهات تنزيهى كردن يعنى سر وبصل
وحلتيت وگندنه وترب وغيره وترك محرمات احرامى مانند تتمه وپشمينه وآراستگى مزين وبريدن ناخن و
تراشيدن موئے سر وغيره وكشيدن خون وپيش زدن وشاخ درخت شكستن وبر پلنگ قدم نهادن وبر شطرنجى
فرش قالينچه وغيره نشستن وجامه دوخته پوشيدن وغير آن اگر شرطے ازين شرائط خصوصًا در ترك حيوانات
واجازت مرشد قوت شود خطر عظيم روى نمايد در فوت اكثر ازين شرائط بيم جان است خصوصًا در وقتيكه
دعوت تسخيرات باشد درين باب اتفاق درويشان است اين شرائط ذات عالى است وشرط آب كه براے
پختن طعام ونوشيدن وغسل كردن ووضو ساختن است ديگر است وشرط هيزم وشرط طعام وشرط آرد
وشرط آمدند وشرط خادم ديگر است كه اينجا ننوشتم اگر خواهى در تعليم الاسماء مولفه فقير نگر پس قياس كن كه چسان
در چله اسماء رياضت مشكل است ازينجهت است كه شخصے از شاه فتح قلندر قدس سره گفت كه بعضے
مردم آنحضرت را اهل دعوت ميگويند در جوابش فرمودند خير طريق دعوت هم آسان نيست گفته باشند پس حضرت
والدم همه اسماء خاندان خود را بهمين شرائط ادا كرده بودند وآن چله اخيره بود كه روبروے مرشد خود ادا

کرده بودند بعد ازان تمام عمر همیشه چله ساده میکردند یعنی روزه داشته بخلوت میگذاشتند آخر آخر معمول شده که یک هفته معتکف میشدند و یک هفته ترک خلوت میکردند و میفرمودند که حالا قریب مرگ بد نوم میخواهم که مشق تنهائی کرده دارم تا وقت رفتن از میان باک الفت نمانده باشد سبحان الله زهے عزیمت و زهے دارستگی غرض از ابتدا تا شریف ایشان بریاضت و مجاهده گذشت حال شرائط چله در یافتی که چه قدر مشکل است و محنت و سختی بر نفس روز و شب با اینهمه یک بار برائے نفس شکنی چنان کردند که کسے از ینطائفه نکرده باشد که چله با شرائط را دو سه روز باقی مانده بودند که دفعتہ از خلوت برآمدند مردم حیران شدند و درین حکمت این بود که مردم دانند که از ایشان هیچ نقد یک چله تمام و کمال نکردند مگر طاقت تحمل و محنت نبود دیگر از ایشان چه خواهد شد پس درین حرکت چهاچهانکتگی نفس شده بود یکبار دیگر همچنین چله با شرائط فرزندے از فرزندان شاه فتح قلندر نکیه آمدند پس ترک چله کرده ملاقات کردند یکبار شاه خدا بخش صاحب در لکهنو بر مکان مهاراجه پکیت رائے تشریف آورند خود حضرت در چله بودند و چهار روز باقی بود که ازانجا گذاشته بلکهنو تشریف بردند صابر ده گفتند این چه کردید و چهار روز دیگر هم تمام میکردند در جواب فرمودند که تکمیل چله همین شد که الان است ایشان کردم این آداب پیرزادگان را خیال باید کرد مردم این زمانه خود را از پیرزادگان در مرتبه زیاده می تراشند نمی فهمند که آب دیده یتیم برخاست در حضور مرشدزادگان همچنین باید ماند و هرگز اظهار از شیخت خود نباید کرد معمول بود که هرگاه باستانه مبارک مرشد میرفتند چون نزدیک دنگده میرسیدند از میان فرود می آمدند و پیاده پارفته قدمبوسی حاصل میکردند و هرگز شله بهمسریته حضور مرشدزادگان نمیفشردند و از خجلت است که مرشدزادگان ایشان را بجائے پدر بزرگوار خود می فهمیدند و هر قدر که ایشان مقبول پیر خود بودند کسے دیگر نشده باشد فقط در حال خواجه محمد پارسا دیده ام که ادشان نیز همچنین محبوب پیر خود بودند چنانچه از کتب شان واضح میشود و حضرت والدم از کمال محبوبیت و جزئیت

مثل فرزندان شده بودند که بخانهٔ مرشد هیچ یکے از ایشان حجاب و پرده نمیکردند بجد یکا بلخانه حضرت
مرشد ایشان میفرمودند که کاظم شاه با دو چشم بسیار من است دو چشم یعنی دو خود حضرت ایشان بیان
میکردند که بعضے وقت حضرت والده مرشده من مرا پیش خود نشانیده همچو فرزندان خود طعام میخورانیدند
واز دست خود بمکس میراندند و از مردم پرده کرده طعام میخورانیدند تا نظر کسے بر من نیفتد با نهایت شفقت
مادری پرورش میکردند و هم آنحضرت می فرمودند که شفقت و پرورش مرشد بر من چنان بود که نتوان
گفت در اوائل هر گاه در شوق و ذوق خود بجا باز نم میکردم و مردم ساعتهٔ من خوش شده بحضرت مرشد
خبر میرسانیدند و خوش لحنی مرا می ستائیدند روزے حضرت پیر و مرشد از من فرمودند تو وقت
بیوقت پیش هر کسے ترنم مکن مبادا کسے از نظر حسد و چشم بد بتو نگرد و چشم زخمی رساند آخر بعد چند
سال چنان نوبت رسید که عاشق و اربا من معامله میفرمودند چنانکه هر گاه در حضور میرفتم و گفتگوئے
حق بمیان می آوردم جناب مستطاب را شورش و مستی پیدا میشد نعره میزدند و گاهے میفرمودند که عارف
بالله چون آفتاب است تر از یاده چگونه نزد خود دارم که دو آفتاب یکجا نتوان بود یکروز بحضور حاضر
بودم وقت وظیفه خواندن فرمودند تو از اینجا دور تر نشین تا وظیفه ام خوانده شود چون بموجب حکم از انجا
علیحده نشستم خود بوظیفه مشغول شدند بعد ساعتے پس و پیش دیده ارشاد کردند ببینید که فلانی هنوز
نزدیک نشسته است بگوئید که از اینجا دور تر نشین که گرمی تو اینجا میرسد وظیفه خواندنم نمیشود پس
از اینجا برخاستم و در تر نشستم و گاهے از من میفرمودند چنانکه من ترا دوست میدارم اهل وطن نیز دوست
داشته باشند والا از یکدم از چشم خود دور و جدا نمیکردم همیشه پیش نظر خود میداشتم و این معنی اظهار
تعشق و محبت بود که چندان شیفته بودند تعشق جناب مستطاب با حضرت صاحب قبله چنانکه در حیات
بود بعد ممات نیز همچنان بوده است عموما صاحب قبله نقل میکردند که در ایامے که من همراه حضرت
قبله در دگدهه بودم ماجرائے عجیب دیدم که روزے حضرت صاحب قبله از دالان خانقاه که

متصل درگاه است برخاسته بزیارت مزار شریف میرفتند بگوشه چبوترہ درگاه رسیده بودند کہ از طرف دیگر ہندوی بقصد زیارت روضہ پیش پیش حضرت ایشان بگذشت دو سہ قدم پیش گذاشتہ بود کہ بگوشش از درون روضہ آواز رسید کہ دور شود دور شود پس آنکس متغیر شد ولرزہ براندامش افتاد چون حضرت ایشان این حال دیدند منعش کردند کہ این وقت قصد زیارت مکن باز گرد وجہ عتاب ہمین بودہ باشد کہ در آنوقت روح مبارک ایشان طرف حضرت ایشان متوجہ بودہ باشد و ہنگام مواجہ و مشافہ یکدیگر اینکس حائل و حاجب گردید لہذا غیرت عشق و جلال نگذاشت کہ فیمابین عاشق و معشوق رواداری حجاب چنین مرد بیگانہ و نالایق باشد این قدر مقبولیت آنحضرت در دل پیر و مرشد خود بود۔

بیان بعضے واقعات آنحضرت

بدانکہ آنحضرت در واقعات اکثر با پیغمبر علیہ السلام شرف ملازمت حاصل کردند و انواع راز و نیاز و اسرار باہم بمیان آمدند روزے در واقعہ و مکاشفہ با حضرت رسالت پناہ علیہ السلام ملاقی شدند در باب تناسخ سوال کردند بجوابش سرفراز شدند کہ سابق در عہد برادرم موسی و عیسی علیہما السلام تناسخ بود و امادر عہد و بعثت من ازین پارہ زمین موقوف شد یعنی از مکہ و مدینہ و یکبار دیگر شرف حضور یافتہ عرض کردند کہ یا حضرت از من ہندوان بسیار ارتباط دارند و من آنہا را تربیت و تلقین و ردو میکنم فرمودند چہ قدر ورد عرض کردم کہ ہر روز ہزار بار فرمودند برائے نجات شان اینقدر کافی است دیگر بار دیگر مشرف بملازمت شدند جناب رسالت پناہ نظر بر خط سبلت ایشان کردہ از انگشت مبارک خود اشارہ کردند کہ اینقدر باید داشت از آنروز ہمانقدر کہ فرمودہ بودند انجام گفتہ اصلاح خط میکنانیدند غرض اکثر بحضور رسالت پناہ و اولیائے کرام در واقعہ بہرہ یاب شدند

بعضے ازان کہ درحین حیات مرشد خود دیدہ بودند مینویسم وفیقہ فقیر در آستانہ و مگڈہ بعد از وفات حضرت والد
خود برائے بیعت از حضرت شاہ مسعود علی قلندر رفتہ بودم در بیاض آنحضرت ہرچہ نوشتہ دیدم و سخطے حضرت
ایشان و بر آن ہرچہ بنقدر لفظ حضرت شاہ باسط علی قلندر بخط خود نوشتہ بودند کہ بموجب امر مرشد خود
نوشتہ اند آنرا فقیر در بنجا بعینہ نقل میکند این است قبلہ من بشارت بیارات پنج چہار مینویسم یکبار
در رویا دیدم کہ اخاتم الانبیاء در خورد م از سخن و صدت وجود چیزے گفتم فرمودند کہ علانیہ نباید گفت خود
غلطیدند و پاہا دراز کردند من ہی مالیدم و مصاحبانہ عرض میکردم کہ نباید نوشت آخر گفتم کہ فقر محمدی
و مرتضوی بندہ را نصیب ہست دست بر پشت من گذاشتہ فرمودند کہ بدانفقر ما نصیب شماہست
دیگر بار دیدم باچند یاران در دلم آمد کہ اگر کسے نمی بود چیزے میگفتم آخر یاران را جدا کردند و مارا پیش خود
نشانیدہ فرمودند کہ گرد دل نور سفید ملاحظہ باید کرد باز پرسیدند کہ شما چہ طور ملاحظہ دارید گفتم ہیچ
نمی بینم و محو میکنم فرمودند بسی یا خدا بالا از ین نیست یعنی انچہ من داشتم پسند افتاد دیگر بار کہ وہے رسیدہ
بود و حالت من متغیر شد باز دیدم کہ بر ہوا می پرم و بالاے بامی خود بدولت نشستہ اند رفتم و عرض کردم
کہ حالت متغیرہ من بحال خواہد شد فرمودند بلے بحال خواہد شد بعد ساعتے یک حقہ سربستہ نقرئی بمن
دادند از من کشادہ نشد باز پس دادم کہ خود بدولت کشادہ دہند باز بمن دادند کہ شما بکشائید آخر کشادم
در آن حقہ مصری پر بود اول خود خوردم بعد ازان ببرادر میرن دادم ہمچنین عالمے را میدادم و بارہا دیدم لیکن بشارتہا
ہمین بود یکبار در قیلولہ بودم ہنوز خواب نیامدہ بود کہ شیخ محی الدین غزنی را دیدم کہ بطرف راست
من ایستادہ اند میفرمایند کہ من مظہر ولایت مقیدہ محمدی ام گفتم کہ بودہ باشید باز چہ می بینم کہ ایشاں
بمردند و درون ما حلول کردند اندکے در بدن من گرانی معلوم شد باز دیدم کہ بہمانجا دو کس دیگر
ایستادہ اند میگویند کہ این ولایت در تو آمد بار دیگر دیدم کہ شاہ مجا قلندر در میان نوری غرق
بر چارپائی من نشستہ اند از من سوالہا کردند جواب دادم بازگشتا خانہ عرض کردم کہ در احوال شریف

شریف اند که کسر باقی بود فرمودند راست میگوئی لیکن در تو کسر نخواهد ماند پس این گفته مع آن
نور از پیش چشم من در آمدند و من در خواب و بیداری بودم که بیدار شدم یکبار روح شاه صفی را
دیدم که آمده گویند که شمارا خلافت بخشیدیم و اجازت یعنی دادم و یک بیچ دادند دیگر بیدار واقعا
دیدم که از زبان گفتن مناسب نیست انچه از ظاهر و باطن مرشد بشمار نهایافته ام نمی نویسم و خدا
شاهد است که هیچ فرو نیامانده است و نه معزور شده ام که نیکی بد از دل من حالا برخاسته و همه
بجای خود نیک بنظر آمده مگر اینقدر بموجب حکم عالی نوشته ام و بسیار حیا می آید امید دارم فضل و کرم
آنست که در یاد من بمیرم و هیچ نخواهم چنان نشود که در یاد غلط آید و بس و احوالات و واقعات را دفعا
یاد چون بگذشته الماضی لایذکر انتهی و نیز حضرت ایشان میفرمودند که در واقعه رونمے دیدم که در
درگاه حضرت شاه مینا لکهنوی رسیدم و منظور است که آنجا اعتکاف کنم پس یکایک حضرت شاه مینا
لکهنوی قدس سره از قبر بحجره بر آمدند و با من مصافحه کردند و فرمودند بیاید شمارا زیارت دیگر بزرگان
کنانم پس بمکانے پائین زیر زمین مثل تهخانه بروند آنجا رفتم دیدم که چند لاشه ها بشکل مرده غلطیده اند
پس هریک چون زندگان برخاستند و از شاه موصوف پرسیدند که ایشان از فقرائے خاندان
ما اند یا دیگر اوشان فرمودند که شمارا ازین چه کار برخیزید و ساقه کنید پس برخاستند و بر چشم من بوسه
دادند و با من مصافحه کردند و گفتند که چله شما تمام شد و کامل بر آمد انتهی و نیز حضرت ایشان
فرمودند که من در واقعه با هر بزرگ که ملاقی شدم با وی همراه ملاقات کردم و بے تکلفانه با هم
گفتگو داشتم و هر کتابے تازه که در ابتدا مطالعه میکردم از مصنفت آن البته در واقعه ملاقات
میشد چنانکه یکبار تصانیف مجدد الف ثانی میدیدم و مشرب اوشان که شهود بے بودند و قائل
بهنتر یه صرف بودند سخن میداشتم یکروز در واقعه دیدم که خود نوشته ام بانصورت که یک پاے من
دراز است و یک کشیده یکایک مجدد الف ثانی در آمدند و برابر من بمقابله روبرو نشسته خواستم

که پای خود را که بسوے او شان دراز است از راہ ادب برگشتم که خود حضرت مجدد منع کردند
وہمچنان داشتند وخود نیز ہمچنین نشستند کہ یک پاے خود بجانب من دراز کردند و یک پاے کشیدند
من پاے او شانرا بوسیدم واز او شان سوالہا کردم کہ آنحضرت کہ قایل بتنزیہ صرف اند وصفات
حق زائد بر ذات میگویند چہ معنی است ہیچکدام ذات بے صفات نیست مثلاً زیدی ہست
کہ او نہ چشم دارد نہ گوش ونہ دست نہ پا وغیرہ جوارح ہمچنین ذات حق باشد کہ او را ہیچ شیون و
صفات نباشد مگر این تنزیہہ شما از تجرید ذہن است کہ فرض کردہ اید پس معقول شدند
گفتم مشغولے من بایشان است کہ آنجا ہیچ وجود وشہود در خیال نیست فرمودند کہ مشغولے من نیز چنین
است پس نانی از پیش خود برآوردند وآن روغنی بود نصفے از آن بمن دادند ونصف خود گرفتند
گفتم این حصہ شریف است ہمہ خود بخورند گفتند نہ نصف شما بگیرید ونصف من خواہم خورد پس
بیدار شدم ونیز آنحضرت میفرمودند کہ روزے در واقعہ دیدم کہ قیامت قائم شد نامہ اعمال ہر کس
بنظر میگذرانیدند بخیالم آمد کہ نامہ اعمال حضرت پیر دستگیر غوث الاعظم را ببینم پس ملاحظہ کردم در آن
دیدم کہ دو ذکر بصیغہ یا بود باقی ہمہ عمل خالصاً للہ بود از علو مرتبت آنحضرت گفتم کہ یا حضرت سلامت
در نامہ اعمال آنحضرت جز دو ذکر دیگر بیکار نیافتم سبحان اللہ کہ از بدو عمر تا آخر ہمہ حرکات وسکنات واعمال
وافعال مخلصاً للہ بود پس آنحضرت فرمودند واقعی ہمچنان بود واہمتی باید دانست کہ شاہدہ نامہ اعمال جز با فراد واقطاب
میسر نمیشود چنانچہ حضرت محی الدین عربی چنین نوشتہ اند ونیز حضرت ایشان میفرمودند کہ من ہمیشہ معمول داشتم کہ درود
وغیرہ در ماہ محرم بسیار خواندہ نیاز حضرت امام حسین علیہ السلام میکردم روزے در ماہ مذکورہ دیدم کہ قیامت
آمد وحشر بپا شد ومن بصورت حضرت امام حسین علیہ السلام ام با اہلبیت ورعیات حاضرم سر خود
از تن جدا بدست گرفتہ از خدا فریاد ومناجات میکنم وبس انتہی ونیز میفرمودند کہ یکبار در چلہ بودم
واقعہ رو داد کہ دریاے دیدم از نور متلاطم وموجزن پس برائے فلاح میران میان مناجات

کردم یکایک موجی از ان دریا جدا شده در گوش من در آمد و بصورت صدا شده و صدایش این بود
که تو کیستی که برای او دعا میکنی من مالکم دے بندهٔ من است لاجواب شدم فقط و نیز آنحضرت
میفرمودند که در ابتدای شوق راگ و رنگ گاهے در مجلس مغنیه ها که پیش شیخ محمد بقا صاحب می آمدند
می نشستم و سرود آنها می شنیدم در همانوقت روزے جناب رسالت پناه را دیدم که منع میفرمایند
که ترا در مجلس مغنیه ها نشستن و سرود آنها شنیدن نباید درین اثنا شخصے در مجلس شریف آمد و بزبان
عربی تغنی آغاز کرد من معنی آن پرسیده عرض کردم که یا حضرت من نیز همچنین میگویم پس خود بدولت
متبسم شده سکوت فرمودند فقط و میفرمودند که یکبار در هنگام ابتری مقدمهٔ دیهه معافی و ایام محط
سالی معتکف بودم در واقعه دیدم که حضرت پیر مرشد شاه باسط علی قلندر قدس سره تشریف
آوردند و مرا لباس زرین پوشانیدند و هر پنج از قسم سلاح در کمر بسته دیک گتکه چوبی نیز بخشیدند
پس پرسیدم که این گتکه بچه کار آید فرمودند اگر بر سر ظالم و مخالف خود که بصد فرسنگ و در باشد ازینجا
بزنے انجا سرش بشکند و بس انتهی مخفی مباد که این واقعه را تا نیز بچشم خود دیدم که تفصیلش اینجا
نمی نویسم و نیز میفرمودند که من وقتے در حین حیات حضرت مرشد خود در واقعه دیدم که ملک الموت
بصورت درویش پیش من آمد پرسیدم چه منظور است گفت قبض روح شما گفتم اگر مهلتے دهی وصیتو
کنم مهلتم داد تا وصیتو کردم و متوجه بحق شده مستعد مرگ خود شدم پس ملک الموت در کنار خود گرفته
دست بر سینهٔ من نهاده خلع روح کرد لیکن بوضعے که مرا هیچ سختی و رنجی معلوم نشد فقط بدن مثالے
من از تن بیرون آمد و دیگر هیچ نه گفتم آیا قبض روح کردی گفت کردم گفتم مرا هیچ معلوم نشد
باز همچنان کرد آنوقت دیدم که چیزے در دماغ من آمد و بند شد و دماغ مثل گنبد گردید چون بروقت
ملاقات پیر مرشد این واقعه بیان کردم فرمودند که این واقعه تو نوعے از کشف است یاد باید داشت
که تا وقت رحلت همچنین اتفاق خواهد شد که ملک الموت بسر رضاے تو قبض روح تو خواهد کرد و

ترا از پیشتر بمرگ تو مطلع خواهد کرد انتہی و مخفی مباد کہ نزد آنحضرت رویاے صالحہ و واقعات و کشف کرامات را ہرگز قدرے و اعتباری نبود لہذا کم باکسے اظہار آن میفرمودند اگر بر سبیل تذکرہ گاہے بر زبان میگذشت میگذشت والا اکثر خصوصاً در اعتکاف واقعات و حالات عجیب و غریب مشاہدہ میشد اگر جمع کردہ میشد کتابے میشد قصہ کوتاہ طریق حضرت ایشان ظاہر و باطن ہمہ موافق کتاب و سنت بود و مطابق شریعت و طریقت و حقیقت و داب تربیت و تعلیم مریدان ہمہ مثل مشائخ متقدمین و کمل دیگاے پیشین و حسن اخلاق ایشان باخوردان و بزرگان و استاد و دوستان تفصیل آن در کتاب اصول المقصود بہ بین کہ از ابتدا تا وقت انتقال ہمہ در آن نوشتام اینجا بہمین قدر اکتفا کردم۔

ذکر بعض مجاذیب بملاحظہ تقدم و تاخر شاہ ابو العیش

بخاری پسر شیخ حاجی عبد الوہاب بخاریست مکری طارخ و حالتے غالب داشت زمانے کہ تحصیل علم کردی با طالب علمان سبقت درس التماس کردی و اعتذار نمودی کہ شما دائم خواہید خواند و مرا اعتماد بر فرصت وقت نیست خدا داند کہ چہ حالت پیش آید بسرعتے ہر چہ تمامتر بر اکثر کتب متداولہ عبور نمود بعد ازان او را جذبہ پیش آمد و از ہمہ کارہا باز ماند نقل است کہ وقتے تمام روز نان در خانہ ایشان پختہ بودند تا بہا گرم شدہ مانده بودی آمد و ہر دو پاے را تا بہا نہاد تا مدتے ایستاد و از ان اثرے در پاے شریفش ظاہر نگشت نقل است روزے بزیارت پیران خود رفت و گفت اگر نصیب است فردا نیز در ملازمت شما میرسم از آنجا بخانہ آمد و پیش والدہ رفت و پرسید کہ مادر ہیچ میدانید کہ من سید ہستم گفت بابا تو سید دیدر تو سید فرمود کہ از جدہ پدر کی پرسد من ہستم یا نہ بعد ازان خدمتگار را پیش خود طلبید و گفت برائے صاحب خود چہ

نوع خواهید گریست باری بگریید ہمانروز یا روز دیگر واللہ اعلم رحلت نمود

میان معروف مجذوب بود

در مقام حضرت خواجہ قطب الدین در گنبد قدیمے کہ نزدیک بقبر شیخ برہان الدین بلخی است می بود باوجود حالت سکر و جذب در علم تکسیر آیتے بود از آیات الہی در وقتے شیر شاہ قلعۂ دہلی را ویران کرد بمجرد شنیدن اینخبر غائب شد کہ ہیچ جا نشانی ازو پیدا نشد۔

شیخ علاء الدین مجذوب

اورا شیخ علاء دل بلا دل نیز گویند او در کشف حال و اطلاع ضمائر آیتے بود ہر کس کہ بخدمت او رسیدہ است البتہ چیزے درین باب از وے دیدہ در اوائل حال طالب علمی میکرد بیشتر احوال در سامانہ بود و مدتے در دہلی نیز میان طالبعلمان می بود بعد ازان کہ او را حالت جذب در گرفت در آگرہ افتاد مدتہا مجرد بود بعد ازانکہ بسبب ظہور کرامات و امارات مردم را بادی رجوع افتاد و خادمان برائے او خدمتگاران میخریدند و در خدمت او میگذاشتند بمقتضائے بشریت میلی میفرمودند و از بعضے از آنہا ولدی نیز پیدا می آمد خدمت عمی شیخ رزق اللہ قدس سرہ میفرمودند کہ یکبار از جہت اخبار بعضے فرزندان کہ غائب بودند متردد بودم و میخواستم کہ برائے خیریت او تصدق کنم با قرآنے بخوانم یا اسمے از اسمار الہی را وردگیرم درہمین تردد پیش شیخ علاء الدین رفتم تا بہر چہ ایشان اشارت کنند بر آن عمل نمایم بمجرد یکہ مرا دید فرمود قرآن عظیم از ہمہ فاضلتر است فاقرؤا ما تیسر من القرآن میفرمودند کہ روزے بخدمتش عرض کردم کہ ما را یک مشغولی فرمایند کہ از ما کار بہ بندم فرمود شما را تختہ عشق بس است حاجت بچیز دیگر نیست و خدمت ابوی قدس سرہ میفرمودند کہ یکبار ی از صحبت باری جدا ماندہ بودیم و بغایت اشتیاق او داشتیم و آن یار در دہلی بود شبے در خواب

می بینم کہ من و آن یار در خدمت شیخ علاول بلاول نشستہ ایم من دست آن یار میگیرم و پیش شیخ می آرم
و میگویم کہ بر دست بوسہ دہید شیخ میگوید کہ شما بوسہ دہید کہ عاشقید حق تعالے او را قبولی خواہد بخشید صباح
آن شب بخدمت شیخ رسیدم دیدم کہ بر در ایستادہ است از دور مرا دید و فریاد کرد و گفت بیرون زود
بروید کہ مشتاق شما اند و اینکلمہ را گفت کہ خبر دہی خیر دہی ہمان ساعت عزیمت دہلی مصمم کردیم و متوجہ شدیم کسے
از همسن خدمتگار ہمراہ نبود در تفحص آن اند کے توقفے بایست کرد چون اشتیاق عظیم غالب آمد مقید بآن نشدیم
در سرائے فرح فزا آمدیم شخصے پیش آمد گفتم نام تو چیست دکجا میروی گفت نام من خیر دین است بدہلی میروم
میخواہم کہ در خدمت باشم چون منزل دیگر رسیدیم شخصے دیگر پیش آمد کہ بدہلی میرفت نام وے نیز خیر دین است
سر آن لفظ خیر دین کہ شیخ مکرر فرمودہ بود اکنون ظاہر شد آن ہر دو خیر دین ہمراہ ما شدند چون بدہلی رسیدیم
آن یار بسیار بسیار اشتیاق ظاہر نمود و خوشحال شد تاریخ وفات او علاو الدین مجذوب کہ نہصد و چہل و ہفت است

مسعود نخاسی

دیوانہ بود در بداؤن شیخ نظام الدین اولیا میفرمایند خواجہ زین الدین ساکن مدرسہ
رونقی او را گفت مارا فائدہ بگو گفت شراب بیار خواجہ زین الدین غلام را فرستاد شراب آورد پیش دیوانہ
نہاد دیوانہ گفت بر کنار آب بردیم آنجا بخوریم رفتند و بر لب آب نشستہ دیوانہ خواجہ زین الدین را گفت
بر خیز و ساقی شو بر خاست پر میکرد و میداد دیوانہ میخورد چندانکہ مست شد گفت جامہ بکشیم و در آب رویم چون از
آب بیرون آمد خواجہ زین الدین را گفت بر تو باد کہ پنج خصلت را ملاحظہ کنی یکے در خانہ کشادہ داری
بر ہر کہ ہست دویم مطلق الوجہ پیش آئی در حسب بشاشت نمائی سیوم ہر چہ میسر شود دریغ نداری
از قلیل و کثیر پیش آری چہارم آنکہ بار خود بکسے ننہی و پنجم آنکہ بار کسان را تن در دہی۔

شیخ حسن مجذوب

از قصبۂ ریری بود در دہلی سیر میکرد با سلطان سکندر لودی عشق می باخت گویند کہ او را چند بار سلطان

مذکور در بند بخانه نهاد و در بست روز دیگر دیدند که در بازار میگردد و سیر میکند یکبار دیگر سلطان سکندر در محل خاص نشسته بود که ادیکایک پیدا شد فرمود که اینجا بے رخصت ما چون آمدہ گفت من عاشق توام بجهت دیدن تو آمدہ ام منقلی پر آتش در پیش بود گردن دیوانه گرفت و در منقل نهاد زمانے طویل بر نیامد گذشت بعد از آنکه بیرون داشت اثرے از آتش در وے ظاهر نبود

شیخ حسن بودله دهلوی

از اولاد بعضے اهالی و اکابر شهر بود از اول فطرت مجذوب آمده و از اوضاع و اطوار این عالم غافل و فارغ افتاده بود وضعے عجیب و حالتے غریب داشت اکثر احوال برهنه بودی و بعضو مخصوص او که مردان را باشد هرگز انتفار نکردی گویا که علوۂ گلی را در دیوار زده اند هر چه از زر دجامه پیدا شد همه را بقوالان در هر که حاضر بودی بخشیدی با وجود این حالت جنون و دیوانگی در مظاهر صوریه که در محافل حاضر می بودند نگران بودی و ذوقها کردی بعضے از علماے وقت او را در خواب دیدند که در خدمت سرور کائنات صلی الله علیه وآله وسلم حاضر است و آنحضرت را وضو میکناند و بعضے دیگر گویند که بعضے حاجیان از مکه آمدند و گفتند که ما او را در حرم مکه دیدیم وفات او در حدود سنه نهصد و شصت و چهار باشد و قبر او در بازار دهلی نزدیک بروضهٔ خواصخانست و این خواصخان از موالی شیرشاه بود و در سخاوت و صلاح از افراد وقت بود اوصاف و احوال او ابوصفت دارد و بسبب شهرت و کثرت بهمین قدر اختصار افتاد و او را سلیم شاه بن شیرشاه شهید ساخت در سنه نهصد و پنجاه و هشت رحمة الله علیه۔

شیخ عبد الله ابدال

دهلوی مردی بود مشهور مجذوب و صاحب حالت در بازارها رقص کنان گشتی و دوره ها

هندی ساده موافق حال گفتی وهمراه او مردم بادفها در بابها میگشتند نقل است که وے روزے
بیمار بود اهل خانه او را معه چند کس دست در بغل کرده برخیزانیدند و بردهلیز خانه نشاندند
و درون خانه باز آمدند همان لمحه دیدند که او غائب شد و اثرے از وے پیدا نگشت خدمت عمی شیخ
رزق الله میفرمودند که چون من دیگرات رفتم از مردم ذکر او و دوره هاے او بسیار شنیدم گفتم وے اینجا کجا
آمده و در دهلی بود گفتند اکثر احوال اینجا بود و بدهلی کمتر رفت شیخ از قرابتیان ما بود باجد فقیر نسبت خواهر
زادگی داشت هرگاه جد مرا در حالت سکر و جذبه دیدی متوجه شدی و گفتی که تو شیخ حقیقی مائی بخلاف
اگر برادران دیگر را دیدی که از مشرب معرفت و محبت بیگانه بودند اصلا متوجه نگشتی۔

میان مونگر لاهوری

از مجاذیب وقت بود نفسی کبیر و جذبه قوی داشت خدمت حاجی محمد میفرمایند که در وقتے که ما بلاهور
رفتم شیخ حسن به سبب محبتے که با ما داشت همراه ما بود روزے در مجلس نشسته بود ناگاه شیخ
مونگر رسید چون نظر او بر شیخ افتاد گفت تو اینجا کجائی تا بدینجا چه تعلق است همین گفتن بود که شیخ
حسن از انجا گریخت و از انجائی توقف بدهلی آمد و قرار گرفت۔

بابا کپور مجذوب

باصل از کالپی است در ابتداے حال طریق سلوک ببار دیده و سقائے کرده شبها بخانه ضعیفان
میگشت و مهما را آب میکرد آخر بمردی رسید و حالت جذبه نصیب وے شد در گوالیار ماند و ابواب فتوح
بروے مفتوح گشت و دلهاے اهل عالم بوے رجوع نمود نقل است که وے اکثر احوال
در استغراق بودی مگر به یعنے از حوائج طبعی و را قدرے افاقت دست میداد بعد از چند روز
چیزے از جنس حبوب تناول میکرد و از لباس بستر عورتے اکتفا کرده بود و اکثر اوقات آنهم نداشت
جاهاے نفیس پیش او می آوردند بمردم نمی بخشید اغنیاء اینجا کمتر راه میداد و بعالم دل راهی داشت

واز وے خوارق عادت بسیار نقل میکنند وانتساب او در سلوک بسلسلہ شاہ مدار بود وبکبر سن رسیدہ بود واز اسرار بسیار خبر میداشت وتاریخ فوت او بعضے از فضلاے عصر کپور مجذوب یافتہ اند علیہ الرحمۃ

باباین مجذوب

در اجمیر بود بر در خواجہ معین الدین افتادہ بود وی واز مالوہ بود در اجمیر شریف او را جذبۂ الٰہی دست داد نقل است از شیخ حمزہ وہر سو کہ میگفت کہ چون در اوّل حال تو بزیارت خواجہ معین الدین قدس سرہ رفتم این باباین مجذوب بامن می گردید گرداد بودند گفت میان می آید مردمان ہر جانب نگران شدند تا کہ خواہد بود ناگاہ از گوشۂ من پیدا شدم گفتند این میان آمد چون نزدیک رسیدم گفت میان نزدیک. بیار سیدم کٹار در کمر داشتم کٹار را گرفت وگفت این چیست گفتم این سلاح است سنّت پیغمبر کٹار را بگذاشت اندکے خرچ داشتم از گرہ من بکشاد وگفت این چیست گفتم توشہ راہ است این ہم سنت پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مراد وشانہ بود ہر دو را بر آورد وشانہ سر راہ در تر تاپ کرد وشانہ ریش را بدست من داد باین اشارت ہمانزمان محلوق شدم درین اثنا شیخ احمد مجذوب خبر یافت کہ پسر قاضی کریم الدین تارک شدہ آمدہ است مرا در خانہ مہمان برد میان باباین در مجلس حاضر بود ہر یک را باہل مجلس الی المیداد ہر کس از دست او بترک بر میگرفت یکے در میان گفت کہ این مہمان است او را چون محروم میگذارید طبقے کہ پیش او بود نام برداشت ودر داد وگفت ہر کس را لقمہ میان را تمام طبق ہمین کہ از آنجا بر خاستم مردم مرا میان حمزہ گفتن گرفتند در فتح باب من ہم ازان روز شد نقل است کہ چون سلطان بہادر پادشاہ گجرات در زمان شاہزادگی از پدر رنجیدہ بدیار اجمیر آمد بزیارت خواجہ رفت واجمیر در آن زمان بدست کافران بود مقام خواجہ را معبد ساختہ بودند دعاے بتان کردہ سلطان بہادر در دل خود نذر کرد کہ اگر مرا حق سبحانہ وتعالے پادشاہ سازد وانچہ حد انتقام است از ین کافران بگیرم میان باباین ہم در انجا می بود بدایہ خود کہ شادان نام داشت فرمود کہ شادان شادان تخت بلند بنہ کہ مرغ دریاے

رسیده است سلطان بهادر این را تفاول گرفت و برگشت و بعد ازان چون بادشاه شد بهر این ولایت بمقتضای عهدے که داشت و فاکرد و از کفاران دیار انتقام کشید۔

الهدین مجذوب

درنارنول بود صاحب نفس بود و اکثر اوقات در بازار نارنول بودی الآن قبر او هم در آنجا است در هر جا که نشستے تا چند روز برنخاستے و با خود در سخن بودی گاهے در گریه بودی و گاهے در خنده و گاهے با خود و در اعتراض بودی و گاهے دو تا زه زدی و بدلهائے نهانی گفتی زنده کسے و چرکین داشتی و در دست و آهن پوشیدی و در وقت تکلم و خطاب چنین گفتی خدایا بیار خدایا برنشین و هر که سخن کردی همچنین گفتی محمد نارنولی میگفت که مادر من میگفت که تو طفل شیر خواره بودی یکبار چنان بیمار شدی که امید حیات منقطع شد الهدین دیوانه نزدیک محله ما بگذشت بیکے گل کرزه داد و گفت ببر و این گل در خانه فلان بیر انگس گل آورد من داد و من او را تعویذ ساختم و در بازدے تو بستم حق تعالے ترا صحت داد پدر تو برفت و الهدین را نجانه خود آورد تا چیزے بخوراند الهدین گفت خدایا چیزے گرم و چیزے سرد و چیزے ترش و چیزے شیرین بده تو فی الحال برنج بخت و شکر و جوزات حاضر آورد و خورد و باز گشت گویند که در سر بازار کنده برپا کرده بودند و سے هر که پاے در کنده دیدی او را خلاص کردی و پاے خود در آن کردی و هم ملا محمد میگفت که روزے من فلوس چند نذر کرده بودم و در طلب وے برآمده در اکثر جاها دیدم نیافتم ناگاه در گوشه شهر در مزبله دیدم که تخمه تربند بر سر کشیده افتاده است در خاطر من رسید که مگر مرده افتاده است چون نزدیک رسیدم زنده جنبید دانستم که زنده ایست سر از زنده برآورد و گفت خدایا بیار چه آورده چند فلوس که بنیت او آورده بودم او دست از خرقه برآورد و آن فلوس از دست من بستد و گفت خدایا باز گرد اینجا منزلیست رحلت او در سنه است و اربعین و تسع مائة است در پانزدهم ماه شعبان شب برات نزدیک بدمیدن

صبح تاریخ وفات او مجذوب صادق است قدس سره

شاه منصور

مجذوبی بود در دیار سند و صاحب کشف جلی و تصرف غالب نقل است که وقتے که همایون بادشاه متوجه گجرات بود کس از بخدمتش فرستاد تا تفاوے درین باب گیرد چون آن شخص پیش او در آمد تیری از ترکش آن شخص گرفت و پرتابے او را بر کند و هم در ترکش نهاد چون آن شخص معرکه سلطانی باز آمد کیفیت حال باز نمود بادشاه فرمود که این نشان آنست که ما را فتح نه شود و لشکر بے سامان گردد و لیکن درین اشارتست که اگرچه لشکر ما پریشان گردد دابتر شود و لیکن اصل ذات ما سلامت ماند و بسلامت بجاے خود باز رسم و حضرت شیخ عبد الوهاب میفرمودند که این شاه منصور مجذوب آب وضو شاه بهکهاری که صاحب ولایت بر هانپور بود خورده بود و اینحالت از آنجا یافته بود و میفرمودند که در ابتداے حال که عزیمت بر سلوک این راه داشتم و همت بر اختیار فقر و تجرید می گماشتم بخدمت شاه منصور رفتم تا تفاوے و نفعے از ایشان بگیرم همین که در پیش وے نشستم پرسید که تو بهکری میتوانی پخت و بهکری در عرف عوام آن دیار نان باجرا را گویند و آن خاصه فقرا است که بدست خود بپزند و بخورند باز خود گفتند بهکری پختن مشکل است بصد محنت باجرے بدست آوردی و آن را آس کردی و خمیر ساختی و هیزم جمع کردی و آتش آوردی و آتش می افروختی در نمیگرفت ناگاه در گرفت سر و ریش و ردی همه سوخته شد بهکری پختن مشکل است همین سخن بزبان هندی شکست که ایشان دانستند مجذوبانه نکرار میکردند هر بار که ایشان این سخن میگفتند مادر دل خود گفتم ببینیم انشاء الله تعالے بعد ازان سر برداشتند و گفتند اگر بپزد تواند پخت همین لفظ را بنجاه و شصت بار تکرار کرد هر بار که میگفتند ما را همت بر اختیار فقر و تجرید تازه تر میشد دیگر از پیش ایشان برخواستم و بکار خود رفتم۔

شیخ یوسف

مجذوبی بود در لاهور محفوظ الاوقات مردے بلند قامت جسیم و مهیب و معظم دستار بزرگ سری بست و سر مخلوق میداشت صاحب کشف

جلی واشراق باطن شیخ قطب عالم میگفت کہ روزے اورا در نخاس لاہور دیدم ایستادہ وسخن بلند واسرار ارجمند میگوید وچیزہا از خفیات احوال من بمن گفت کہ غیر علام الغیوب را بران اطلاع نبود روز دیگر بقصد ملازمت اورفتم نادر باب سفر تفاول گیرم واورا درجائے کہ میجستم نیافتم بمنزلے کہ قیام داشتم باز آمدم وبیاران خود از سرگذشت احوال چیزے میگفتم ناگاہ وے در آنجا رسید در روے بمن آورد وگفت زنہار سفر نکنی کہ مبارک نیست مردم اینجا میگفتند کہ شیخ امروز بعد از دوازدہ سال اینجا آمدہ است ودر ہیچ مدت ہرگز در اعبور برین مقام واقع نشدہ رحمۃ اللہ علیہ۔

سوبہن دیوانہ

بود اہل حال وصاحب کشف وتصرف باصل از قوم گوردہ بود مسلمان شد ومجذوب گشت ودر خدمت شیخ علاء الدین اجودہنی افتاد ومدت عمر در خدمت ومقام خواجہ قطب الحق والدین بسر برد روزہا روے گذشتے کہ چیزے نخوردی ونوشیدی وتنہا بودی کہ نزدیک بچندین طعام فرو بردے وتمام مشک آشامیدی وقتے اورا دیدند کہ در انبار چونہ افتادہ است وچونہ میخورد اورا گفتند کہ این چہ میخوری این طعام نیست گفت چہ کنم این بدبخت حرص بسیار دارد وجز بخاک سیر نمیگردد۔

ذکر شاہ صدیق

مجذوب در لکھنو بود روشی غریب داشت پیوستہ برہنہ بودی وخاموش بہیچ چیز تعلق نداشت صم بکم عمی شدہ بود ہیچ حرکت وسکون با او نسبت نتوان نمود چہ ہر کہ زر وجامہ برائے او میآورد دست باو نمیکرد واگر کسے جامہ در برش میکردی پوشید وچون لقمہ در دہنش می نہادند میخورد واگر نہ روزہا بروے گذشتے کہ چیزے نخوردی ونپوشیدی بعضے نگہبانی جامہ وے تا وقت خواب میکردند وچون بیشتری از شب میگذشت ہر کہ میخواست میگرفت ودو قتہا بروے گذشتی کہ بر نخواستی وچون کسے دستش میگرفت بہر طرفے کہ میخواست می برد غرض کہ

هیچ کار او باختیار خود نمیکرد وے در رضا و تسلیم آئینی بود از آیات الهی ۔ خسرو ملک فنا بے تخت تاج
از خود و از غیر خود بی احتیاج غرق بحر عشق از صدق و صفا از خودی بیگانہ باحق آشنا

ذکر شاہ پیاری مجذوبی بود در لکھنؤ اکثر اوقات در مقابرے کہ بیرون شہر اند میگردید
و با خود در سخن می بود و مجذوبانہ تکرار سخن مینمود و لباس ژند کہنہ بستر عورتے اکتفا میکرد
از و خوارق بسیار نقل کنند مگر سن رسیدہ بود و از اسرار بسیار خبردار بود این فقیر در صغر سن
ایشان را در مقابر گاہے نشستہ دیدہ است عم کلان محرر سطور شیخ بہار این
شیخ محمد شریف میفرمودند کہ روزے کہ جنازہ شہاب الدین جد شما را در مقابر بردیم شاہ
پیاری دور تر از قبر ایشان بطرز معہود نشستہ بود نزدیک آمد و از یک دست دست دیگر خود
گرفتہ بزبان ہندی گفتن گرفت کہ ہاے بارو سے من شکست دنیا دیر ہمین دستور استادہ
اشک میریخت و ہمان کلمہ را تکرار میکرد و آخر از میان مایان بدر رفت و دنبال کار خود
گرفت یکے از حضار از مشاہدہ این حال تعجب نمود ہدست نمی میفرمایند کہ من با او گفتم چہ
جاے تعجب است فقرا را رسم است کہ ہر کہ از مشرب معرفت و محبت بیگانہ بود اصلا بحال او
متوجہ نشوند و ہر کہ از ین مشرب بہرہ دارد او را یگانہ خود میدانند ہر چند بیگانہ باشد و ہنا
اینصورت متحقق است مصداق الفقراء اکنفی واحد تاریخ وفات اوبان الفضل
بید اللہ کہ یک ہزار و ہشتاد و است یافتہ قبر وے در جوار مقبرہ ملک آدم غازی رحمۃ اللہ علیہما

ذکر بعضے از نساء صالحات

بی بی سارہ والدہ شیخ نظام الدین ابو المؤید بسیار بزرگ بود نقل است کہ وقتے اسباب ایشان
شدہ بود مردم ہمہ دعا کردند باران نیامد شیخ نظام الدین ابو المؤید رشتہ از دامنے مادر خود بدست
گرفت و گفت خداوندا بحرمت آنکہ این رشتہ مادر ضعیفہ من است کہ ہرگز چشم نامحرم بر و

تیفتاده است باران بفرست از شیخ این حرف گفتن و از خدا باران فرستادن قبر او در پهلوی نمازگاه کهنه است که فیر حضرت خواجه قطب الدین قدس سره پس پشت آن واقع است

بی بی فاطمه سام

از صالحات و قانتات و عارفات زمانه بود ذکر او در ملفوظات شیخ نظام الدین و خلفای ایشان بسیار است میگویند که سلطان المشایخ در روضه فاطمه سام بسیار مشغول بود شیخ فرید الدین گنج شکر فرمودی که فاطمه سام مردیست که او را بصورت زنان فرستاده اند شیخ نظام الدین فرمود که شیر از بیشه بیرون آید کسے نپرسد که آن شیر نر است یا ماده فرزندان آدم را طاعت و تقوے باید خواه مرد باشد خواه زن بعده در مناقب بی بی فاطمه سام غلو فرمود که در غایت صلاحیت دکبر سن شده بود من او را دیده ام پس عزیز عورتے بود او را با شیخ فرید الدین و شیخ نجیب الدین متوکل برادر خواندگی و خواهر خواندگی بوده است بهتا بر حسب حال هر چیزے گفتی این دو مصراع من از دیاد دارم ؎

هم عشق طلب کنی و هم جان خواهی	هر دو طلبی دلی میسر نشود

و نیز فرمودند که من از بی بی فاطمه سام شنیدم که میگفت از برائے آنکه پارهٔ نان و زکوة آب بکسے دهند نعمتهائے دینی و دنیوی نثار او کنند که بصد هزار روزه و نماز نتوان یافت و در ملفوظات میرسید گیسو دراز می نویسد که روزے در مجلس شیخ نصیر الدین محمود سخن در فضائل بی بی فاطمه بود فرمودند که بی بی فاطمه بعد از موت با شخصے حکایت کرد که روزے بر معهود خویش در حضرت رب العزت میرفتم از طور ملکی در گذشتم ناگاه فرشته گفت کیستی به ایست چه باشد که نیک بی باک دار میگذری دمن مرگ خود دم که من هم نجا نشسته ام تا خود رب العزت تعالے امر انظلیه بیشتر تر دم ساعتے گذشت بی بی خدیجه و بی بی فاطمه رضی الله عنهما آمدند بر پائے ایشان افتادم گفتند اے فاطمه امروز هیچ نوکیست که خدا تعالے بطلب تو مرا فرستاده است

گرہی بیرون آمد پیش مادر نہاد م گرد باز کرد چیزے علیحدہ کرد و گفت این وجہ کفن و غسال و برآمد دران
گور بود و مقدار بست درہم مراد او گفت این زیرہ عمر تست پدر تو در باغات رشتی خیارے و سبزی بستانی د
از بفروختن در روزگار پدران گذرانیدے و تخم خیاری و سبزی بستانی و بفروشی و چون او جز ہیچ وجہے نخوری
آن مرد این حکایت تمام کرد در یافتم کہ او از ابدال است از ہیچکس چیزے قبول نکند مگر از مزدوری رحمۃ اللہ
علیہ و علی جمیع الصالحین در سیر الاولیاء میگوید کہ بی بی فاطمہ دختر حوا نی قصبہ اندربت اخفتہ است در وضع او قبلہ
حاجات خلق گشتہ و بر سطور عرضہ میدارد کہ قبر وے آنان نزدیک دروازہ نخاسان ہلی در خرابہ افتادہ است کہ
ہیچکس نمیداند الا ماشاء اللہ جمیکہ مردم آنرا ابنہای بی بی سام گویند و بعضے عوام الناس بی بی صاحبہ
گویند ہر دو لفظ غلط است نام ایشان بی بی فاطمہ سام است رحمۃ اللہ علیہا۔

والدہ شیخ فرید الدین شکر گنج

بسے بزرگ و مستجاب الدعوات بود نقل است کہ چون شیخ شکر گنج در اجودہن سکونت گرفت شیخ نجیب الدین متوکل از ستاد او والدہ
را ببیارد در اثنائے راہ بمنزلے فرود آمد زیر درختے فرود آمد درین میانہ آب حاجت شد شیخ نجیب الدین بطلب آب رفت چون باز آمد
والدہ را ندید متحیر ماند چون بخدمت شیخ فرید الدین آمد قصہ باز گفت فرمود تا طعام ساختند و صدقہ کردہ است و اوند بعد از
مدتے شیخ نجیب الدین مادر را در آنجا دو گذری افتاد چون زیارتی درخت در آمد در دل او گذشت کہ درین موضع بروم
مگر نشانی از والدہ بیابم ہمچنان کرد استخوانے چند یافت از جنس استخوان آدمی با خود گفت باشد کہ این استخوانہائے
والدہ ما بود شیرے درندہ وی ہلاک کردہ باشد این استخوانہا جمع کرد و در خریطہ انداخت و بخدمت شیخ آورد و قصہ باز گفت شیخ
گفت کہ خریطہ پیش من بیار او بیاورد و بیفشاند یکے از ان استخوانہا ہم پیدا نشد۔

بی بی زلیخا

والدہ شیخ نظام الدین اولیا است میفرمودند کہ والدہ مرا بخدا تعالے آشنائی بود اگر ادر اکارے پیش آمدی تمام آنکار در خواب بدیدی
و اخبار بر دستاویز دادندی و ہر حاجتے کہ مرا باشد پیش خاک والدہ خود عرضہ دارم غالب آن باشد کہ ہمہ در ہفتہ کفایت شود و کم

گرہی بیرون آمد پیش مادر نہاد مگر باز کرد چیزے علیحدہ کرد و گفت این وجہ کفن و غسال دیر آمد دران
گربود و مقدار بست درہم مراد او گفت این نیز تمر تست پدر تو در باغات رنق خیارے و سبزی بقالی و
انگابفروختی در روزگار بدان گندر اینے و نیز خیاری و سبزی بستانی و بفروشی او چرا نیو جہیچ وجہے نخوری
آن مرد این حکایت تمام کرد در یافتم کہ او از ابدال است از ہیچکس چیزے قبول نکند مگر از مادری رضی اللہ
علیہ و علی جمیع الصالحین دیر زمانے دلیا رسگویند کہ بی بی فاطمہ در حوالی قصبہ مدینہ خفتہ است و روضہ او قبلہ
حاجات خلق گشتہ محرر سطور عرضہ میدارد کہ قبر وے آنان نزدیک دروازہ نخاس بلی در خرابہ افتادہ است کہ
ہیچکس نمیداند الا ماشاء اللہ ما بیکہ مردم آنرا بجہای بی بی سام گویند و بعضے عوام الناس بی بی احمد
گویند ہر دو غلط است نام ایشان بی بی فاطمہ است رحمۃ اللہ علیہا۔

والدہ شیخ فرید الدین شکر گنج

بسے بزرگ و مستجاب الدعوات بود نقل است کہ چون شیخ شکر گنج در رحم مادر بود ہمسکونت گرفت شیخ نجیب الدین متوکل از شنیدن والدہ
او بیمار شد در اثنائے راہ کہ آمد زیر درختے فرود آمد درین میانہ آب حاجت شد شیخ نجیب الدین بطلب آب رفت چون باز آمد
والدہ را ندید پیچ یاندچو بخدمت شیخ فرید الدین آمد قصہ باز گفت فرمود تا طعام ساختند و صدقہ کردہ است دادند بعد از
مدتے شیخ نجیب الدین مادر را در آنجا دید و گذری افتاد چون بزبان وحشت در آمد در دل او گذشت کہ درین موضع بروم
مگر نشانی از والدہ بیابم چنان کرد از آنجا نے چند یافت از جنس آنجا ان آدمی با خود گفت باشد کہ این آنجا نہا
والدہ ما بود شیر پلنگ دی ہلاک کردہ باشد این آنجا نہا جمع کرد و در خریطہ انداخت و بخدمت شیخ آورد و قصہ باز گفت شیخ
گفت کہ خریطہ پیش من بیار او بیاورد و بیفشاند یکے از ان آنجا نہا ہم پیدا نشد۔

بی بی زلیخا

والدہ شیخ نظام الدین اولیا است میفرمودند کہ والدہ مرا بخدا تعالے آشنائی بود اگر او را کارے پیش آمدی تمام آنکار در خواب بدیدی
و اختیار بدستاویز میدادند و ہر جا چیزے گم شدہ باشد پیش خاک والدہ خود عرضہ دارم غالب آن باشد کہ ہمہ در ہفتہ کفایت شود و گم

باشد کہ تا ماہی بکفایت برسد میفرمود اگر والدہ مرا حاجتے بودے پانصد بار صلوٰۃ گفتی و دو آن مبارک خود پیش داشتی و حاجت خواستی ہمچنان شدی کہ خواستی کہ میفرمود والدہ مرا چنان معہود بود روزیکہ در خانہ ما غلہ نبودی مرا گفتی آرام روز ما مہمان خدایم من در روز دوم این سخن بودم تضاء امر دے یک تنگ را غلہ در خانہ ما آورد چند روز توانستیم از ان نان میکردیم من تنگ آمدم کہ والدہ مرا خواہد گفت کہ ما امروز مہمان خدایم تا آن غلہ تمام شد والدہ مرا گفت امروز ما مہمان خدایم یک ذوقے و راحتے در من پیدا شد کہ از وصف نتوان کرد نقل است کہ در آن ایام کہ سلطان قطب الدین بن سلطان علاء الدین خلجی خواست کہ با شیخ نظام الدین اولیاء منازعت کند و سبب منازعت آن بود کہ سلطان قطب الدین مسجد جامع در قلعہ سیری عمارت کرد در اول جمعہ ہمہ مشائخ و علماء را طلب کرد کہ در ما نماز جمعہ گزارید شیخ نظام الدین جواب فرستاد کہ ما مسجد نزدیک داریم و این عادت ہمین جا خواہیم کرد و در مسجد سیری نرفت و سبب دیگر آنکہ در غرہ ہر ماہی حکم بود کہ تمامی ائمہ مشائخ و صدور و اکابر بہ تہنیت ماہ نو بخدمت بادشاہ میرفتند و شیخ نظام الدین نمیرفت فاما اقبال خادم میرفت حاسدان انمعنی را بادشاہ رسانیدہ مشاء عداوت ساختہ بودند سلطان قطب الدین را غرور بادشاہے در کار آمد و گفت اگر در غرہ ماہ آینده نیایند و ابیاریم چنانکہ دانیم این خبر بشیخ رسید پیغام گفت و بزیارت والدہ خود رفت و گفت این بادشاہ در خاطر ایذاے من دارد اگر تا غرہ ماہ آینده کہ باخود ایذاے من راست گرفتہ است کار او بکفایت نرسد من بزیارت شما نیایم از راہ ناز دنیاز کہ با والدہ خود داشت انمعنی را بخدمت او در گذرانید و بخانہ آمد بقضائے الٰہی غرہ ماہ آینده بلاے بر جان بادشاہ آمد پس آمد و خسرو خان پراون کہ یکے از معتمدان سلطان قطب الدین بود او را بکشت و از بالائے قصر بیرون انداخت چنانکہ مشہور است۔

حال بی بی دلیا

از صالحات وقت خود بودہ گویند کہ وے در خلوت اربعین چہل قرنفل با خود بردے و در حجرہ رابستی و روز چہلم کہ از خلوت برآمدی چند قرنفل بکار بردے و باقی افتادہ بودی گویند کہ سلطان محمد را بوے اعتقاد عظیم بود واللہ اعلم قبر او بیرون قلعہ علائی است و اولاد او بسیار اند کہ ایشان را ہم بنام او دانند شیخ احمد مروی بود از اولاد او مردی پختہ و کار کردہ و بسیاری از مشائخ را دریافتہ بود رحمۃ اللہ علیہ

حال بی بی فاطمہ

زوجہ شیخ احمد خضرویہ بدانکہ وی دختر امیر بلخ بود در طریقت آیتے بود چون توبہ کرد بر احمد کس فرستاد کہ مرا از پدرم بخواہ
احمد بدان التفات نکرد دیگر بار کس فرستاد گفت احمد من ترا مردانہ تر ازین دانستم کہ راہ عشق مارا نہائی نہ راہزن پس احمد کس
فرستاد و او را از پدر او درخواست پدر بحکم تبرک او را باحمد داد فاطمہ تبرک دنیا بگفت و بحکم غربت با احمد ببارامید تا قصد
بزیارت بایزید کرد فاطمہ نیز با وے رفت چون بپیش بایزید رسید فاطمہ نقاب از روے برداشت و بایزید سخن گستاخ میگفت احمد
ازان متغیر شد و نیرتش گرفت گفت اے فاطمہ این چہ گستاخی بود کہ بایزید میکنی فاطمہ گفت از آنکہ او محرم طبیعت منی و بایزید محرم طریقت من از تو بہ
دارد و بخدا سم و دلیل برین سخن آنست کہ او از صحبت من بے نیاز است و تو بمن محتاجے پس پیوستہ بایزید
با فاطمہ گستاخ بودی تا روزے بایزید را چشم بر دست فاطمہ افتاد حنا بستہ بود گفت اے فاطمہ از برائے چہ
حنا بستہ گفت اے بایزید تا این ساعت کہ تو دست حنائے من ندیدہ بودی مرا بر تو انبساط بود اکنون
کہ چشم تو بدین افتاد صحبت ما با تو حرام شد چون احمد و فاطمہ از آنجا بہ نیشاپور آمدند و اہل نیشاپور
با احمد خوش بودند چون یحییٰ بن معاذ بہ نیشاپور آمدند و قصد بلخ داشت احمد خواست کہ او را دعوتے
کند با فاطمہ مشورت کرد کہ دعوت یحییٰ را چہ بکار آید فاطمہ گفت چندین گاؤ و گوسفند و چراغ و شمع و عطر و با
اینہمہ لیت خر نیز باید احمد گفت باری کشتن خر چرا گفت چون کریمی بمہمان آید باید کہ مہمان محلہ را ازان نصیبے بود
و این فاطمہ در فتوت چنان بود کہ بایزید گفت ہر کہ خواہد مردی را بیند در لباس زنان نگر در فاطمہ بنگر انتہی۔

بیان دختر شاہ شجاع کرمانی

در تذکرۃ الاولیا است کہ شاہ شجاع را دخترے بود در ملوک روزگار او را برائے فرزندان خود خواستگاری میکردند تا یکبار
ہمچنین ملکے کسے فرستاد بجانب شاہ پس شاہ از وے سہ روز مہلت خواست و آن سہ روز در مسجد میگشت تا درویشے را دید کہ نماز
نیکو میگذارد و صبر کرد چون وے از نماز فارغ شد گفت اے درویش اہل داری گفت نہ گفت اہل جمیلہ و پارسا و قانع و قرآن خوان خواہی
مرا ہمچنین زن کہ دہد از سہ درہم بیش ندارم شاہ گفت من ہم دختر خود بتو سپردم کہ داری یکے را البشیر و یکے بعطر و عقد نکاح

به بندپس چنان کرد و همان شب دختر خود بخانه او فرستاد چون دختر در خانه آن درویش آمد نانی خشک
برسر کوزه نهاده دید گفت این نان چیست گفت درویش باز نمانده بود بجهت امشب گذاشتم دختر
شاه قصد کرد تا بیرون آید درویش گفت دانستم که تو دختر شاه کرمانی با من نخواهی بود دی
گفت اے جوان من از بینوائی تو نمیروم بلکه از ضعف ایمان و یقین تو میروم که از درویش برای
امروز نانی نهاده و اعتماد بر رزاق نمیکنی عجب ابله پدر خود دارم که بست سال مرا در خانه داشت
و گفت ترا پرهیزگاری خواهم داد و یکسے داد که اعتماد بخدا نداری و درویش گفت مرا این گناه را عذرے
هست بگو تا بجا آرم گفت هست آنکه اگر مرا خواهی نان فردا را امروز منه که درین خانه من باشم یا نان خشک انتهی۔

حال بی بی فاطمه

بنت المتنی شیخ محی الدین عربی میگوید که من سالها بنفس خود خدمت دی کردم و سن دے در آنوقت بر نود و پنج
سال زیاده بود دین فرم میداشتم که بردے او بگرم از تازگی و نازکی رخسار دی هر که ویرا میدیدی
پنداشتی که چهارده ساله عمر داشت و ویرا با حضرت حق سبحانه تعالے حالی عجیب بود مرا
بر همگس از ابنائے جنس من که بخدمت دے میرسیدند اختیار کرده بود و میگفت مثل
فلان کس ندیدم و نشنیدم پیش من نمی آید بهمگین خود می آید و تنیکه بیرون میرود پیش من هیچ
باقی نمیگذارد دوم شیخ میگوید که از دے شنیدم که میگفت مرا عجب می آید از کسے که میگوید با حق
سبحانه تعالے را دوست میدارم و بوے شادمانی نمیکند و حال آنکه حق سبحانه تعالے مشهود دے
و چشم او ناظر باوست و هر چیزے بیک طرفة العین غائب میشود و اینهمه دران چنان دعوی محبت او
میکنند و میگویند آیا شرم نمیدارند قرب محبت او از همه مقربان زیاده است پس برائے چه میگویند
باز گفت اے فرزند چه میگوئی در انچه من میگویم گفتم سخن آنست که تو میگوئی بعد ازان گفت والله
مرا عجب می آید چه بهت من از انکتابیه از محبت مفقود است و والله که هرگز مرا فاقه انکتابیه

از وے مشغول نساختہ وجواب من نشنیدہ وہم شیخ میگوید کہ درمیان آنکہ بامن دمی نشستہ بودم ضعیفہ در آمد و شہر را نام برد کہ شوہر من در آنجا رفتہ است و وداعیہ داشت کہ زن دیگر کنم گفتم میخواہی کہ باز آید گفت آرے روے بفاطمہ کردم و گفتم اے مادر می شنوی کہ چہ میگوید گفت چہ میخواہی گفتم قضاے حاجت او بباید گفت بسمع و الطاعۃ فاتحۃ الکتاب را بمن فرستاد دی را وصیت میکنم کہ دی شوہر این زن را بیارد فاتحہ را خواندن گرفت دمن ہم باوے خواندم و دانستم کہ از قرأۃ فاتحہ صورتے جدا انشا کرد دویرا فرستاد در وقت فرستادن گفت اے فاتحۃ الکتاب میروی بفلان شہر و شوہر این زن را می بینی دیر انگذاری تا بیاری شیخ میگوید کہ از فرستادن فاتحہ تا آمدن شوہر وے بمن از ان فرصت نشد کہ قطع آن مسافت توان کرد انتہی از مناقب الخلفا مصنفہ حضرت شاہ مجاہد لاہوری۔

بیان حال ریاضت رابعہ بصری رحمۃ اللہ علیہا

حالش بتفصیل در تذکرۃ الاولیاست از انجملہ این است کہ رابعہ را خواہر بودند چہارم این بود کہ ورا ہمہ رابعہ میگفتند چون مادر و پدرش بمردند خواہرانش متفرق شدند رابعہ بدست غلامے افتاد او را بندگی میفرمود و عاقبت آنکس او را بخشید و رہا کرد بجائے بفروخت و آنکس کہ ویرا خرید کار میفرمود و او برنج و مشقت آن کار میکرد روزے بجائے میرفت ناگہ قصد او کرد رابعہ بگریخت در راہ پایش بسنگ آمد و بیفتاد و دستش بشکست گفت بار خدایا غریبم ساختی و در بند گیم بیندا ختی از بیکسی خود اندیشہ ندارم بقضاے تو راضی و برضاے تو می بایدم کرد اندکہ تو از من بیچارہ راضی ہستی یا نہ آوازے شنید کہ غم مخور کہ فردا بجاے رسی کہ مرغان آسمان ترا ستایش خواہند بود پس رابعہ بخانہ رفت و بکار مشغول شد و بروزہ داشتی و خدا و ند خانہ را بروز خدمت کردی و چون شب شدی بعبادت حق تعالیٰ قیام نمودی و تا روز در عبادت بودی روزے صاحب خانہ بیرون آمد آوازے شنید بر اثر آن

آواز میرفت بخانه کرابعه آنجا بود و عبادت میکرد رسید و از روزن خانه نظر کرد رابعه با کرکس میکند
چون نظر کرد خانه او را منور دید چون روز روشن چون نیکو تر نظر کرد قندیلی دید بی سلسله از
بالای سراد آویخته و همه خانه از فروغش پر شده و رابعه سر بسجده نهاده مناجات میکند و میگوید کالهی
تو میدانی که هوای دل من در موافقت فرمان است و روشنی چشم در خدمت درگاه تو اگر کار
بدست من بودی یکساعت از خدمت تو نیاسودمی چه کنم مرا زیر دست مخلوقی ساختی که بواسطه
خدمت او بحضرت تو دیر می آیم چون خواجه این زاری و مناجات رابعه شنید تر سید و اندیشید که
من از چندین مدت این سیده را بندگی میفرمایم و او را در حضرت حق چنین قربت است مبادا حالم
چه شود و این حال از اهل خود ظاهر نمود هر دو اتفاق بر آن کردند که دست از وی بدارند پس
رابعه را آزاد داد و او را آزاد کرد رابعه گفت چون مرا آزاد کردی اجازت ده تا بجائیکه
دلم خواهد بروم وی دستوری داد پس رابعه از آنجا بیرون شده بویرانه آمد که هیچکس او را نمی
دانست آنجا عبادت میکرد و هر شب و روز هزار رکعت نماز میگذارد و گاه گاه بمجلس خواجه
حسن بصری میرفتی و تولا بوی کردی نقل است که روزی حسن بصری از وی گفت که ای
سیده رغبت نمائی بر آنکه ترا نکاح کنم گفت ای استاد عقد نکاح بر وجود آمده است و اینجا وجود
برخاسته است بلکه معدوم شده است بخود و موجود گشته بوی چون چنین باشد خطبه از و باید کردن
نه از من حسن گفت این بچه یافتی گفت بدان خبر که همه یافتی ما گم کردم در دین حسن گفت ترا
چگونه دانی گفت بهیچگونه دانم باز حسن گفت ای رابعه علمهای که نه بتعلیم دانسته و نه بشنیدن
فرآن بلکه آن علمیست که بواسطه خلق بدل تو فرود آمده است با من از دو حرفی بگو گفت ای
استاد امروز کلاه چندریسمان ببازار بردم و لفز ختم بدو درم سیم یکی از ان بدین دست گرفتم
دیگی بدین دست گفت درین چه حکمت بود گفت نرسیدم که اگر هر دو درم را یکجا بگیرم

جفت گردد مرا از راه ببرد امر دز نوح من این بوده است از وے سوال کردند کہ چرا شوہر
نمی خواہی گفت از شما سہ چیز می پرسم اگر آنرا جواب گوئی بعد ازان زنان شما بر من گفتند بگو
گفت از من بگوئید کہ بوقت مردن ایمان سلامت خواہم برد یا نہ گفت این در غیب است ما
ندانیم گفت دویم آنکہ چون روز قیامت خامہا پران شوند نامہ من بدست راست خواہد افتاد یا چپ گفتند
این ہم مرا معلوم نیست و ما ندانیم گفت سیوم آنکہ روز قیامت طائفہ را بجانب دست راست
برند و قومی را بطرف چپ پس در آنروز مرا کدام جانب خواہند برد گفتند ما ندانیم گفت عجب کسے
کہ او را چنین حال ہا در پیش بود و چنین نامہ ہائے صعب دیدنی کجا دیرا پروائے شادی و
پروائی شہر و سرور بود نقل است کہ رابعہ بیوستہ گریان بود می یکبار ازو سے سوال کردند
کہ اے سیدہ چندین گریہ چرا میکنی گفت از بیم قطعیت از بہر آنکہ با او خو کردہ ام میترسم کہ مبادا وقت
مرگ ندائے آید کہ اے رابعہ تو مرا نمی شائی آنگاہ چہ تدبیر توانم کرد نقل است کہ یکبار ہفت شبانہ
روز بروزہ بود ہیچ نخوردہ و شب نیز بنخفتہ بود گرسنگی واز حد گذشتہ بود کسے بر در خانہ او آمد
و کاسہ خرد نی آورد رابعہ بشد و بزمین نہاد و برفت تا چراغ آورد چون باز آمد گربہ آن طعام
ریختہ واز زمین میخورد گفت رد م و کوزہ بیارم در روزہ بکشایم چون کوزہ آورد چراغ مردہ بود
قصد کرد تا ہم در تاریکی آب خورد کوزہ از دست بیفتاد و بشکست رابعہ آہی برآورد چنانکہ بیم
آن بود کہ خانہ بسوزد گفت الٰہی این چیست کہ با من بیچارہ میکنی آوازے شنید کہ ہان میخواہی
کہ نعمت ہمہ دنیا بتو وقف کنم داندہ خود از دولت بیرون بریم کہ اندوہ ما و نعمت دنیا ہر دو یکجا جمع
نشوند اے رابعہ ترا مرادی ہست و ما را مرادی مراد ما با مراد تو جمع نگردد رابعہ چون این خطاب شنید
جہان بر دلش سرد شد کہ ہرگز خطرہ آن در دل نمیگذشت و گفت ہا سی سال است کہ نماز میگذارم
و ہرنماز دیگر میگذارم میدانم کہ نماز با پسین من است و نیز کسے از وے پرسید کہ چرا پیوستہ می نالی

و در دل ظاہر میکنی گفت علتے دارم در سینہ کہ ہمہ طبیبان عالم از معالجہ آن عاجز اند و مرہم آن جراحت وصال دوست است امروز تعللی می نمایم تا باشد کہ نزد ایشان مقصود رسم اگرچہ مرتبہ در دیشان ندارم اما باین مانند میشوم کہ من تشبہ بقوم فھو منھم و کمتر ازین نباید بود و دیگر حال دے تا کجا نویسم کہ در تذکرۃ الاولیا بتفصیل مرقوم است۔

احوال حضرت بی بی مخدومہ جہان

مولوی جیون ساکن اسیٹھی کہ موصوف بکمالات ظاہر و باطن بودند در رسالہ خود در احوال حضرت بی بی مخدومہ جہان اہلیہ حضرت بندگی نظام الدین اسیٹھوی قدس سرہ کہ عارفہ و ولیہ وقت بودند و دختر مخدوم شیخ خاصہ بہار الحق کہ در پرگنہ مذکور آسودہ اند و در ولایت ایشان اتفاق خاص و عام است چنین نوشتہ اند کہ نقل است کہ روزے حضرت بندگی و حضرت میاں شیخ عبدالرزاق ہر دو ایشان با یکدیگر حبس دم میکردند اما راست نمی آمد حضرت بی بی گفتند کہ حبس دم این نوع نباید کرد و خود حبس دم کردن شروع نمودند و فرمودند کہ ما این نوع را از حضرت بابو جیو اخذ کردیم مراد مخدوم شیخ خاصہ ہستند و میدیدیم کہ ہر بار کہ حضرت بابو جیو ذکر کردن شروع میکردند از دہان مبارک ایشان پھول چنبیلی می ننا دند الغرض ہر بار کہ حضرت بی بی لا الہ میگفتند می غائب میشدند می و چون الا اللہ میگفتند می بجاے خود آمدند می حضرت بندگی قدس سرہ و حضرت شیخ جیو ہر دو این ذکر را از حضرت بی بی اخذ کردند انتہی از مراد المریدین۔

بیان حال زوجہ حضرت شاہ محمد ماہ قلندر

خلیفہ حضرت شاہ مجا قلندر مسماۃ پھول بی بی ساکنہ موضع سوتھ علاقہ پرگنہ سکرور متعلقہ صوبہ الہ آباد بدانکہ ایشان مخدومہ از نساء صالحات و کاملات بودند و نہایت زاہدہ و خدا پرست بودند ببرکت صحبت زوج خود یعنی حضرت شاہ محمد ماہ قلندر قدس سرہ چنان رتبہ پیدا کردہ بودند کہ اکثر حضورے جناب علی مرتضی

کرم اللہ وجہہ ایشانرا میسر میشد نقل است کہ در ابتدا بفراغت گذران میکردند روزی از
زوج خود پرسیدند کہ گذران جدہ من حضرت بی بی فاطمہ چگونہ بود آنحضرت بیان فرمودند
کہ در دنیا باین تکلیف و عسرت و زہد میگذرانیدند پس از ان وقت ایشان نیز مستعد
شدند و گفتند کہ مرا نیز این دولت و فراغت خوش نمی آید خود ہم فقر محمدی و مرتضوی را اختیار
خواہم کرد ہر چند آنحضرت میفرمودند کہ شما خیال این ریاضت و مشقت نکنید کہ اختیار فقر
فاقہ کار مشکل است ایشان قبول نکردند و از زوج خود ہمین درخواستند کہ مرا فقر محمدی
و مرتضوی باید این فراغت بچہ کار آید ناچار از زبان آنحضرت برآمد کہ خیر چنانکہ میخواہید
ہمچنان خواہد شد پس از آنروز در خانہ آنحضرت نہایت تکلیف شدن گرفت کہ بیان
آن ناگفتہ بہ پس درجہ ایشانرا لحاظ باید کرد کہ از خود فقر اختیار کردند و فقر اختیار ی
بسیار مشکل است غرض حال آن مخدومہ چہ نویسم کہ خارج از بیان است و مرید فرزند
رشید خود حضرت شاہ باسط علی قلندر قدس سرہ بودند کہ خلیفہ حضرت شاہ الہیہ احمد قلندر
بودند چنانچہ قدری حال ایشان بخط خاص حضرت شاہ باسط علی قلندر قدس سرہ نوشتہ
دیدہ ام کہ بعینہ این است بدانکہ بھول بی بی والدہ این فقیر مرید در سلسلہ عالیہ قادریہ
اوصاف حمیدہ و خصال پسندیدہ داشتند و ریاضات شاقہ بر نفس خود کشیدہ بحضور مشیر غدا
زیاد آلہی شادان بودہ عمر بسر بردند و وقت رحلت والدہ شریفہ شکل جوانی نمودہ شد
سرود بطریق سوہل شروع کردند مردمان خانہ گفتند کہ درین وقت آواز سوہل چیست
فرمودند کہ فرزند بخانہ ما یا مقصود علی عنقریب پیدا خواہد شد برائے او سرود سوہل میکنم
بعدہ کلمہ گفتہ جان بحق تسلیم کردند چون رحلت فرمودند چہل روز نگذشتہ بود کہ فقیر
در باغ حضرت غوث الاعظم کہ تکیہ فقیر دران است و مکان آیندگان در وندگان است

بودند مشغول بود که والدهٔ شریفه را یاد کردند فوراً حضور رسید او پرسیدم که مادر والدهٔ شریفه در آن عالم چه حال دارید فرمودند که دمے که جان بحق تسلیم کردم فی الفور بحضوری حضرت خاتون جنت مشرف شدم متے چند که بخدمت خاتون جنت متعین بودند آنہارا حضرت خاتون جنت بخدمت من متعین فرمودند چنانچه شاداں شاد بحضوری خاتون جنت ہستم، وفات والده بتاریخ پنجم محرم بہر روز برآمده در سنه یکہزار و یکصد و ہفتاد و دو ہجری شد مدفون در روضه شاہنشاه بعد قبر شاه محمد وارث برادر کلان این فقیر طرف مغرب شدند۔

در حال بی بی عاصمه زوجه حضرت شاه باسط علی قلندر قدس سره الآبادی

بدانکه ایشان مریدهٔ حضرت شاه عبدالرحمن قلندر لاہرپوری در سلسلهٔ عالیهٔ قادریه ولیه عصر خود بودند و حضوری حضرت مرتضی علی شیر خدا البسیار رسیده داشتند، و از وقات خود پیشتر مطلع شده بودند چنانچه بعضے کلمات و علامات مشعر بود بر آن در فصول مسعوده است که حضرت والده ما دو روز پیشتر از انتقال خود روز چہارشنبه تاریخ چہاردہم ذی الحجه کسلمندی به نسبت سابق زیاده شده بود چنانچه آنروز ہیچ سخنے نگفتند و حالت غشی طاری ماند چون بوقت شام افاقت آمد بجناب حضرت علی مرتضی علیه السلام رجوع کرده دست بدعا شدند که یا شاه از مرگ دو روز مهلت میخواہم که آغاز کار سید مسعود علی است تا دران ہیچ خلل نیفتد از انجا که دعاے خاصان حق رد نمیشود دعاے حضرت والده مستجاب شد انتہی کتاب هذا بدست محمد عطا علی بتاریخ ۲۶ ماه ربیع الثانی سنه ۱۲۹۳ ہجری مطابق ۲۱ ماه می سنه ۱۸۷۶ء روز یکشنبه اختتام پذیرفت

صحت نامۂ کتاب مستطاب مجاہدات الاولیا

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲	۹	ایکہزار	یکہزار
۳	۵	یا نفس	با نفس
〃	۱۹	قرب را	قرب
۸	۷	پیش	بیش
۱۱	۷	حازم	ابوحازم
۱۶	۳	موی	سوی
۲۱	۶	یاد کرم	یاد کردم
〃	۸	وبا یتیمے	دیا با یتیمی
۲۳	۱۷	نمیکند	میکند
۲۶	۳	نیاند	نیابند
۲۷	۶	پروئے	بروئے
۳۳	۱۵	بنازد	ننازد
۳۵	۳	ببیند	به بیند
۳۸	۱۷	دونا	دوتا
۳۹	۶	نمانہ	نماز
۴۰	۱۹	ربا	رابا
۴۶	۲	دروع	دورع
۴۹	۱۶	اعمال	عُمّال
۵۶	۲	افطرفی فی الاخرۃ	افطرفی الاخرۃ
〃	۶	تبرک	بترک
۶۰	۷	میگفتد	میگفتند
۶۲	۲	بنوید	ننوید
۶۳	۱۰	شایستہ باید	شایستہ نیاید
〃	۱۱	سخی بود	سخی بود گفت
〃	۱۳	گران ت	گران است
۶۵	۸	گذشتہ	گذاشتہ
۶۶	۷	دیدہ بہ	دیدو بہ
〃	۹	عالمیان	عالمان
۷۰	۱۱	قوت	فوت
۷۱	۱۹		را
۷۲	۴	دریاب	درباب
〃	۱۵	نفس نمیرود	نفس نمیرد
〃	۱۸	مقطی	سقطی
۷۳	۲	ام نہ	ام
〃	۱۲	برخواست	برخاست
〃	۱۴	ازوم	از ذم

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۷۵	۱۰	گذروانکین	گذروانکبین
۷۸	۱۸	کوزه	کوره
۸۰	۹	من زا	من ترا
〃	۱۰	تبرک شغل	بترک شغل
۸۱	۱۱	باید	یابد
۸۲	۵	برود	برود
۸۳	۴	وبرسریر مملکت	وحق تعالے برسریر مملکت
〃	۷	نیند ازدواز	نیند ازدواز
۸۶	۴	افروخته اندمی بینم	افروخته می بینم
〃	۱۵	غافل	عاقل
۹۰	۶	بادگر	یادگیر
〃	۹	ازدوزخواستی گفت	درخواستی
〃	۱۳	دمیت	وصیت
۹۱	۲	مجاس آنماز	مجالس آغاز
۹۴	۸	مومنع	موضع
〃	۱۲	کوزه	کوره
۹۵	۲	المرع	المرع
〃	〃	نیایه	نیاید
۹۸	۱۴	وآن تو	وجوانمردی تو
۱۰۸	۱۱	ذکر	ذکر
۱۱۱	۴	کوه آتشین	هزار کوه آتشین
۱۱۲	۷	گفت آن چیست	گفتم آن چیست
۱۱۶	۶	متلاشی نشود	متلاشی شود
〃	۱۰	ثوری	نوری
〃	۱۲	〃	〃
〃	۱۹	〃	〃
۱۱۷	۱۴	رسایندند	رسانیدند
۱۱۹	۱	ثوری	نوری
۱۲۰	۱	تعظیم شفقت	تعظیم وشفقت
〃	۹	درنقا	درتقا
〃	۱۲	گذد	گذرد
۱۲۱	۵	لے	بے
۱۲۳	۱۳	بیمای	بیماری
〃	۱۵	کلی	تجلی
۱۲۴	〃	ویک پسر	ویک یک پسر
〃	۱۸	ازخود	اوخود
۱۲۸	۸	زائیل	زائل
۱۲۹	۶	سمنون	سمنون
۱۳۵	۵	درهمه دنیا	که درنداشت
〃	۶	که درنداشت	

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۳۶	۱۳	این نه از جرم آنست	این نه جرم تست
〃	۱۷	که ما گفتم	که ما کنم
۱۳۸	۱۰	در نطق آمد	در نطق آید
〃	۱۷	را نشاید	را بشاید
۱۴۱	۱۲	آن درهم بمن پیش	آن درهم پیش
۱۴۲	۱۲	را گفت	را گفتم
〃	۱۴	زدی گفت	زدی گفتم
〃	〃	گفت دستم	گفتم دستم
۱۴۳	۱۴	و گفت	گفت
۱۴۴	۱۳	با من بگویند	یا من بگویید
۱۴۵	۱۲	ظاهر امی توانست دید	ظاهر را نمیتوانست دید
〃	۱۲	وازان شما پوشیده	واز این بر شما پوشیده
		است این سر ازان	است این سر و ازان
		جوان پسر است	جوان هزار بهتر است
		و گفت این ساعت	و این ساعت
		در امر پادشاه او خواهد بود	
۱۴۷	۸	بلے انا خانه	بلے ما خانه
۱۴۸	۱	در دل	در دل
۱۴۹	۸	مرا از	مرا از
۱۵۰	۱۸	خادم را گفت	خادم گفت

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۵۴	۵	منصور حلاج	حسین بن منصور حلاج
۱۵۷	۳	نکردم	کردم
〃	۴	که هم	که
۱۶۰	۳	گفت	و گفت
〃	〃	نیامدی	نیامدی
〃	۱۷	زیر کوه	رکوه
۱۶۱	۱۶	حرا راه نیست	ترا راه نیست
		درین	ازین
۱۶۲	۷	مادر	تا در
۱۶۴	۱۶	آورند	آورند
۱۶۵	۱۳	دگفت	گفت
〃	۱۶	عبارست	عبادت
۱۶۶	۴	بنالید	نه بالید
〃	۱۳	برے من	برای من
۱۶۸	۲	مردان	مردن
〃	۱۷	بهتر برد	بهتر بود
۱۶۹	۶	یاتو	باتو
〃	۱۳	مشاد	ممشاد
۱۷۰	۱	فراستدی	فراستدی
〃	۲	اورست	اودست

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۷۰	۵	بته	بسته
″	۱۸	ابوالخیر	ابوالحسن
۱۷۱	۱	ضایغ	صایغ
″	۴	مرحبت	مرحبت
″	۶	کشته	گشته
″	۱۴	تاکجا	کجا
۱۷۲	۱۴	میثوم	میروم
۱۷۴	۶	بجلے	بحلے
″	۱۵	پرزر	پرشکر
″	۱۹	زد	زر
″	″	بخواهند	بخوانند
۱۷۵	۱۴	بداروی ودریان	بدارو ودریان
″	۱۶	کاررم	کارم
″	۱۷	نادا	نادان
۱۷۸	۶	کنیزان	گبران
″	۶	مسلمانان	مسلمان
۱۷۹	۴	ازحس	ازحس
″	۵	بقدار	بقدر
″	۱۷	سخت ترا	سخت تر
۱۸۰	۲	پس	بس
۱۸۱	۱۲	گرماتے	گرما
″	۱۸	یاما	باما
″	″	باری درین	باری ازین
۱۸۲	۶	شونیز به	شومنیزیه
″	۷	تاعهد	تاعید
″	۱۵	هرسه	برسه
۱۸۳	۳	بروند	ببرند
۱۸۶	۱۱	شدحب	شناخت
۱۸۷	۱	نخورده نام	نخورده ام
″	۴	خزانه نه پس	فرانزنه پس
″	۵	تسنید	نشیند
۱۸۸	۸	خداوند او	خداوندا او
″	۱۱	بقاے	لقاے
۱۸۹	۱۰	آمد	آید
″	۱۱	دستاد	فرستاد
۱۹۰	۱	نگریست	ننگریست
۱۹۱	۹	هر	بر
″	۱۲	کشیدور	کشیدند
۱۹۳	۶	بغرض	تعرض
″	۱۸	نخرزدم	نخوردم

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۱۹۵	۱۱	ضیانت	صیانت
〃	۱۶	دیرا	ودیرا
〃	۱۷	ثواب	ثوب
〃	۱۹	بفروشد	بفروشید
۱۹۶	۱۰	او	از
〃	۱۱	نشته	نشسته
۱۹۸	۱۸	ازو	از
۲۰۰	۲	ازپس	ازپس
〃	۱۰	ها بر	بر
۲۰۱	۳	سخا	سخا
〃	۷	سخن	سخن
〃	۸	وخدا	خدا
〃	〃	بابا	بابا
〃	۱۱	کرد	کردم
〃	۱۳	میکنند	میکنند
〃	۱۷	ریاضیات	ریاضات
۲۰۳	۷	اخض	اخص
〃	۱۷	بردلی	بردل
۲۰۴	۸	انتقاع	انتفاع
〃	۹	بابه یزید	بایزید
〃	۳	نوشته	نوشته
〃	۱۵	ای الشیخ	ای للشیخ
〃	۱۷	لقد	وقد
〃	۱۴	خیز	خیز
۲۱۰	۹	چنین	چین
۲۱۲	۱۳	بیائید	بیائید
۲۱۴	۱۸	فسطار	شطار
〃	۱۹	کنم عدم	کتم عدم
۲۱۶	۷	بلقب خود	بلقب
۲۱۷	۱۲	وحیدر	وحید
۲۲۱	۵	انفقر	آنفقیر
۲۲۳	۱۱	میشدند میفرمودند	شدند فرمودند
〃	۱۷	ذاکرانه خاز بیرون آمد	ذکر از خانه بیرون آمده
۲۲۴	۱۶	مناسب	مناقب
۲۲۶	۱۷	اندا	ایذا
۲۲۷	۹-۱۰	یافتم که	کردم
۲۲۹	۵	بهر رو	هر روز
〃	۶	شود	میشود
〃	۸	هاباسط	بابا باسط

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲۳۰	۸	عظیم گڈھ	اعظم گڈھ
〃	۱۷	شود	شوم
〃	۱۹	تہ و	نزد
〃	〃	کہ د	کرد
۲۳۱	۲	آخرین	اخیرین
〃	۸	ولات	ولایت
〃	۱۱	مشہود	مشہود
۲۳۵	۶	عالم متحیر	عالم متحیر
۲۳۷	۱۴	مردوسال	مراد وسال
۲۴۰	۱۸	مفید باپد	مقید باید
۲۴۲	۰	۱۴۲	۲۴۲
〃	۱	نیسنہ	نیستند
〃	۵	کہ بعمر	بعمر
〃	۸	خو	خود
۲۴۳	۴	گارش	کارش
〃	۵	بولن	بوطن
۲۴۶	۳	دوس	دوس
۲۴۷	۱۴	نکہ	کہ
〃	۱۹	کنائیدہ	کنایندہ
۲۴۹	۰	۱۴۹	۲۴۹
۲۵۰	۱۶	برادرے	برداری
۲۵۱	۱۵	لی بی	بی بی
۲۵۲	۸	سقابر	مقابر
〃	۱۱	نیشدند	نمیشدند
۲۵۳	۸	اذ	از
〃	۱۵	آیندم	ایندم
۲۵۶	۵	وآن نیست	وآن انیست
۲۵۷	۳	وبا	ویا
۲۵۸	۱۴	عبودت	عبودیت
〃	۱۵	〃	〃
۲۵۹	۳	مبادا	مباد
〃	۱۳	می بیند	می بینند
۲۶۰	۸	دو دوپہر	دو دو پہر
۲۶۱	۳	اطبالے	اطبائے
۲۶۳	۵	مردوہ	فرمودہ
〃	۱۸	دورث	دور شد
۲۶۴	۱۱	من اند	من آید
〃	۱۸	عالم	حالم
۲۶۵	۶	من دیکبار	من یکبار
۲۶۶	۴	با اللہ	با للہ

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۶۶	۸	با الله	با لله
〃	۱۴	〃	〃
〃	〃	〃	〃
〃	۱۸	〃	〃
۲۶۷	۱۵	و مرمن	و مرش
〃	۱۶	مزد	ضرد
〃	۱۸	مرد مشهود	مرامش
۲۶۸	۱۶	رآن	وآ
۲۶۹	۱	ضیاد	صیا
〃	۳	ظاهر	طا
〃	۷	چون صدے	چونہ
۲۷۰	۱۶	سرسته	برر
۲۷۱	۲	بسیار	ر
〃	۱۱	با الله	با
〃	۱۳	به بیند	به
۲۷۲	۱۳	شرت	ش
۲۷۳	۱۵	غزکی	ک
〃	۱۹	کر	
۲۷۴	۱۷	و مشرب	دب
۲۷۵	۱۰	نامه	،
۲۷۵	۱۲	ببریه	به ریا
〃	۱۳	تا آخر	تا آخر
〃	۱۹	متلا نا موخرن	موجزن
۲۷۶	۱۹	سرضائی	باسترضائے
۲۷۷	۱۲	ب	کتب
۲۷۸	۹	کرا ورا	کرا ورا
〃		مرا	کر
〃	۱۱	را	را
۲۸۱	۳	اثوے	اثرے
〃	۱۶	شت	شد
۲۸۳	۲	بیار	بیا
〃	۱۵	زنده جنبید	زندجنبید
〃	۱۶	خلوص	فلوس
〃	۱۸	است	ست
۲۸۶	۱	آیتی	آیتے
〃	۱۳	باشند	باشد
〃	۱۴	اکنفس	کنفس
〃	۱۲	زکوة	کوزه
〃	۱۶	چرا	چرا
۲۸۸	۱۹	چهیز	چهیز

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۸۹	۱۵	این	آن
۲۹۰	۲	که میفرمود	میفرمود
۲۹۱	۶	بایزید	بابایزید
〃	〃	برم	برسم

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۲۹۳	۱۵	گرداند	کرداند
۲۹۴	〃	خبر	چیز
۲۹۵	۴	خامه	نامه
〃	۸	انفاق	اتفاق

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائے گا۔

کتب خانہ

جامعہ محمدیہ

۱۔ اراکین مجلس کی تعداد مجلس منتظمہ کی منظوری سے بڑھائی جا سکتی ہے۔

۲۔ اساتذہ جامعہ کتب خانہ کے بلا ضابطہ اراکین ہوں گے۔

۳۔ اراکین کو داخلہ کتب خانہ کی فیس ادا کرنی ہوگی۔

۴۔ طلبہ جامعہ کتب خانہ کے اراکین نہیں ہوں گے۔

۵۔ طلبہ کو کتابیں ایک ہفتہ کے لئے جاری کی جائیں گی۔

۶۔ مدت مقررہ پر کتاب واپس نہ کرنے پر جرمانہ عائد کیا جائے گا۔

۷۔ کتاب کے گم ہو جانے یا خراب ہو جانے کی صورت میں اس کی قیمت وصول کی جائے گی۔

۸۔ کتاب کے گم ہو جانے یا خراب ہو جانے کی صورت میں اس کی قیمت وصول کی جائے گی۔

۹۔ کتاب کے گم ہو جانے یا خراب ہو جانے کی صورت میں اس کی قیمت وصول کی جائے گی۔

۱۰۔ کتاب کے گم ہو جانے یا خراب ہو جانے کی صورت میں اس کی قیمت وصول کی جائے گی۔